

פאר מרדכי

תולדות רבנו הגדול

רבי מרדכי בנעט מניקולסבורג זצ"ל

על יסוד מקורות ומחקרים חדשים

מאת

הרב ד"ר ראובן פרבר

י"ל בסיוע מוסד הרב קוק שעל יד המזרחי העולמי

תשי"א 1951

הוצאת «אתאזא» תל-אביב, ת.ד. 1356

כל הזכויות שמורות בידי הוצאת "אתאזא",

תל-אביב, ת. ד. 1356

Copyright by ATASA, Books-Publisher,

Tel Aviv, P.O.B. 1356

נדפס במדינת ישראל

ע"י דפוס בלומנטל בע"מ, תל-אביב

Printed in Israel

by Blumenthal's Printing Press Ltd., Tel Aviv

התוכן:

עמוד 9	הקדמה
15- "	פרק א' דברי פתיחה
15 "	ב' ר' מרדכי בנעט מילדותו ועד התמנותו לרב מיקולסבורג והמדינה "
29 "	ג' מקור השם "בנעט", שינויי והסתעפויותיו "
34 "	ד' מנורת מרדכי והיא שלשלת היוחסין למעלה בקודש "
53 "	עד שנת ק"ס לאלף הששי "
59 "	ה' בניו וחתניו ונכדיו וניניו של הגאון הרמ"ב "
69 "	ו' ספריו של הגאון הרמ"ב "
76 "	ז' הרמ"ב ותלמידיו והיחס ההדדי שביניהם "
81 "	ח' התנהגות הרמ"ב בחיי היום יומיים "
85 "	ט' שטת לימודו של הגאון הרמ"ב "
111 "	י' הסכמותיו של הרמ"ב "
114 "	יא' התרות הוראה שנתן הרמ"ב "
129 "	יב' הרמ"ב יוצא ללחום בפורעי הדת "
133 "	יג' מכתב מפלוני אלמוני להרמ"ב בלשון תרגום "
140 "	יד' התנגדות הח"ס לאחת מהלכותיו של הרמ"ב "
156 "	טו' השגת הרמ"ב על הגאון שאגת אריה ותגובת גאוני לבוב על זה "
170 "	טז' דרשות ודברי תורה בודדים של הרמ"ב "
188 "	יז' לקוטי חמד והם סיפורים על הרמ"ב "
193 "	יח' יחס הרמ"ב לבית הקיסר בווינה "
199 "	יט' פטירת הרמ"ב בק"ב, קבורתו בל"ש והעברתו לנ"ש "
210 "	עם כתובת המצבה "
214 "	כ' הספדים ודברי זכרון על מות הגאון הרמ"ב "
	כ"א משפחות בנעט וקרובי הרמ"ב שלא מצאצאיו "
	כ"ב סיכום וסיום "

ב ק ש ה

מי שיש לו ידיעות על הגאון הצדיק רבינו מרדכי בנעט מניקלסבורג זצ"ל אשר נעלמו מהמחבר או כתבים מכתב יד קדשו או גם סיפורים מחייו ומעשיו שלא הובאו בספר זה מתבקש לשלוח אותם על הכתובת:

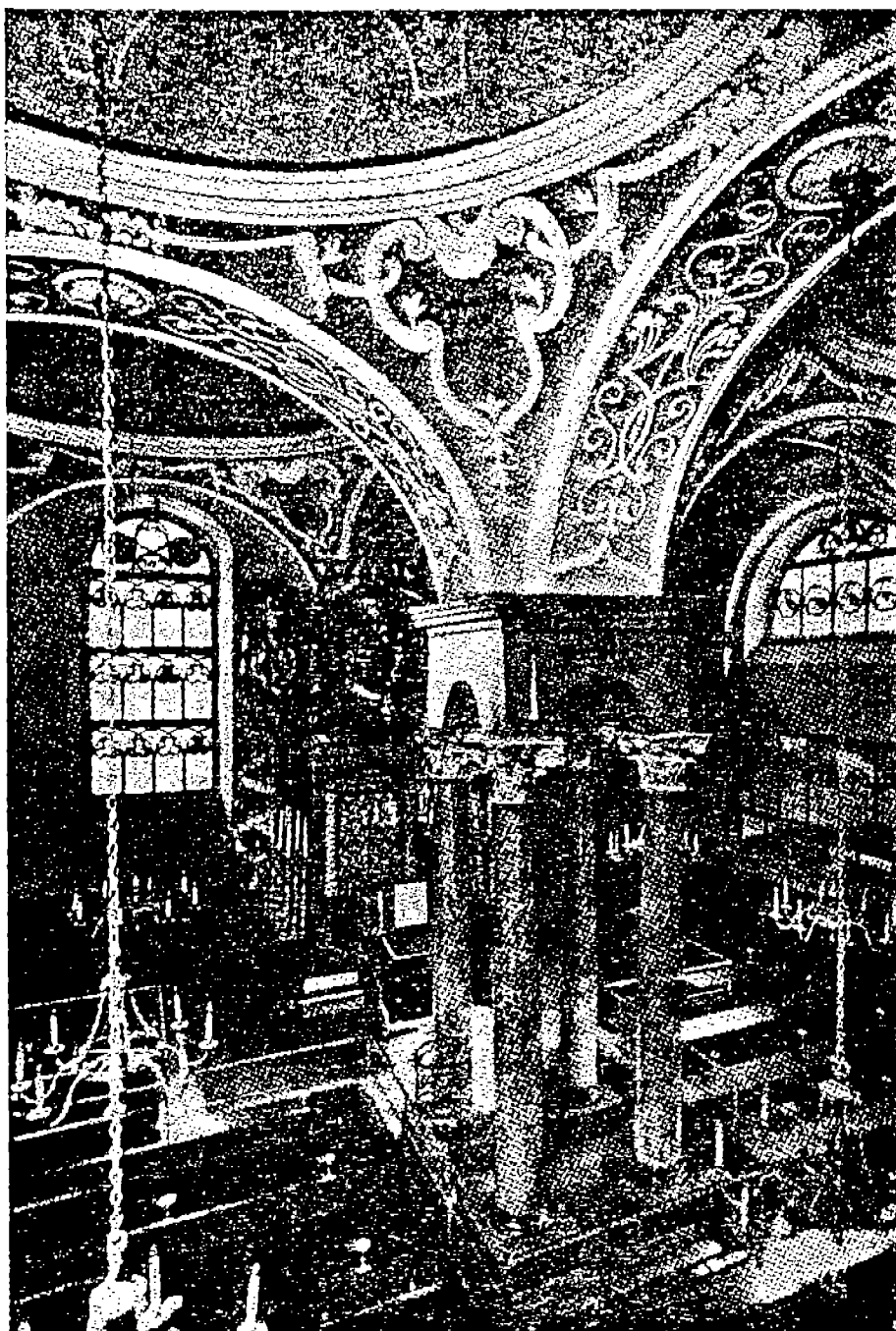
הרב ד"ר ראובן פרבר, רחוב בילו 14, תל אביב

**

מן הוצאת "אתאזא", תל-אביב, ת. ד. 1356 אפשר גם להזמין: "הקבלה", להר' אהרן מרכוס, תרגום עברי של חלק מן הספר המפורסם "החסידיזם", תרגם ע"י י. סלעי עם הקדמה מאת הרב ד"ר ראובן פרבר. המחיר כרוך 500 פרוטות.

תמונת הגאון מוהר"ר מרדכי בנעם זצוק"ל

פנימיותו של בית הכנסת הגדול בניו-יורק
בו התפלל בקביעות הגאון רבי מרדכי בנעט ז"ל

הסכמת מרן הרב הראשי לישראל
הגאון מוהר"ר יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א.

ב"ה י"ד אלול תש"ט.

הנני מקדם בשמחה ובברכה את הספר "פאר מרדכי", תולדות הגאון,
גדול בדורו, דור דעה, רבי מרדכי בנעט זי"ע, להרב ד"ר ראובן פרבר
שליט"א מתל אביב, לפני משמש בקודש בקהלת אוסטרא המוראוית. המחבר
הנעלה הצליח מאד לתת תמונה בהירה מבהיקה ותולדה מקיפה ומדויקת כאחת
של אישיות מופלאה, מזהירה כוהר הרקיע בשמי התורה והיראה, שר התורה,
עמוד ההוראה, צדיק וחסיד, ויחד עם זאת מנהיג בדורו בחכמה ובתבונה ומגן
ושמש לאמונה ולמסורת.

בטוחני כי כל ההוגה בספר זה ימצא בו טעם רב ויפיק ממנו עונג רוחני
גדול. כגון זה ראה וקדש! — יפה הוא לזקנים שדעתם תהא נוחה ממנו, ורבה
תועלתו לצעירים להלהיב לבותיהם הטהורים הרכים, הרגישים ברגשי קודש,
לשאוף להיות מבני עליה בתורה ביראה במדות, ובהנהגת הציבור לשם שמים,
לרעותם במקל נועם, ולמשכם בעבותות אהבה.

מי יתן ונדיבי עמנו חובבי ספרותינו יתנו ידם להמחבר היקר הי"ו
להושיט לו מהר את הכספים הדרושים למען יוכל להוציא לאור עולם את ספרו
המאיר הלזה במוקדם האפשרי, ושכרם יהא כפול מן השמים!
המצפה לישועת ד' ולגאולה השלמה, המברך את בית ישראל כולו
בכתיבה וחתימה טובה.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

הרב הראשי לישראל.

ה ק ד מ ה

בשנת תש"ט-1949, שבה חלה תקומת מדינת ישראל והתחלת קיבוץ הגלויות, חל גם יום הפטירה המאה ועשרים של הגאון רבי ר' מרדכי בנעט שפעל במשך ארבעים שנה לכבוד ולתהלה כרב הראשי הארצי של מדינת מעהרין. מרומם ונעלה בידיעותיו וקדוש באורחותיו, נתפרסם שמו בכל תפוצות ישראל, אך להוקרה מיוחדת זכה בין המלומדים העברים בכל העולם כמרבין תורה גדול וחשוב, כי הוא היה המנהל הישיבה הגדולה ביותר בזמנו והעמיד רבנים בעלי דרגה גבוהה מתלמידיו שומעי לקח. כל רב ורב או בכלל מלומד או גם עסקן ציבורי יהודי שסייר ונסע דרך מעהרין לא נמנע מלבקר בבירת הרב היא עיר ניקולסבורג (לפנים ניקלשפורג), כדי להכיר מקרוב את האיש המפורסם ולהתבשר מאישיותו הגדולה. ומשום זה דוקא שהיה כך חשוב בדורו ונערץ בדורות שלאחריו תמוה מאוד הדבר שטרם נכתבה ביוגרפיה מקיפה ושלימה שלו. אמנם פירסמו אודותיו חכמים וסופרים אחדים מבני הדורות שלאחריו מאמרים שונים, אך לא באופן כולל ומושלם. היות וכל אחד בחר לו אי אלה קטעים מחייו, והכל ביחד אינו אלא חלק קטנטן ממה שהיה במציאות ובאמת. והרע ביותר, במאמרים אלה הוא שמלאים שגיאות וטעויות ולא נמצא אף אחד ממחבריהם שהיה יודע שאינן יודע, ועי"כ בא כל הענין בחצי המאה האחרונה ממש לידי קפאון, כי לא מצא שום סופר וחוקר עוז בנפשו לגולל מחדש את הפרשה הזאת ולהעמידה על יסודה הנכון. וכאשר ניגשתי אל העבודה היתה ראשית מעשי לאסוף את כל החומר הספרותי ולברור את הבר מן התבן ואת היקר מן הזולל, ורק אז ראיתי כי יש תקוה להסדר את הענינים בספר שלם, שלם בפרטיו ושלם בכלליו, ספר הראוי לשמו ולשם הגאון אשר שמו עליו. אמנם לא פיללתי אז שאצטרך עוד להתגבר על קושיים אחרים הקשים עוד יותר, כי מחוסר מגע פנימי בין כמה פרקים או מאינו סיבה אחרת המסתתרת היה צריך למצוא חוטי הקשר, כדי לעשות מהם חטיבה אחת תמה וברה.

בכתבי את הספר השתדלתי תמיד להביא את המקורות שמהם שאבתי, ולא נמנעתי להסביר באיזה אופן את שגיאותיהם תקנתי, וגם נתתי לפני הקורא את הראיות אשר עליהן במסקנותי סמכתי. — בנוסח הראשון של הכתב יד היו בו כשלוש מאות עמודים, אך מפני יוקר הדפוס והנר שעלה לשיאו אצלנו הוכרחתי לקצר ולצמצם בהרבה ובפרט להרחיק ויכוחים רבי"ההקף עם המחברים שטעו וכן לוותר על הרבה ענינים מגוף הספר, כמו בהדרשות ודברי תורה ועוד ועוד. אפשר שבהזדמנות אוציא לאור גם חלקים אלה בתור הוספה והשלמה לספר זה אי"ה. הספר "פאר מרדכי" הוא מחקר מדעי היסטורי רבני וע"כ לא היה באפשרותי להשתמש בכל מקום בלשון שנתחדשה במדינתנו, בפרט באותם פרקים שהבאתי

ראיות וציטטים ממקורות עתיקים בלשונם של רבנים קדומים, וגם היה נחוץ להביא הרבה ראשי תיבות ומי שלא רגיל בזה יסלח לי, כי ההכרח לא יגונה. —
על העזרה הספרותית שניתנה לי בשתי שנות העבודה אביע תודתי למנהלי הספריות בתל אביב. הרב הגדול ר' ראובן מרגליות ואתו עמו הרב ד"ר עזריאל הילדסהיימר ועוזרם ר' שבתי סגל מספריה ע"ש הרמב"ם היו לי לעינים, וסיפקו לי במלוא ידיים, מספרי אוצרות ומאוצרות ידיעותם. האדון משה אונגרפלד מספרית ביאליק טרח הרבה להמציא לי ממיטב ספריו, וגם האציל עלי מעושר הרהוריו. גם מר יוחנן פוגרובנסקי מספרית אחד העם, לא השיבני ריקם בכל פעם שבאתי לעיין בספר. במיוחד היה בעוזרי המו"ס ר' נתן שטיינר שהשתדל להמציא לי יקרי המציאות, שלא מצאתים בספריות. בכמה ענינים עמדה לי עצתו של החכם ר' חיים דובעריש פרידברג שבבקיאותו המופלגת בשמות הסופרים והספרים הגיד לי איפוא נמצא דבר שלא ידעתי מקומו.

מן הרבנים שבאו לעזרתי ע"י דברי עידוד והערות מועילות הם שלשה: ידיד נפשי הרב החכם והמושלם מו"ה יששכר תמר מבי דינא רבא ת"א, אשר העירני על ענינים חשובים בנוגע לעבודתי והשפיע עלי להמשיך המלאכה בשעה שרציתי לומר נואש, ואף השאיל לי ספרים משלו — והרב מו"ה ישראל מובשוביץ, שאני גר בשכנותו, ונהנתי מטובתו, כי פתח לי תיבת ספריו והסביר לי בסבר פנים את הסביריו — וכן גם הרב מו"ה מרדכי יפה שלעזינגר נתן לי בעין יפה ספר "מילי דאבות" מאביו הגאון זצ"ל שהיה לי לתועלת בנידון מעלות היוחסין. — לטוב אזכור כאן עוד את הנכבד ר' שמואל יעססלזאהן אשר השאיר ברשותי זמן ממושך את ספרו "מפתח ההסכמות" של לעזענשטיין.

ואשר למוסדות הפומביים ראויים להכרתי ולתודתי ה"מפעל לעזרת הרבנים הפליטים ע"י הרבנות הראשית לא"י", אשר בא כחו הוא איש חי רב פעלים כש"ת הרב ד"ר שמואל גרינברג הכהן יו"ר מועצת הדתית בת"א שליט"א, והמוסד "עזרת תורה" שע"י רבנות הראשית לת"א ויפו, בהנהלת הרב ישראל סנהדראי, התומך ברבנים ותלמידי חכמים הנצרכים, וחברת ה"ג'וינט" המפורסמת, אשר כל מעשיה חסד ואמת. —

וכן יעמדו על הברכה קרובתי הגבירה מרת טינה גיכנר בת דודתי שתרמה סכום כסף להוצאת הספר וש"ב היקר בן דודי פרופ. ד"ר יעקב צבי ברונר מחיפה שקרא ובדק גליונות הדפוס. כמו כן יתברכו בשפע ברכות, אלה שתי המשפחות: ידידי הנגיד ר' שלמה יחיאל הכהן עהרליך וזוגתו מרת פרומט מרים, אשר היא כמו אני מגזע הגאון מגלה עמוקות, שמתוך התענינותם בספרי החדש חתמו עליו ושלמו דמי קדימה ביד נדיבה — ור' ברוך פרידברג ורעייתו מרת קענדיל ובתם הגברת רויזא ובניהם הבחור צבי והבחור יוסף והם תלמידי שלמדו אצלי שנים אחדות משניות וגמרא והזמינו מספר אכסמפלרים בשבילם ובשביל מכיריהם, ואברכם שיצליחו בעסקיהם, כי בטוב להם טוב לידידיהם, וגם עניים יאכלו ממתנת ידיהם. וטרם אכלה לבר, חסדי ד' אספר, כעל טוב אשר גמלוני, כי רחמיו וחסדיו סבבוני, מצפרני הנאצים הצילוני, ולארץ הקודש הביאוני, ובדור שלישי פה זיכוני, שני

נכדים מבני מאיר ואשתו שרה, והילדים רכים ויפים, שם הבכור אהרן המחונן בשכל טוב בן שבע וחצי שנה ושם השני דניאל ילד חמודות בגיל שלש שנים לערך, ד' עליהם יחיה, כי טובים הם לי מכל מחמדי תבל, ואני תפלה שיתפתחו הקטנים לגדולים בישראל לשמחת ההורים ויגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים.

ולמען אלה שלא מכירים אותי ורוצים לדעת מה שהניעני לכתוב את הספר הזה אגלה קצת מקורותי וסיבת הכתיבה: הייתי רב ומורה יותר מחמש ושלושים שנה בקהלת אוסטרא המוראווית שהיו בה לפני חורבנה ע"י הנאצים ימ"ש למעלה מעשרת אלפים יהודים ועשירית האיפה מהם סלת — יראים וחרדים — ובמלחמת העולם הראשונה הייתי רב צבאי בצבא האוסטרי בשתי שנותיה האחרונות, ואח"כ חזרתי למשרתי בקהלתי. אז הייתי עמוס עבודה רבה ותיקנתי תקנות הגונות כמו ת"ת לילדים, בית דין לגטין וחליצות, השגחה מעולה לכשרות ושחיטה, מקוה לטהרת המשפחה, יסדתי בית הוצאת ספרים עבריים בו הוצאתי סידור "עבודת ישראל" ולוח"שנה עם מנהגים ועוד ועוד, חיברתי ספרי לימוד הדת לנוער בבתי ספר העממיים וכל הכתות של בתי ספר תיכוניים, הנחתי יסודות ותקעתי יתדות לחברת "המזרחי" וכו' והיה עלי גם לנהל עסקי הרבנות בקהלות הקרובות אודרברג ונייטיט-שיין שלא היה להן רב כמה שנים. — וכאשר באתי לתל אביב בשנת 1938 יסדתי גם כאן בית הכנסת ומדרש וישיבה קטנה בבנין הבימה בשם "אור ציון", אך כשנפתח התיאטרון של הבימה, נשאר כל הקודש הזה תלוי על בלימה, כי לא מצאתי לו מקום אחר ופינה מתאימה — וחסל, ועכשיו בהיותי חפשי מדאגות וצרות אלה נפשי כתבית יהבית לדברי הימים של גאוני מעהרין לשעבר ואפן ואראה רעה גדולה תחת השמש, כי לרבינו הגדול ר' מרדכי בנעט לא הציבו עוד יד ושם כראוי לצדיק רב פעלים כמוהו, ואמר לי לבי לך ועשה אתה אחרי שהיכרת כי הגיע "עת לעשות" בזה — וכן עשיתי. —

אם פעלי זה ימצא חן בעיני הקוראים לא אדע, אבל אומר אני בכל בוקר אחרי תפילת השחרית עם הרמב"ם ז"ל אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, ואמרו חז"ל הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה, והוא הרואה ללבב, יודע שכוונתי היתה טובה וטהורה, וכל דברי לכבוד התורה, ובכן צא ספרי החוצה אשר שם חכמות תרונה, להזכיר ליהודים את שמו הקדוש של הגאון ר' מרדכי בנעט זצ"ל ופעולותיו המזהירות שפעל בישראל, כי זה הוא תפקידך המיועד לך מאת הכותב פה ת"א ט"ו אב תש"י לפ"ק. המחבר

הערה: ומי יתן שאחד הרחובות בעירנו תל אביב וגם בעיר הקודש ירושלים תוב"ב יקרא על שמו של הרמ"ב!

ובמה שקראתי את הספר "פאר מרדכי" היתה אמנם כוונתי קצת אנכיית כי במלת "פאר" גרמו שמי בראשי תיבות ר"פ (ראובן פרבר) וחשבתי כי ע"ז תעמוד לי זכות הצדיק ר' מרדכי בבוא יום פקודתי להעמידני לפני בית דין של מעלה ויבוא הוא, הצדיק, להצדיקני ולהצילני מדין קשה. —

דברי פתיחה

אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם שנאמר ואני זאת בריתי אותם, אמר ר' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימוש מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, אמר ר' מעתה ועד עולם⁽¹⁾. מאי אמר ר' ? אמר הקב"ה אני ערב לך בדבר זה. מאי מעתה ועד עולם ? אמר ר' ירמיה מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה⁽²⁾. — רש"י מפרש במקום אחר⁽³⁾ מדור שלישי ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה, ואולם כאן נדחק רש"י לפרש: הקב"ה אמר כך מעתה ועד עולם, אני ערב מעתה שלא ימוש עד עולם. והמרש"א מוסיף במקומו דבר חשוב. הוא אומר — כנראה להסיר מראש קושיות שונות — והנראה כלפי מה שאמרו בפרקי אבות⁽⁴⁾ והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך דלבן ת"ח קאמר הכי שיתקן עצמו ללמוד תורה אז אפשר לו לבוא למקום אבותיו אבל בלי שיזרז עצמו, מצד ירושה לבד, לא ימלא מקום אבותיו ועל זה אמר ואני ערב בדבר, שהערב בכל מקום למלוה בעבור הלוה, והכא מי הוא הלוה, אלא האדם עצמו חייב ללמוד תורה ולתקן עצמו והקב"ה ערב לו שישתלם לו דהיינו שיבוא לידי מעלת מקום אבותיו והשתא שפיר קאמר מאי מעתה ועד עולם דהא בן עם הארץ גמי כן הוא דבלימוד תורה תליא מילתא ומאי אולמי' בן ת"ח של בן ת"ח מבן ע"ה, ואמר דבהכי עדיף בן ת"ח של בן ת"ח מבן עם הארץ, שהתורה שלומד מחזרת ומסייעתו להגיע ולמלא מקום אבותיו שהוא אכסניא שלה דהיינו בית אבותיו.

רעיון תנכית-למודי זה העירני לעתים לעקוב אחרי שלשלאות גדולינו, אך לדאבוני בפעמים לא מועטות הוכרחתי למשוך את ידי מעבודה כזו מפאת חוסר חוליות שאין זכר להן אפילו בספרים מקצועיים, וחשבתי שדוקא בענין סדר הדורות יש לשמור על "דבר ולא חצי דבר" ובכן אמרתי שב ואל תעשה עדיף, והנה לפני שתי שנים נפגשתי עם איש אחד בלתי ידוע לי מקודם⁽⁵⁾, נכנס עמי בדברים וגילה לי שהוא ממשפחת בנעט ויחד עם זה ביקש ממני להמציא לו איזה ידיעה על יחסו זה. הבטחתי לעיין בדבר ולהודיעו בפגישה הקרובה. כשחזרתי לביתי והסתכלתי מעט בספרים הרגשתי מיד כי כאן מצאתי את שאהבה נפשי, והיא תמונה נפלאה מאוד, היות ולפני עיני רוחי קם ונצב אילן גבוה מלא ענפים יפהפיים, צמרת תפארת על ראשו וגם שרשיו מרובים מלמטה. ובמדה ששמתי לבי על המראה הוספתי להכיר בו נצרים ופקעים מתפצלים ועולים ובהגיעם למעלה לובשים צורת מגורה בת שבעה קנים כמו שהיתה בבית המקדש, שלשה מימין ושלשה משמאל וגוף

המנורה באמצע. השתוממתי על החזון הזה, כי מה למנורה אצל האילן ומה לאילן אצל המנורה? ברם גזכרתי שכבר לנביא הראה המלאך אילנות על יד מנורת זהב⁹ וגם השנים ויתים הם סמל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה. ולא זה בלבד, אלא גם האילן ששמו בלשון המקרא עץ, הוא הוא שמסמל את התורה הקדושה והחכם מכל אדם קראה עץ חיים למחזיקים בה¹⁰ ודרש הגאון ר' יהונתן אייכנשיץ¹¹ שנים ויתים עליה ויתים הוא התורה דכתיב וית רענן יפה פרי תואר¹²). — וכה גדלו רגשותי שלא יכולתי להתאפק מלברך, אילן אילן יהי רצון שירבו כמותך, וכמעט בהתלהבות החלטתי להתחיל בעבודה.

למדרגה זו של אכסניא לתורה בכל המובנים הנ"ל הגיע ר' מרדכי שלנו ע"י המדה היתירה שהיתה בו מילדותו עד זקנתו, והיא השאיפה הבלתי פוסקת לקיים את והגית בו יומם ולילה¹³, כי על כן שם לילות כימים ולמד בהגיון עמוק עמוק שאין לו דוגמא, וכן הגיב הוא על העצה הטובה והתקן עצמך ללמוד תורת שאינה באה בירושה. כל המחברים שכתבו על ר' מרדכי בנעט הרימו על הנס את לימודו בהגיון, ו"א בשכל חד וחרית שאינו סובל שום עקמימות ונטיה מן הדרך הישרה, ואת שקידתו מאין הפוגה ו"א במסירות נפש ללימוד בלי נוח והרגעה, והם שני דברים שרק בנדירות גדולה נמצאים באדם אחד ביחד. ויען כי לפי חז"ל רק התורה אינה באה בירושה, מובן כי ההתמדה הזאת, שהיא הרצון האיתן והחזק ללימוד התורה, מתנה טובה היא מצד הטבע. וא"כ השאלה היא מתי ובאיזה תנאים גותנת הטבע את המתנה הזאת, וצריכים אנו להודות שזה תלוי באבות, כלומר בירושה, וכי שאמנם גם כאן יש נוחלין ויש מנחילין. ולא היתה המדה הזאת הירושה היחידה שלו, אלא עוד הרבה מדות רמות ונשגבות היו בו בר' מרדכי שבגללן נודע ל"איש המדות" וגם אלה היו לו נחלת אבות, ומפני זה נקרא "קדוש מרחם"¹⁴. ואם הדבר כן הרי מוטל על הכותב את תולדותיו לברר מי היו אבותיו ואבותיו. ומטעם זה הוקדשה עבודה רבה ליחוסו של הג"ר מרדכי, כאשר יראה הקורא בפרק הרביעי, וזה היה אפשר רק אחר בירורו של השם בנעט שהצלחנו בעזרת השם להסיר ממנו את האבק הנשיה הישן נושן בפרק הקודם. וגם בכל הפרקים האחרים היתה העבודה מרובה ואין פרק בלי חידוש, ויש פרקים שבכל אחד מהם נתחדשו כמה ענינים שלא היו ידועים עד כה.

כל זה נעשה בדחילו ורחימו, במתינות ובוהירות, כי קול מחללא נשמע באזני הכותב: הזהר והזהר, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא ופירש לו שבכל מקום שעומד לדבר עליו על הגאון ר' מרדכי, קודש הוא. וכן מלא ימלא ספרנו זה לא רק תפקיד היסטורי אלא גם מוסרי כי הוא ישמש מין כרוז הן לבני משפחות בנעט והן לבני בניהם של צדיקים וגאונים אחרים לחזור למסורת אבותם כמשל הקדמוני מאותו הזקן שלפני מותו הודיע לבניו כי הטמין אוצר באחד משדור תיו, וכאשר מת וחילקו ביניהם הבנים את הירושה, כרה וחפר כל אחד בחלקו אחרי אוצרו של אבא ובאופן זה ריפפו וריככו את אדמתם והפכו אותה לשדה זרע נושא פרי תבואה משובח ועד מהרה נתעשרו בעושר גדול ורק אז הבינו לאיזה אוצר

ר' מרדכי בנעט מילדותו ועד התמנותו לרב בניקולסבורג והמדינה

על התקופה הזאת המקיפה את השלשים וחמש שנה הראשונות לחיי ר' מרדכי בנעט יש רק תיאור אחד והוא מבנו ר' יעקב אבריל בספרו "תולדות אדם הגדול בענקים רשכ"ה כמוהר"ר מרדכי בנעט" שכתבו שלש שנים אחר פטירת אביו היינו בשנת תקצ"ב-1832, נדפס בשנה ההיא בעיר אופען, ובשנת תרפ"ט-1929, אחר תשעים ושבע שנים, נדפס שנית בטארנא שבגליציה בלי שום שנוי ובשלישית העתיקו מלה במלה ר' ישראל פיש מקאלוב בספרו "תכלת מרדכי" הנדפס בלעמבערג שנת תרנ"ב-1892, וכל הסופרים מזמן שאחרי כן הלכו בנתיבות ר' יעקב אבריל מבלי לנטות ממנו אפילו במלה אחת. לפי זה היו הדברים כדלקמן:

ר' מרדכי בנעט, הנקרא מכאן והלאה, למען הקיצור, הרמ"ב, נולד להוריו ר' אברהם ביהא ואשתו מרת פראדל בכפר שורגע בגליל ווייסענבורג אשר בהונגא-ריה בשנת תקי"ג לאלף הששי-1753: אמו היתה בתו של הדיין המצויין ומו"ץ (מורה צדק) בניקולסבורג ה"ה הרב החסיד מוה"ר אברהם אבריל בנעט נכד הגאון ר' נפתלי כ"ץ, ואביו היה מגזע הגאון מו"ה צבי הירש אשכנזי בעל שו"ת חכם צבי. כאשר מלאו לילד חמש שנים ועוד לא ידע לשון וספר, אך סימני טהרה ניכרים בו שלחוהו הוריו לבית אביו הצדקת רבקה אלמנת הרב אבריל שתשמור על נכדה זה להדריכו לתורה ולתעודה כי בשורגע לא היו מלמדים ולא בתי ספר, ואילו בעיר הגדולה ניקולסבורג היה בשביל חינוך התלמידים מכל גיל וגיל הכל נכון ומוכן על צד היותר טוב: מלמדים מובהקים, בתי ספר, מוסדות תלמוד תורה ובתי מדרש וישיבה גדולה בהנהלתם של רבנים צדיקים ובפיקוחו של הרב הראשי ובית דינו. הסבתא רבקה לקחה את הילד תחת חסותה ותביאהו לבית הספר. לא ארכו הימים והשמועה עשתה לה כנפים. בעיר כי טוב הוא הילד ומחונן בכשרונות בלתי רגילים. בנ"ש (היא ניקולסבורג) היה הממונה וגבאי על קופת הצדקה מחברת חינוך הנערים ותלמוד תורה הנגיד התורני מו"ה גבריאל מארקברייטר וכאשר נוכח לדעת כי אמת הדבר מה ששמע, ויקח אותו מתוך שאר הילדים וישם עיניו עליו בהשגחה רבה. שכר לו מורה ומלמד להועיל וממיטב כספו שלם בעדו. בשנה ההיא למד מקרא משנה וגמרא. ועוד טרם גמרו שנת השבע הכניסו ר' גבריאל לכתת המתחילים בכת"ת אשר בה נתקבלו לתלמידים רק בני תשע שנים ויותר. בבית ספר ת"ת זה היו ארבע כתות ובכל אחת למדו התלמידים הרגילים שנה שלימה. בס"ה ארבע שנים. אך מרדכי הצעיר שבצעירים עלה על כל חבריו ועבר בהצלחה מכתה לכתה כל אחת במשך חצי שנה עד שבסוף שנתיים ימים גמר את

כל הלימודים בת"ת. בהיותו בן תשע שנים נתקבל בהשתדלותו של ר' גבריאל בשיבה שבראשה עמד הגאון ר' גרשון פוללין שהיה ראש מתיבתא ורב דמתא נ"ש ובשנת תקיח"ח 1758, באותה שנה שהובא הילד לנ"ש, נבחר גם לרב המדינה. בשיבתו הרמתה של הגאון הזה למד הצעיר מרדכי כארבע שנים עד שנעשה בן י"א שנה ונקנן חדש מלא ישן. הנדיב ר' גבריאל מ"ב ששמר עליו בעין פקוחה על נדיבות קם להיועץ עם אלופי הקהלה ובהשפעתו החליטו לשלוח את מרדכי לישיבת גיסו הג"ר יעקב קאצעללנבוגן באיטינגן במדינת עלזאס על חשבון הקהלה, כי בדברו על לבם הדגיש ר' גבריאל בטוב טעם ודעת שחובה קדושה מוטלת על קהילת נ"ש לכך, היות והילד שלגדולות נועד הוא נין ונכד לגאונים אדירים שישבו מלפנים על מדין כאן וע"י הגאונים האלה נהייתה הקהלה לעיר ואם בישראל. ובכן נשלח הנער מרדכי לישיבת הגאון ר' יעקב ק"ב, גיסו של ר' גבריאל מ"ב, באיטינגן שבעלזאס. שם ישב ולמד כארבע שנים עד שהגיע לגיל חמש עשרה. ומשם נסע בהסכמת ר' גבריאל לפיורדא ללמוד בישיבת הגאון המפורסם ר' יוסף שטיינהארט בעל שו"ת זכרון יוסף. כאן למד עוד שלש שנים. והגאון ר' יוסף היה רבו המובהק והוא סמכו להורות בישראל כאחד המורים כהלכה אשר אין להרהר אחריהם.

בשנת תקל"א 1771, והוא בן שמונה עשרה כתב לו אלופו ומידעו ר' גבריאל מ"ב לפיורדא שיבוא לנ"ש ליקח לו לאשה אחת מבנות העיר וכן עשה ונכתבו התנאים למז"ט בינו ובין הנערה שרה פינקל, בתו היחידה של הקצין התורני ר' גומפל פרוסטיץ. שהיתה אז בת י"ד שנה. אחרי האירוסין לא רצה ר' מרדכי להישאר בנ"ש וילך לפראג המלאה חכמים ולומדים להוסיף חכמה. על חכמתו ולחכות שם עד שתגיע ארוסתו לגיל הנשואין. בבואו שמה ויאספיהו אל ביתו הנגיד ר' מאיר קארפעלעס והספיק לו כל צרכיו למען יוכל לקדש עתה לתורה ועבודה ונהרו אליו תלמידים רבים לשמוע לקח מפיו יום יום ד' או ה' שעות גמרא בעיון רב ולעיתים ביקר אצל הרב מרא דאתרא הגאון ר' יחזקאל סג"ל לאנדא להתעלס עמו בשעשועין דאורייתא ובפלפולא חריפתא. ויהי מקץ שנתיים ימים לשבתו בפראג, והיו הוא בן עשרים והיא בת שש עשרה, קראו אליו לבוא לביתו זו אשתו ולהיכלו כלו אומר כבוד, כי הגיעו ימי אפריינו וכלילת יפעתו. ואז קשר מעדנות עם בת זוגו ראה חיים עמה ושמח את אשת נעוריו שנה ראשונה ושניה האף כי גם אותן הקדיש לתורה וקדש עצמו במותר לו מאס במחמודי תבל סגף בסיגופים וישב בתענית הפסקה פעמיים בשבוע ולמד בטהרה ובפרישות. כתום שנות השתים אחר חתונתו והיה בן עשרים ושתים שנה, הוברר מתוך ועדת נ"ש לדיין ומורה צדק ונעשה חד מבני דינא רבא על יד הגאון המפורסם מו"ה גרשון חיות שנבחר לראב"ד ור"מ וגם לרב המדינה בשנת תקל"ח 1778. ויהי כי אפס כסף ורכוש אשר רכש מעזבון חמיו ועולליו הרכים שאלו ללחם ואין פורס להם, אז כאשר באו אנשי קהילת לונדנבורג במדינת מעהרין לקבלהו לרב ומורה נעתר להם ונט שכתו לסבול עול ההוראה וטורח הציבור, והוא היה אז בן שלשים ושתים שנה, ושפט את העם כשנה ומחצה, ומשם נסע ויחן בקהלה גדולה מזו, אשר נתקבל לראב"ד

בקהילת שוסבורג במדינת הונגריה, וישב שם על כסא משפטו ורבנותו כשנה תמימה.

אחר מות הרב הגאון ר' גרשון חיות, ששימש כרב המדינה בנ"ש רק עשתי עשרה שנה, בט"ו אדר תקמ"ט (13 לח' מרס 1789), ובאו כל רבני המדינה להספידו בהספד מר ואבל כבד ויבוא בתוכם גם הרמ"ב משוסבורג ור' נתן את חנו בעיני העם, ראשי קהל עדת ישרון ובראשם הנגיד המפואר כמהו פאלק בעק, שהיה המנהיג הראשי לקהלת נ"ש ונתקבל בכבוד גדול לרב ור"מ בנ"ש ולנשיא המדינה מדינת מעהרין בהסכמת ק"ק נ"ש וקהלות המדינה וראשי מנהיגי המדינה אשר על ידם עלה עליו הגורל לד' ועשהו קודש. ויהי כשבתו על כסא כבודו שנה תמימה ור' נתן את חנו בעיני המלך והשרים ויט, אליו חסד וינשאהו וירם כסאו מעל כל שאר הרבנים אשר במדינה, והדת נתנה בכל מדינות מלכותו: "כי מרדכי היהודי גדול ליהודים, ובלעדו לא ירים איש את ידו ורגלו בכל מדינת מעהרין, וכל אשר פיו ייקבנו בדבר דת היהודית לא יפול דבר ארצה, ואיש אשר ימרה את פיו ענוש יענשו". ויצו המלך הוא הקיסר ליאופולד השני לכתוב את הדברים האלה על ספר, הוא גליון גדול מקלף אשר בשם רשיון המלך יכונה (בל"א דיפלאס) ותוקף האגרת הזאת לאשר ולקיים דברים אלה ונחתם בטבעת ושם המלך.

הביוגרפיה הזו, אף שכתבה בנו בכורו של הרמ"ב, יש בה כמה שגיאות הצריכות תיקון מעקרו וגם ענינים הזקוקים להשלמה: מוכן שאין לחשוב את הג"ר יעקב אבריל באידיקנות או שחיבר מאמרו זה בפזיונות חלילה וחלילה. כי גם הוא היה צדיק תמים ורמיה כל שהיא היתה רחוקה ממנו; אך פשוט הדבר שחסרה לו ידיעה מספקת על אי אלו דברים של אביו מכיון שאביו לא דיבר ולא סיפר שום פעם לשום אדם מה שנתרחש לו בימי נעוריו היות והיה תמיד שקוע בגירסא ולא שח אפילו שיחה קלה לבטלה מעולם ועל המדה הזאת ידבר עוד במקום אחר בספר זה.

ובכן ננסה נא לחקור ולראות אם יעמדו דברי הג"ר יעקב אבריל ועל פי כללו של הקל וחומר, נתחיל בשגיאות הקלות ונסיים בטעויות החמורות שבתיאור הג"ר.

(א) להשכנת איטינגן במדינת עלזאס אין כל יסוד וכבר הטריח עצמו הרב המנוח ד"ר דוד פייכטוואנג מווינה לבדוק במפות גיאוגרפיות היותר מדויקות של עלזאס ולא מצא שם מקום בשם זה. לעומת זה — הוא אומר — ידועה היא העיר איטינגן במדינת באייערן שבה היתה זמן רב ישיבה לתלמידים רבים בהנהלת רבנים גדולים⁽¹⁾. — העיר שוכנת במחוז שוואבען לא רחוק מפירדא שגם היא נמצאת בבאייערן. ושם, באיטינגן בבאייערן, היה מקום רבנותו של הגאון ר' יעקב קאצינעלנבוגן בשנות תקכ"ה — תקנ"ו (1796 — 1765)⁽²⁾, וע"כ ברור כי הנער מרדכי נשלח מנ"ש לאיטינגן זו שבבאייערן — ולא לעלזאס!

(ב) בדו"ח הג"ל חסר כל רמז על הסיבה שגרמה לר' גבריאל מארקברייטער לבחור בישיבת איטינגן כשביל מרדכי בן הי"א שנה. האם היו לו שם קרובים או ידידים נאמנים שהיה יכול לסמוך עליהם כי ישמרו על הנער כראוי? הלא

היו ישיבות גדולות בזמן ההוא במעלה חוץ מנ"ש והיה אפשר שהוא בעצמו
 ישגיח על התקדמותו של הנער בלימודיו ועל שלומו הגופני גם יחד. ומדוע שלחו
 למדינה רחוקה ודוקא לאיטינגן? והנה להבהיר את האופל הזה צריכים לדעת מי
 היה ר' גבריאל. זה ואיך היה השם המשפחתי האמתי שלו? כי מארקברייטר נקרא
 הוא רק על שם המקום שיצא משם כנהוג אז בכל הקהלות בבוא איש זר לגור
 אצלם ויקראוהו על שם מקום מוצאו ואח"כ נשאר לו ולבניו אחריו השם החדש והשם
 המשפחתי הקודם נשכח לגמרי. ויען כי לא נמצא בספרים יחוסו של ר' גבריאל
 משום שלא היה לא רב ולא דיין ולא ראש ישיבה אלא ת"ח פרטי שאין עושה
 תורתו קרדום לחפור בה לא נודע למחברים מי היה ונסתרו מעיניהם קשריו המש-
 פחתיים. והדבר כן הוא הגאון ר' פנחס קאצינעללענבוגן תלמיד הגאון מו"ה דוד
 אפפענהיים. היה ראב"ד ור"מ בעיר לייפניק במעלה שתי שנים תפ"א — תפ"ג
 (1723 — 1721). הוא נולד בשוואבאך של באיערן תפנ"א 1691 ובהתמנותו לרב
 בלייפניק — בהשפעת הרב המדינה בנ"ש הג"ר גבריאל עשקעלעס — היה בן
 שלשים שנה. מכאן נתמנה בשנת תפ"ג 1723 לרב במארקברייט אשר ג"ב בבאיי
 ערן. מבניו של ר' פנחס ידועים לנו שנים. והם ר' יעקב ק"ב הראב"ד באיטינגן
 הסמוכה למארקברייט, ור' גבריאל ק"ב בנ"ש. שמו של ר' יעקב ק"ב לא נשתנה
 כי לא עזב את ארץ מולדתו. ור' גבריאל ק"ב כאשר העתיק את מושבו לארץ
 מעלה נקרא באן מארקברייטר משום שנולד במארקברייט ומשם בא. לפי זה
 היה ר' יעקב ק"ב באיטינגן אחיו של ר' גבריאל — ולא גיסו. כאשר כתב הג"ר
 יעקב אבריל ואחריו כל הסופרים האחרים ובתוכם גם עוד הרב פייפטוואנג. וכיון
 שהיה אחיו יכול היה ר' גבריאל בצדק להיות בטוח כי ישמור בשמירה מעולה
 על הנער וע"כ שלח את מרדכי דוקא לאיטינגן. ר' גבריאל מ"ב היה נכבד מאוד
 בקהלת נ"ש ולא רק מפני צדקתו ויושר לבו חלקו לו את הכבוד להיות הממונה
 על קופת הצדקה לחינוך הנערים והגבאי הראשון בחברת ת"ת. אלא גם מפני
 שנשא את שמו של הרב המדינה הקדום בנ"ש. הגאון הגדול ר' גבריאל עשקע-
 לעס אשר היה בעל נכדתה של רשכבה"ג רבי ר' העשיל בקראקא, כי אביו
 הג"ר פנחס ק"ב נתן לבנו זה את השם גבריאל מתוך הכרת תודה עבור הטובות
 והחסדים שעשה עמו הרב המדינה הזה כאשר היה דוד אשתו בת אחיו הג"ר
 יעקב עשקעלעס הראב"ד בשטאמפי ואח"כ בשאפא. כי הגאון ר' גבריאל דאג
 לכך שתורתו של ר' פנחס לא תהיה מונחת בקרן זווית ועלה בסולם הרבנות
 מוואללערשטיין ללייפניק ומכאן למארקברייט ומכאן לבאסקוביץ במעלה.
 שבה מלך י"ד שנים האחרונות לחייו. אם היו לר' גבריאל מ"ב בנים לא נודע.
 אך כאשר נולד בק"ק אה"ו בשנת תקס"ו 1806 נכד להג"ר יעקב ק"ב מאיטינגן
 נתנו לו את השם גבריאל על שם דודו וקנו מנ"ש אשר נפטר כנראה סביב שנת
 תק"ס 1800. הנכבד הזה הוא גבריאל ריעפר הלוחם האביר בעד האמנציפציה
 הפוליטית של אחיו היהודים באשכנז ובאירופה כלה אביו של גבריאל ריעפר.
 ר' אליעזר ליזר בן הג"ר יעקב ק"ב מאיטינגן נקרא בהאמבורג ריעפר כי בא
 לשם מנוף "ריעס" המשתרע מבאיערן לעבר גבולותיה של מדינת ווירטמברג.

כידוע היה ר' ליזר חתנו של הגאון ר' רפאל כהן בעל תורת יקותיאל ראב"ד באה"ו⁴). —

ג) אשר לר' אברהם ביהא, אבי מרדכי, מוזר מדי שהמחברים לא הזכירוהו לרגלי העברת בנו לנ"ש ואמרו רק בדרך כלל וישלחהו הוריו ואף הוסיפו שהילד בן חמש שנים לא ידע לשון וספר, כי אביו לא למדו משום שהיה בער וריק מכל חכמה ודעת, וראיה לכך הביאו להם מזה שבנו הגאון לא מזכירו שום פעם בחתימותיו. יש גם וחושבים שמת לפני זמנו ובנו לא הכירו, כי אם היה בחיים ובר הכי מדוע לא התענין בגורל בנו שלמרות גילו הרך-הראה כשרונות גבוהים ללימוד, הלא דוקא האב חייב בבנו ללמדו תורה לפי הש"ס⁵ וכן נקבע הדין בש"ע⁶ וכל הספרות הקדושה מלאה מוסר מטעם ושזותם לבניך — ולמדס אותם את בניכם. ואם נכדו הג"ר יעקב אבריל אומר⁷ שהיה איש ירא אלוהים תם וישר וזל איפוא הן תמימותו ישרתו ויראתו של ר' אברהם שהתנכר לגמרי לחובתו ועבר על מצות עשה זו הגדולה והחשובה כל כך ולא למד את בנו כלום? אין להכחיש כי הדבר הזה הביא מבוכה במוחות החוקרים וכמה מהם באו לידי המסקנה שר' אברהם היה אדם שפל הערך, ועל יסוד הוכחתם שבנו לא מזכירו שום פעם בחתימת ידו, כמנהג הרבנים לכתוב פכ"פ חשבו שהיה עם הארץ או שמת בדמי ימיו ולא הכירו הבן באופן המספיק לזכרהו. — ברם, כל אמדנות אלה אינן אלא דברי הבאי והבל. כי אם היה ע"ה לא היה הג"ר אברהם אבריל בנעט החסיד נותן לו את בתו פראדל לאשה בניגוד למאמר חז"ל כל המשיא בתו לע"ה כאילו כופתה ומניחה לפני ארי⁸). ועל יתר ההשערות שמת בלא עתו ושבנו לא הזכירו בחתימותיו ולא נהג בו מצות כיבוד אב חלילה — כל זה רחוק מן האמת כרחוק מזרח ממערב. כי מצאנו ובמו עינינו ראינו שחתם בהסכמותיו הראשונות משנת תקמ"ד עד תקמ"ו (1786 — 1784) "הקטן מרדכי בן ר' אברהם יצ"ו" ומזה יוצא שאביו היה עוד בחיים⁹ ושהיה אז בגיל חמשים וחמש לערך וגם לרבות שבנו התנהג בכבוד הראוי לגבי אביו ולפי זה אין להעלות על הדעת שר' אברהם לא למד את בנו אפילו את האלפא ביתא, אלא בודאי למדו ראשית לימודים וחניכו לכל הפחות להתפלל בסידור, הלא ירא שמים היה, אך ללמדו יותר מזה לא היה ביכולתו כי עני בגפשו יביא לחמו היה ואולי גם בלתי מסוגל לכך, כי לפעמים אף מלומדים חכמים אינם יכולים ללמוד עם ילדים קטנים מפני שחסר להם כל כשרון פדגוגי. והראיה שהילד מרדכי ידע לקרוא קודם שבא לנ"ש, כי כבר בשנה הראשונה להיותו תלמיד בבית ספר בנ"ש למד מקרא משנה וגמרא כאשר העיד בנו ר' יעקב אבריל¹⁰), וזה מן הנמנע אם לא ידע מקודם לכהפ"ח לקרוא בספר. ומפני שבשורגע לא היו מלמדי תינוקות ובית ספר לילדים הסכים ר' אברהם עם אשתו להוליך את הילד אל אמה בנ"ש, כי גם הוא ראה ברכה בבנו הפעוט ורצה בהתפתחותו היותר מוצלחת. זו וגם זו שבלי הסכמת ר' אברהם לא היתה אשתו פראדל יכולה לעשות זאת, כי האשה אינה ברשות עצמה אלא רשות בעלה עליה. לתכלית מדעית יש עוד לדון על שני דברים: א) באיזה אופן זכה ר' אברהם ביהא להיות חתנו של הג"ר אברהם אבריל בנעט, וב) איך לא חשש ר' אברהם אבריל

לתת את בתו לאיש אשר שמו כשמו, הלא הוא היה מן המהדרין בחסידות וע"כ נקרא "החסיד" ומצד החסידות מעשה כזה מגונה דלא להוי שם תמוהו וחתנו שוים יי) 2 על הדברים האלה אפשר להגיד רק לפי השכל הישר שר' אברהם ביהא לא היה מתושבי נ"ש אלא בא בימי בחרותו ממקום אחר במעלה רין או מארץ אחרת לעיר הזאת ללמוד, כמו שבאו בחורים אחרים רבים לישיבת נ"ש, ולמד בבית מדרשו של הג"ר אברהם אבריל וכאשר מצא חן בעיניו רבו ונדדע לו כי הבחור בן גדולים הוא מגזע הגאון ההכם צבי השתדך עמו וזה קרוב מאוד להיות אמת, ומה שלא התחשב ר' אברהם אבריל עם שויון השמות לא קשה כי ר' אברהם אבריל נקרא בפי כל רק בשם ר' אבריל ועל שינוי ניכר כזה לא חל האיסור שבספר חסידים¹², שהשם אבריל הוא כנוי לאברהם, ידוע מן הפוסקים הקדמונים¹³ שבימיהם היה הכנוי הזה לאברהם הם שכיח מאוד ובזמנינו לא שמענוהו כי יצא מכלל שמוש.

(ד) בפרשת מסעותיו ותהנותיו של הצעיר ר' מרדכי בנעט נתן בנו הג"ר יעקב אבריל מקום פתוח לספיקות ולשעורין, כי לפי הדוח שלו נשא אביו בשנת תקל"ג 1773, תיכף אחרי בואו מפראג, את ארוסתו בנ"ש וישב בבית חותנו כשתי שנים ומקץ שנתיים ימים אלה הוברר לדיין ומו"צ בנ"ש ונעשה חד מבי דינא רבא על יד הרב הגאון ר' גרשון חיות, כמה זמן שימש במשרה זו, לא מודיע! אך אומר כשנתקדבל לרב בלונדנבורג היה בן שלשים ושתים שנה ושפט את העם כשנה ומחצה ומשם נסע ויחן בעיר גדולה שוסבורג וישב שם שנה תמימה — והנה צירוף מספרים אלה — 2 שנים בבית חמיו 2½ שנה בלונדנבורג ושוסבורג — נותן בס"ה ארבע וחצי שנה — ואם נוסיף עוד חצי שנה להעתקת דירתו דורפעמית מנ"ש ללונדנבורג ומכאן לשוסבורג, נמצא חמש שנים, וביחד עם העשרים שנה שהיה ר' מרדכי בשעת הנישואין, לפי מסורת ר' יעקב אבריל, הן בס"ה 25 שנה, וא"כ חסר זמן של 7 שנים עד ל-32 שנה שהיה בעלותו על כסא הרבנות בלונדנבורג וצריכים לקבוע את זמן שרותו כדיין ומו"צ בנ"ש באלה שבע שנים שבהן נעשה אב לבנים ובנות ונתרוקן מכל הרכוש והעזבון שירש מחותנו עד שהיה נאלץ לקבל את הרבנות בלונדנבורג, ואלה ההכרחים אמנם נהירים הם בהשקפה הראשונה וכל מסדרי סדרים בתולדות הגאון ר' מרדכי בנעט הלכו לאורו של ר' יעקב אבריל, כי קל מאוד ללכת בדרך סלולה.

לפי סדר זה היו הנשואין בשנת תקל"ג 1773, והתמנות הרמ"ב לדיין בנ"ש היתה בשנת תקל"ה 1775, והתפטרותו ממשרה זו בשנת תקמ"ב 1782, ועפ"י החשבון הזה נולדו בניו ובנותיו של הרמ"ב בין תקל"ד 1774 ובין תקמ"א 1781, ויען כי ר' יעקב אבריל היה הבכור צריך להיות שנולד בערך שנת תקל"ה, אך בניגוד לסדר זה ישנן כמה עובדות חשובות ובטוחות שלא שעורם בני הדורות הקודמים ונתגלו רק בזמן האחרון, כן, למשל, מוסר הרב ד"ר דוד פייכטוואנג, שהיה רב בנ"ש ואח"כ רב ראשי בווינה, שר' יעקב אבריל, שהיה רב דקלויז בנ"ש, הגיע לזקנה מופלגת ונפטר בשנת תרכ"ה 1865¹⁴, ואם נאמר אפילו שהגיע לגבורות ונולד סביב שנת תקמ"ה 1785, אי אפשר להסדר כל הדברים הנ"ל באופן משביע רצון, כי בין כך ובין כך ישאר עודף של כארבע שנים שבהן לא היה הרמ"ב

בנ"ש. ובכן מספיקה הידיעה האחת הזאת להפוך ולסתור את הסדר המקובל עד כה בכל נקודותיו. כי אם נולד הבן הבכור ר' יעקב אבריל בשנת תקמ"ה-1785, אין ספק שנשואי אביו לא נתקיימו מיד אחרי בואו מפראג בשנת תקל"ג-1773, אלא שנדחו לזמן מאוחר בהרבה. ויען כי הרמ"ב בלי ספק גם הפעם מיאן לשבת במקום ארוס-תו, ודאי שעזב שוב את נ"ש והלך למקום אחר שלא נודע לנו. מפני מה דחו את הנשואין, אל איזה מקום פנה ר' מרדכי, מה עשה וכמה זמן עשה שם, ומתי התקיימו הנשואין בפועל, זה ממש חידת החידות. אמנם יש מסורה רופפת כי הרמ"ב למד גם בשיבת הג"ר מאיר ברבי בפרעסבורג, אבל אין בצדה ידיעה באיזו זמן וכמה זמן ואחרי שהמסורה הזאת אומרת גם שדעת הרמ"ב לא מצאה קורת רוח משיטת לימודו של הר"מ ברבי, אפשר לשער שרק חדשים מעטים התעכב בפרעסבורג ובדאי לא עד שנה ולא כל שכן עד לשנים.

כמובן, נפשנו שוקקה מאוד לדעת מה פעל ר' מרדכי בתקופת חייו זו. בהסתמכנו על מאמר חז"ל "יגעתי ולא מצאתי אל תאמין" בדקנו ביגיעה רבה ועלה בידנו להשיג קצת ידיעות על ר' מרדכי באותה התקופה, והן כתובות שחזר על גבי לבן ע"י הרב ר' יקותיאל יהודה גרינוולד בספרו "משפחת רוזנטהאל¹⁵". ענינו של הספר הזה הוא תולדות הרב החכם השתדלן מו"ה נפתלי ראזענטהאל מעיר מאהר בהונגאריה שהיה תלמיד הג"ר מאיר ברבי בפרעסבורג, ושני בניו ר' אליהו ור' שלמה שלמדו גם כן בפרעסבורג בשיבת הר"מ ברבי. שם בספר זה יסופר מענינים חדשים שלא היו ידועים אפילו לכותבי העתים האחרונים, כמו הרב ד"ר דוד פייכטוואנג והרב ד"ר חיים פלעש, מפני שהדברים נרחשו באונגארן ולא עלה על לבם שר' מרדכי אחרי לימודיו בפירדא ואחרי שבתו בפראג ואחרי אירוסיו בנ"ש הלך לארץ מולדתו הגר' ללמוד או ללמד גם שם. ואלה הם הדברים של הרב י. גרינוולד בנוגע לר' מרדכי בנעט: גם הבאתי מכתבים ששלח ר' נפתלי ר"ט לבניו. במכתב הראשון מיום כ"ה כסלו תקה"ל (1775) לבנו ר' אליהו ר"ט נאמר בין השאר ואודיעך כי הבחור כ"ה מרדכי בן כ"ה אברהם שורגע קעת בביתי וארצה לעכבו פה שבוע או שבועיים ואז אשלח אותו לחיים ולשלום עם עגלה שלי עד ראב ומשם לק"ק פרעסבורג אי"ה. בהערה מתחת לקו אומר גרינוולד: כוונתו על הבחור ר' מרדכי בנעט אשר למד בבית ר"ט והוא אהב את הנער הזה מאוד ובכל מכתביו יזכירו לשבת. — במכתב השני מיום ג' טבת תקה"ל לבנו ר' אליהו כותב אביו ר"ט: אך אודיעך כי הבחור כ"ה מרדכי שיחי עוד יושב בקרב ביתי ומי יתן אהובי בני תלמוד מאורחותיו ישרו וצעדו ותמיד תבקש חברתו לפחות בלימוד כל שבוע ענין מעניני שבוע בלמודי חדושי אמ"ש (ר"ת אדוני מורי שיחי; הכוונה על הג"ר מאיר ברבי) הרב נר"ו תלמוד בחברת האברך הבחור כ"ה מרדכי שיחי. — במכתב השלישי מיום ט"ו טבת תקה"ל נאמר: ואבקש ממך להבר עם הבחור כ"ה מרדכי שי' אשר מימי לא ראיתי לרכות שנותיו ומעט ימים למלאות ספק כאפיק נחלים זרם מים מושכים בשבט ומחוקקי חקי חכמי חדות בים התלמוד פוסקים ראשונים ואחרונים ועל כל אלה יראתו קודמת לחכמתו וע"כ תתחבר אליה אולי תלמוד ממנו ממדותיו

הנעימות. — במכתב הרביעי מיום ה' שבט תקה"ל בסוף: ותעמוד על המשמרת לידע מה יהיה בדבר ר' מרדכי שי' אם אולי יועילו דברי וכו'. — במכתב החמישי מיום י"ב שבת תקה"ל: וכאשר אראה בעיני גדלה הלהב אחר הנצב לריב עם הבחור ידיד נפשי כ"ה מרדכי שי' ומה טוב אם יפנה דרכו לחיים ולשלום לק"ק נ"ש יע"א ושם ישב ימים אחדים עד ישוב חמת וחרי האף הגדול, תאמין לי אהובי בני שי' אשר מאוד הרביתי לבקש ולחנן עבור הבחור הנ"ל, אמנם מה אועיל כי אפגע, בפגעו בו גועל המגועל לנעול דלתי החסד והרחמים. — במכתב הששי מיום כ"א אדר ראשון תקה"ל: גם תכתוב אלי שורש דבר מה נמצא במהות הבחור כ"ה מרדכי בנעט אם כעת ימצא חן עם שרידי חרידי דבר מאמ"ו הרב נר"ו ואם ישאר שמה או יעקור נתיבו למקום חפצו נזה מרגועו לנ"ש יע"א. — במכתב השביעי מיום כ"ט אדר שני תקה"ל: ולא תלמוד אהובי בני קטן וגדול מבלתי עיון רב, לא בהעברה כמשוט בארץ נבון וסבון כבסבכי יער ולא ידע עומק הדבר ושורשי רתמי לחומי רשפי רושפי שובל חכמי חדות, ודבר זה תלמוד בני מדרכי הבחור כ"ה מרדכי בנעט איך הוא לומד בישוב הדעת ומוצא שפתיו בהשכל ובלאט ונחת, אף אתה תעשה כן תצליח ותשכיל והשם יפתח לך מעינות החכמה והשכל וכו'. — לאור הקטעים האלה עיינו תחזינה מישרים שר' מרדכי בנעט למד בחדשי החורף כסלו טבת שבט אדר א' ואדר ב' שנת תקל"ה 1775 בשיבת הר"מ ברבי בפרעסבורג ויותר מזה שבא לפ"ב מביתו של הרב השתדלן ר' נפתלי ראזענטהאל במאהר, ואם יגיד המגיד שאין בזה חשיבות כלל כי זמן קצר של חצי שנה לא מעלה ולא מוריד, הרי יש לנו ראיות חותכות כי הבחור ר' מרדכי התגורר בהונגאריה שנים או שלש שנים לפני בואו לפרעסבורג, עובדה זו היתה אמנם בלתי ידועה עד שבא החכם ד"ר דוד קופמאן ופירסם שבעה מכתבים שהצליח להצילם מתהום הנשית, כדאי הוא החכם הזה וכדאית היא הזכות שקנה לו — כי מגלגלין זכות על ידו זכאי — לחזור כאן על דבריו שהרב גרינוולד לא הביאם. במאמרו "לתולדות ר' מרדכי בנעט ומשפחת ראזענטהאל מעיר מאהר" (18) כתב הד"ר קופמאן וז"ל: שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך: לו שמעו לעצה ולמצוה הזאת כי אז לא נתפרדה חבילת הדורות ושלשלת ההעתקה בין הזמנים אשר היו לפנינו ובינינו לא נתקה, אבל זה דרכם כסל' למו של בני חלוף שלא יחושו ולא ידאגו לכל הבאים אחריהם ויחוסו על העמל הקטן לחקות על ספר מה שעניניהם רואות וברוב הימים הכל נשכח והדור השלישי לא ידע עוד את זקניו ודברי ימיהם יהיו לו כדברי הספר החתום. כמה דיו ישתפך וכמה קולמוסים ישתכרו על דברים אשר טפה אחת של דיו בקולמוס אחד היתה משגת להצילם ממלחעות הנשיה ולפטרו מענשן של ההשערות הבלתי מיוסדות והחזריות המדומות אשר תצמחנה כשמיר ושית על שדה איש עצל בכל המקומות אשר נבערו מדעת ברורה ומזכרונות יודעי בינה לעתים, רעיונים כאלה סליקו עלי בראותי כי השכחה מצויה בישראל גם בדברים שידנו שולטת בהם עוד, וכי אבני הכנין אשר תולדות גאוני דור הקודם נכוננו עליהן נתמעטו הלוך וחסור עד שלא מצאתי בכל כותבי דברי ימי ר' מרדכי בנעט צוק"ל רושם מכל אשר אציע

לפניך, הקורא! הן בתולדותיו אשר כתב בנו ר' יעקב אבריל הן במה שכתבו החכמים ר' מ"י בארדיטשעווסקי בהאסיף שנה ד' עמוד ס"א והלאה והרב החכם ר' חיים אפפענהיים בהצפירה שנה ט"ו גליון א' וב' לא נמצא זכר לדברי ימי נעוריו אשר קרה לו בארץ מולדתו הגר בעיר שחזברה לה יחדו התורה והגדולה פ"ב המהוללה וליחוסו להמשפחה המפוארה ראזענטהאל ילידו עיר מאהר ולהרב מהר"ם ברבי וכו'. ויהי כבואי הנה (ר"ל למאהר) זה י"א שנה נכספה וגם כלתה נפשי לדעת אם ימצאו עוד שרידי פלטה מעזבון ר' אליה ור' שלמה מאהר וכו' ות"ל זכיתי להציל האוד האחרון אשר נשאר מהשרפה אשר שרפו מחמדיהם, כי הסיקו כמה שנים את התנור ואת הכירים בכתבים ובאגרות אשר השאירו אחריהם לברכה... האוד האחרון הזה הם המה המכתבים אשר כתב ר' נפתלי לבנו ר' אליה כאשר גר בעיר פ"ב בשיבת הרב מהר"ם ברבי לשמוע בלימודים... ויהי בחפשי באמתחת האלה מצאתי את האגרות אשר ערכתי לפניך, הקורא... הלא דבריו ברור מללו כי לא מצאו למודי מהר"ם ברבי חפץ בעיני ר' מרדכי וכי רק על כן נסה להתפרד מישיבתו עם רעו ר' אליה ר"ט אשר שמח באהבתו ודבק בו עד שהיה קשה ביד ר' נפתלי להפריד בין הדבקים אשר כרע כאח יחדו התהלכו ולמדו ביחד ונפש ר' אליה קשורה בנפשו של ר' מרדכי, ועוד הפעם נתעכב הדבר שלא יבוא ר' מרדכי במסור רת הברית עם משפחת ראזענטהאל, כי כאשר יספרו עוד היום רצתה בו נפש ר' נפתלי שיהיה לו לחתנו לוקח בתו ולא עלתה בידו, וכאשר הודיעני הרב ביכלר אבד"ק מאהר נמצאה בידו אגרת ר' שלמה ר"ט אל ר' ש"ל גאלדענבערג במלים אלה: אנכי הייתי מנוער תלמיד חבר לר' מרדכי הנ"ל, כאשר היה מקדם כמה שנים (!) בבית אבותי זצ"ל והיה ברצון אבותי ליתן לו אחותי ז"ל לאשה, אך מן השמים עכבוהו, נתבטלה ותופר עצתם, עכ"ד קופמאן. — הודות לשרטוטים יקרים אלה של החכם קופמאן נודע לנו יותר ממה שגילה לנו גרינוולד, שהעתיק את השבעה המכתבים מפירסומו של קופמאן וצירפם למכתבים אחרים בהאסיף כנ"ל. כי יציאת שתיים שהן ארבע יש להוציא מדברי קופמאן, והן: א) שהבחור ר' מרדכי למד לכהפ"ח כשלש שנים עם בניו של ר' נפתלי ר"ט, ואולי עם עוד תלמידים, במאהר, קודם נסיעתו לפרעסבורג, ב) שלא עלה ביד ר' נפתלי להשפיע על ר' אליה להיפרד מר' מרדכי ולהישאר בישיבת מהר"ם ברבי בלי ר' מרדכי, ג) שר' נפתלי עשה מאמצים שר' מרדכי ישא את בתו לאשה ולא הצליח בזה, ד) שר' אליה עזב את מהר"ם ברבי נגד רצון אביו ולמד בפ"ב אצל ידידו ר' מרדכי, וזאת אומרת כי ר' מרדכי ישב עוד זמן ניכר בפ"ב ולמד עם תלמידים וידידים בבית מדרש פרטי, וקרוב מאוד שנשאר בפ"ב עד תחלת שנת תקל"ו-1776. — ובכן לא חזר ר' מרדכי לנ"ש אלא בשנת תקל"ו-1776 ולקח בחופה וקידור שין כדמו"י את ארוסתו שרה פינקל כשהיתה בת תשע עשרה והוא בן עשרים ושלש שנים, כי היא היתה צעירה ממנו בארבע שנים כנ"ל. לפי זה יש לקבוע את הזמן בין האירוסין ובין הנשואין כחמש שנים לערך.

ואולם טרם נמשיך בדברי ימי ר' מרדכי עלינו לעמוד על כמה קושיים שבמסורת זו: האחד מפני מה נדחו הנשואין שבדאי נקבעו בתנאי האירוסין על

שנת תקל"ג-1773 כדי שתהא הכלה בת שש עשרה והחתן בן עשרים שנה? הלא אין דוחים זמן בשידוכין אלא מפני אונס גדול! והשני מדוע נדחו הנשואין על זמן מאוחר כל כך? והשלישי מה היתה הסיבה שהולכה והביאה את ר' מרדכי לעיר מאהר בהונגריה? והרביעי מה שהתאמץ ר' נפתלי לתת לו את בתו לאשה דומה כאילו ר' מרדכי הסתיר ממנו שכבר ארוס הוא, וזה לא מן המדה, כי גם על כגון רא אמרה התורה לפני עור לא תתן מכשול ואלמלא הודיעו לא היה ר' נפתלי מתחיל להפציר בו כלל. — ויען כי גם החוקר החשוב קופמאן הניח מקום להתגדר, הרי חובה עלינו לעיין בדברים הללו.

והנה צריכים לדעת כי ר' מרדכי נולד בשנת השלש עשרה לשלטון הקיסרית מאריא-תיריזיא (1780 — 1740) שעלתה בשנאתה ליהודי ביהם ומעלה על כל צורריהם ונוכליהם וגזרה בשנת תק"ה-1746 להמעיט מספרם ע"י הגבלת הרשיונות לישא אשה מטעם פן ירבו ונקבעו במעלה 5100 בעלי משפחה שנקראו "פאמיליאנטען" ורק אלה היו רשאים לקחת נשים ולהוליד בנים. אך גם מהם יכלו לבוא בברית משפחה רק הגדולים בשנים ובאופן מצומצם לפי מספר בעלי משפחה שמתו במשך השנה. הגזרה הזאת נשארה בתוקפה כמעט מאה שנה. ובמדינת מעה-רין שבה הרשות התנהגה בכלל עם התושבים היהודים בקפדנות יתירה השתמשו גם בחוק הזה בכל חומר הדין ואם נמצא ונתפש עבריו, נענש קשה והפסיד זכות ישיבתו כאורה. גם בחורים המסמכים לרבנות לא היו רשאים להשתדך כל זמן שלא נתקבלו לרב באיזו קהלה וזה היה בעוכריהם כי כמה קהלות לא רצו ברב שאינו נשוי. כגבורי התרבות סבלו יהודי ביהם ומעלה על כל השעבוד הזה בכבוד ולא חיללו את השם לעיני הגוים שכן ראו וכן תמחו והיה אשר הנכרי אמר לשכנו היהודי אפשר שכך, אכן נשיא אלקים אתה בתוכנו, וזה הוא קידוש השם שאין למעלה הימנו (י). — כך היה המצב כאשר ר' מרדכי בא מפראג לג"ש בשנת 1773 לישא את ארוסתו שרה פינקל. כל המאמצים של הגביר ר' גומפל פרוסטיץ ובלי ספק גם של ר' גבריאל מארקברייטר להשיג בשביל ר' מרדכי רשיון לנשואין עלו בתהו, כי זה היה ולא מבני "בעלי המשפחה" שבמעלה ע"כ לא נמצא לו גואל בין הפאמיליאנטים שמתו באותה השנה. אי לזאת יעצו לר' מרדכי ללכת לארץ מולדתו ולחכות שם עד בוא שעת הכושר ור' גבריאל מ"ב אולי ביחד עם ר' גומפל פרוסטיץ מסר לו מכתבי המלצה אל השתדלן המפורסם ר' נפתלי ר"ט במאהר. כי היו לאיש הדגול הזה ידידים ומכירים גם בנ"ש. באופן זה הגיע ר' מרדכי אל בית ר' נפתלי שהיה בית ועד לחכמים ולומדי תורה וכאשר ראה ר"ט את יושר הילוכו וגודל תבונתו ויפה מראהו של האורח הצעיר, הזמינו להתישב אצלו וללמוד עם בניו. קרוב מאוד לודאי שכך או דומה לכך היה מהלך הענינים האלה. — ומה שדחו הנשואין בשנת 1773 לעוד שלש שנים, זה לאו דוקא, כי לקבוע זמן מדויק לא היה ביכלתם, אלא דחו הנשואין עד שיצליחו להשיג רשיון מן הממשלה. הסיבה היחידה לנסיעת ר' מרדכי לעיר מאהר היו כנראה ההמלצות לר"ט שנתנו לו ידידיו או משום שהתקשרו מקודם במכתבי דואר עם ר"ט וקבלו ממנו תשובה שהוא מוכן לדאוג לו. שר' נפתלי לא ידע כלום מקשרי ר' מרדכי עם בת ר' גומפל פרוסטיץ ג"כ אין

להעלות על הדעת, כי בלי ספק הודיעו לו מנ"ש כי הוא מיועד להיות חתנו של ר' גומפל ושרק חוק המדיני מפסיק בינו ובינה ומוכרח לטבת במקום אחר עד יעבור זעם. ואם נאמר שלא הודיעו לו מקודם, ודאי אמר לו ר' מרדכי בעצמו, כי זך וישר היה בלי מזימות וחגיפות. אך כשראה ר"ג שעוברת שנה אחר שנה ואין קול ואין קשב מנ"ש ור' מרדכי עודנו רווק, חשב שבוטל השידוך והתחיל לדבר בפניו על אודות בתו. ואולם ר' מרדכי לא רצה לשמוע לו כי היה בטוח בחסדי ד' שלא יהיה גאלץ להפר בריתו עם בחירת לבו היושבת גלמודה ומצפה לו בבית אביה בנ"ש. וכן היה, כי באחד הימים, ימי האביב או תחלת הקיץ, שנת תקל"ז, כשבתו בפ"ב בבית מדרש פרטי כשלומד עם תלמידים וביניהם ידידו הנאמן ר' אליה ראזענטהאל הביאו לו מנ"ש את הבשורה הטובה כי השלטונות נתנו לו תעודת נתין מעהרין וגם את הרשיון לישא לאשה את הבתולה שרה פינקל פרוסטיץ. ויהי כראות מרדכי את האותות ואת המופתים ויצא מפ"ב ויבוא עירה נ"ש. עכשיו התקיימו הנשואין בגדא טבא ובכך בא ר' מרדכי סוף סוף אל הנחלה ואל המנוחה אחר גידורים רבים ויגעים ואחרי שבת בבתיים לא לו, אך בתורתו וטהרתו מלובן בנסיגותיו ומזוכך במדותיו, כי חמיו הנגיד ר' גומפל פרוסטיץ היה בעל הון ועושה והספיק לחתנו כל צרכי ביתו ביד נדיבה. ר' גבריאל מ"ב שהיה עוד בחיים, מי יוכל לשער גודל שמחתו וקורת רוחו על כל זאת. מסתבר שר' מרדכי לא פסק פומיה מגירסא אלא אדרבא וירא מנוחה כי טוב ויהי למס עובד עבודת הקודש וכל עתותיו והגעיו הקדוש ללימוד בעיון מעמיק לתוך תוכן של הלכות כדרכו מימי נעוריו הראשונים. וכאן המקום להזכיר מאורע חשוב בחיי ר' מרדכי בשנים הראשונות אחר חתונתו. הן אמנם הצליח ר' מרדכי עד כה למלא כריסו בש"ס ופוסקים ויהמו עשתונותיו מהלכות ודיני דינים וגם בספרי התנ"ך ובדקדוק שפת עבר ובאגדות חז"ל קנה לו קנין שלם — אך בכל זאת לא היה עוד תמים להתהלך לפני אלקים ואנשים. כי היה חסר מקצוע אחד שבימים ההם נחשב לתנאי שאין בלעדיו בשביל רב ומנהיג שמתפקידו לצאת ולבוא לפני כל צדדי ורוחות הקהל. והוא עד כאן לא בא אפילו לנגוע בקצהו. והנה מאת ד' היתה זאת נפלאה בעינינו כי בחסדו יתברך שמר עליו וימך לו דוקא בשעת הכושה זו שעת מנוחתו ושלותה מורה גם במקצוע זה מורה ממדרגה עליונה ונתקיימו בו דברי המדרש: אשרי אדם שתורתו מעירו ואשתו מעירו ופרנסתו מעירו¹⁸). כי גאון מקובל מפורסם דן אז את ק"ק נ"ש והמדינה ה"ה הרב הגדול מוה"ר שמואל שמעלקא הורוויץ (מגזע הרה"ג ר' פנחס הורוויץ גיסו של הרמ"א), הוא הרבי ר' שמעלקא שהעמיד תלמידים אדירים. בחכמת הקבלה כמו אחיו ר' פנחס בעל ההפלאה המגיד מקאזניץ. ר' משה ליב מסאסוב ועוד הרבה — ועליהם נתוסף בזמן האחרון לחיי הקדושים ר' מרדכי שהיה מתלמידיו האחרונים. הרש"ש נקרא לנ"ש בתור רב העיר שנת תקל"ג. 1773 בשנת תקל"ה 1775 נתעלה לרב המדינה ונפטר שנת תקל"ח 1778. וזה ממש פלא, כי בתחלת שנת תקל"ז 1777 בא ר' מרדכי לנ"ש והספיק ללמוד ממנו כשנה וחצי שנה. בעיר נ"ש אחורי בית המדרש הגדול היה לו להגאון הרש"ש חדר מיוחד בשם "קבלה שטיעבל" והיה יושב שם כמה שעות עם יחידי סגולה בכל

ערבי לילות ותבענה שפתותיו נפלאות מתורת חכמה נסתרה ובין המשתתפים
 בקביעות היה ר' מרדכי ששתה בצמא את תורת רבו הקדוש עד שנעשה גם הוא
 חבר ליודעי חן ומביני מדע אשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך⁴⁹, מלכו של
 עולם. אחרי הסתלקותו של הגאון הרש"ש ובאותה השנה נתעטר במקומו לראב"ד
 בנ"ש ולרב המדינה הגאון ר' גרשון חיות, נכד הגאון המפורסם ר' מנחם מענדל
 קראכמאל בעל צמח צדק, וכאשר הרגיש בידיעותיו וכשרונותיו של הצעיר ר'
 מרדכי ויבחרהו לדיין בבית דינו, ואז היה ר' מרדכי בן עשרים וחמש שנה במשרה
 זו עמד ר' מרדכי כשבע שנים, מסוף שנת תקל"ח-1778 עד שנת תקמ"ה-1785
 ונעשה בן ל"ב שנה בערך, כי לא ראה את עצמו עדיין מתוקן ומזוין כל צרכו לק'
 כל איזו רבנות וסירב לכל הצעה כזאת על אף שבמשך הזמן הורע מצבו הכלכלי
 מאוד, כי כלתה הגדוניה וגם עזבון חמיו תם וגשלם עד מהרה והיה גורלו כגורל
 העושר של רוב היהודים בגולה אשר עליו נאמר התעייף עיניך בן ואיננו²⁰, והיה
 אפילו נאלץ לתמוך בידי קרובי אשתו שנתדלדלה ובנוגע למשכורתו מחיר עבודתו
 בבית הדין, זו היתה נמוכה למדי וידוע כי לדיין הדן דין לאמתו — במשמעת
 הכפולה לאמתו של הדין ולאמתו של הדיין — שמור אמנם שכר גדול בעלמא דאתי,
 אבל בהאי עלמא ליפא²¹, ולאידך עלו כן רבו צרכי הבית כי נולדו לו בנים ובנות
 ושאלו ללחם ואין פרש להם, ותהיינה השבע שנים אלה כאותן שבע שני הרעב
 במצרים שאכלו את כל המוכן משנות השפע ולא נודע כי באו אל קרבנה, ומפני
 הלחץ זה החדק נטל עליה כאנוס על פי הדבור להיות כאחד הרבנים ויעבור
 מרדכי ותקע אהלו בלונדנבורג הסמוכה לנ"ש, כי דרש נדרש מאת הקהלה הזאת
 להיות לה לראש וראב"ד, והיה שם שנה ומחצה מתחלת שנת תקמ"ז-1787 עד
 חצי שנת תקמ"ח-1788, ויהי כאשר פנו אליו מנהיגי הקהלה הגדולה שוסבורג
 בהונגריה וישימו כתר הראב"ד על ראשו נענה להם, ושימש ברבנות זו ממחצית
 השניה שנת תקמ"ח עד סוף שליש השני שנת תקמ"ט-1789²², בשנה הגורלית זו
 הגיע תורו של ר' מרדכי לעלות על במתי הרבנות, כי כאשר נפטר הגאון ר' גרשון
 חיות בנ"ש בחודש אדר של אותה השנה תקמ"ט ובאו הרבנים מכל קצוי המדינה
 לספד ולבכות לגאון הדור ויבוא גם ר' מרדכי משוסבורג בתוכם ויעיר קינה
 בקולו ובמתק שפתיו ויחם בהספידא עד שנתרושם ונודעוץ הקהל לאלפיו, המה
 ראו כן תמהו כי הוא עלה על כל המספידים ברעיונותיו הגאונים ומסודרים
 וגם מראהו מראה בחיה ד' ואמרו אין איש מבני ישראל טוב ממנו והיה קול המון
 כקול שדי קלא דלא פסיק להללו ולשבחו והיה בין העומדים הגביר לאחיו ראש
 קהלת נ"ש ר' פלק בעק ויגזור אומר בלבו כי זה הוא ואין אחר הראוי למלאות מקום
 הגאון הנעדר, והסמיכו בני עדת נ"ש לקבורת הצדיק את סמיכת הרב החדש לראב"ד
 וראש ישיבה בנ"ש וביום 4 לנובמבר 1789, הוא ט"ו חשון תק"ן, כלומר רק אחר
 חצי שנה, ישבו בעיר בריק, בירת מעהרין, עפ"י פקודת הממשלה רבני הגלילות
 מעהרין, ארזי הלבנון גבורי התורה, ששה במספרם, ואתם השביעו בתור מנהל
 הפהטיכול הגאון ר' שמואל הלוי קעלין, בעל מחצית השקל, שהיה ראב"ד בבאסקא
 ביץ בגליל בריק, לבחור ברב המדינת החדש, ויקרה המקרה הנדיר שכל הגדולים

בלונדנבורג נפטר 23 למרס 1786 וא"כ בא ר' מרדכי ללונדנבורג בכל ההקדם במחצית השני של שנת 1786 או בתחלת 1787. והרב ד"ר פייכטוואנג כתב (בס' היוכל לשווארץ עמוד 542) שר' מרדכי הי' רק זמן קצר בלונדנבורג ויאות למלאות בקשת עדת שוסבורג, ואולם גם שם הי' רק שנה אחת. על כל פנים שניהם בדעה שוה שהי' מקודם בלונדנבורג ואח"כ בשוסבורג. — בניגוד לזה אומר ד"ר וויללמאן הרב האחרון בג"ש (ביודענגעמיינדען עמוד 48) וז"ל: אחר זמן קצר רואים אנו את ר' מרדכי כרב בשוסבורג במשך שנה אחת ומכאן הלך ללונדנבורג ונשאר שם רק חדשים אחדים. — לפי דעתי יש לדחות דעה זו מכמה סעמים ועוד כי אין דבריו של אחד במקום שנים (כתובות כ"ג ע"ב). אך גם דעת שווענגער קשורה בקושיים, כי אם בא ר' מרדכי ללונדנבורג בתחלת 1787, איפוא הי' ומה עשה בשנת 1786? וע"כ אני אומר כי אמנם נשאר יושב בג"ש אהרי שויתר על מקום הדיין בסוף שנת 1785 לערך, אך המשיך את המו"מ עם אנשי לונדנבורג עד סוף 1786 ובינתיים בדק עצמו בקסדנות אם כבר מוכשר ומתקן לכהן ברבנות, כי מתון מתון הי' בענין זה גם בזמנים מאוחרים ואפילו לגבי בניו ולא הרשה להם לקבל משרת רב טרם ידונו ויבחינו בעצמם בכבוד ראש אם ראויים לאותה אצטלא. וע"ז נדבר עוד הלאה. — הרב צבי הלוי הורוויץ בס' כתבי הגאונים עמוד 105 מונה בין תלמידיו של הג"ר משולם איגרא גם את הרמ"ב ובעמוד 106 שם מביא מעשה על זה, אך כותבי תולדות הרמ"ב האחרים לא הביאו שום יזמו לכך והרב ד"ר חיים פלעש בספר קהלת פרעסבורג עמוד 20 במאמר על ר' משולם איגרא שהי' בסוף ימיו ראב"ד בפ"ב לא הזכיר כלל שהרמ"ב הי' תלמידו, ולפי דעתי זה האמת. —

מקור השם "בנעט" שינויו והסתעפויותיו

ראשית כל צריכים להגביל בין השם "בנעט" ובין השם "פאנעט", כי בעוד שהשם "בנעט" מוצא מנ"ש, מקום מוצאו של השם פאנעט הוא בעיה ביעליטץ (בשלעזיא הגובלת עם גאליציא המערבית) שבה נולד הג"ר יחזקאל פאנעט, בעהמח"ס מראה יחזקאל בשנת תקמ"ג-1783, אשר למד בבחרותו בישיבת הג"ר ברוך פרענקל בלייפניק ואח"כ בפראג. הוא היה ראב"ד בקארלסבורג במדינת זיעבענברגען וגם ממנו יצאה שלשלת רבנים בהונגריה. למשפחת פאנעט זו אין לה שום קשר עם משפחת בנעט. מפני שרוב בני אדם לא מדייקים בשמא ונותנים בנעט ופאנעט לכיס אחד, אמרנו להבדיל ביניהם. — כמו כן יש לדחות בשתי ידיים כל נסיון לזהות את השמות פאנטא, פאנטו ופענעט עם בנעט, כי יש ואומרים שכלם אחד¹), וזה טעות! —

ועתה נדבר על השם בנעט.

על מוצא שם משפחתי זה ישנם כמה ניחושים שאין להם כל יסוד ואפילו השערת הרב ד"ר דוד פייכטוואנג ז"ל, שרצה לזהותו עם השם פאנטא²) לא נכונה היא, היות וכל נושאי שם פאנטא כהנים היו³), ואילו כל בני משפחת בנעט אינם כהנים. מעניין מאוד שהרב פייכטוואנג הבלית במאמרו החשובים על רבני המדינה בנ"ש בכלל ועל הרמ"ב בפרט, כי הוא, פייכטוואנג, היה תמיד נוטה לראות את הג"ר אליעזר מענדל פאנטא, שהיה רב המדינה במעלהריין, כחוסר מגזע משפחת הרבנים פאנטא אשר מוצאם מאיטליא. אבל נרתע לאחריו משום שר' אליעזר מענדל היה מציין עצמו תכופות כבן ר' מרדכי, ולא נודע לאיזה ר' מרדכי. כי אם הכוונה על ר' מרדכי בר' בנעט בנ"ש, הכרחי הוא שהיה יליד נ"ש וממ"שפחת בנעט, ובנ"ש לא היו גרים מעולם אנשים בשם פאנטא. וע"כ מצא לו דרך אחרת ויאמר כי השם פאנטא של ר' אליעזר מענדל הוא שינוי לשם בנעט. ועם כל זה לא עזב לחלוטין את רעיונו הראשון שאמנם קיים קשר בין ר' אליעזר מענדל ומשפחת רבני פאנטא — בלי לרמוז אף במלה על איכותה של הקשר הזה. ובכן היה הרב פייכטוואנג אוזן את החבל בשני ראשיו ולא הרהיב עוז בנפשו להכריע לכאן או לכאן, כי מטבעו ואפיו היה גוהר מן השקר והדומה לו כיאות לרב חשוב כמוהו. סופרים אחרים שלא היו אמנים כל כך על חוקי האמת לא השגיחו בשוני זה ובקר-רוחם הכריעו הכרעות שלא כראוי, הכרעות שהגדילו עוד את המבוכה. וכן כתב הד"ר ש. ה. ליעבען בפראג⁴): גלוי שמוצאו של ר' אליעזר מענדל פאנטא היה ממשפחת פראג. הוא היה פה חד דבי דינא הגבוה

וחבר בהנהלה העליונה של קהלת פראג, בנ"ש היה רב המדינה וכו'. משום שהאות-
יות פאנטא ובנעט דומות וגם בשביל שהיה בנו של ר' מרדכי בן ר' בנעט ויהו אותו
בטעות עם הרב, שהוא, ר' אליעזר מענדל, קדום לו, הוא הרמ"ב, הרב המדינה שחי
אחריו, עכ"ל. — שורות אלו מראות למדי שליעבען לא מצא ידו ורגלו, יען כי
ר' אליעזר מענדל פאנטא נפטר בשנת ת"ן-1690 ולא היה רב המדינה האחרון
לפני הרמ"ב שלנו, שנבחר לרב המדינה בשנת תקמ"ט-1789, כלומר 99 שנה
אחר פטירת ר' אליעזר מענדל! ורק בזה צדקו דברי ליעבען שר' אליעזר מענדל
והרמ"ב תרי גברי היו. —

ועוד אחד מאלה האחרים. במאמרו על רבני המדינה במעלה ר"ן כתב הרב
ד"ר אלפרד וויללמאן: אחרי מות הגאון ר' גרשון חיות ט"ו אדר תקמ"ט-1789
נתמנה לרב המדינה במקומו ר' אליעזר מענדל באופן זמני ורק למשך חדשים עד
שימצא האיש הנכון והמועד לעמוד בראש היהדות של מעלה ר"ן, וכעבור חצי
שנה נבחר הרמ"ב. — וע"ז כתב הרב ד"ר חיים פלעש⁸ וז"ל: דבר חדש —
ר"ל דבר מתמיה — במרשם זה הוא שר' אליעזר מענדל פאנטא הנפטר בשנת
ת"ן, שימש ברבנות המדינה בנ"ש בשנת תקמ"ט. ואמנם בספרו קורא הדורות
של פרידלנדר נקרא אותו הרב ר' אליעזר מענדל "בן מרדכי", והוא הוא ר'
אליעזר מענדל בן ר' מרדכי בר' בנעט⁹, עד כאן הערת פלעש שם. — הרי לפנינו
מפורש שגם החכם פלעש נתקשה בדבר, אבל הניחו בצריך עיון, מפני שגם הוא הביט
באספקלריה שאינה מאירה ולא הרגיש שהמלים "בר' בנעט" אחרי התיבות ר' א"מ
בן ר' מרדכי אינן במקומן, ולא עלה על דעתו שבס' קורא הדורות של פרידלנדר יש
טעות. על וויללמאן שקבע את זמנו של ר' א"מ סמוך להרמ"ב בלי להתחשב שיש
בין זה לזה ריחות של שלשה — ארבע דורות, אין להתפלא כל כך, כי הוא עשה —
במחילת כבודו — את מלאכתו, כנראה, בשטחיות יתירה⁸. אך על הרב פלעש
שהיה היסטוריון מובהק בסדר הדורות של רבני מעלה ר"ן וחבר ספרים רבי ערך
במקצוע זה, יש להשתומם, שלא הגיה בהגהה ראדיקלית את מאמרו של וויללמאן,
ואין זה אלא שגם הוא לא ראה את מה שלפניו ונעשה הפעם חבר לאלה שלא
חושבים הרבה ומעתיקים ממחברים שקדמו להם אות באות.

והנה לפי דעתי אפשר לסדר כל הענין הזה ע"י תיקון של סיפריה אחת בלבד,
ואז ישתנה הדבר מעיקרו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה. הלא צריכים רק
לכתוב תחת 1789 את המספר 1689, כי בלי ספק יש כאן טעות בדפוס, והכל נמצא
בסדר גמור. וא"כ לא היה ר' אליעזר מענדל רב המדינה סמוך להרמ"ב, אלא הרב
המדינה האחרון לפני הגאון ר' גבריאל עשקעלעס מקראקא שנקרא אחר הכבוד ממיץ
לנ"ש בשנת ת"ן-1690 — והוא היה האיש הנכון והמועד לעמוד בראש יהודי מעלה ר"ן.
וזו לא זו אלא שהרב ר' א"מ מלך לפני ר' גבריאל עשקעלעס כרב המדינה לא חד-
שים מועטים, אלא שבע שנים שלימות, היינו משנת תמ"ג-1683 עד יום מותו
בשנת ת"ן. וזה הוא לפי פלעש עצמו שציטט מהרב פייכטוואנג את נוסח מצבת
ר' א"מ שלפיו נפטר בשנת 1690⁹ והביא שר' גבריאל בא לנ"ש באותה

השנה¹⁰). ולמרות שכתב זאת במו ידו, כשבא לנקודת ר' א"מ במאמר וויללמאן לא אור את מתניו להוכיחו על פניו ולתקנו, כי נפלה רוחו מול המספר 1789: ואם היה עולה בדעתו שמספר זה הוא טעות הדפוס, אז בוודאי היה צוות ככרוכיא והיה מתקן כדבעי.

וגם המודעי הכי נכבד הרב ד"ר חיים בראדי ז"ל¹¹) שהיה נכדו של הג"ר שלמה גאנצפריד ומצד אמו מגזע בנעט¹²) וכמובן מעוניין מאוד בדבר זה לא מצא שום תשובה על השאלה מה הוא השם בנעט ובאיזה אופן נהווה. במאמרו באינציקלופדיא¹³) הוא רק קובע שהראשון בשם זה היה הרב ר' "מרדכי בן יום טוב" הנפטר בשנת תע"ז-1717¹⁴) בנ"ש שלפי שטיינשניידר נתן הסכמה להוצאת המחזור בנוסח פולין בדפוס זולצבאך ולפי לעווענשטיין הסכים גם על ספר יד אבי שלום מר' יוסף אבישלום. — אך לא העלה על לבו לחקור אחרי הסיבה שבגללה דווקא ר' מרדכי זה לקח לו את הכינוי בנעט. כנראה לא הספיק גם ר"ח בראדי למצוא את עומק הענין והניח גם הוא לאחרים מקום להתגדר.

והנה בעזרת החונן דעת מצאתי פתרון לחידה עתיקה זו, והוא הפתרון היחידי והאמתי, פתרון שאין עליו פירכא כל דהוא. ואחרי שנוכחתי כי מצאתי מה שלא נמצא עד כה שאלתי את עצמי מפני מה נחלו חוקרי קדמוניות אלו את כשלו- נם והחטיאו את המטרה: הלא בוודאי שדנו רק על פי ה"תא שמע", ר"ל עפי' השמיעה, ואני דנתי על פי ה"תא וחזי" הירושלמי, כי אינה דומה שמיעה לראיה, ז"א במקרה שלנו, כי אותיות מחכימות, וראה נא היטב את האותיות ותען אביטה נפלאות ותאמר אכן יש ברכה באותיות הקדושות. —

וזה הוא הדבר:

כידוע היה מן שנת שצ"ז-1637 — אחר פטירת הרב המדינה בנ"ש הג"ר פתחיה בן יוסף עד שנתקבל הגאון ר' מנחם מענדל קראכמאל בעל צמח צדק לרב המדינה בשנת ת"ח-1648 — רב אחד במקום רב המדינה או לכל הפחות כרב העיר ב"ש בשם ר' יום טוב. ואחרי מות ר' יום טוב היה ממלא מקומו בתור רב המדינה בנ"ש בנו ר' מרדכי והוא היה הראשון שקרא עצמו בנעט, בנעט, דייקא ולא "בן בנעט" כאשר רבים חשבו וכתבו בעט ברזל בטעות, והיתה שגיאתם שעשו מר' יום טוב "ר' בנעט" וע"כ אמרו על ר' מרדכי שהוא בן ר' בנעט, כאילו כביכול ר' יום טוב טוב היה קורא עצמו בנעט ולא יום טוב — וזה להד"מ! האמת היא שר' יום טוב לא קרא עצמו כלל בנעט אלא תמיד יום טוב, כי את השם הזה נתנו לו בהכנסו לברית אאע"ה והיה לו לשם קודש, והיכי תמצא את השם בנעט? רק בחתימת ידו של בנו ר' מרדכי שחתם עצמו "מרדכי בן יום טוב" ולמען הקיצור "בן יו"ט" ולעתים קרובות בלי גון פשוטה, כנהוג בסוף התיבה, והיתה תבנית חתימתו "מרדכי בניו"ט או גם "בני"ט". — ברבות הימים נשתכח פירוש המלה וכתבו "בנייט" ואחר זמן מה חיברו את שני הראשים של יו או יי בכיוון למטה והוסיפו להן רגל אחת ותהפכנה האותיות יו או יי לאות ע — ויצא השם "בנעט"! —

ואגב יש לראות מן העובדה שהג"ר מרדכי התייחס לאביו ר' יום טוב ביראת הכבוד כל כך עד שהזכירו בכל חתימותיו שגם ר' יום טוב היה נחשב בין גדולי זמנו. ולהלן בפרק הרביעי. הוא פרק היוחסין להרמ"ב, נראה בן מי היה ר' יום טוב זה. כי זה נחוץ לנו מאוד לדעת, הואיל ואף אין אחד מכל כותבי דברי ימי גדולי ישראל במעשרין שבזמנים הקודמים ידע דבר מה על הנקודה הסתומה הזאת ועיי"כ הוכבדה והופרה העבודה להאיר את האופל במבואות וסימטאות ההיסטוריה ולהביא סדרים תקינים בסדרי הדורות שהזנחו וגם נשכחו לגמרי. — שינוי בשם „בנעט“ נעשה ע"י יוצאי ירך הגאון ר' (משה) מרדכי בנעט הראב"ד דקהילת שטאמפי (שטאמפפצן) במעשרין — הוא ר' מרדכי בנעט השלישי — שהוסיפו על שמו בנעט ה' בסופו וכתבו „בנעטה“ וכמה מבניו הכניסו גם אות א' בין בית ונון כזה „באנעטה“. גם ר' מרדכי משטאמפי היה בין לר' מרדכי (בר' יום טוב). בנעט הראשון מנ"ש, כי אבי אביו היה אחיה של מרת פראדל אם הרמ"ב ודודו של הרמ"ב מנ"ש¹⁵). כמה מבני בניו של הרב משטאמפי קראו עצמם בינעט, בינעטה, וכדומה. ומה היתה הכוונה בשינוי זה? אולי כדי לעשות היכר בין בני הרמ"ב מנ"ש ובין בני ר' מרדכי משטאמפי אביהם, כלומר להבדיל בין בני הרב לבין בני התלמיד, כי הרב משטאמפי היה תלמיד הרמ"ב ולמד בשיבתו הרמה בנ"ש שלש שנים, מגיל ט"ו עד י"ח, והיה סמוך על שלחנו משך כל הזמן ההוא ויצא מרדכי (שטאמפי) מלפני רבו בלבוש הוד ואורה ובתעודת ידן ויורה. מובן שזכרו של הרמ"ב היה יקר מאוד על בניו ובני בניו של הרב משטאמפי ועיי"כ קרוב הדבר כי מתוך הוקרה והערצה להרמ"ב באו לידי החלטה שלא להשתמש בשם בנעט אלא ע"י שינוי. —

(¹) ווארנהיים בספרו קבוצת חכמים הוא בעל הדעה שפאנטא, פאנעט ופנעטס וכל חד, ויש מוסיפים בנעט וכזה שמעתי אפילו מפי רבנים. — (²) פייכטוואנג, בס' יובל השבעים לר' ארי' שווארץ, עמוד 539 והלאה. — (³) סיני האק, משפחות פראג עמוד 275 עד 278 מביא הרבה מצבות פנטא ועל כלן חרות כ"ץ כהן צדק. — (⁴) אשכול בגרמנית, כרך 6, עמוד 929-30. — (⁵) גולד, קהלות מעשרין, עמוד 47 והלאה. — (⁶) שם, עמוד 51, בהערה 20. — (⁷) בסוף פרק זה יתברר בהחלט שאינו כן. — (⁸) שם, עמוד 46, קובע וויללמאן שהרבי ר' העשיל חיבר הספרים מגיני שלמה ושר"ת פני יהושע וזה שקר מפורסם, כי ידוע לכל שמחבר ספרים אלו הוא הג"ר יהושע בר' יוסף מקראקא ולא הרבי ר' העשיל ששמו המלא היה ר' אברהם יהושע העשיל בן הגאון ר' יעקב (עיין כלילת יופי ח"ב דף מ"ה ע"א). — (⁹) גולד, קהלות מעשרין, עמוד 50, הערה 12. — (¹⁰) שם הערה 13. — (¹¹) הוא נפטר בירושלים ל"ד בעומר תש"ד והי' קודם עלותו לא"י רב ראשי בפראג. — (¹²) השווה פרק משפחות בנעט. שלא מצאצאי הרמ"ב אשר בסוף הספר הזה. — (¹³) אשכול בגרמנית כרך ד' עמוד 91. — (¹⁴) טעות היא, כי ר' מרדכי זה, לפי מצבתו בנ"ש, שהובאה ע"י פייכטוואנג בס' יובל לר' קויפמאן עמוד 376, נפטר שנת תפ"ה 1725. ואגב אחדש דבר בענין הג"ר אליעזר מענדל הנ"ל שהי' עד כה סתום לגמרי: לפי ידעתי יש סימנים לכך שהי' יליד נ"ש ומצאצאי הגאון ר' מרדכי יפה בעל הלבושים. בבחרותו נשא לאשה בת טובים ממשפחת פאנטא כ"ץ בפראג ובחר לו את השם הזה ונקרא ר' א"מ פאנטא אעפ"י שלא הי' כהן. במשך זמן הכירו חכמי פראג את גדלתו בתורה ובזכות אשתו מרת חיה לבית פאנטא כ"ץ בבחרותו לראש הקהל ולראש הרבנים והדיינים ומן תפקידו הי' במיוחד לשבת בבית מדרשו גם הקהלות בנ"ש וארץ מעשרין בעטרת בתי דינין בעיר. ויען שהי' נכבד ומפורסם כיבודו גם הקהלות בנ"ש וארץ מעשרין בעטרת רב המדינה באופן זמני והיה צריך לעתים לבוא לג"ש לסידור עניני הרבנות המדינית. ועל זה מראה העובדה שאשתו שנפטרה בשנת תמ"ג נקברה בפראג על יד קברות אבותיה פאנטא

כ"ץ וכאשר הוא נפטר בשנת ת"ן נקבר (לא בפראג אלא) בנ"ש ע"י קברות אבותיו. השווה האק, משפחות פראג, עמוד 111, וגם פייכטוואנג, מצבות רבנים בס' היובל לר' דוד קויפמאן, עמוד 376. — וכן מעיד בן הדור ההוא ר' משה בן מנחם פראגער בהקדמתו לספרו ויקהל משה שאגב השריפה בפראג העביר מושבו לנ"ש. עיר גדולה לאלקים ומלכם בראשם מורינו ורבינו הגאון מוהר"ר אליעזר מנדל פנטא בן האלוף הראש והקצין מנהיג הקהילה כבוד שמו ר' מרדכי זצ"ל חנה על דגלו לבית אבותיו בניקלשפורג. — (" פרטים על היחוס שלו ראה בפרק הרביעי ובמיוחד בפרק "משפחות בנעט שלא מצאצאי הרמ"ב".

"מנורת מרדכי"

והיא שלשלת היוחסין של הרמ"ב למעלה בקודש עד שנת ק"ס לאלף השני-1400

כבר אמור בפרק השני שעל פי המסורה במשפחת בנעט היה הרמ"ב מצד אביו מגזע הגאון צבי אשכנזי בעל שו"ת חכם צבי ומצד אמו מזרעו של הגאון ר' נפתלי כ"ץ בעל ספר סמיכת חכמים. אבל באיזה אופן לא נתברר עדיין וכנראה בעליל לא ידעו ברורות על זה אפילו אלה שכתבו מאמרים בעניני תולדותיו. וגם מבניו נעלם הדבר לגמרי, כי לא דיבר ולא סיפר להם אביהם כלל על זה מפני שהיה שקוע תמיד בכל מוחו בגירסא ותרדנה כל מחשבותיו לעמקי ההלכה בלי הרף באשר זה היה חלקו עלי אדמות, וכל ימיו לא סר מדרך זו אף רגע. בלתי אם נאלץ לכך ע"י משפט דחוף בבי דינא רבא שלו להעמיד הצדק על כנו שבאו בעלי דין מעירו או שהגיעו לפניו דברי ריבות מקהילות מדינתו או גם שהיתה היהדות בסכנה וכדומה. בין כך ובין כך נשאר ענין היחוס שלו סתום לא רק בפני הצבור הרחב אלא גם בפני הקרובים אליו ביותר. על יסוד הידיעות שקיבלנו מהתנהגותו יש לשער שעמדתו בזה היתה כאותה של הלל הזקן שלמרות היותו משושילתא דדוד המלך היה הסיסמה שלו אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן¹. כלומר אם אני עומד במקומי הראוי לבן גדולים כמוני, אז גם האבות ישנם כאן, ואם אין אני במדרגה הראויה לי מצד אבותי, הרי הם מתביישים ממני ומתנכרים לי, כמו להיפך שצדיק ממשפחת רשעים מסתייג מן אבותיו ומתרחק מהם. ודבר זה כבר משה רבנו ע"ה הרים על הנס בברכתו לשבטו, שבט לוי, האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע, כי שמרו אמרותיך ובריתך ינצרו². והבן. אך בכל זאת אי אפשר שלא לעמוד על הצור הקשה למה לא גילה הרמ"ב לכל הפחות לבניו ולאנשי ביתו שהוא בר אבהן ומשלשלת הכי נכבדה. לפי דעתנו יש כמה טעמים לזה. האחד, מפני שהיה באמת תמיד עסוק בלימודים וביטול תורה היה אצלו כמקור כל חטאים. השני, שהיה נוהג מאוד משיחה בטלה וראה בדיבורים על היחוס דברי מותר לפי רבן שמעון בן גמליאל³ כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה וכו', וכל המרבה דברים מביא חטא ולפי פירושו של הרמב"ם שם וז"ל: כבר אמר החכם ברוב דברים לא יחדל פשע וסבת זה שרוב דברים תוספת מותר וחטא, כי כשירבה האדם דברים יפשע על כל פנים שאי אפשר שלא יהיה בדבריו דבור אחד שאין ראוי לאומרו ומופתי החכמים מיעוט הדברים ובמופתי הסכלים רוב הדברים שנאמר וקול כסיל ברוב דברים וכבר אמרו החכמים שמיעוט הדברים ראיה על מעלת האבות והיות אדם

מיוחס אמרו מיוחסא דבבל שתיקותא⁴ וכו' שם. והשלישי, כי חשש שמא יגרום לבניו להפליג בשבחם של צדיקים אלה אשר לא כדת ואגב יבואו להכריע מי הגדול ביניהם אשר גם כן לא מן הראוי, או שרצה למנוע מהם למסור איזה חלק מן הידיעות האלה לאוהדי אביהם ויבטלו מתלמוד תורה. והרביעי, שאחת ממדותיו הטהורות היותר בולטת בכל תנועותיו היתה הצנע לכת ומשום זה לא ראה בעין יפה על דיבורים שהוא בעצמו היה המרכז שלהם. ויש עוד טעם שאולי הוא העקרי שהרמ"ב שמר פיו ולשונו מלהזכיר קרבותו לר' יעקב עמדין, דוד אביו אברהם, אשר כל קהילות מעהרין החרימוהו כיריבו ורודפו של ר' יהונתן אייבנשיץ. מחוסר כל ידיעה ישירה בפרטי היחס הכפול הנ"ל היתה העבודה בתחלתה קשה מאוד. אך לאט לאט נאסף החומר ההיסטורי כעמיר גורנה ויהי למחסן עצום המספק ומאפשר תשובה לכל שאלה ושאלה. ואם כי עלו מאלה התשובות שוב שאלות חדשות, גם הן מצאו תשובתן בעז"ה. ולמען יהיו הענינים סדורים ונוחים להתקבל, נערכו היחסים כתבנית המנורה בשבעה גרות והם יאירו אל מול פני הקורא כדלקמן.

הנר הראשון

עקיבא כ"ץ ס"ט בשאלוניקי

קרוב לשנת ר"ס 1480 שבה נתחדשה האינקוויזיציא באופן חמור מאוד עזב את ספרד אחד מחכמי היהודים וילך עם משפחתו למסעיו עד הקהלה הגדולה שאלו-ניקי ונתקבל לראב"ד שם. את החכם הספרדי הזה שחתם עצמו עקיבא כ"ץ ס"ט נכנה כאן ר' עקיבא כ"ץ הראשון. יש לשער כי בבואו לשאלוניקי היה בגיל למעלה מחמשים שנה, כי בניו היו כבר מבוגרים וכמה מהם נשואי נשים, וא"כ נולד הוא לכל המאוחר סביב שנת ר"ל 1440. אחרי ששבק את החיים ונולד לבנו הגר"ר יצחק כ"ץ, שהיה ראב"ד בגאלאטי⁵, רובע היהודים ליד קושטא, בן זכר, קראו בשם אביו עקיבא, והוא עקיבא כ"ץ השני. ויגדל הילד והיה לאיש מצליח בכל מעשיו הן בדברי קודש והן בדברי חול ונתאחדו אצלו תורה וגדולה במדה שכמעט אין כמוהה. באופן ישר, אז בירת הונגריה, נתקבל לרב אב"ד וכיוון שהיה גם גאון בעניני כספים נעשה קרוב למלכות ויבן לו ארמון נסיכי מלא פאר ויכבדוהו מאוד היהודים, כי היה להם מגן ומחסה כלפי חוץ ומורה ומנהיג כלפי פנים וע"כ כנוהו "ר' עקיבא נשיא". ואמת מה נהדר היה הכהן הגדול הזה כשעלה לדוכן עם בניו וחתניו הכהנים במספר חמשה ועשרים כמנין כ"ה תברכו את בני ישראל, כי בניו היו י"ב כמספר שבטי ישראל וחתניו גם הם במספר "זה". אך במקום הגדולה שם מקום הקנאה ויקנאו בו החצרנים ואצילי הונגריה הגויים ויתנכלו למרור את חייו ונאלץ לצאת מן העיר ויתישב — בעצת ידידו הקיסר⁶ — בפראג, וגם כאן בנה לו בנין לתלפיות, אשר בית כנסת בתוכו, בית מדרש בתוכו, ודירות נהדרות לכל בני משפחתו בתוכו. כאשר בא לשכון בפראג ויחדרו לקראתו בשמחה וכבוד גדול מנהיגי הקהלה הקדושה על שריה רבניה וחכמיה. וכאשר נודע בעיר שיש לו לר' עקיבא כ"ץ נשיא גם בת בשם יוכבד, צעירה מכל בניו ובנותיה, והיא עוד פנויה, וימהר איש

מבית לוי, בן משפחה רמה וחשובה מבין משפחות הקהלה, וביקש את ידה מאביה וניתנה לו לאשה, ומהם יצאה ברכה לדורות, שלשלת גדולים שהיו למאורות, להדריך בני אדם בנתיבות טהורות. מי היה האיש מבית לוי ומה ענינו של הזיווג הזה לכאן, יתבאר להלן בפרק זה. שהיה הרמ"ב מגזע ר' עקיבא כ"ץ נראה עוד בכמה מנרות הכאים ובמקומותם שם נשוב לכונן ולקיים דבר זה.

הנר השני

הוא הנר של האב האבות לבית הלוי הורוויץ

ר' משה הלוי, שהיה מגזע הרא"ה הוא רבנו מוהר"ר אהרן נשיא הלויים, בעל החינוך על תרי"ג מצות ובדק הבית השגות על תורת הבית של הרשב"א⁽⁷⁾, תלמידו המובהק של הרמב"ן, שנפטר שנת נ"ג לאלף הששי 1293 בברצלונה אשר בספרד⁽⁸⁾, יסד שלשלת גדולה של רבנים רמי המעלה שחיברו ספרים חשובים להלכה ולהסידות ובמעשיהם הטובים הדריכו והנהיגו את עם ד' בגולה משך הרבה מאות שנה, ואשרי העם שככה לו, כי גם אחר חורבן בית הבחירה נשאר הפתגם בתוקפו "הכהנים בעבודתם והלויים בדוכנם וישראל במעמדם" במבון כזה שרק אם הכהנים והלויים עוסקים במלאכת הקודש שלהם כאשר נגזר עליהם, אז ורק אז, גם ישראל במעמדם, וד"ל. — בתורתנו הקדושה נקראים הכהנים "הכהנים הלויים" להבדיל בין הכהנים משבט לוי ובין הכהנים שלא משבט לוי, כי גלוי וידוע היה למביט סוף דבר בקדמתו שבזמנים רחוקים יעמדו לישראל כהני אלילים וכדי לקצצם אחת ולתמיד ממשפחת הכהנים האמתים אמר "ובאת אל הכהנים הלויים"⁽⁹⁾ ופירש אבן עזרא כי יש כהנים שאינם מיחוס לוי ובפירוש על אבן עזרא שם מבאר ואומר כמו ובני דוד כהנים היו⁽¹⁰⁾ וגם הוא כהן לאל עליון⁽¹¹⁾, אך לא כיוון יפה בפירושו זה, כי זולת אלה היו בתקופת מלכי יהודה וישראל כהני אלילים רבים שלא משבט לוי, כמו נביאי אלהים אחרים שהמית יאשיהו מלך יהודה⁽¹²⁾ וגם הם מכונים כהנים⁽¹³⁾ ולא היו משבט לוי אלא מן השבטים האחרים, ומפני אלה היה צריך המחוקק האלהי להבדיל מראש בין כהני הצדק ובין כהני האי הצדק, ואולם במקומות בתנ"ך שכתוב "הכהנים והלויים" הכוונה כמובן על השתתפות שניהם בעבודה בקדשי המקדש, אלה לפי עבודתם ואלה לפי עבודתם אשר נצטוו בתורה, אך בבוא משה רבנו לברך לפני מותו את "הכהנים והלויים" חיברם יחדיו דכתיב וללוי אמר תאיך ואוריך לאיש חסידך⁽¹⁴⁾, כלומר כל איש אשר בכלל חסידך בלי הבדל בין כהן ולוי, כי באם הלויים עומדים על משמרתם כדבעי, אין הם גופלים מן הכהנים במאומה, וכן כבר דרוש דרש דון יצחק אברבנאל⁽¹⁵⁾ על מדרגת הקרובים אל האלדים שהלויים ראשונה והכהנים אחריהם ושתף ד' הכהנים עם הלויים לפי שענינם אחד, ויאמר, אברבנאל, בפירושו ל"תמיך ואוריך" שהיה שבט לוי מורה צדק, ותורה ומשפט יבקשו מפיהו כמו מן הכהן — ומלשונו יוצא שאין בין הכהנים ללויים אלא רוח הקודש שמגיע לכהן גדול בשעת התלבשו באורים ותומים⁽¹⁶⁾. — ולויים כאלה היו הדורות שיצאו מר' משה הלוי אשר ממנו הדיבור כאן, ובוה עוברים אנחנו לבאר את ענין ר' משה לוי והבאים אחריו.

סביב שנת ר"ן לאלף הששי-1490 בא להסתפח בנחלת ד' היא קהילת פראג ר' משה הלוי מאחת מערי השדות בביהם הנקראת בפי הצ'כים האורז' אוויצע ובשפת אשכנז הורוויץ עד היום הזה. האיש משה לוי היה בר אוריין ידוע ועתיר נכסין. אנשי פראג קראוהו ר' משה מהאורוויץ או ר' משה איש הורוויץ להכירא, כי כמה משה לוי איכא בשוקא. בעוד שהוא כשלעצמו לא זכר בפה ובכתב את השם הורוויץ, אלא אמר וחתם תמיד רק משה לוי. בנו היה ר' ישעיה, הוא הראשון שחתם עצמו ישעיה הלוי איש הורוויץ ונפטר בפראג בשנת רע"ד-1514¹⁹). ואשתו מרת רבקה בת מו"ה ר' יום טוב גפטרה שם בשנה שלאחריה היא שנת תרע"ה-1515¹⁸). הצעיר משלשת הבנים של ר' ישעיה בר' משה הלוי ואשתו רבקה היה הרב הפרנס והמנהיג ר' שבתי שעפטל (הראשון בשם זה) הלוי הורוויץ אשר ארש לו לאשה את מרת יוכבד בת הנשיא עקיבא כ"ץ. ר' שבתי שעפטל זה נפטר בשנת שט"ו-1555¹⁹). בנם של ר' שבתי שעפטל ומרת יוכבד היה הגאון הגדול ר' אברהם איש הורוויץ, תלמיד הרמ"א, מחבר ס' עמק ברכה, ס' יש נוחלין ועוד, נפטר שנת ש"ס-1600. בנו של ר' אברהם היה הר"ר ישעיה הלוי איש הורוויץ בעל השל"ה שנפטר בטבריה שנת ש"ץ-1630. בנו של בעל השל"ה הגאון ר' שבתי שעפטל (השני בשם זה), בעל ווי העמודים, נפטר שנת ת"ך-1660. בנו של ר' שבתי שעפטל השני היה הרב ר' ישעיה שנפטר תמ"ט-1689 כראב"ד בפוזנא. בן אחיו היה הרב ר' ישעיה הלוי הורוויץ ראב"ד בלבוב שנפטר שם שנת תצ"ב-1732. כ"א שנה לפני הולדת הרמ"ב. כל אלה היו צדיקים וגאונים, אדירים, הספרים שחיברו והשפעתם האישית על כל בני הגולה בדורותם ידועים לכל בני רב ואין להרבות בשבחם, כי להם דמיה תהלה. כשנולד בן שני להגאון הרמ"ב בנ"ש נתן לו את השם ישעיה, לא לכד משום שהיה ממעריצי השל"ה הקדוש, אלא בעיקר משום שהיה ע"י אחת מזקינותיו מגזע בית הלויים זה שנוסד ע"י ר' שבתי שעפטל חוגתו יוכבד ובמיוחד מגזע השל"ה. הלא אפי"ני מאוד שעד הרמ"ב לא נמצא במשפחת בנעט שום איש בשם ישעיה²⁰). ואין זה השערה גרידא, כי יש לנו ראיה ברורה הלאה בפרק זה שכן הוא — ובוזה מסיימים אנחנו את הנר השני אחרי שנקבע באר היטב כי ע"י ר' ישעיה איש הורוויץ ואשתו יוכבד נתאחדו משפחת ר' עקיבא כ"ץ ומשפחת הורוויץ הלויים, וכל צאצאיהם וצאצאי צאצאיהם מתיחסים בצדק לשניהם.

הנר השלישי

הגאון הגדול ר' ליוואי הזקן מפראג

אודות הגאון הזה והשתלשלות הדורות אחריו כתב בתכלית הקיצור החכם ר' מאיר פערליש²¹): כדברים אלה:
הרב הגאון הגדול ר' יהודה ליוואי הזקן מגזע הגאונים המיוחסים לאדונינו דוד בן ישי נתבקש בישיבה של מעלה שנת חמשת אלפים ומאתים ליצירה ועד היום מצבתו בפראג בביה"ח. נכדו היה ר' חיים ווירמיז והיה דר' בק"ק ווירמיזא. ולר' חיים זה היו שלשה בנים ואחד מאלו ר' בצלאל שהוליד ארבעה בנים גדולים

והצעיר שבהם היה הגאון ר' ליווא הוא מהר"ל מפראג. עכ"ד. — יש סבורים שמוצאו של הזקן הזה היה מספרד ויודעים אפילו לפרט את שמותיהם של אבותיו ואבות אבותיו. אך בשבילנו כאן יספיק אם נתחיל בו דווקא באשר היה מגדולי פראג המפוארה. ומשום זה עלינו רק להדגיש את זמן פטירתו לפי פערליש שנת ר' לאלף הששי-1440. אשר לסדר הדורות מוזר הדבר שהמחבר פסח על בנו של ר' יהודה ליוואי ומסר רק את שם בן בנו. על כל פנים איפשר לנו להכיר את אביו של מהר"ל הגאון בצלאל ואת אביו של ר' בצלאל הגאון ר' חיים וזקנו ר' ליוואי בס"ה שלשה דורות. וגם זו לטובה. כי נוכל להוציא את הסתום מן המפורש ששם אביו של ר' חיים ווירמיו היה בצלאל ועל שם אביו קרא ר' חיים את בנו בצלאל. והראיה כי לר' בצלאל אבי מהר"ל היה בן בשם ר' חיים ונקרא ר' חיים בר' בצלאל בר' ליוואי והיה ראב"ד בפרידבורג והיה גם הוא גאון מפורסם וחיבר ספר ויכוח מים חיים השגות על הרמ"א בתורת חטאת שלו. כי בלי ספק קרא ר' בצלאל אבי מהר"ל את בנו זה חיים על שם אביו ר' חיים בר' בצלאל בר' ליוואי הזקן. — הגאון מהר"ל נתן את בתו לאה להג"ר יצחק בר' שמשון כ"ץ אב"ד ניקלשבורג והמדינה שהיה בנו של ר' עקיבא נשיא. לאשה ואחר שהיא מתה בלא בנים נתן לו את בתו השניה פיגלה. באופן זה נתמזגו שתי המשפחות הגדולות בישראל, זו של ר' יהודה ליוואי הזקן מפראג וזו של ר' עקיבא כ"ץ ס"ט משאלוניקי. בנוגע להרבנות בנ"ש והמדינה ידוע שמהר"ל בעצמו ישב שם על כסאו למשפט כעשרים שנה משנת שי"ג-1553 עד שנת של"ג-1573 בערך, ומכאן נקרא אחר כבוד לפראג. בנם של הגאון ר' יצחק בר' שמשון ואשתו פיגלה בת מהר"ל היה הגאון ר' נפתלי כ"ץ (הראשון בשם זה) שחיבר ס' שו"ת פירות גנוסר וס' ים כנרת. הוא היה אב"ד פרוסטיץ, ניקלשבורג ומדינת מעהרין ואח"כ בפנינסק דליטא ומשם נתקבל לראב"ד בלובלין — בזמן שהיה הרבי העשיל הריש מתיבתא שם. — ונפטר שנת ת"י-1650²²). ר' נפתלי כ"ץ היה נכדו של מהר"ל ונינו של ר' עקיבא נשיא, השלישי אחריו. בנו של ר' נפתלי כ"ץ הראשון היה הגאון ר' יצחק כ"ץ הראב"ד דק"ק סטעפין וררשן דק"ק פראג ולובלין ונפטר קרוב לשנת ת"ס-1680. בנו של ר' יצחק בר' נפתלי היה הגאון ר' נפתלי כ"ץ (השני בשם זה) בעל סמיכת חכמים שהיה ראב"ד בפפד"מ ונפטר שנת שע"ט-1719. בדרכו לארץ הצבי בקושטא. בנו של המקובל הזה היה הגאון ר' יעקב מרדכי כ"ץ ששימש ברבנות עיר ברדא במעהרין כעשרים ושלוש שנים. משנת תס"ט-1709 עד שנת תצ"ב-1732. ואח"כ נבחר לראב"ד בפוזנא ושם נפטר בשנת תצ"ו-1736.

ועתה נתעכב נא בשיקול קצת לאיזו תכלית הטרחנו עצמנו לסדר ולהציג שלשלת כפולה זו. הלא במיוחד כדי למצוא תשובה על אותה השאלה הסתומה מאז באיזה אופן היה הג"ר מרדכי בגעט מגזע ר' נפתלי כ"ץ. ואחרי שהעברנו לפנינו תכיפותם של הדורות כמעט משלש מאות שנה בקו הלזה, כלום נפתח לנו עכשיו פתחון לפתרונה של השאלה הזאת? ועל כרחנו צריכים אנו להתודות כי לא מצאנו אפילו כפתחון של מחט. ובכל זאת, המסורה מדברת בדיבורים ברורים ומוצקים כל כך שהרמ"ב היה נינו של ר' נפתלי כ"ץ שאי אפשר להטיל בה ספק כל שהוא.

לא אכחד. כי כאשר הגעתי הלום הייתי מצטער מאוד, יען חשבתי שכל מה שכתבתי בנר הזה עד כאן מיותר הוא, וכל היתר כנטול דמי. לא אכחש כי הייתי נבוך והתפללתי לאל הגומר עלי ויאר לי בחסדו — וברגע קט נתבררה לי התשובה באופן מניח את הדעת, ומדומני כי בדרך ד' נחני, ודברים כהויתן הראני. ועתה אספרה כמו:

בהיות הג"ר (יעקב) ⁽²³⁾ מרדכי כ"ץ בהגאון ר' נפתלי כ"ץ (השני) ראב"ד בעיר בראד במעלהרין, טרם עלותו על כסא הרבנות בפוזנא, ונהג שם ישיבה גדולה, היה אצלו אחר חתונתו עם רחל בתו ר' יעקב. עמדין, בנו של החכם צבי, ולמד גם הוא עם בחורים ובעלי בתים בבית המדרש שם משך שלש שנים ⁽²⁴⁾. וכאשר הגיעו שמועות טובות לג"ש על שני הגדולים בבראד, ר' מרדכי כ"ץ וחתנו יעב"ץ (ר"ת יעקב בן צבי), יצא האברך ר' אברהם אבריל בנעט מג"ש לבקר בבראד ולהתעלס עמהם בשעשועין דאורייתא וימצא חן בעיני הרב ר' מרדכי כ"ץ. גלל ידיעותיו בהלכה וגם מפני הליכתו בחסידות, כי היה מסור לתורת חן הנקראת תורת אמת, אף שר' מרדכי היה הרבה גדול ממנו לא רק בחכמה ובמנין, אלא גם בקבלה. כי היה תלמיד אביו המקובל המפורסם ר' נפתלי כ"ץ מפפד"מ. לרגלי הבקור הזה נעשו האורח והמארח ידידים קרובים בגפש, ובאו הדברים לידי כך שר' מרדכי נתן לנ"ר אברהם אבריל בנעט את בתו הצעירה רבקה לאשה. — ועכשיו מה נכונים הם דברי המסורה עפ"י הנוסח שאמו פראדל הביאה את ילדה מרדכי משורגע לג"ש לאמה רבקה אלמנת הרב אברהם אבריל, כי שתיהן האם פראדל והסבתא רבקה ידעו היטב שהן מגזע הג"ר נפתלי כ"ץ וביחד עם זה אח חובתן הקדושה לשמור על הפעוט שלהן, והדבר עולה יפה לא רק לפי הזמן אלא גם מפני שאי אפשר שבזמן הקודם לכן התקשרו משפחת בנעט ומשפחת ר' נפתלי כ"ץ, כי מאביו של ר' אברהם אבריל, הוא ר' מרדכי בר' יום טוב, ידוע שהיה חתן הג"ר סיני דיין בפפד"א ⁽²⁵⁾ ולא התחתן עם משפחת כ"ץ. ולפי זה דומה מאוד כי כאשר נתנה פראדל לבנה הנולד לה את השם מרדכי היתה כוונתה על שני מרדכי, ר' מרדכי בר' יום טוב אבי ר' אברהם אבריל ור' מרדכי כ"ץ מבראד, כי היא היתה נכדתו של הראשון מצד אביה וגם נכדתו של השני מצד אמה. — ואגב חשוב לנו לדעת כי ע"י החיתון עם רבקה בת ר' מרדכי כ"ץ נעשה ר' אברהם אבריל בנעט גיסו של ר' יעקב עמדין בזיווג ראשון של זה, ונדבר עוד בענין זה בפרק הסמוך אצל בניו של הרמ"ב ולהלן בפרק התנהגותו של הרמ"ב. והנה השושילתא בנר זה לפי סדר השנים:

הגאון ר' יהודה ליוואי הזקן בפראג נפטר שנת ר' לאלף השישי	1440
בנו הגאון ר' בצלאל בר' ליוואי בפראג נפטר שנת ר"ל	1470 לערך
" הגאון ר' חיים מזורמייזא בפראג נפטר שנת ר"ץ	1530 —
" הגאון ר' בצלאל בר' חיים בפראג נפטר שנת ש"ך	1560 לערך
" הגאון ר' יהודה ליוואי בר' בצלאל, מהר"ל נפטר שנת שס"ט	1609 —
חתנו הגאון ר' יצחק בר' שמשון כ"ץ נפטר שנת שפ"ד	1624 —

- 1650⁷ — בנו הגאון ר' נפתלי כ"ץ הראשון נפטר שנת ת"י
 - 1690⁷ — "הגאון ר' יצחק כ"ץ בעל מתנות עני נפטר שנת ת"ן
 - 1719⁷ — "הגאון ר' נפתלי כ"ץ השני נפטר שנת תע"ט
 - 1736⁷ — "הגאון ר' יעקב מרדכי כ"ץ נפטר שנת תצ"ו
 - 1750⁷ לערך — חתנו הגאון ר' אברהם אבריל נפטר שנת תק"י
 - 1770⁷ לערך — בתו מרת פראדל אם הרמ"ב נפטרה שנת תק"ל
- ובכן סדורים הם השלשה נרות במגורת מרדכי באגף האחד של המנורה
ונמשיך בסידור הנרות באגף השני.

הנר הרביעי

הוא נרו של הגאון ר' אפרים כ"ץ ר"מ ונשיא בירושלים וא"י
לפי הג"ר יעקב עמדין בספרו שאילת יעב"ץ²⁶ היה מיחוסו הכהונה עד
אהרן הכהן. הוא ר' אפרים כ"ץ הראשון. נכדה ר"ל בן בנו היה הגאון ר' יעקב כ"ץ.
שם אביו של ר' יעקב כ"ץ הראשון לא נמצא בכתבים. בנו של ר' יעקב כ"ץ זה
היה הגאון המפורסם ר' אפרים כ"ץ השני בעל ס' שו"ת שער אפרים במוהר"ר
יעקב ל"בית אהרן" מווילנא. כן הוא הנוסח בס' קריה נאמנה²⁷. ועל איזה בית אהרן,
או יותר נכון על איזה אהרן הכוונה לא הודיע המחבר אעפ"י שהיה יליד ווילנא
וכל השבילין דאותה קריה נאמנה היו ידועים לו מראשית היותה ועד אחריתה. ויען
שלא נמצא בספרים באור כלל לזה, זקוקים אנחנו להשערה שאולי מפני שהיו מתייחס
סים לאהרן הכהן כפי המסורה שהיתה בידם קראו עצמם בית אהרן בהתאם למזמור
קיי"ח בתהילים יאמרו נא בית אהרן כי לעולם חסדו, או שהיה אחד בשם אהרן והיה
גדול ונשוא פנים עבור תורתו וחכמתו, הונו עשרו וצדקתו, וביתו היה פתוח
לרוחה וע"כ נקרא ביתו בפי בני עירו בית אהרן. ומפני שנפגשים אנחנו בשם
זה בפעם הראשונה אצל ר' אפרים כ"ץ השני שהוסיף על שמו "בהגאון ר' יעקב
לבית אהרן", נוכל לשער כי אהרן זה היה אביו של ר' יעקב, מי שהיה בנו של
ר' אפרים כ"ץ הראשון. וא"כ הרי לפנינו דור אחר דור: ר' אפרים כ"ץ הראשון,
בנו ר' אהרן שיסד את בית אהרן, בנו של זה ר' יעקב לבית אהרן, ובנו של זה
ר' אפרים כ"ץ השני, שנולד בווילנא בשנת ש"ע ו' 1616 ובהיותו בגיל העשרים
כבר נתקבל בבית דינו של הגאון ר' משה לימא בעל חלקת מחוקק בווילנא. ר'
אפרים כ"ץ השני נשא לאשה את רחל בת הגאון ר' אליהו שהיה בן בנו של הגאון
ר' אליהו בעל שם מחעלמא. באופן זה נוסף אור חדש שלנו שהודלק סביב לשנת
ר"ס 1500. ע"י ספרו שו"ת שער אפרים נתפרסם שמו של ר' אפרים כ"ץ השני
בין גדולי הפוסקים כחד דקמאי. הוא נתן את בתו נחמה לאשה להגאון ר' יעקב
בן ר' בנימין זאב ז"ק מווילנא, אבי הח"ץ²⁸. — ואגב נדבר עוד מעט על ר' אפרים
כ"ץ הראשון ועל ר' אליהו בעל שם מחעלמא, ששניהם היו פחות או יותר בזמן אחד,
וגם זה לבירור דברים שידועים רק לאחד מאלף.

על פי הקבלה שבידי הסופרים מזמן הקדום היה ר' אפרים כ"ץ הראשון נשיא
ור"מ בירושלים שמונים שנה לפני נינו ר' אפרים כ"ץ השני, ז"א שהוא הראשון.

נפטר סביב לשנת ש"י 1550. ועל אף אורך הימים לא שכחו אנשי העדה בירושלים אותו ואת פעולותיו הרמות בתוכם וכאשר שמעו כי נינו ר' אפרים כ"ץ השני אחרי נידודיו מפני חמת המציק המעלניצקי ימ"ש ישב בטרביטש ובברודא במעלה ומשם נתקבל לראב"ד באובין שלחו אליו מירושלים כתב רבנות למלא מקום אביו זקנו בתור ר"מ ואב"ד, אך לא הספיקה לו השעה כי מת במגפה שנת תל"ח 1678 בעה"ק צפת. — הגאון המקובל ר' אליהו בעל שם, הוא ר' אליהו בר' אהרן יהודא, אבד"ק חעלמא, נולד סביב שנת ש"י 1540 והיה תלמידו של המהרש"ל וממנו השיג הסמיכה. הוא לא השאיר שום ספר, אולם הוראותיו ופסקיו נזכרים בתשובותי"הם של חכמי דורו והבאים אחריהם, כמו בתשובות הב"ח²⁰ שמביא תשובה מהר"ר אליהו מחעלם בענין אלמנה שהתירו אותה חבריו ורבנותו לינשא לכתחילה ודרשו ממנו הסכמתו ואחרי שמצא טעמיהם ונימוקיהם ישרים ונכונים הסכים על ההתרה ועל האזהרה לסתום פי המפקפקים ומדברים סרה וחתם גאון העלוב אליה במהר"ר אהרן יהודא ז"ל. בתשובות הרש"ל²¹ הוא ר' אליהו, השואל בדיני ממונות מתוך עסק שותפות והמהרש"ל עורך לתלמידו זה תשובה מקיפה בחרי"פות ומכנהו "גברא רבה בכולי". אז היה ר' אליהו בוודאי עוד רב צעיר, וברבות הימים נעשה ארי שבחבורה. הוא נודע גם לעסקן בקבלה מעשית ומסופר שהיה בקי בס' יצירה וברא' גברא לעת צורך וסכנה²². והדבר היה כך: מפורסם בדורות שלאחריו שנינו הח"ץ אפילו ישב ודן על השאלה אם רשאים לצרף את הנוצר עפ"י ס' יצירה לדבר שבקדושה במנין עשרה ופסק לפי מעשה דר' זירא שאמר תוב לעפרך ודברא שהעבירו מן העולם בשלילה מפני שלא נעשה במעי אשה²³. נחזור נא עתה לאותה הקבלה האומרת שבין ר' אפרים כ"ץ הראשון ור' אפרים כ"ץ השני היו שמונים שנה, והנה בתקופה של שמונים שנה אין מקום אלא לשלשה דורות לכל היותר, שנים כל אחד של שלשים שנה ודור אחד רק של עשרים שנה ס"ה שמונים. בהתחשבות לכך צריכים לתת לר' יעקב בהר"ר אפרים כ"ץ הראשון שלשים שנה ולבנו של ר' יעקב בשם ר' אהרן, מיסדו של בית אהרן, ג"כ שלשים שנה ולבנו ר' יעקב בר' אהרן, אביו בעל שער אפרים רק עשרים שנה וסך כולם הוא שמונים. ולפי זה יהיה סדר דורות אלה כהליכתם בשנותיהם כדלקמן:

הגאון ר' אפרים כ"ץ הראשון נפטר לערך שנת ש"י 1550	
בנו " " יעקב כ"ץ הראשון נפטר לערך שנת ש"ס 1580	
" " " אהרן כ"ץ — נפטר לערך שנת ש"ע 1610	
" " " יעקב כ"ץ השני נפטר לערך שנת ת"י 1640	
" " " אפרים כ"ץ השני נפטר — שנת תל"ח 1678	

הגאון ר' אליהו בעל שם מחעלמא נפטר לערך שנת ש"ן 1590 ²⁴	
בנו הגאון ר' אהרן יהודא נפטר — שנת ש"ע 1610	
" " אליהו נכד הבע"ש מחעלמא נפטר — שנת ת"י 1640	
בתו רחל אשת ר' אפרים כ"ץ השני נפטרה — שנת תל"ז 1677	

ויוצא לנו מזה כי הגר מרדכי בנעט מנ"ש שהיה מגזע החכם צבי והח"ץ היה נכד ר' אפרים כ"ץ ונכד הבע"ש מחעלמא היה ממילא גם הוא הרמ"ב, נינם של ר' אפרים כ"ץ ור' אליהו בע"ש.

הגר החמישי

הוא נר משפחת ז"ק

משפחת ז"ק שמזכירה הגאון יעב"ץ³⁴ ובה מתפאר כנצר משרשיה וכדרכו ללוות כל עניניו בהסברים רחבים. נותן הוא גם טעם לשם ז"ק שהיו נוהגים בני משפחה זו לחתום ז"ק. כי היו זרע קודש ובני בחונים וצורפים בימי הגזירות ושמר דות. — וכאן הבן שואל מה נשתנה המשפחה הזאת מכל המשפחות האחרות שמסרו נפשן על קידוש השם? האם יצאה היא לחלק ולומר שהמשפחות האחרות הקדושות אינן זרע קודש, חלילה? ראוי לציין שטעם זה נמצא בספרים מזמנים שלפני היעב"ץ, והוא בגרר אחרים וכן עשו מחברים רבים אשר מלאכת העתקה חכמתם. אך לא אלמן ישראל ויבוא פ. ה. וועטשטיין, מוכר ספרים שימושים בקראקא, ונתן טעם אחר לז"ק. החכם הזה שכתב מאמרים טובים וחיבר חקירות חשובות לתולדות גדולי העם הספר שהן למעלה מכל בקורת פירסם גם הערות היסטוריות קטנות בעתונות וירחונים ואחת מהן ב"לוח חרמון"³⁵ על הכנוי ז"ק ושם דוחה את הטעם הנ"ל — וגימקו עמו אף הוא שואל: הן לא ראשונה ולא היחידה היא משפחת ז"ק אשר בניה היו בחונים וצורפים בימי הגזרות ושמדות ויקרבו חלבם ודםם על קידוש השם. והוא לא רק שואל כענין אלא גם משיב כהלכה. וזה לשונו שם: "משפחת ז"ק היא משפחה עתיקה גדולה מפורסמת ומיוחסת בישראל, אשר ממנה יצאו כמה רבנים, גאונים ואנשי שם בשם הכנוי הזה. נודעים לנו גדולי תורה רק ממאה הרביעית ואילך. אך לרגלי חקירותי בקדמוניות היהודים בפולניה מצאתי אנשים של צורה מורי הוראה בישראל, נזכרים בשם הכנוי ז"ק עוד בשנות המאה השלישית. בכתבי הארכיב אשר בקראקא נמצא כתוב כי חמשה עשר יהודים ובתוכם "הדוקטור ישראל ז"ק" חפצו ביום 4 ליוני שנת 1507 (רס"ז) להעתיק מפה מושבם לארץ אחרת ויהי בהינדע הדבר להווייוודי של קראקא קרא את היהודים לבוא לפניו ביום הנ"ל והם הכתירו נאמנה בקנס אלף פלורין וחרם רכוש העובר שישבו איש תחתיו ולא יהיו שום אדם מהם לצאת מן העיר לתור לו מקום מושב מחוץ למדינת פולניה. ובתואר הכבוד "דוקטור" נרשם בימי קדם בכתבי הארכיב כל רב ותופש ישיבה שנסמך בתעודת "ההוראה" כמו שכתבתי במאמרי "קדמוניות קראקא" הנדפס ב"המגיד" גליון ה' לשנת 1897. כפי הנראה לי מורה שם המשפחה ז"ק על שם העיר ז"ק הסמוכה לצ'אסלוי בארץ ביהם ע"ש העיר מולדתו או מושבו של אותו בן המשפחה אשר העתיק משם את דירתו לקראקא. ובימי קדם נהגו סופרינו לכתוב כל תיבה לועזית את שמות הערים, הארצות, הימים, הנהרות וכו' בשני קווים עליהם, וכותבי הדורות שבאו אחריהם טעו בדבר ויחשבו כי מלת ז"ק, שם העיר, היא תיבה מרכבת, בת שתי המלים "זרע קודש", כמו שטעו מאז כי תיבת "מוזיא", שם משפחה רמה ועתיקה, היא מרכבת מראשי המלות "מזרע יהודים אנוסים" וכו' עד

היא הדעה החדשה הזאת להתקבל בתשואות הן חן לה. אך יש מקודם לסלק דבר קשה אחד המתנגד לה: וועטשטיין בעצמו קובע ואומר שידועה לו משפחת ז"ק במאה השלישית אשר מופיעה שוב במאה הרביעית. והנה המרחק בין ר' ישראל ז"ק דוקטור ובין משפחת ז"ק במאה הרביעית גדול מאוד, מאה שנה לערך, ואיך אפשר לקרבתם ולגשור עליהם, ולומר שהם משפחה אחת? וגם זה מפריע קצת שוועטשטיין לא גילה לאיזו משפחה או משפחות ז"ק במאה הרביעית נתכוון. ועל הכל, אולי נצליח לעבור בשלום על המכשולים האלה ולהוציא מהם אפילו תועלת למטרתנו בנר הזה.

נתבונן נא בגדולי המאה הרביעית. בלי תפונה כיוון וועטשטיין להגאון ר' מאיר בהר"ר אברהם ז"ק שהיה ר"מ וראב"ד לבוב בתוך העיר כחמשים שנה ונפטר שנת ת"ד-1654 ולבניו ובני בניו הגדולים, וכ"כ להגאון הנודע ר' בנימין זאב ז"ק שהיה ר"מ וראב"ד בוויילנא שגם הוא חי בזמן ההוא ונפטר סמוך לשנת ת"ה-1640 ועליהם נוכל להוסיף עוד גדול אחד והנה הגאון ר' צבי הירש בר' נתן ז"ק שהיה הדיין הגדול בלבוב ואחד מן הארבעה אשר הסכימו על פסק הגאון מהר"ם לובלין, שהיה אז ראב"ד לבוב מחוץ לעיר, לענין גט⁹⁸ ונפטר ת"ב-1642. שלשה גאונים אלה היו ברוכים באריכת ימים, כי ר' מאיר ז"ק מלבוב נולד סביב שנת של"ה-1575, הרב ר' בנימין זאב ז"ק מוויילנא נולד בשנת ש"ן-1590 בערך, והרב ר' צבי הירש ז"ק בלבוב נולד ש"ל-1570 לערך. ואם נביא בחשבון את דורם של הגאון ר' אברהם אבי ר' מאיר ז"ק ושל הגאון ר' נתן אבי הר"ר צבי הירש ז"ק בהיקף של עוד שלשים שנה מתקרבים אנו לשנת ש"ה-1540, וחסר לנו רק דור אחד עד ר' ישראל ז"ק דוקטור, כי שמו של המגשר בין ר' ישראל ז"ק דוקטור ובין שלשת הגאונים הנ"ל לא נודע לנו. אולי יעלה בדינו לסדר גם דבר זה על אף שגם בלי זה הננו בטוחים בנכונות הסברתנו, כי ר' ישראל ז"ק דוקטור הוא אבי כל בני ז"ק. מוזר אמנם הדבר, שבמשך מאה שנים ויותר לא נזכרו בדברי ימי היהודים של פולין וליטא שום רב ומורה בשם ישראל ז"ק, וגם מבניהם ובני בניהם של שלשת הגאונים ר' בנימין זאב, ר' מאיר ור' צבי הירש נמצא רק אחד, נינו של ר' מאיר בשם ר' ישראל ז"ק. מחבר ס' הלכת אדם מישראל בתקופה מאוחרת. אך באותו הזמן היה במקום אחר גדול אחד ממשפחת ז"ק, הוא ר' ישראל ז"ק "קדוש", שמסר נפשו על קידוש השם ביום ב' דר"ה שנת ת"ך-1660 בעלילת דם בראזינאי פלך הוראדנא⁹⁹). הוא הוצא הראשון לטבח בקידשו שם ד' למופת לחברו ושמו היה יקר מאוד לשלשת בניו הגאונים ר' מנחם נחום ז"ק אב"ד פילא פלאצק, הר"ר שמעון אלוף ומנהיג דרוזינאי והגאון המפורסם ר' שלום אב"ד בירז והגליל שנשא לאשה את בתו של הג"ר משלם זלמן מירלש ניימא-רק אב"ד אה"ו (ועי' היה גיסו של הח"ץ) ובנם היה הג"ר ישראל ז"ק אב"ד זאבלודאווי. במהלך הדורות שאחריהם היו כמה וכמה בשם ר' ישראל ז"ק או זקהיים (והיינו הך) וכן נשמר שמו של ר' ישראל ז"ק הקדוש מראזינאי שנקרא על שם זקנו ר' ישראל ז"ק דוקטור.

ואחרי הטיול בגן הפרחים של משפחת ז"ק בכלל געיין נא במיוחד בענף ז"ק הווילנאי. הגאון ר' בנימין זאב ז"ק קרא לבנו הגדול יעקב על שם אביו. הגאון האדיר ר' יעקב זה, בהר"ר בנימין זאב, קרא את שם בנו (הח"ץ) צבי הירש. ואין ספק שכיוון לזכר שמו של קרובו הדיין הגדול ר' צבי הירש ז"ק בלבוב הנ"ל. החכם צבי נתן לבנו בכורו שני שמות ישראל יעקב (הוא ר' יעקב עמדין). יעקב לא על שם אביו ר' יעקב ז"ק שהיה אז עוד בחיים, אלא על רבו של אביו הגאון הגדול ר' יעקב מווילנא אבי הרבי ר' העשיל, וישראל על שם ר' ישראל ז"ק קדוש מראזנאי וממילא גם על ר' ישראל דוקטור. להח"ץ היו חוץ מר' יעקב עמדין עוד 4 בנים גדולים, והם: הג"ר אפרים, הג"ר נתן (אשכנזי) בברודי שבפולין, הג"ר משלם זלמן והג"ר דוד הראב"ד ביארוטשוב. בנו ר' אפרים נקרא כן בוודאי ע"ש הגאון ר' אפרים כ"ץ זקנו של ח"ץ מצד אמו³⁸). בנו ר' אברהם משלם זלמן נקרא ע"ש חותן הח"ץ הג"ר משלם זלמן ראב"ד באה"ו והוסיף בראשו אברהם ע"ש הג"ר אברהם בהג"ר מאיר ז"ק מלבוב שגשא שמו של זקנו ר' אברהם אבי הג"ר מאיר ז"ק. ונפטר בחצי ימיו בלי להשאיר בן זכר. ועל שם מי קרא הח"ץ לבנו השלישי נתן ולבנו החמישי דוד? גם זה לא קשה לבאר עפ"י הקשרים המשפחתיים שלו. נתן — על שם הג"ר נתן ז"ק אבי ר' צבי הירש ז"ק בלבוב הנ"ל. ובנוגע לבנו החמישי הג"ר דוד, הוא הגאון ר' דוד ראב"ד ביארוטשוב, נראה כי קראו ע"ש הגאון ר' דוד מירלש מווילנא אבי חותנו הג"ר משלם זלמן באה"ו, כי הח"ץ התיימר מאוד בכבוד משפחת מירלש הווילנאית³⁹⁻⁴²). — ובסניף זה מענינת עוד סיבת שמותיהם של בני ר' יעקב עמדין. הוא קרא לבנו הראשון משלם זלמן ע"ש זקנו מצד אמו ולבנו השני מאיר — האבד"ק קונסטאנטין ישן — ע"ש הג"ר מאיר ז"ק מלבוב. מכל זה נוכל להכיר היטב שכל נושאי השם ז"ק מצור אחד נחצבו ושכל משפחות ז"ק משפחה אחת הן.

וטרם ניפרד מעניננו כאן יש עוד להעיר, כי נר זה הוא רב גוונים ושלוש בו עוד אור אחר, אור תורה וקדושה של גאונים גדולים מזמן הקדום, שלא מזרע ז"ק. הלא ידוע כי הרב המובהק מוהר"ר בנימין זאב ז"ק תלמידו של הגאון המפורסם מוהר"ר יעקב אב"ד לובלין, נשא לאשה את בת רבו זה⁴³). וא"כ היה הח"ץ בן הג"ר יעקב ז"ק בהר"ר בנימין זאב ז"ק ע"י אמו אשת ר' בנימין זאב גם נין להגאון הגדול ר' יעקב אבי הרבי ר' העשיל, ואמנם היחוס הזה של הח"ץ לאו מילתא זוטרתא היא היותו והגאון הגאונים ר' יעקב מלובלין — הוא ר' יעקב ב"ר אפרים נפתלי הירש⁴⁴) — שהיה בתחלה אב"ד ור"מ בבריסק דליטא ומשם נתקבל לק"ק לובלין, נהג את ישיבתו הגדולה אשר בה שמשו לפניו רוב הגאונים ממנהיגי הדור הבא וגם בנו רבי ר' העשיל קיבל ממנו כל תורתו וחכמתו זמן רב עד שנת מותו ת"ד 1644⁴⁵). הוא היה ממחצית השנייה של המאה השלישית למספרנו, באמת פאר הרבנות ואורה באין דומה לו.

ואחר שעברנו לעינינו כמעט כל הדורות ז"ק נשאלת השאלה המענינת אותנו פה, באיזה אופן היה הרמ"ב מנ"ש נכדו או נינו של הח"ץ? והשאלה הזאת היא הקשה

ביותר. מובן שרק ע"י אחד מבניו החמשה או ע"י אחת מחמש בנותיו של הח"ץ. אולם מאיזה מהם? אחרי שקלא וטריא ממושך באים בחשבון רק שנים מבניה או הג"ר יעקב עמדין או הג"ר נתן אשכנזי מבראדי⁴⁸). ועתה אגלה את הסוד הזה והמסכות שהובילוני לתגלית זו בעזרת הגולל חושך מפני אור.

הנה כבר אמור כי אבי הרמ"ב היה שמו אברהם. "ביהא". מעיקרא חשבתי כמו שחשבו אחרים לפני⁴⁹) שזה קיצור משם העיר ביהאלי בהונגריה. אך לא קל להשלים עם פירוש זה מכמה טעמים — ואפשר שהמלה "ביהא" היא קיצור בראשי תיבות מן "בן יהודה אשכנזי" או מן "בן יעקב הירשל אשכנזי" הנקרא גם ר' יעקב עמדין אשר לראשון ידוע כי להחכם צבי היו שני נכדים בשם יהודה אשכנזי. האחד היה בנו של ר' יעקב עמדין הנולד לו בבראד בשנת תקי"א ונפטר בחיי אביו שנת תקל"ה⁵⁰ 1775 באלטונא⁵¹) ולא בא בחשבון כי היה רווק ולא הוליד בנים⁵²). והשני הוא ר' יהודה בן הגאון החסיד מוהר"ר נתן אשכנזי מבראד בגאליציה. בנו השלישי של הח"ץ. מהג"ר נתן זה מפורסם רק בן אחד והוא הרב מו"ה יעקב משה אבד"ק זבארוב אבי הגאון ר' יעקב מליסא⁵³). אבל היה לו להג"ר נתן עוד בן גדול בתורה בשם אריה יהודה שנקרא ר' יהודה אשכנזי⁵⁴). יוכל איפוא להיות כי ר' אברהם ביהא היה בנו של ר' יהודה אשכנזי זה והוא שלחו ללמוד בבית המדרש או בישיבה בנ"ש ולמד אצל ר' אברהם אבריל החסיד ובגלל יחוסו להח"ץ נתן לו את בתו לאשה וילך אברהם ביהא עם פראדל אשתו לשורגע להתפרנס מיגיע כפם באיטלו כפי שאומרים ורוצים אפילו לדעת שהיה אדם פשוט — ובכל זאת בזכות אבותם, זכו לבן גדול כמותם של אבותם, עפ"י החוק הידוע בשם "אטאויזם" שלפעמים יעבור דור או יעברו דורות קלי ערך ואחר זמן מופיע שוב אדם גדול בכל תקפו והדרה ממש כשמש הזאת שנת תקדורה ע"י עננים שחורים ובסוף היא זורחת במלוא זיוה ויפיה כמקודם. —

בנוגע לר' ישראל ז"ק דוקטור אין ספק שהצליח אחר זמן לעזוב את קראקא ולהגיע למחוז חפצו פולין וליטא ויחי שם עוד כעשרים שנה. ואם יאמנו הדברים בענין הקשר שבינו לבין משפחות ז"ק מתקופה מאוחרת, יהיה סדר הדורות לפי השנים באופן זה:

ר' ישראל ז"ק דוקטור	נפטר לערך שנת ר"ץ 1530
בנו " שלום (או ר' יעקב ⁵²) ז"ק	נפטר לערך שנת ש"ך 1560
" " בנימין זאב ז"ק	נפטר לערך שנת ש"ס 1620
" " יעקב ז"ק (שחי ע"ג שנה)	נפטר לערך שנת ת"ם 1680
" " החכם צבי (אשכנזי) ז"ק	נפטר — שנת הע"ח 1718
" " נתן (אשכנזי) ז"ק (שהגיע לגבורות)	נפטר — שנת תקל"ח 1778
" " יהודה (אשכנזי) ז"ק	נפטר לערך שנת תק"י 1750
" " אברהם ביהא (אשכנזי) ז"ק (אבי הרמ"ב)	נפטר לערך שנת תקמ"ג 1783 ⁵³)

הנר הששי

הוא נר משפחת מירלש

הנכבדה למעלה ראש בגלל הגאונים הגדולים שיצאו ממנה. אחד מהם היה הגאון ר' משלם זלמן מירלש הראב"ד דשלש קהלות אה"ו. אלטונא המבורג וונדסבק. שהיה חותנו של החכם צבי שנשא את בתו שרה לאשה. היא היתה אשתו השניה של הח"ץ אחרי שאשתו הראשונה עם בתה הקטנה והיחידה נהרגה במלחמה באוכין. לפי בעל דעת קדושים⁵⁴) נוסדה משפחת מירלש ע"י הגאון ר' נפתלי הירש אבד"ק פולדא, שבנו היה האלוף הראש הקצין ומפורסם מו"ה יעקב דוד ניימארק בווינא ושם נפטר בשנת ת"ך 1660 ובנו היה הגאון וצדיק יסוד עולם מו"ה משלם זלמן מירלש חתן הגאון מו"ה יעקב אב"ד דק"ק ווינא המפורסם מאוד. — אך הרב יחזקאל דוקקעפ⁵⁵) הוסיף עוד שני דורות לפני ר' נפתלי הירש פולדא. וז"ל: הראש ממשפחה זו (מירלש) היה מושבנו בוולדשטיין באשכנז והוא הגאון מוהר"ר אהרן העליר. והוא הוליד את הגאון מוהר"ר קאפל ובנו היה הגאון מוהר"ר נפתלי הירש אב"ד בפולדא, והוא הוליד את הגאון ר' דוד מירלש אביו של ר' זלמן מירלש. ר' דוד היה ראש הקהל בווינא בשנות שפ"י-שצ"ו ומת בשנת ת"י 1650. בנו הר"ר משלם זלמן נולד כנראה בשנת שפ"ד 1624 ונשא את בת הרב הגאון מו"ה יעקב אבד"ק וויען. בשנת ת"ל 1670 הגלה ר' זלמן עם הגולה אשר הגלה הקיסר ליאופולד הראשון ונתישב עם משפחתו בבערלין ובשנת ת"ס 1680 נתקבל לראב"ד דשלש קהלות ושם נפטר שנת תס"ז 1707. עכ"ל דוקקעס. לפי זה ישנם חמשה דורות למשפחת מירלש. ואם נוסיף על אלה את מרת שרה בתו של ר' זלמן שהיתה אשתו של הח"ץ, הרי הם ששה דורות.

אך לעצם ענינה של משפחת מירלש לא נתפרשו עוד הדברים די צרכם ובפרט הבעייה מתי ועל ידי מי הוכנס והתחיל השם מירלש לשמש שם משפחתי. ואם אמנם בוודאי יש יחידים מבין העוסקים בחקר היחוסים של הגאונים הקדמונים שהשיגו ידיעה ברורה על המשאל שלנו, אבל מועטים המה מאוד ולציבור לא הגיע כלום מהם, וע"כ עלינו לברר לאור הנר הגוכחי את הדבר הזה. והנה חשוב לדעת את פירושו של השם מירלש. אין ספק שמשמעת המלה הזאת היא "בן או בת של מירל", כי בזמנים הקדומים נמצאים גדולים שקראו עצמם על שם אמם או חותנתם, כמו הב"ח הג"ר יואל סירקיש ע"ש אמו סירקא, המהרש"א שקרא עצמו שמואל איידילש על חותנתו איידיל שהקימה בנין מיוחד לישיבתו בפוזנא. הג"ר משה רבקיש בעל באר הגולה, הג"ר לייב חנהליש, הג"ר יעקב תמרלש ועוד הרבה. והכרחית היא רא-שית כל לקבוע מי היתה האשה הגדולה מירל הראשונה אשר עליה התייחסו ועל שמה נקראו בנים נכדים ונינים וגם חתנים וחתני חתנים. לפי ווכשטיין ולנדא⁵⁶) היתה מירל זו כתו של הגאון ר' משלם זלמן בן ר' אהרן תאומים אשת הר"ר קאפל וולרשטיין בווינא שנפטר שנת שע"ב 1612. אחרי מות בעלה ר' קאפל עמדה מירל בראש ביתה המפורסם כגבירה אדירה וכעמוד איתן וחזק של קהלת ווינא והאריכה ימים עד שנת שצ"ט 1639. בנה הגאון ר' אהרן היה חתנו של הגאון ר' יו"ט ליפמאן

בעל תוספות יו"ט, כי נשא את בתו נעחלע לאשה ובאופן זה היתה מירל מחותנת לבעל תו"ט. לגברת מירל היה עוד בן בשם משה וחתן לוקח בתה בשם ר' דוד ניימארק שלא היה לוי. שניהם, משה הבן ודוד החתן, קראו עצמם מירלש, האחד ע"ש אמו והשני ע"ש חותנתו. הסיבה שבגללה השתדך הג"ר ליפמאן עם ר' אהרן בנה של מירל היא, כי לר' ליפמאן עצמו היתה אשה ממשפחת תאומים, היות ואשתו הרב"ר נית רעכילי היתה בתם של הר"ר אהרן משה ואשתו נחלה, זה וזו ממשפחת תאומים. ר' אהרן משה זה, אביה של רעכיל אשת ר' ליפמאן, היה חתנם של ר' משה אהרן תאומים הראשון ואשתו נחלה⁵⁷ ולפיכך היתה רעכיל נכדתו של ר' אהרן תאומים בדרגה אחת עם מירל.

על יחוסה של מירל מצד אביה ואמה עוד פרטים אלה: לר' משה אהרן תאומים לוי בווינא נולדו ארבעה בנים ושנים מהם היו אברהם תאומים לוי ומשלם זלמן תאומים לוי. אברהם הוליד את יעקב קאפל תאומים לוי ומשלם זלמן הוליד את מרים שרה שנקראה מירל. יעקב קאפל נשא לאשה את מירל בת דודו וילדה לו את משה ואת אהרן. שנים אחים אלה נקראו מירלש, ר"ל משה מירלש ואהרן מירלש. משה מירלש בחר לו לאשה את עלקעלע בנת ר' משה אהרן תאומים, כי אביה ר' תנחום מיינסטער היה בנו של ר' יהודה פערלהעפטער בר' משה אהרן תאומים, ואמה שפרינצע היתה בתו של ר' משה הלוי בר' משה אהרן תאומים, ואחיו אהרן מירלש נשא לאשה את נחלה בת התו"ט. עלקעלע ילדה לבעלה ר' משה מירלש ארבע בנות ושלושה בנים ואחד משלושה אלה היה ר' יעקב קאפל. — עד כאן הם בני מירלש הלויים! —

מובן מאליו שבעיננו זה חשוב מאוד להבחין בין משפחת מירלש מן הלויים ובין משפחת מירלש שלא מן הלויים, ודווקא כאן עשו סופרים שגיאות מפני שציר"בבו זו בזו כאילו הכל חד, ולו הלכנו בדרכם היינו יכולים להרכיב על אילנא דגן עוד הרבה דורות ואפילו עד המאה השלש עשרה. —

ומכאן מתחילה משפחת מירלש שלא מן הלויים! בתו של ר' יעקב קאפל הלוי בשם רעכיל מירלש נישאת להאלוף מהר"ר יעקב דוד ניימארק בווינא שהיה בנו של הג"ר נפתלי הירש מפולדא ובן בנו של הג"ר יעקב קאפל כהגאון ר' אהרן הלר בוולרשטיין. ר' יעקב דוד ניימארק שקרא עצמו גם מירלש בזכות אשתו רעכיל שהייתה נכדת מירל הראשונה לא היה לוי, כי אביו זקנו הג"ר אהרן וולרשטיין לא היה לוי וכן כל יוצאי חלציו שנקראו הלר או ניימארק לא היו לויים. לר' יעקב דוד ואשתו רעכיל, שהיתה אמנם בת לוי (ממשפחת תאומים) נולד הג"ר משלם זלמן הראב"ד באה"ו הנקרא ר' זלמן מירלש והוא הוליד את שרה אשת הח"ץ. ויוצא מזה שהזוג הנעלה הג"ר יעקב דוד ניימארק ואשתו רעכיל הוא הוא שיסד את משפחת מירלש הישראלית וממנו ולמטה יש למנות את הדורות למשפחת מירלש שלא מן הלויים. וכך אנו מנים בצירוף מספר השנים:

האלוף הג"ר יעקב דוד ניימארק מירלש נפטר שנת ת"ך 1660
ואשתו מרת רעכיל נפטר שנת תכ"ג 1663

נפטר שנת תס"ז-1707	בנם הג"ר משלם זלמן
נפטרה שנת תע"ט-1719	בתו שרה אשת הח"צ
נפטר שנת תקר"ח-1778	בנה הג"ר נתן מבראדי
נפטר שנת שנת מותו?	בנו הג"ר יהודא אשכנזי
נפטר שנת תקמ"ג-1783	בנו ר' אברהם ביהא
נפטר שנת תקפ"ט-1829	בנו הגאון הר"מ בנעט

הנר השביעי שהוא האמצעי

הנר הזה הודלק כבר ברבע האחרון של המאה הי"ד ע"י התורני החשוב ר' משה בעיר בולוניא אשר באיטליא. הוא הראשון שנודע בשם משפחתי "יפה"⁵⁸ ובו ראוי להתחיל את הנר הזה. על זמן מותו בדיוק ועל חייו ופעולותיו אין כעת להשיג שום ידיעות ורק על פי השערה אפשר לקבוע את פטירתו בשנת ק"ס לאלף הששי-1400 לערך. אולי אפשר לזהותו עם הרב אברהם מאשכנז שמביאו גריץ⁵⁹ ואומר שבעקב התלאות והגירוש במדינת סכסוניא ברח לאיטליא ונתקבל לרב בקהילת בולוניא עיר אבותיו הקדומים. בנו של ר' אברהם יפה זה היה ר' אליעזר יפה בפראג בערך מן ק"ץ עד ר"ך-1430-1460. בנו של ר' אליעזר יפה היה ר' יוסף יפה בפראג בשנות ר"ך-ר"ן-1460-1490 לערך. שכל ארבעה אלה היו מגדולי העם, מעידה העובדה שנשארו שמותיהם שמורים לטוב בזכרונם של הדורות אף ברבות העתים. החמישי בקו זה הוא בנו של ר' יוסף יפה בשם ר' אברהם יפה הנקרא ר' אברהם מביהם או גם ר' אברהם מפראג. הוא האיש המפורסם והגדול שמן הראוי להרחיב את הדיבור אודותיו למיסת המקורות עשירי התוכן שערוכים לפנינו. בספרו שם הגדולים⁶⁰ מזכירו הגאון חיד"א לשבח במלים אלה: מהר"ר אברהם מפראג עשה הגהות על הטורים ומביא מדבריו מור"ם ("הרמ"א) והאחרונים, והר"א מפראג חברו של מהר"י מברונא. — הרב רש"י פין⁶¹ כתב גם הוא: הגאון ר' אברהם מפראג אדם גדול ומופלג בתורה והעמיד תלמידים הרבה והיה בקי בכל שבע חכמות ועלה אל אלקים בשנת ש"ג-1543. — באנציקלופדיא אש"כול⁶² נאמר שר' אברהם מפראג היה תלמידו של הגאון ר' אברהם בן אביגדור רב ור"מ בפראג שנפטר ש"ב-1542.

ועל כל אלה יש להשיב: (א) אם אמת הדבר שר' אברהם בן אביגדור מת בשנת ש"ב, אי אפשר שר' אברהם מביהם היה תלמידו, כי זה האחרון נפטר ש"ג ואיך למד אצל ר' אברהם בן אביגדור שנפטר ש"ב והיה גדול ממנו רק בשנה אחת? (ב) שמהר"א מפראג לפי החיד"א היה חברו של מהר"י ברונא תמוה מאוד, כי לפי חשבונו הצודק של גריץ⁶³ נולד מהר"י ברונא בשנת ק"ס-1400 ונפטר ברעגנסבורג שנת ר"ם-1480 ואז היה ר' אברהם מביהם רק כבן שבע שנים ומי פתי יאמין שילד בן שבע למד ביחד עם מהר"י ברונא שהיה אז כבן חמשים ושש וקרוב לגיל הזקנה! (ג) אם כוונת החברות הזאת היא שלמדו שניהם ביחד מילדותם עד בגרותם, זה אינו, כי מהר"י ברונא היה תלמידו של בעל תרומת הדשן ואח"כ למד בישיבת הגאון ר' יעקב ווייל בערפורט וידוע שבעל תרומת הדשן תפס ישיבה

משנת 1427 עד 1460 ובשנת 1460 לא היה עוד ר' אברהם מפראג בחיים, כי הוא נולד 1473 לערך, ו"א י"ג שנים אחר כך. ואם נאמר שר' אברהם מפראג לא למד עם ר"י ברונא אצל תרומת הדשן אלא למד אצל ר' יעקב ווייל עם מהר"י ברונא. זה ג"כ אי אפשר, כי הר"י ווייל נפטר⁹⁵ לפני שנת 1456 ובשנה הזאת היה ר"י ברונא בגיל חמשים ושש, בעוד שר' אברהם נולד 1473. כלומר שבע עשרה שנה אחרי מות ר"י ווייל. — ע"כ יש לקבוע שלא היו חברים כלל, אך מפני ששניהם למדו אצל תרומת הדשן, מהר"י ברונא בזמן קדום ור' אברהם בזמן מאוחר, נקראו חברים, ועיקר הכוונה בזה הוא ששניהם תלמידי תרומת הדשן.

משלוח ידו ותפקידו של ר' אברהם מפראג העמידוהו ברוב ימי חייו לפני מטרות קשות, כי המלך סיגיסמונד הראשון מינה אותו לראש הרבנים והקהלות של פולין כלה והיה נאלץ למהר מעיר לעיר ומקהלה לקהלה להשקיט מחלוקות ולפטור משפטים שהרבנים ובתי דינים מקומיים לא הצליחו ימים ושנים להביאם לידי גמר ומובן שהיה מפקח על הישיבות וגם לו היתה ישיבה גדולה להרביץ תורה לתלמידים העתידים להיות רבנים מנהיגים לעם קודש. שמו הטוב כעסקן ציבורי עשה לו נתיבות למרחקים ובין הבאים לשמוע עצתו היה גם השתדלן הגדול ר' יוסף מרושהיים הנקרא יוסלמאן שבא להמתיק סוד אתו לטובת היהודים בארצות גרמניה אוסטריא ובוהמיה להצילם מגזירות, כי ידע יוסלמאן שר' אברהם מביהם מהיר במלאכתו ולפני מלכים יתיצב הלא הם הקיסר מכסימיליאן, המלך ליאופולד בביהם והמלך סיגיסמונד בפולניא שתמכו בו ויטו אוזן קשבת למבוקשיו. וילך האיש כשמשא והמשרה גם יחד מעיקים על שכמו הלך וגדל וכשבא בימים וה' ברך את אברהם בכל בגימטריא בן, כי בהיותו בגיל חמשים ושבע נולד לו בנו מרדכי הוא הגאון ר' מרדכי יפה שעליו אמרו יפה כח הבן מכח האב ושעל בית דינו דרשו צדק צדק תרדף הלך אחר בין דין יפה⁹⁶. כאשר הגיע למצוות שלחו אביו ר' אברהם לשאוב מבאר מים חיים בישיבת המהרש"ל בלובלין ואח"כ למד בישיבת הרמ"א בקראקא עיר מושב אביו וזכו פסקיו להיזכר תכופות בהגהות של רבו הרמ"א במפה שלו לכל ארבעת חלקי הש"ע בשם לבוש, כי ר' מרדכי הוא בעל הלבושים כידוע. בזמן ההוא היו שני גדולים אשר כל עיני הגולה נשואות אליהם: הגאון מהר"ל מפראג והגאון ר' מרדכי יפה זה. בקיאותו וחרירותו בש"ס ופוסקים הראשונים מי יוכל לשער וגדלו תו ומרצו בתיקונים לטובת עמו מי יוכל לתאר, הלא לא נעשה כלום בלי הסכמתו ולא נגמר שום דבר חשוב בלי הגושפנקא שלו. מי זה שהביא את ועד הארצות לאירגון סידורי ולתקונן אם לא ר' מרדכי יפה, אומר גריץ⁹⁷. —

הגאון מהר"ם יפה נולד לפי גריץ⁹⁸ בשנת ר"ץ 1530 ונפטר בפוזנא שנת שע"ב 1612. כאשר בשנת שנ"ב 1592 שם מהר"ל מפראג פעמי מרכבותיו לפוזנא⁹⁹ נקרא ר' מרדכי לפראג למלאות מקומו. בספר צמח דוד לר' דוד גאנו תלמיד הרמ"א גומר עליו את ההלל¹⁰⁰ וז"ל: רבי מרדכי יפה הוא הרב הגדול המופלג בחכמה ובזקנה הנושא דגל מחנה ישראל. הוא אשר חקר החיבור הגדול ספר לבוש מלכות אשר בו כלולים כל דיני התלמוד והפוסקים, גם עשה באור התורה, גם חקר דרשות, גם עשה פירוש על ס' מורה נבוכים ועל הלכות קידוש החודש להרמב"ם, גם עשה ס'

על הרקנטי, וכבר נעשה ראש ישיבה ורב זה ימים רבים כמו עשרים שנה בהוראדנא בלובלין וקרעמניץ והעמיד תלמידים הרבה והוא ראש ועיקר מגדולי ראשי ישיבות ודייני דשלוש ארצות. הוא בא הנה (לפראג) בחודש אייר שנ"ב ועודנו חונה פה עמנו היום כאן פראג ד' יגדל כסאו למעלה מעלה.

לר' מרדכי יפה היה בן בשם פרץ. ר' פרץ יפה בהיותו נער בא ללמוד לנ"ש. כנראה בפקודת אביו. אחד מקציני ונגידי הקהלה הזאת התחתן עמו ונתן לו את בתו לאשה וכך נשתקע שם ונעשה חד מטובי העיר ונכבדיה ואולי גם דין ומורה צדק לעדתו. וכאשר נולד בן לר' פרץ נתן לו את השם אברהם לזכר אבי אביו הגאון ר' אברהם מביהם בתוספת השם אבריל הוא ר' אברהם אבריל יפה שהיה ראוי לאצטלא דרבנן כאחד הגדולים בדורו וע"כ בחורו אנשי נ"ש לרב העיר ורבני מעהרין כבודו. הוא גם הם ושימו כתר רב המדינה בראשו. זמן מלכותו בנ"ש והמדינה היה משנת שצ"ז-1637 עד שנת תי"ז-1657, ד"א עשרים שנה (10).

להרב ר' אברהם אבריל יפה היה בן שמסיבה בלתי נודעת נתן לו את השם "יום טוב". בדורות אבותיו לא נמצא השם הזה וע"כ יש לשער שקרא שמו על איזה קרוב ממשפחת אשתו. ואולי היה יום טוב שם חותנו של ר' אברהם אבריל, כי אין להעלות על הדעת שנקרא הילד ע"ש בעל התויר"ט שנפטר בשנת תי"ד-1654, כי אז היה ר' יום טוב יפה כבר גדול וק"ל. יהיה איך שיהיה, ברור הדבר שר' יום טוב שלנו היה בנו של ר' אברהם אבריל יפה כאשר נאמר למעלה בפרק שלישי. בלי ספק היה ר' יום טוב יפה אחד מגדולי דורו. את ימי חייו אפשר לקבוע בערך בין ש"ץ-1630 ובין ת"ס-1680. הג"ר יום טוב זה היה אביו של הגאון ר' מרדכי יפה (השני) הנקרא ר' מרדכי "בני"ט" כראשי תיבות מן בן יום טוב כנ"ל. ויש לנו עוד ראיה לזה כי ר' מרדכי נתן הסכמה בשנת תע"ו-1716 לספר יד אבי שלום וחתם בלי קיצור מרדכי בן יום טוב (7). הגאון ר' מרדכי בני"ט שלקח לו לאשה את בת הג"ר סיני דיין בפראנקפורט דמיין (8) היה רב ור"מ בנ"ש ונפטר בדיוק שנת תפ"ה-1725 (9), בנו היה הג"ר אברהם אבריל (השני) בנעט החסיד. הוא היה דיין מצויין ומורה צדק בעיר מולדתו נ"ש ונפטר שם לערך שנת תק"י-1750. אלמנתי הצדקת רבקה היתה בחיים עוד כעשר שנים אחר פטירת בעלה. לר' אברהם אבריל החסיד ואשתו רבקה היתה בת בשם פראדל שנישאת לר' אברהם ביהא נינו של הח"ץ. לר' אברהם ביהא ואשתו פראדל נולד בן בשנת תקי"ג-1753 ויקראו את שמו מרדכי. הוא הגאון הגדול ר' מרדכי יפה השלישי שקרא עצמו בנעט וע"כ הוא מרדכי בנעט השני, אשר למענו נכתב הספר הזה "פאר מרדכי".

סדר הדורות בקו הזה הוא כדלקמן:

הר"ר משה יפה בבולוניה שבאיטליא	נפטר לערך שנת ק"ס-1400
בנו "אברהם יפה בפראג"	נפטר לערך שנת ק"ץ-1430
"אליעזר יפה בפראג"	נפטר לערך שנת ר"ך-1460
"יוסף יפה בפראג"	נפטר לערך שנת ה"ן-1490

בנה הגאון ר' מרדכי בנעט רב המדינה	נפטר — שנת תקפ"ט 1829
" " אברהם יפה מביהם	נפטר — שנת ש"ג 1543
" " מרדכי יפה בעל הלבושים	נפטר — שנת שע"ב 1612
" " פרץ יפה בנ"ש	נפטר לערך שנת ש"ץ 1630
" " אברהם אבריל יפה רב המדינה	נפטר — שנת תי"ז 1657
" " יום טוב יפה רב בנ"ש	נפטר לערך שנת ת"ס 1680
" " מרדכי יפה בני"ט רב ור"מ	נפטר — שנת תפ"ה 1725
" " אברהם אבריל יפה בנעט החסיד	נפטר לערך שנת תק"י 1750
בתו מרת פראהל אשת ר' אברהם ביהא	נפטרה לערך שנת תקנ"ה 1765

קו הישר זה מראה במפורש את יחוסו של הרמ"ב למשפחת יפה עד שנת ק"ס 1400 ומזרז מאוד שכל החוקרים הפרידו בין הדבקים ועשו ממנו שני קטעים משפחת יפה לחוד עד ר' אברהם אבריל רב המדינה בנ"ש שנפטר תי"ז 1657 ועד בכלל, ומשפחת בנעט לחוד מר' יום טוב ולמטה. ואחרי שהצלחנו בעז"ה להתר את הפקעת ולהעמיד את הדבר על בריו, יובן כי בצדק הוצב הנר השביעי הזה באמצע המנורה, כי הוא באמת ירך המנורה, בעוד שהנרות הששה האחרים טפלים לו. מי שבראשו עין בוחנת ורואה את הקו הזה ואינו מודה שר' יום טוב היה בנו של הגאון ר' אברהם אבריל הראשון — בוודאי יכול הוא להכחיש גם את השמש בצהרים וביום בהיר. ומה שאמרנו כי ששת הנרות טפלים לנר השביעי, לא אמרנו — חלילה — שהם פחותי חשיבות, אלא שהנר השביעי הזה הוא היחוס הישר המתחיל כבר בשנת ק"ס בעוד שכמה מהם מתחילים בזמנים מאוחרים ולרוב לא מהאבות כי אם מצד האמהות וידוע המשל בחרוז "הרים וגבעות — אבות ואמהות", כי ההרים גבוהים יותר מן הגבעות וק"ל.

(1) סוכה נ"ג ע"א. (2) דברים ל"ג ט'. (3) אבות ס"א משנה י"ז. (4) קידושין ע"א ע"ב, ושם הלשון: שתיקוהא דבבל היינו יחוסא. (5) גריגולד, פארי חכמי מדינתנו עמוד י"ח. (6) הקיסר הזה הי' פרידריך השלישי, כי לפי גריגולד שם עמוד י"ט נפטר עקיבא נשיא בפראג שנת רנ"ו 1496 ויען כי עבר לפראג כמה שנים לפני מותו אפשר רק שהקיסר הזה שמלך 1440-1493 הי' ידידו ובעצתו הלך לפראג. (7) שה"ג לחיד"א מערכת ספרים חלק א' אות ב' סימן ל'. (8) השווה ר' מיכל, אור החיים, סי' 293: שה"ג מערכת גדולים ח"ב אות א' סימן קל"ב ועוד כהנא ענף עץ אבות עמוד ב'. (9) דברים י"ז ס'. (10) שמואל ב' ח' י"א. (11) בראשית י"ד י"ח. (12) מלכים ב' כ"ג כ'. (13) השווה פירסט, מלך יוד הנכי ה"א עמוד 577. (14) דברים ל"ג ח'. (15) אברבנאל בפירושו לדברים שם. (16) שם לדברים י"ח א' בסוף דבריו. (17) לפי פרידברג, משפחת הורוויץ, עמוד 2 נפטר ר' ישעיה זה בשנת רע"ז, ואולי הוא טעות הדפוס וצ"ל ד' תחת ז'. (18) לפי ס' משפחת הורוויץ לר' צבי הלי הורוויץ עמ' 6. (19) לשון פרידברג בספרו הנ"ל עמוד 18. (20) השווה גר' השביעי בסוף. (21) בספר מגילת יוחסין מרבינו מהר"ל אשר יצא לאור ע"י ר' נח חיים בר' משה ווארשא תרמ"ט עמוד 17. (22) השווה גיסענבוים, לקורות היהודים בלובלין, עמוד 55. (23) ר' יעקב מרדכי כ"ץ נקרא בכלל רק מרדכי ומפני כן לא ראה סיבה לנמנע בתו מיעקב בן הח"צ ששמו כשמו וע"ז מדובר למעלה בענין ר' אברהם אבריל וחתנו ר' אברהם ביהא. ר' מרדכי כ"ץ הי' דאב"ד בבראד משנת 1709 עד 1732, ונפטר שנת תצ"ד 1736. (24) מגילת ספר עמוד 61 ושם נאמר שלמד ר' טורים עם הב"כ כי לא היו מסכתות הש"ס להשיג אז בבראד. (25) פייכטוואנג בס' ליובל ד"ר דוד קויפמאן עמוד 377 בהערה. (26) שאילת יעב"ץ ח"א סי' ק"ח. (27) קרי' נאמנה לרש"י פין עמוד 78 בהערה שם. (28) יבואר באריכות למטה בנר ז"ק. (29) תשובות הב"ח החדשות סי' ע"ז. (30) תשובות הרש"ל סי' מ"ב. (31) שה"ג החדש במערכת גדולים ח"ב אות א' סימן קס"ג. (32) שו"ת חכם צבי סי' צ"ג. (33) הגאון ר' אלי' בעל שם מחעלמא הי' תלמידו של המהרש"ל ושנת מות המהרש"ל היא שנת של"ג 1573, ור' אלי' כאשר נתבקש מהמרש"ל להסכים לפסק דינו כנו"ל הי' עוד מצעירי הרבנים ובוודאי האריך ימים אחר מות רבו כי נקרא זקן ויושב בישיבה, ע"כ אי אפשר לקבוע זמן פטירתו קודם שנת ש"ן 1590. (34) במגלת ספר שלו עמוד ג'. (35) לוח זה הופיע כמה שנים ע"י הסופר ר' גרשום באדער בקראקא, והמאמר של וועסשטיין נמצא באותו הלוח לשנת תרס"ג עמוד 88. (36) ראה אנשי שם מר' שלמה בוכער עמוד תע"ז. (37) השווה אייזנשטאטווינר, דעת קדושים עמוד 4. (38) ראה למעלה בנר הרביעי. (39) על המשפחה הזאת ראה בנר הבא. (40) ע"י מגלת ספר ותולדות יעב"ץ מהר"א וואגנר במקומות שונים. (41) לפי קורות היהודים בלובלין עמוד 38. (42) שם. (43) לא מבראד (במעהרין) כמו שכתבו כמה מחברים בטעות. (44) הרב דוד פייכטוואנג בס' תהלה לדוד (קויפמאן) גם הוא מביא את זאת אך בהיפסוס כמספק בדבר. (45) דוקעס, חכמי אה"ו, עמוד 66. (46) שם הביא דוקעס נוסח מצבתו אשר באלטונא ובתיאוריו נקרא "תפארת בחורים" וכן בפנקס הקברנים דשם נרשם זכרונו "הבחור מהור"ד יהודא בן אב"ד מהר"ר יעקב עמדין". חידושי תורה ממנו ראה בס' מור וקציעה בסוף חלק ב'. (47) שה"ג החדש מערכת גדולים ח"א אות נ' סימן ס"ג ושם אות י' סי' קל"ח. (48) כך שמעתי וגם ראיתי בספר אחד שאין כעת תחת ידי, ואגב יש להצטער על שלא נכתבה עוד הביאוגרפיה של הגאון החסיד מו"ה נתן שחי בסוף ימיו בלובוב. — ואמנם יש עוד אפשרות אחרת היינו שר' אברהם ביהא היה בנו של ר' יהודה בן הג"ר צבי הירש ראב"ד בקלויז אסטרהא (בן בנו של הח"צ הג"ר אברהם משלם זלמן) שהוציא לאור ס' שו"ת של אביו בשם "דברי רב משלם" ונקרא אברהם על שמו הראשון של ר' אברהם משלם זלמן, אך ברגע אין ראיה משום מקום שלר' צבי הירש מאוסטרהא היה בן בשם יהודה. (49) שני שמות אלה חוזרים וגשנים בקו זה ואין לקבוע בהחלט אם בנו היה יעקב או שלום. (50) השווה הלאה בסוף הנר הששי. (51) עמ' 48. (52) בספר אוה למושב עמוד 8. (53) וויכשטיין את לנדוי, אידישע פריוואטבריעפע אויס דעם יאהרע 1619, עמ' 19, הערה 19. (54) שם עמוד 50. (55) לפי האנציקלופדיא באנגלית כרך 7, עמ' 53. (56) גריץ כרך 8, עמ' 253. (57) במערכת גדולים ח"ב אות א' סימן צ"ד. (58) בס' קרי' נאמנה עמ' 56. (59) כרך א' עמ' 411. (60) גריץ כרך 8, עמוד 263. (61) גרץ כרך שמיני, עמוד 209. (62) סנהדרין ל' ע"ב. (63) השווה גריץ כרך ט' עמוד 451 וההערה 10 שם עמוד 578. (64) שם עמוד 451. (65) לשון צמח דוד בפיסקא לשנת ש"ב. (66) שם. (67) כן לפי המצבה שהובאה ע"י פייכטוואנג בס' ליובל לדוד קויפמאן, ובטעות כתב וויללמאן ת"ז 1647. (68) לפי לעווענשטיין מסתמך הסכמות. (69) השווה לעווענשטיין עמוד 33. (70) לפי פייכטוואנג בס' ליובל הנ"ל עמוד 372. (71) כן חרות על מצבתו אשר נעתקה ע"י הרב פייכטוואנג שם. —

סרק חמישי

בניו וחתניו ונכדיו וניניו של הגאון הרמ"ב

להרמ"ב היו מאשתו הרבנית שרה פינקל, חוץ מיוצאי חלציו שמתו בילדותם, שלשה בנים ושלוש בנות. בנו הבכור נולד בשנת תקל"ו (1776) ונתן לו שני שמות, את האחד יעקב על שם דודו זקנו מצד אביו הג"ר יעקב עמדין שנפטר באותה השנה חרשים מעטים לפני כן בהיותו בן שבעים ושמונה (2) ולאחרים בגיל שמונים שנה (3), ואת השני אבריל על שם זקנו אבי אמו ר' אברהם אבריל החסיד, ויהי יעקב אבריל ילד שעשועים ואח"כ תלמיד מובהק לאביו לא סר מצדו ולא מש מאהלו אהל תורה וקדושה. אחרי פטירת אביו הרמ"ב אילצו בן רבים ממעריצי אביו המנוח לכתוב על ספר את תולדותיו לזכר עולם באמרם כי הוא הבכור ולו משפט הבכורה בזה ויעש כן ויכתוב דברים נכונים במתק לשון וסגנון נפלא לכבוד אביו ורבו. הספר "תולדות רשכב"ה כמות"ר מרדכי בנעט וצלה"ה, פרי עטו של ר' יעקב אבריל, נתקבל בסיפוק רב ובתשואות חן בכל קהלות אירופה ושימש מקור יחידי למחברים שונים שציטטו ממנו מלה במלה ולא הרשו לעצמם לשנות כל שהוא, ואפילו במקומות שהניח בספק לא שינו שום דבר, למשל בעמוד הראשון אחרי הפסקא "ומשפחת אביו מגזע הגאון בעהמח"ס שו"ת חכם צבי" עשה הוא סימן השאלה (2) כי לא ידע באיזה אופן את סימן השאלה זה הביאו גם הם המצטטים. מטיבו ותכנו של הספר המכיל רק ל"ו עמודים בולטות ענוותנותו וחסידותו של המחבר הרומזות לא לבד על נפש עדינה ונשמה טהורה אלא גם על ידיעותיו הרמות בתורה ובחכמה (4). אחר זמן הוציא ר' יעקב אבריל בנעט את ספרו של אביו "מגן אבות" עם הערות והוספות משלו. הספר הזה נדפס ראשונה בזאלקווא שנת 1835, שש שנים אחרי פטירת הרמ"ב. לרב בנ"ש והמדינה במקום הרמ"ב נבחר בשנת תקצ"א 1831 הג"ר נחום טרעביטש, ור' יעקב אבריל שהיה עניו ונחבא אל הכלים הסתפק במשרת מו"ץ ורב דקלויז בנ"ש. מסורה אומרת שאביו הגאון לא הרשה לו להיות ראב"ה באחת הקהלות במעריין כי היה רך לבב וחמלני ביותר וחשש שמא יקפח בנו את הרבנות ופעם שאל הוא את אביו מה יהיה עלי והתשובה היתה שוחט תהיה והלך תיכף לקנות סכינים ואבני משחז וגם עמד למבחן לפני אחיו הג"ר ישעיה ורכש לו ממנו קבלת שו"ב, אך לא להיות שוחט, כי אם לקיים מצות אביו, את בת מי נשא לאשה ואם היו לו בנים עדיין לא נתברר. ויחי יעקב אבריל 89 שנה כי לפי המקובל נפטר תרכ"ה 1865.

לבנו השני קרא הרמ"ב ישעיה. אולי ע"ש הגאון ר' ישעיה הורוויץ בעל השל"ה אשר זכרו הקדוש היה חביב עליו ויקר מאוד וכידוע התפלל תמיד שחרית

מנחה ומעריב ואפילו ברכת המזון מתוך סידור השל"ה, או על שם ר' ישעיה נינו של השל"ה⁹). והשם הקדוש הזה גרם לו לילד שנעשה גם הוא לקדוש וטהור בכל מעשיו. משחר טל ילדותו היה מתמיד עצום וכל הספרים שלמד היו בזכרונו כמונחים בקופסא והיה דומה לבור סיד שאינו מאבד טיפה וע"כ כינוהו, "הספריה החיה" (לעבענדע ביבליוטעק). עמו השתדך הגאון בעל שמן רוקח ונתן לו את בתו לאשה. הג"ר ישעיה בנעט, בנו של הרמ"ב וחתנו של שמן רוקח, היה ראב"ד בנאכוד ובמיסליץ במעלהרין ואח"כ בקאלוב וכל גלילות סאבאלטש בהונגריה. הוא נפטר בשנת מותו של אחיו ר' יעקב אבריל, היא שנת הכת"ר 1865, ומנוחתו כבוד בקאלוב¹⁰). אודות הסיבה שבגללה הלך להונגריה מספר הרב יקותיאל יודא גרינוולד¹¹) שבאותם הימים שישב ר' ישעיהו על התורה ועל העבודה במיסליץ יצאה הגזירה מטעם הממלכה שהרבנים צריכים להתפטר ממשרתם ולשמוע פילוסופיה באוניברסיטה שלש שנים. בעת ההיא, עת צרה לרבני ביהם ומעלהרין, עזב הגאון בעל שערי תורה את קעלין היא קאלין וכן רבנים גדולים וטובים, כמבואר בהקדמת הספר לקוטי חבר בן חיים, וגם הגאון ר' ישעיהו בנעט עזב את הארץ ויבוא לאונגארן בשנת תר"ב כי קבלוהו לרב בקאלוב וכל המחוז סאבולטש ומחוז ביהאר הצפוני. — הוא למד בנעוריו בישיבת אביו והיה אחד מתלמידיו היותר מסוגלים ומצויינים, אך לא הסתפק בהבנה רבה לשיעורים היום יומיים של אביו ויקבע לו שעות לימוד עם חבריו מקשיבים מחוץ לישיבה הגדולה והקדושה כל עתותיו לאסוף תורה ולהעשיר את ידיעותיו והודות לכת הזכרון הנפלא שלו נעשה עד מהרה צנא דמלי ספרא ובוודאי לא הגזים חותנו הגאון כאשר העיר עליו שהוא בקי בכל הש"ס וכל ספרי הרמב"ם, ובכל זאת לא קיבל ר' ישעיה התרת הוראה מאביו הגאון הרמ"ב עד שניסוהו ומצאו יודע גם ארבעת הספרים על בריית¹²). כי על זה הקפיד הרמ"ב ביותר בכל פעם שנתן הורמנא לאיזה רב ובפרט במדינת מעלהרין. ר' ישעיה היה הראשון שהוסיף על שמו בנעט ה' בסופו וחתם עצמו "בנעטה" ועשה זאת כנראה מחסידותו וקדושתו כדי שלא ישתמש באותיות יו"ד ה"א של השם הויה בשמו הפרטי ישעיהו ומשום כך הטיל את הה"א של ישעיה לסוף שמו המשפחתי בנעט וזה עפ"י המסורה החרדית מעורא הסופר שהיה שמו עזריה וכתב שמו תמיד עזרא מטעם הנ"ל¹³). וכן עשו בניו ובני בניו של ר' ישעיה שחתמו וחותמים עד היום הזה "בנעטה". ועל צדקתו של ר' ישעיה נמסר נאמנה שהיה צדיק מפורסם, התמדתו היתה כך גדולה שהיה ישן רק שתי שעות במשך יממה, ולא שכב במיטה כלל רק גופו על ארגז קצר ורגליו תלויות למטה וכשנקרא אל השמים והניחו גויו על הקרקע רעשה הארץ ותרעד ממקומה בקאלוב ובבנותיה ותהי לחרדת אלקים¹⁴). הגדול מבניו של ר' ישעיה בנעטה היה בנו הרב מו"ה דוב בעריש אברהם בנעטה שמשנת תרכ"ו מלא מקום אביו בקאלוב ונפטר תרס"ב¹⁵). והגדול מחתניו היה הרב מוה"ר אברהם יצחק גליק, אחד המיוחד משיירי כנסת ישראל, גאון גדול, אב לרבנים, רבן של ישראל גולד שנת תקפ"ה תלמיד להגאון מהר"ם פערלס ולהגאון מהרש"ש מסאללאש. בשנת תר"ו לקח לו לאשה את בת הג"ר ישעיה בנעטה והיה אב"ד בקאלוב שלש שנים, ומשם נתקבל

לראב"ד בטאלטשווא והגלילות. ונפטר תרס"ט¹⁰). הגאון הזה מה נלהב היה מדי דברו על חותנו הג"ר ישעיה בנעט. שאהב אותו כנפשו ויתכבד בכבוד חמיו זקנו הרמ"ב. בכל המקומות שמזכיר את הרמ"ב דומה כאילו מדבר במלאך אלקים עטוף אורה מאור העליון. מתוך געגועים ויראת כבוד מציב לו הגאון הזה חוק ולא יעבור לאסוף תשובות הרמ"ב הנעלמות ולהביאן לדפוס, ולמרות שהוא תמיד עמוס בעבודת קודש בשיבה. ובצרכי צבור המטרידים אותו בלי הפוגה ושוללים ממנו ביצועת מחשבתו זו. לא נותן מרגוע לנפשו עד שנמצאו ברשותו הכתבי יד שמספרם מגיע למאה ועשרים ושבע, ואחרי סידורם וטיהורם משגיאות הרבות שנזרקו בהם ע"י תלמידים שלא שימשו כל צרכם ממהר להוציאם בלוי הערות קולעות. אל המטרה בשם "דברי המסדר" וקרא את שם הספר "תשובות פרשת מרדכי". על עצם הספר הזה שלולי התנדבותו של הג"ר אברהם יצחק גליק היה אבוד לחלוטין, נדבר בפרק הבא. הוא הפרק הששי וכאן נביא רק את החלק האחרון מהקדמתו בנוגע למשפחת בנעט. ואלה דבריו שם: "גם אשא תפלה קצרה בעדי ובעד ביתי והנלויים עמי ר"ד בעד האשה אשר עמדי היא זוגתי תמתי אשת נעורי הרבנית הצדיקת ומושלמת מ' חוה ריצה תחי' בת מו"ח הגאון מוהר"י בנעט זצ"ל עם יו"ח ה"ה בני בכורי הרבני המופלג בתורה ויראת חו"ש מו"ה מרדכי ג"י ע"ז היקרה מ' שרה עכ"ח שי' וחתני הגאון המפורסם מו"ה אברהם הלוי ג"י בק"ק טשענגער יע"א ע"ז בתי הרבנית היקרה פראדל תחי' עכ"ח שי' וחתני המאוהב ומושלם מו"ה יחזקאל בנעט אב"ד בקהל וואראל יע"א ע"ז בתי הרבנית היקרה מ' חיה רבקה תחי' עכ"ח שי' כולם יעמדו על הברכה שמורה וערוכה בברכה משולשת. כאשר נפשי דורשת". — והנה עם התפלה הקצרה זו נודעו לנו כמה דברים חשובים שלא היו ידועים עד הנה: א) כי שמה של בת הג"ר ישעיה בנעט שנישאת להגאון ר' אברהם יצחק גליק היה חוה ריצה, ב) שבנה הבכור נקרא מרדכי ע"ש אבי אביה הרמ"ב, ג) שבתה האחת נקראה (חיה) רבקה ע"ש אם אמו של הרמ"ב, ד) שבתה האחרת נקראה פראדל ע"ש אמו של הרמ"ב, ולמעלה מזה למדנו משם ה) שבעלה של פראדל בת ר' א"י גליק היה ר' אברהם הלוי אב"ד טשענגער ממשפחת רבנים גדולה יונגרייס ושהסניף זה משלשלת בנעט העביר מושבו אח"כ לסלובאקיה ומעריץ¹¹). ו) שבעלה של חיה רבקה היה הגאון ר' יחזקאל בנעט אב"ד וואראל ורואים אנחנו שלקח ר' יחזקאל את חיה רבקה בת חוה ריצה בת ר' ישעיה בן הרמ"ב לאשה וכיוון שר' יחזקאל זה היה בנו של הג"ר גרשון וואלף בנעט חתנו ומ"מ של הג"ר שלמה גאנצפריד ור' גרשון וואלף היה בן הג"ר משה בהג"ר מרדכי בנעט משטאמפי. הרי בניה של חיה רבקה מיוחסים במדה משולשת למשפחת בנעט, היינו להרמ"ב בנ"ש ולאביו זקנו של הרמ"ב הג"ר מרדכי בנעט הראשון בן ר' יום טוב ולהג"ר מרדכי בנעט משטאמפי. —

כשנולד בן שלישי להרמ"ב קראו נפתלי ע"ש אחד המיוחד מאבות אבותיו מצד אמו פראדל ה"ה הגאון ר' נפתלי כ"ץ בעל סמיכת חכמים שנפטר בקונשטנדינא בדרכו לארץ הצבי כנוכח למעלה. גם הבן השלישי הזה הלך בעקבות אבותיו הגדולים ולא נפל מאחיו בתורה ויראה והיה כבר בימי בחרותו כאשר למד בשיבת

אביו מצורבי דרבנן בעלי הלכתא ופסוקא. ובמדה שגדל בשנים הגדיל לעשות ויצאו לו מוניטין בין הרבנים הגדולים בדורו. הגאון חיד"א מזכירו⁴¹ בזה"ל: ברית מלח ביאור מספיק על הלכות דם ומליחה מש"ע יו"ד וכמה ענינים חמורים ופוגיות עמוקות להרב מו"ה נסתלי בן הגאון הגדול מהר"ם בנעט נדפס עם מכתב מאביו בפראג שנת תקצ"ו בהשתדלות הגאון ר' בצלאל ראגשבורג וכן כתב גם חאנעס בס' תולדות הפוסקים עמוד 124. ועוד ידועים ממנו הספרים: אמונת ישראל, ואמרי שפר הספר על הרב ר' משה סופר ולכבוד אביו כתב ספר גדולת מרדכי הוא היה ראב"ד וריש מתיבתא בעיר שאפא במעלה רין משנת תקצ"ו עד עת פקודתו והלך לעולמו ב' תשרי תרי"ז 1857. לרגלי השריפה הנוראה בשאפא בצהרי יום כ"ד סיון שנת בשר"ף 1822 שחרבה כמעט כליל את העיר של היהודים והנוצרים גם יחד גור תענית וחיבר קינה לאמרה בצום ותיקן אמירת סליחות, וכשהיה נוטה למות נתן צוואה לקהלתו שיום כ"ד בסיון בכל שנה יהיה יום צום וכן נהגו עד פלישת הנאצים ימ"ש. על מצבתו נאמר בפירוש שהיה אב"ד וריש מתיבתא וא"כ נהג בוודאי ישיבה גדולה והרביץ תורה לתלמידים כל זמן רבנותו שם משך עשרים שנה 1856 — 1836. הוא היה נואם מזהיר ודרשן נפלא, וכאשר העבירו את ארון אביו מליכטנשטט לנ"ש חילקו לו אחיו את הכבוד להיות ראש המספידים אעפ"י שהיה הצעיר שבהם⁴²). שמו נודע למרחקים ורב מפורסם באיטליה החליף עמו מכתבים בעניני לימוד הדת. הספר אמרי שפר שהיה לו פירסום בצבור נזכר על מצבתו במקום הראשון. ראוי לציין כי בתעודת הממשלה המאשרת את רבנותו בשאפא נקרא הוא רב נפתלי "בענעדיקט" וברשימות הקהלה חוזר שמו תמיד "ר' נפתלי בענעדיקט ששמו הנכון הוא בנעט" ועל זה נדבר הלאה בפרק "יחס הרמ"ב לקיסר ולממשלה".

חתניו השלשה של הרמ"ב היו ר' שמאי גליק, הג"ר שמעון צבי הירש מארקברייטר ור' חיים טעלטש. בנוגע לר' שמאי גליק שמקום מוצאו ומהותו טרם נתבררו, אפשר שהיה נתין סלובאקיה שאז היתה חלק ממדינת הונגריה וכמה בעלי משפחה גליק היו שם אזרחים מעולם. וגם בהונגריה היו רבנים ממשפחת גליק. מפני חוסר כל ידיעות על חייו ובני ביתו של ר' שמאי אפשר רק לשער, כי גם הוא היה איש ישר ות"ח דפסיקא הלכתא כל המחובר לטהור טהור, וחבל שמאיזו סיבה נעלמו עקבותיו. אולי עזב עם אשתו את נ"ש עוד בחיי חמיו וזרחה שמשו בעיר אחרת או נקטפה אשתו בת הרמ"ב לפני זמנה בנ"ש ובסתימת הגולל על קברה נסתם גם ענין בעלה. שלא עשה ימים רבים בנ"ש ולא הוציא את גשמתו שם קרוב לוודאי הואיל ולא נמצא בפנקס החברא קדישא דנ"ש בין המתים שנקברו שם במאה ה"ח ובמחצית הראשונה של המאה ה"ט אפילו אחד בשם גליק.

ר' שמעון הירש מארקברייטר, חתנו השני של הרמ"ב, היה בנו של התורני הקצין ר' משה מארקברייטר מרעגענסבורג שבא להתישב באייזנשטאט ומכאן הלך לווינא ובסוף ימיו חזר לאייזנשטאט ושם נפטר שנת תקע"ב 1812. הוא היה סוחר יהלומים ואחר שקיבל רשיון לכך קבע דירתו ומסחרו בווינא וניהל את עסקיו

בהצלחה מרובה משנת 1794 עד 1810 והיה לו תורה וגדולה ובין קרואי העדה מאוד יתחשב. היופי שבחייו ראה בבנו בכורו שמעון הירש שלמען חינוכו לתורה ולתעודה פוזר מלוא חפניו מהונו ורכושו ויטכס עצה לזוג לו אשה בת ת"ח היותר גדול וד' הצליח בידו ונעשה מחתנו של הרמ"ב. ואמנם גם הרמ"ב היה שבע רצון מחתנו זה כאשר היה מלא וגדוש בתורה ומוכתר בנימוסין וימצא חן בעיני כל רואיו. הוא שימש כרבנות בדרעזניץ (שטראסניץ) במעלהרין ואח"כ בלאשבורן (לובאש בערעני) בהונגריה ונפטר שם שנת תר"ב 1842. כאשר חלה אביו ר' משה מ"ב כשנתים לפני מותו בשנת 1810 באייזנשטאט בא בנו בכורו ר"ש הירש לבקרו ויתעכב אצלו שם כמה שבועות ואז החליף מכתבים בהלכה עם חותנו ולשם אליו ערוכה התשובה מידי הרמ"ב הנדפסה בשו"ת הר המור ס' ל"א בענין ביטול צוואה¹⁵). וכל כך העריכו חמיו שעוד בסוף חייו שלח שני מכתבים ביום אחד לווינא. האחד פומבית לקהל והשני פרטית לנשיא הקהל בידרמן להמליץ בעד חתנו רשצ"ה שיקבלוהו לראב"ד¹⁶). ובהם הדגיש שאביו ר' משה מ"ב היה מקודם מיקירי תושבי ווינא וגם העיד עליו שהוא מגדולי הדור בידיעותיו התורניות וחכמתו וראוי גם מצד עצמו להיות הרב בבירת אוסטריה; אך לא פעל כלום בזה ונבחרו בהתאם לרוח הזמן ההוא ר' אלעזר הורוויץ בעל ס' יד אלעזר לראש בית דין והנואם הגדול יצחק נוח מאנהיימר למטיף ומורה דת.

ר' שמעון הירש מארקברייטר היה מצד אביו ר' משה מ"ב קרובו של ר' גבריאל מארקברייטר שהגין בזמנו על הילד מרדכי בנעט¹⁷).

על חינוך בנו בראשית למודו אין ספק שאביו ר' משה הזמין לו מלמדים היותר טובים וכשהגיע לימי הבחרות שלחו לישיבת הגאון ר' יואב אב"ד ור"מ בקהילת צעהליס במדינת הגר ולמד שם כמה שנים ורבו מזכירו לשבח בפסיקה מיוחדת בדף ההסכמות לספרו "שערי בינה" בזה"ל: "מחזיקנא טיבותא לתלמידי הבחור המופלא המושלם כהר"ר שמעון הירש, בן התורני המופלא הקצין הנכבד ר' משה מארקברייטר נ"י, דלעי וגריס: כחיבורי זה ולפעמים העירני במילי מעליותא ומיניה מסתייע מילתא ומלאכתי נעשית על ידו בהעתקת חיבורי והעמיד המפתחות ולוח הטעות, ראוי לקבוע לו ברכה בפני עצמה מד' תהיה משכורתו שלימה, מובטחני שסוף הכבוד לבוא בזה ובבא". עכ"ל הגאון ר' יואב שם. — אחרי גמרו לימודיו בצעה לים שלחו אביו בעצת הג"ר יואב לישיבת נ"ש. הגאון הרמ"ב כשמצא בו כל מדה נכונה צרופה ונבונה נתן לו אחת מבנותיו לאשה. מענין לדעת שהג"ר יואב היה בנו של הג"ר ירמיהו הראב"ד הנודע במאטערסדארף ולא פחות מענין שהרמ"ב נתן הסכמתו לס' שערי בינה, שבה הפליג בשבח הספר ומחברו, ונראה כי הספר הזה היה המתווך הראשון בין הרמ"ב והבחור ר' שמעון הירש מ"ב. מציוני דרכיו נקבעו ע"י הרב מאיר שטיין מטירנא בסלובקיה¹⁸) שנולד באייזנשטאט והיה בשנת 1820 ראב"ד בדרעזניץ ובשנת 1829 בלאשבורן ושם נפטר בשנת 1846. מבניו לא זכינו לשמוע שום דבר. מכשרונו הספרותי ידוע שחיבר כמה ספרים בגפ"ת בהלכה ודרשות, אך נשארו כלם כתבי יד חוץ מדרשה אחת שגם היא היתה טמונה זמן רב ונדפסה רק בזמננו, והיא הדרשה החשובה שדרש בבית הכנסת הגדול בנ"ש בתום שנת

האבל לחותנו הרמ"ב ואודותיה יבואו דברי הערכה עם המקור הלאה בפרק ההספדים. יש להזכיר עוד שעבודה דומה לזו שעשה לרבו ר' יואב עשה גם לרבו וחותנו הרמ"ב כשהוציא את ספרו "ביאור מרדכי" בדפוס ווינא בשנות 1813-1815 (1).

חתנו השלישי של הרמ"ב, ר' חיים טעלטש, מביאו הרב חיים פלעש (20) דרך אגב בהזכירו את ר' לעמיל בן ר' חיים טעלטש חתן הרמ"ב ואומר כי האשה מרת חיליה היתה אשתו של ר' לעמיל ואחרי מות זה נישאת אלמנתו לר' יצחק ווינער בנ"ש והוא היה בעלה השני. וגם במקום אחר (21) אין מלה בלשוננו של פלעש על ר' חיים טעלטש עצמו. אבל בשו"ת חכמת שלמה של הגאון ר' שלמה קוועטש, בהיותו עוד ראב"ד בלייפניק, סי' י"ד, נמצאת גביית עדות בענין עגונה מיום ב' אדר שני שנת תר"ג-1843 אשר עליה חתומים ארבעה דיני דבי דינא רבא נ"ש והשלישי ביניהם ר' צבי הירש טעלטש. והרביעי אחריו ר' יצחק איצק ווינברגר. וגם בסי' ט"ו שם במכתב הבית דין מנ"ש להג"ר שלמה קוועטש בלייפניק מיום ה' אדר שני תר"ג חתום ג"כ ר' צבי הירש טעלטש במקום שלישי. לפי זה היה ר' צבי הירש טעלטש דיין בנ"ש והיה עוד צעיר לימים וקרוב מאוד שהיה בנו של ר' לעמיל ונין הרמ"ב מצד אמו או בנו של ר' חיים טעלטש ונכד הרמ"ב.

ואשר לבנותיו אלה, נשותיהם של חתני הרמ"ב, יש להצטער שלא נרשמו שמותיהן בשום ספר — וסיבת ההזנחה הזאת היתה בלי ספק הצניעות ששררה בבית הצדיק הרמ"ב. אף כי שחלק גדול מאשמה זו יסודו בעצלנותם של אנשי נ"ש מדור ההוא שלא כתבו זכרונותיהם לזכות בהם את חוקרי משפחות ועליוני קדמוניות הבאים.

(1) בשגיאה נכשל מחבר המאמר באשכול כרך 4 עמוד 92 שכתב שר' יעקב אבריל נולד סביב 1790, כי שני דברים ברורים לנו בהחלט: האחד, שכלילת הרמ"ב היתה בסוף שנת תקל"ה-1775 או בתחלת השנה שלאחריה. והשני, שר' יעקב אבריל היה הבכור, ואם נולד 1790 הרי צריכים לקבוע שהרמ"ב שהיה ארבע עשרה שנים בלא בנים וזה שיקרא דלא קאי ולמעלה מזה שידוע שכן השלישי ר' נפתלי נולד 1789 כיוצא מהקדמתו בספרו ברית מלח, ותמוה מאוד על החוקר הזה הוא הרב חיים פלעש שהלך הפעם בתחו לא דרך. — (2) ר' שלמה באבער בהערותיו לס' אוה למושב עמוד 7 סי' כ"ה כתב שנולד תנ"ח ונפטר תקל"ה. — (3) בס' כלילת יופי ח"א עמוד ק' כתוב שנפטר בן שמונים. — (4) במהדורה שניה נדפס הס' "תולדות" של ר' אבריל עם הוספות חדשות בטארנא שבגליציה שנת תרפ"ט במלוא מאה שנה לפטירת הרמ"ב. — (5) הובא למעלה בנר השני שר' ישעיה הורוויץ זה היה ראב"ד בלבוב ונפטר תצ"ב-1732. — (6) שווארץ, שה"ג מארץ הגר, מערכת גדולים, עמוד 104, סי' רנ"ט. — (7) גרינוולד, פארי חכמי מדינתנו, אות י' סי' קצ"ט. — (8) שם. — (9) השווה אהרן מרכוס, "הקבלה" בהעתקה לעברית שיצאה לאור בת"א שנת תש"ד עמוד 32 (גרינוולד, שם. — (10) שווארץ, שם. — (11) שווארץ, שם מערכת גדולים אות א' סימן ע"א. — (12) אחד מהם בזמננו נתמנה למשגיח על כשרות הבשר בקהלת מעהריש אוסטרא ונהרג ע"י הנאצים עם משפחתו הי"ד. — (13) בשה"ג החדש מערכת גדולים אות ב' סימן קל"ט. — (14) (ראה הלאה בפרק הספדים ודברי זכרון).

(15) ויכשטיין, מצבות א"ש כרך א' עמוד 182 אומר כי ר' ש"ה מ"ב גר אז באיינשטט אך יותר מסתבר שרק בא לביקור והאריך את ביקורו עד שיתרפא אביו. — (16) בהצופה בארץ הגר ח"ב עמוד 94 העתקו שני המכתבים. — (17) ראה למעלה בפרק שני. — (18) בידענ"ג געמיינדען של גולד עמוד 520. — (19) השווה בפרק הבא, "ספרי הרמ"ב". — (20) בשנתן לרבנים חרדים של הרב מאיר שטיין מסירנא שנת תרפ"ג עמוד 71. — (21) יודענעמיינדען עמוד 51 בסוף הערה 21.

ספריו של הגאון הרמ"ב

(א) באור מרדכי והוא באור ופירוש על ספר "המרדכי" ב' חלקים, ח"א כולל הלכות קטנות וציצית וס"ת ותפלין ומזוזה, וויען תקס"ה, וח"ב ס' המרדכי מס' ברכות עם באור כולל דיני ק"ש ותפלה וברכות הפירות ובהמ"ז ונט"י ופ' ערבי פסחים עם דיני קידוש וסדר של פסח, וויען תקע"ג. הביאו לדפוס חתנו הג"ר שמעון הירש מארקברייטר שש עשרה שנה לפני מות חותנו. הספר הזה הוא יחידי שנדפס בחייו של הרמ"ב. חתנו המו"ל השקיע הרבה עמל ועבודה לתקנו ולשפרו כדי שיהיה ברו כמכו והדפיסו בבית הדפוס הראשאנצקי בווינא, שהיה אז היותר משובח. על גיר הכי טוב ובאותיות מזהירות. והביא את המרדכי בפנים ואת דברי הבאור מסביב לו למען הקל על הקורא להבין מיד ובמקומו את חידושו של בעל הבאור. על דף השער ציין המו"ל בקיצור גמרץ את מטרתו ותכליתו של הבאור באמרו: "ומהות הבאור (א) לתקן הטעויות שבספר מרדכי, (ב) מקומות הסתומים ונמצאו מבוארים בב"י וב"ח ושאר אחרונים ז"ל לציון יאמר איה מקומו (ג) במקום שסתם הספר ההלכה כדברי אחד הפוסקים והעלים דעת החולקים, שם רמז גם דעתם ז"ל וההלכה הקבועה בש"ע למען ירוץ קורא בו ולא ישל בהלכה למעשה (ד) קצת שקלא וטריא המועילים להבנת דברי הספר ושאר דברי הראשונים והאחרונים ז"ל. בדף השער לחלק הראשון העיר הגאון המחבר עצמו: "סדרתי בחמלת ד' עלי הקטן מרדכי בנעט יושב תוך עדת ישורון בק"ק נ"ש ומדינת מעהרין יע"א ויהא רעוא דאימא מלתא דתתקבל ואוציא לאור עוד באורים על ספר המרדכי ממסכתות אחרות על דרך זה בע"ה. והנה המלים אלו הם במקום הקדמה, כי לא כתב הקדמה לחיבור הנפלא הזה וגם לא נמצא שום הסכמה מאיזה רב גדול שבזמנו מפני שהכיר את ערך עצמו ולא היה צריך לאישור מזולתו היות ובשנת תקס"ה בהיותו בגיל ג"ב היה כבר מפורסם לגאון עולם בבחינת לית מאן דפליג, שלא כפוף ולא זקוק למודים דרבנן. כנראה מהמלים הנ"ל חיבר הרמ"ב את באור מרדכי גם למסכתות אחרות! אך לא זכינו לראות את ההמשך היקר הזה, כי לא נדפס — ומן השמים לא הסכימו. ואף שאין ראיה לדבר, סימן לדבר יש, כי בסוף דבריו לפרק ערבי פסחים מסיים הגאון מרדכי בן הלל (י) "אם הבורא יזכני" ולא זיכה הבורא ב"ה את גאוננו הרמ"ב לפרסם את יתר באוריו להמרדכי ודי ברמיזא. כידוע היה הספר מרדכי מלא שגיאות שהכניסו בו מעתיקים מאות בשנים וכל אחד כתב לו גוסס משלו כתאות גפשו והרמ"ב בכחו ודיקנותו היה יכול לתקן כלו"אם היה מיועד לכך ממעלה. אבל זאת היא נחמתנו שהנחיל לנו בחלקו זה ולמס' ברכות שפע ברכות ודאי

וודאי שבלי זריזותו ומרצו של חתנו ר' שמעון הירש גם החלק הזה לא היה בא לעולם, וזכרה לו אלקים לטובה על שהצילו משוד העתים. חז"ל אמרו מצוה גוררת מצוה ושכר מצוה מצוה והנה ר' ש"ה עזר לרבו הג"ר יואב להוציא את ספרו שערי בינה כנז"ל ועי"ז הוכשר לזכות גם את חותנו בהוציאו את ס' באור מרדכי — ומה מאוד נאמנו דברי חכמינו הקדושים שמצות האחת גוררת מצוה שניה הדומה לה והיא שכרה של הראשונה! — באופן חלקי נדפס הבאור מרדכי באלפסין הגדולים הוצאת ראם ווילנא משנת תרפ"ד — בשם "באורי הרמ"ב" בפרט במקומות לקויי טעות.

(ב) מגן אבות הנדפס בזאלקווא שנת תקצ"ה-1835. על השער כתב המו"ל שורות אלו: "ראה זה דבר חדש באור רחב מפורש ושום שכל על הליט אבות מלאכות השנויים במשנה" על בורין ועל שרשן במקומות מושבותם בש"ס ופוסקים ושינוייהן בין שבת ליו"ט נפקא מינה לדינא ולהלכה ולפלפול רוחה יען הוא אבן פנה לכל הלכות שבת, ועל אבן אחת שבעה עינים והמה אינו מתכוין משאצ"ג פסיק רישא דניחא ליי ודלא ניחא ליי מקלקל בחבורה והבערה ובשאר דברים ומתעסק תוכו רצוף ומבואר באר היטב, ונספח עמו כמה חילוקים בהלכה ותוספות בסוגיות עמוקות דברי חריפות ובקיאות בו רתוקות שבעתיים מזוקקות אמרת ד' טהורות ואור יקרות מגיד חדשת חידשים לא שערום אבותינו ז"ל והניחו לנו מקום כו' אשר און וחיבה אאמ"ר הרב המאה"ג נזר הרבנים וגאון הגאונים מופת דורו ומפורסם בעמו רשכבה"ג צדיק וחסיד כקש"ת מוהר"ר מרדכי בנעט וצלה"ה שהיה אב"ד (ור"מ) תק"קנ"ש ומדינת מעהרין סדרתיו ותכנתיו אני בנו יעקב אברהם המכונה אבריל" — ועל מה שכתב כאן בקיצור הוסיף המו"ל שם בהקדמה ומי שלבו ידבנה לטעום שמץ ממנה ילך ומשם יקחנו, ובסוף דבריו שם אומר: "הפעם אודה כי הציקתני רוחי ורגשתי לבבי להביע דברי תודה נגדה נא לכל עם ד' המה הערים וק"ק אשר דרך הילוכי לפה נדבנו לבם לבוא על החתום בדבר הספר הנחמד הזה ומה נאווה על הערים העיר רבת עם קודש הלולים ק"ק לבוב רבתי בדעת והשכל נדיבי לבן אוהב תורה דורשי חכמה ושוחרי תושיה היא העלית על כולנה ביתר שאת — ותרב משאם ממשאת כולם — וביחוד נשיא אלקים אשר בתוכם יתר עזו רב וראשית אונם וכוחם הגאון האמת האב"ד דשם, ובנו רחמי הגאון המובהק גפן אדרת בן פורת מהר"ם נ"י, ויטיב ד' להם כפעלם ומשכורתם שלמה כטוב פעלם, וזכות אבי הגאון הצדיק המחבר וצלה"ה יעמוד לימינם ולמולם אין חרצובות למותם ובברי אולם על תלם למשמרת עולם, ויזכו לראות הבית ואולם, כנפשם ונפש שוחר טובם ואשרם בן המחבר" — ואפריון נמטיה עבור ההוספה הזאת שבה הודיע כי שם לדרך פעמיו לאסוף כסף להדפסת הספר ויבוא גם ללבוב ונדיבי עיר הזאת הרבו נדבות לפרסום ס' מגן אבות ועל ראשם הראב"ד הסביר לו פנים ותמך בידו במדה כה גדושה שעלתה מתנתו על מתנותיהם של כל הנגידים בעירו. הראב"ד הזה הוא הגאון הגדול מוהר"ר יעקב משולם אורנשטיין בעל ישועות יעקב, גם הוא מגזע הח"ץ, ובנו שהיה בנו יחידו הוא הגאון החריף מו"ה מרדכי זאב אורנשטיין שנאסף בדמי ימיו שנת תקצ"ז לדאבון אביו שנפטר שתי שנים אחר בנו בשנת תקצ"ט" (א).

הם, האב והבן, קיבלו את פני ר' יעקב אבריל בנעט בשמחה רבה ובהזדמנות זו נתידר ר' יעקב אבריל עם ר' זאב בן גילו וכרות עמו הברית, ברית ידידות ואהבה. אך כשהציע ר' יעקב אבריל לפני הגאון בעל ישועות יעקב את הבקשה שיתן לו הסכמה לס' מגן אבות ויראהו הסכמות מגאוני הדור האחרים, סירב בהחלט. למלא בקשתו וגם גזר עליו להוציא את הספר בלי שום הסכמה ותמורת ההסכמה מסר לו מכתב בכתב יד קדשו הנימצא בראש ס' מגן אבות וזה לשונו: „לכבוד ידידי הרב המופלג מו"ה ר' אבריל נ"י בדבר אשר דרש ממני תת דברי הסכמתו על ספרו של כבוד אביו הגאון המנוח המפורסם בכל קצוי ארץ מהו מרדכי בנעט וצוקלה"ה אבד"ק ניקלשבורג והמדינה האף אמנם כי הוטבו בעיני דברי כבוד אביו הגאון נ"ע אשר ראיתי בכתובים אצל כת"ה, אולם אין דעתי ורצוני לזה אשר יודפס שום הסכמה על דברי אדם גדול כמוהו ולדעתי נגד כבודו הוא, כי אינו צריך להסכמת זולתו, וביחוד אשר מעלתו הוא בנו חייב בכבודו יותר מכל אדם במותו כמו בחייו, וזו (זולת זה) את אשר יהיה בידי לעשות למענו, וביחוד לכבוד הספר הזה לא אחשוך ממנו. נאום הד"ש יום השני ד' טבת יקרה מפנינים (4) לפ"ק יעקב אורנשטיין."

(ג) שו"ת תר"ה מור, שתכנו וערכו מתוארים בדף השער וזה מראהו:

הר המור

בו נכלל

ספר גדול מרדכי מעט הכמות ורב האיכות אשר חיבר כבוד מרנא ורבנא, אב לחכמים וגאון הגאונים, גדול מרבן שמו. מו"ה מרדכי בנעט וצלה"ה שהיה אבד"ק

ניקאלסבורג והמדינה, בעהמ"ס באור מרדכי וספר מגן אבות.

מסודרים ונערכים

מאת הרב המאה"ג בתורה ויראה כבוד מה"ו שמואל כ"ץ וצ"ל שהיה דיין

מצויין

בק"ק ניקאלסבורג

ונלה אליו

ספר חכמת שלמה אשר חיבר התלמיד עתיק של הגאון הנ"ל, ה"ה כבוד הרב הגאון הגדול המפורסם סיני ועוקר הרים, מו"ה שלמה קוועטש וצלה"ה אשר מלך אחריו

בק"ק ניקאלסבורג

מסודרים ונערכים

מאת הרב המופלג בתורה ויראה, ערוגת הבשם, גן ההדסים, כמו"ה משה לייב כ"ץ נ"י

דיין מצויין בק"ק הנ"ל

ווינצ'ן תרכ"ב (1862) (5):

הר המור הוא הספר השלישי של הרמ"ב והיחידי שהופיע כשבראשו הסכמות, והן משני גדולי הורם שהיו קרובים אליו בעודו בחיים ומקיריו ומעריציו במותו.

האחד ידידו ומכיר טובתו⁶). והשני תלמידו שלמד בישיבתו ולו גילה כל רז באור תורתו. ואליהם פנה המו"ל בצדקתו. ויחל משה (ליב כ"ץ) את פניהם בדרישתו לתמכו ולעזרו בעבודתו. להוציא לפועל קדושת יזמתו. ויתרצו הגאונים ר' יודא — בעל יהודה יעלה — ור' משה — בעל חתם סופר — כל אחד באדיבותו. לבוא חיש מהר לעזרתו. ויושיטו לו — זה בשבט יהודה וזה בעט סופר — את מבוקשתו להנציח את זכר המחבר בהר המור. ולקיים גם את זאת תורת מרדכי לדור ודור. שתי ההסכמות הנה הן פה ככתיבתו. כי הספר הר המור כמעט אין בנמצא ולא כל אדם זוכה לחזות במישרים. מה שכתבו אלה הגאונים. שכרם אתם לעידן ועידנים.

הסכמת הגאון בעל החתם סופר

איקלע לאתרין גברא רבא דחזיא לכהנא רבא ה"ה הרב המופלג כבוד מהו' שמואל כהן נ"י דיין דבי דינא רבא דק"ק נ"ש וספר תורה בידו ספרא דגאון עולם ה"ה שו"ת מהרב הגאון הגדול מעוז ומגדל רבן של בני הגולה כבוד מהו' מרדכי בנעט זצ"ל. שהיה אב"ד במדינת מעהרין. אשר הארץ האירה מכבוד תורתו בחיים חיותו. גם אחרי מותו הניח אחריו ברכה מרובה כמה וכמה שו"ת ויש מהם שזכה בהם הרב המופלג מהו' שמואל כ"ץ הנ"ל שניתן לו מיד הגאון זצ"ל בחייו לסדרם ולהפיצם ברצונו. יהי גא' עמו ויתמכהו ויעזרהו להוציא לאור פועל צדק. ואנו מיחלים ומצפים מתי יבוא לידי ואקחנו במחיר הראוי. ומתפללים אנחנו תפלה קצרה לכל אחב"י לבוא על החותם להיות זריזין במצוה להוציא כלי למעשהו. וזכות הצדיק המחבר זצ"ל יעמוד לכם. ולא אקוה שיהי ח"ו א' גרמא בניזקיה להזיק שליח מצוה להחזיר להדפיס ס' הנ"ל עד משך עשרה שנים מיום כלות הדפוס. והשומע יתברך מאלקי אמן. הכ"ד פק"ק פ"ב נגהי ליום ב' זך מנחם תקצה"ל.

משה"ק סופר מפ"פ דמיין.

הסכמת הגאון בעל יהודה יעלה.

ברוך ה' יוצר המאורות, אמרות טהורות, אבני שיש טהור, אשר הכין ופעל יחיד בדורו מופלא שבסנהדרין קדוש ה"ה אדמו"ר הגאון העצום רשכבה"ג כבוד מוה"ר מרדכי בנעט זצוק"ל זיע"א בעל ספר באור מרדכי וס' מגן אבות אב"ד דק"ק נ"ש ומדינת מעהרין, ויודע מחשבות ה' כי מן אז עלה במחשבה לפני וחשקה נפשי, מתי יבוא לידי מצוה זו להדפיס מספרי דבי רב אדמו"ר זצלה"ה משו"ת שלו ואקיימנה, אבל מחשבה מועיל אפילו לד"ת, והן עתה עכ"פ אחזיקנה ואסמיכנה על יד תליתאי ה"ה אב ובנו שראו את החדש באספקלריה המאירה, תרי רב כהני קדישה עוסקים בכבוד אכסניא של תורה, ה"ה ידיד נפשי וחביבי, תלמידי הותיק, הרב המאוה"ג בחריפות ובקיאות איש צדיק שמו כבוד מו"ה משה ליב הכהן דיין בק"ק נ"ש נ"י, קיבל מאביו המנוח הרב המאור הגדול וצדיק מפורסם דיינא רבא דק"ק נ"ש מו"ה שמואל במו"ה רפאל כהן זצוק"ל קונטרס שו"ת מכבוד תורת הרועה נאמן מאור הגולה אדמו"ר מוהר"מ בנעט זצוק"ל, אשר עוד בחיים חיותו בחר בהאי כהנא רבא שלוחא דרחמנא ויהיב ליי' הרמן ורשותא לקבץ על יד מקצת מתשובותיו מן הבא בידו ולהוציאם לאור בדפוס ויעלה בידו ונאמן שמואל לד' השתדל והשיג מן אז

כמ"ש בהסכמה מהגאון בעל ספרי שו"ת חתם סופר הגאב"ד פ"ב זצלה"ה עוד בשנת תקצ"ג לפ"ק ולא סיפק לגומרה עד היום שקם ונתעורר ממלא מקומו בן יכבד אב ועלה ברוחו הנדיבה למיעבד שליחיתא דאבות, ומלא חפני טיבותא אחויקנא לי' יהי ה' אלקיו עמו ויגמור בעדו לטובה, וזכות ארמ"ו הרב דומה למלאך ה' צבאות יעמוד לו להוציא לאור את אשר החל לעשות, ואת אשר יהי לאל ידינו לעשות להחזיק על ידו בעזה"י במכירת הספר אחר שיצא מבית הדפוס הנני להחזיק ידי עושי מצוה, ובודאי גמור כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא יגרמו בניזוקין להדפיסו שנית ע"י מי שיהי' עד כלות משך זמן עשרה שנים וכו' ולא ליקום בארור משיג גבול רעהו וכו', אבל יתברכו כלם המחזיקים ע"י האי מרכנן הרב המאה"ג מו"ה משה ליב והוא שלוחא דרחמנא ג"י ושלוחא דידן ממקור הברכות מאלקי אמן. הכ"ד פה ק"ק ס"ה (סארדיהעל) יום ט"ו בשבט ר"ה לאילנות תריט"ל. הק' יהודא אסאד.

וזאת שנית מהגאון ר' יהודא אסאד אב"ד ור"מ דק"ק סארדיהעל. גם היום אגיד משנה ואודה לה' על הטובה כפולה אשר נתן ה' בלב טהור גברא רבא כבוד תלמידי הצדיק הרב המאה"ג מו"ה משה ליב כהן נ"י דיין דק"ק נ"ש להדפיס ספר שו"ת ממרן הגאון רשכבה"ג מ"ו מוהר"ם בנעט זצלה"ה והסכמנו עליו מאה זעתה עלתה בידו לגלגל עוד על ידו זכות להוציא לאור עולם בחיבור אחד לטהרת הקודש יחדיו ידבקו רב ותלמידו גם מקצת שו"ת אשר הניח אחריו ברכה עמיתו המנוח הרב הגאון החרוץ עצום המפורסם מו"ה שלמה קוועטש זצ"ל שהיה אבדק"ק ליופניק ומשם נתקבל לאב"ד ור"מ בעוב"י ז' ק"ק ג"ש, מעט ישב על כסאו להרביץ תורה, ועלה לישיבה של מעלה תנצב"ה, ולהקים לו שם בישראל, יהי' לו לזר"ע האמת ^(*) בראותם יחד גדולת מרדכי וחכמת שלמה בכתב יושר דברי חפץ חכמה עלאה וחכמה תתאה, ישמחו הרועים ויתחדדו התלמידים במו חכמות בחוץ תרונה, בכך דברי הסכמותינו בראשונה עולה יעלה כלילי על מזבח הדפוס גם על התלמיד שו"ת חכמת שלמה מבלי להשיג גבול המדפיס לא בכולו ולא במקצתו משך זמן הנ"ל מיום כלות הדפוס, ולשומעים יונעם ויתברכו מן השמים. הכ"ד פה ס"ה יום עש"ק ער"ח תמוז תרכא"ל הק' יודא אסאד.

מספר התשובות בספר זה מגיע לארבעים ואחת, אך המגיה הוסיף בסופו על אלה עוד תשובה אחת שבאה לידו בגמר הדפוס ולא נתן לה שום מספר ותשארנה התשובות מ"א כמקודם, וסימנך, "ספר הר המור" שעולה במספר קטן עם הכולל בדיוק מ"א, וראה זה פלא כי "מרדכי בר אברהם" במ"ק עם הכולל ג"כ עולה מ"א, ואל תאמר שעשוע הבל הוא, כי לגבי צדיק וחסיד ממדרגת הרמ"ב כל רמז יש בו חשיבות, ולמעשה המגיה — אין לחשוב שהתשובה נשארה לחלוטין בלי מספר, כי כ"ז שנה אחרי הופעתו של ס' הר המור הוציא הג"ר אברהם יצחק גליק את הספר הגדול שו"ת פרשת מרדכי, אשר נדבר עליו בסמוך, והביאה שוב בין תשובות הרמ"ב לחלק אה"ע כי שם מקומה הנכון ושם היא שוכנת תחת מספר ל"ט, ומפני מה הדפיסה שנית אם לא משום שתהיה דבר שבמנין שחשוב יותר ולא בטל ^(*) וחשיבותה היא שיש בה כח דהתיירא להתיר אנוסה לבעלה הרוצה בזה, יעיין שם כי כדאי לכך. —

מבין המ"א תשובות ערוכות של להגאון ח"ס, סימן ט"ו, סי' ל"ו (ג) וסי' ל"ח, אחת לחתנו הג"ר שמעון הירש מ"ב והיא בסי' ל"ט בענין ביטול צוואה כנו"ל, ואחת, היא סי' ל"ה, שגשלה להג"ר נתן נטע לנדא ראבד"ק אושפיץ, והיא היא שנשתלשלה לידי הגאון ר' יודא אסאד והוא מסרה לתלמידו ר' משה לייב כ"ץ לצרפה בס' הר המור.

למען כבוד רבו הרמ"ב הביא ר' משה לייב כ"ץ, בין התשובה המ"א ובין הנספח בלי מספר, על שבעה עמודים ענינים שונים להלכה בחריפות גדולה והעיר בסוף שם: "דברים הללו שמעתי מפה קדוש יאמר לו אדמו"ר הגאון האמתי רשכבה"ג מהר"ם בנעט זצוק"ל. —

(ד) ספר שו"ת פרשת מרדכי הכולל ס"ג תשובות מחלק אורח, כ"ו מחלק יו"ד, ס"ג מחלק אה"ע וט"ז מח' חושן משפט בס"ה שבע ועשרים ומאה תשובות, הנדפסות על קל"ג דפים או רס"ו עמודים בגודל פוליו. הספר נדפס בסיגעט שנת תרמ"ט (1889) ששים שנה אחרי מות הגאון המחבר הרמ"ב.

מו"ל הספר שהתנדב באהבה רבה לעבודה רבה זו הגאון המפורסם מוה"ר אברהם יצחק גליק ראבד"ק טאלטשווא בהונגריה היה חתנו של הג"ר ישעיה בנעט בן הרמ"ב והוא העריץ מאוד לא רק את חמיו ר' ישעיהו אלא גם את חמיו זקנו הרמ"ב. הודות למסירותו נודעו לנו הרבה ענינים בנוגע ליוצאי חלציו של הרמ"ב שלולי עבודתו היו נעלמים וכלא היו. ולא זה בלבד אלא גם על סגולת נפשו הרמה של הרמ"ב עצמו היינו כעורים מגששים באפילה בלי הודעותיו הרחבות והחשובות. וכדי לאפשר לקורא ליהנות מכלי ראשון נציגה פה דברי הקדמתו לספר תשובות זה.

"בהגלות נגלות היום חיבור הזה שו"ת על ארבעה חלקי הש"ע מאת מוח"ז הגאון האמתי רשכבה"ג קדוש וטהור, לכל בני ישראל היה לאור, מהר"ם בנעט זצלה"ה, אמרתי לא אכחד תחת לשוני מלספר בקצרה פה בטורים האלה קורותיהם ומוצאיהם ואיך הגיעו אלי ומה נעשה בהם, והנה לתאר ולספר את גדולת ופרשת המחבר זצ"ל אך למותר ולמחסור יחשב. הן בעודנו חי על עפרות תבל האירה הארץ מכבודו וגדול היה זה האיש מרדכי ליהודים, רוב גאונו וקדושתו וענוות צדקו נודע על פני תבל למשגב, וגם כהיום הזה אחרי שעברו ששים שנה מעת עלותו לשמים עוד שמו הקדוש גדול ומהולל מאוד וזהר שמשו לא באה, אכן רובי תורתו אשר חידש ברוחב בינתו ברבות העתים נעלמו, כמעט ספו תמו, או נגנבו או שאבדו, ואולי זרים בהם התכבדו, ואך מעט מהם נשאר לזרעו אחריו, וגם המה נפוצים ומפוררים בלי סדרים, ומיום בואי לבית מו"ה הגאון המפורסם הצדיק וכו' מו"ה ישעיה בנעט זצ"ל אבד"ק קאלוב ומחוזות סאבאלטש ועיני משוטטות בחידושי מוח"ז הגאון הג"ל, מה מאוד לבי דוי איך דברות קודש האלה מלהבות אש חוצבו מקרב איש ולב עמוק האדם הגדול בענקים הלזה בחושך ידמו ולא תפיע עליהם נהרה להפיצם בישראל לעיני שוחרי התורה אוהביה ומכבדיה, ומאוד היה עצורה בלבי ונפשי שוקקה, כי

תבוא עת שאזכה לסדר לכל הפחות תשובותיו ולהוציאם לאור עולם, לבל יהיה טמור
 ונעלם, וגם אחר שנאסף מו"ח הגאון זצ"ל אל אבותיו נ"ע בשנת הכתר"ר לפ"ק ובאו
 השו"ת הנ"ל לידי ועוררה תאוותי בקרבי לבצע המעשה הזה וקרבותי אל המלאכה
 להעתיקם אחת לאחת, אבל איך השתוממתי אחרי רואי כי רוב התשובות האלה אינם
 כ"י קודש מו"ח הגאון זצ"ל כי הוא ברוב קדושתו ופרישותו ואהבתו העזה אל
 התורה להגות בה יומם ולילה ורק נוכח ה' דרכו ועליון שם מעונו, לא לקח מועד
 לכתבם בכ"י קדשו ונעתקו ע"י בני ישיבתו וע"כ בהיות ידי זרים שלטו בהם נפלו
 בהם שיבושים רבים בלי מספר ומזה קרה מקרה פעמים רבות כי צעירים רקדו שם
 ונערים יכתבם המנוערים מכל השגה בחכמת התורה ולכן לא עמד טעמם בתשובות
 האלה וריחם נמר כי החליפו והמירו תוכן הענין, וכאשר שערתי רוב העבודה אשר
 אעמיס עלי בזה, רפתה רוחי ויראתי מגשת לעשות מלאכתי ונסגתי אחור גם בעת
 ההיא, ואמנם כאשר הגיעני צרת הבת כי בעו"ה מתה עלי בתי הנעימה והצנועה
 מ' גיטל נ"ע ג' אייר בשנת תרל"ו וחפשתי ומצאתי בי גם עון הזה כי אתרשל
 בעבודת הקודש הזאת אשר קבלתי עלי, אז אמרתי בלבי לא אאחר עוד זכות הגאון
 הקדוש זצ"ל תעמוד לימיני לבצע מעשי ומאז קבעתי לי יום יום כשתי שעות
 למלאכת העתקה הזאת הגם כי כבד ממני הדבר ויגעתי וטרחתי בעו"ה עד מקום
 אשר דעתי העניה מגעת לתקן מאופל השיבושים וגם למלאות הרבה חסרונות
 אשר שן העת אכלה במכתבים ישנים האלה, ובמשך הזמנים האלה נסע בני הרבני
 המופלג חו"ש יראושלם מו"ה מרדכי נ"י לק"ק נ"ש להשתטח על ציון אב"י הגאון
 הקדוש הנ"ל ומדי היותו שם טרח לחפש בבתי מדרשות בק"ק הנ"ל ומצא שם
 כתבי קודש הרבה מכ"י הגאון הנ"ל ליקוטים שונים אשר טמונים שם מימי קדם
 בגנוזי נסתרות והשתדל להוציאם משם מאפילה לאורה ולהביאם אלי ובהרבה יגיעות
 ועמל רב עלתה בידו כי באו תל"ת בשלום למחיצתי ואשימה עיני עליהם ומצאתי
 גם במכתבי בלאות הללו כמה תשובות ואחרי טורח ויגיעה העתקתים ג"כ ושלבתים
 לקונטרס הזה בעו"ה ומדי עברי במכתבי קודש האלה ומצאתי איזה הערות כפעם
 בפעם לא מנעתי לציננם בשולי היריעות למען אהיה סניף לטהור ואולי זכות הגאון
 הקדוש יעמוד לי להאציל מרוחו הקדוש עלי בעו"ה להשיג מעט מעמקי התורה ק,
 וכאשר עזרני ה' לגמור ההעתקה זה כעשר שנים יום יום צפיתי לישועה כי ישלח
 ה' עזרו לי או ל"ח ה"י להוציא חיבור זה לאור עולם מיגיע כפינו בלי עזרת אחרים
 כאמור חדלו לכם מן האדם כי שוא תשועתם ובמה נחשב הוא וע"כ מה מתוק מדבש
 אם יהיה נועם ה' עלינו כי מעשה ידינו כוננה הוצאת ספר התורה הזאת לא למען
 בצוע בצע כסף חלילה רק להפיק רצוני להגדיל תורה בישראל ולהאדירה, אכן
 לשוא חכיתי כי ה' אמר על הקונטרס הזה לשכון עוד בערפל, עד כי זה איזה
 שבועות העיר ד' את רוח איש טהור הרבני המופלג חו"ש האברך מו"ה ישראל
 פיש נ"י מקאלוב והוא נספח לקרובי משפחתנו וקיבל עליו לכתת רגליו ולעבור
 מעיר לעיר ומשער לשער במחנות העברים לאסוף חתומים מנדיבי עם ה' וגזר
 אומר כי כאשר יקבץ על יד מעט כסף לא יאחר להחל מעשה הדפוס גם במעט ניירות
 וכן יעלה לאט לאט עד כלות המלאכה ולברך על המוגמר אי"ה, ויעשה כן למען יראו

רבים כי יתנוהו לעיני בני עמו, וזאת התעודה לו בישראל כי אין ברוחו רמיה. ע"כ תגל נפשי ויעלו לבי כי אזכה לראות בהופיע עלינו תורת איש אלקי קדוש גאון ישראל מוח"ז זצ"ל ובוה אדע כי לא יגעתי לריק בעזה"י. ואחרי כל הדברים האלה אחלה פני מבקשי ספר הזה כי יתנו לב לעיין בו אם ימצאו איזה מקומות אשר ידמו בנפשם כי משגה הוא או יש חסרון בענין וכי"ב אל יתנו מום בקודש קדשים מוח"ז הגאון זצ"ל כי הלא נודע למשגב שהיה תנאי אלקי בנגלה ונסתר ונגלו לפניו כל ספרי התורה כולה משפה ולחוץ וגאוני זמננו אשר היו רבים ועצומים מופת הדור, כולם נתנו לו יקר וגדולה וכרעו לו ברך כאשר אדע מעדים נאמנים וגם מודעת זאת עוד היום בכל הארץ, רק יתלו החסרון בי ואתי תלין משוגתי. ואכן גם אותי ידונו לכף זכות, כי מלבד שטרדותי הרבים מנעוני מלעיין בעיון עמוק בכל אחת מהתשובות ורק עת קצר יכולתי לקבוע לתורה הזאת נוסף ע"ז גם עברו עלי מצוקי עתים אשר כ"פ יגעתי באנחתי, ובכ"ז אם לרצון יהיה לפני איזה משיג לשלוח חיצו השגותיו אלי הנני מוכן להשיבו אם אמצא תשובה כאשר אקוה בעה"י. גם אודיע בהסח דברי אלה כי מוח"ז הגאון הק' המחבר זצ"ל כן היה דרכו בקודש כאשר בא לסדר ולברר עומק בדין לא הלך בגדולות ונפלאות להשים מטרת החידוד נוכח דרכו, רק קו המשפט ומסלול האמת תנחתו להוציא הדין לאמתו, והמעייין בצדק ימצא עונג לנפשו ויראה נפלאות מתורתו וכו'. הכ"ד הכו"ח בק"ק טאלטשווא יע"א יום א' לסדר שלח תרמ"ט לפ"ק אברהם יצחק גליק.

הגאון רא"י גליק מודיע בדף השער רק כלאחר היד שהס' פרשת מרדכי מסודר ממנו, אך בפנים הספר נמצאים בשולי העמודים בשם "דברי המסדר" הערות רחבות לבירור עיני התשובות וכל דבר הקשה בהן וכאן הוא מוסיף מן דיליה פנינים מפיצים אור יקרות ומראים מקומות בספרי גאונים אחרים לכל ענין וענין, ובמקומות שמביא דעתם של אלו בכיון מקביל ואי אפשר לאחדם עם דעת הרמ"ב מכריע הוא הרבה פעמים בחריפותו לצד הרמ"ב ומוכיח כי אתו הצדק. כמובן חשוב כל זה מאוד לעוסקים בהלכות ודינים, ולדידן כאן דעסקינן בחיי הגאון מנ"ש חשוב במיוחד גם מה שמסר הרב המו"ל שהרמ"ב היה רגיל לעזוב לאחרים את כל עשרו בכתבי יד שלו בבית מדרשו והם עשו בחיבוריו כאדם העושה בשלו. הרי השאלה עתיקת יומין היא ובדורות אחריו היה לפלא איך נשארו אחרי הגאון הגדול הזה רק ספרים כך מעטים. ואכן נודעה הסיבה ועכשיו אין להתפלא כלל על זה. עכשיו ברור לנו כי הרמ"ב כתב במשך רבנותו בנ"ש הרבה תשובות לשואלים והרבה דרשות דרש במקלות עם ומספרן עצום הוא, אך לא שמר עליהן ולא דאג לקיימן על שמו ובאו אלמונים וזכו מן ההפקר, ואולי גם רבים מארחי פרחי שלחו ידם בהן להחליפן בכסף בחשבם כי זה נהנה וזה לא חסר מותר. אפשר שגם כמה מתלמידיו כאשר נסעו בין הזמנים לבתייהם לקחו אתם מן הדרשות ומן התשובות כדי להתפאר בהן בקהלותיהם בחגים ובמועדים אם בשם רבם ואם בשם עצמם, וכאשר חזרו לנ"ש — שכחו להחזירן למקומן. —

ובדבר הזה הוציא את עצמו הרמ"ב מכלל הרבנים שרובם ככולם שמרו בשמירה קפדנית על תוצרת רוחם ויצירי כפם שלא יאבדו וכל פעם שחיברו ספר

הודרו חשו ומיהרו להפיצו בישראל. וגם הגאון הח"ס הטמין היטב בארגו מיוחד ומסוגר, כשהמפתח בכיסו. את כל כתבי ידו ולא נתן רשות לשום אדם לנגוע בהם, כידוע, ועל ידי כך כולם נתקיימו בלי חוסר ושינוי. לא כן הוא. הגאון מנ"ש, לא אסף ולא קיבץ כתבי ידו ומעצמו אפילו לא עשה שום מעשה לפרסומם. ומדוע כן? מפני שהיה תמיד עסוק בלימוד כי ברוב קדושתו ופרישותו ואהבתו העזה אל התורה"ק להגות בה יוםם ולילה לא לקח לו מועד לכתבם בעצמו, כמו שאמר הג"ר א"י גליק, ולא כש"כ להפסיד זמן בשמירתם. הזמן היה יקר לו מאוד, למה לנו להפסיד זמן היקר מאוד היה שגור בפיו כל פעם שרצו תלמידיו לפלפל. הרי אפילו לפלפל בשעת השיעור בישיבתו, אשר ג"כ ללימוד יחשב, לא רצה להסכים מפני איבוד הזמן. מה גדול, מה נפלא ומיוחד במינו באהבתו לתורה היה הרמ"ב!

(ה) ספר מהר"ם בנעט הנקרא גם דברי מרדכי, דרושים נפלאים ובאורים עמוקים על הטור וש"ע יורה דעה הלכות בב"ח ותערובות מאת רבינו הגדול רב הרבנים וגאון הגאונים הקדוש וטהור מפורסם בכל קצוי ארץ רבן של כל בני הגולה מו"ה מרדכי בנעט וצוק"ל שהיה אבדק"ק נ"ש וכל מדינות מעהרין בעהמ"ח ספרי באור מרדכי, שו"ת הר המור, שו"ת פרשת מרדכי, ס' מגן אבות, תכלת מרדכי, מחשבת מרדכי. אנכי המביא לבית הדפוס הצעיר יצחק ישעיהו פאנצער מגיד מישרים דק"ק ביסטרא עליון במחוז מארמאראש. נדפס בפאקש תרס"ו לפ"ק. כן כתוב על דף השער. הסכמות לא הביא המו"ל באמרו (שם בתחלת הספר) כי זה האיש מרדכי גדול ליהודים ושמעו הולך בכל המדינות ואין צריך לשר המסכים על דבריו, כי אותיות מחכימות ובם תראה גודל ערך המחבר זי"ע. אך מיד אחר זה העתיק כתב תעודה מיד הג"ר א"י גליק וז"ל: להיות לראיה ביד המוכ"ז הרבני המופלג בתורה ויראה טהורה החסיד כק"ש מהו יצחק ישעיהו פאנצער נ"י מק"ק קראקא יע"א, שהוא כעת נמצא בביתי, וראה קונטרסים חידושי תורה ממוח"ז הגאון האדיר רשכבה"ג מפורסם בכל קצוי ארץ מהו מרדכי בינעהט (!) וצוק"ל ועוררה רוחו להוציא מהם חלק ולקבעם בדפוס, למען לא יהיו מונחים בקרן זוית, ולהאיר עיני ישראל בתורתו הנפלאה אשר חידש בעמקות נפלאה ובקדושה וטהרה עצומה כגודע ע"פ תבל, ולכן נוסע והולך לקבץ חתומים אשר ידבנו לבם לקנותם כאשר יצאו לאור עולם אי"ה, ולהיות שאני מכירו לאיש ישר והולך תמים, ע"כ נענתי לבקשתו, ואעידה בו בשורות האלה, הכ"ד פ"ק טאלטשווא יע"א יום ד' פ' וירא תרס"ו לפ"ק, אברהם יצחק גליק.

הספר הזה מכיל על ששים וחמשה דפים חידושים לש"ע יו"ד סימנים צ"ג, צ"ח, צ"ט, ק', ק"א, ק"ב, ק"ג, ק"ד, ק"ה, וק"ו, בס"ה לעשרה סימנים ונלוה אליו מדף ס"ו עד דף צ' ספר "בית אברהם" חידושים מהרב ר' אברהם הלוי יונגרייס אבד"ק טשענגער אשר הוציאו בדפוס בנו ר' ישראל הלוי יונגרייס שהיה חתן הג"ר אברהם יצחק גליק ובעל נכדת הג"ר ישעיהו בנעטה ונינת הרמ"ב.

כנראה רשם לו הגאון הרמ"ב את חידושי אלה לפני הלימוד של אותם הסימנים מיו"ד בישיבתו הגדולה, כי כן היה דרכו לסדר מקודם בפני עצמו דבריו

בהלכה יג) מתוך מגמתו האיתנה להרגיל את תלמידיו לעיון המוביל לתכלית בלי פלפולא אריכתא ובפרט בדינים אלה שהם יסוד כל ההוראה בעניני הכשרות והמיעוטא שצריך כל רב לדעת בדיוק גמור. ואעפ"כ מי שמעיין בספר זה ויודע מה שלפניו מתרשם מאוד מהבקיאות והחריפות הנשלבות כאן ע"י אמן אמנים, סיני ועוקר הרים, העושה פלאים, לגדל בעלי קרנים מגדיים וטליים. —

(¹) כידוע היה רבנו זה תלמידו של מהר"ם מראטנבורג ונהרג על קידוש השם בגירנברג עם כל בני ביתו בשנת נ"ח לאלף הששי-1298, הוא אשר חיבר את השיר „מעוז צור" לחנוכה, ורשם שמו בתחלת הפסוקים מרדכי חזק. — (²) שבת דף ע"ג ע"א. — (³) השוה חאנעס, תולדות הפוסקים עמוד 286 והלאה. — (⁴) יקרה מפנינים עולה תקצ"ה-1835. — (⁵) כרשום מעבר לדף השער נעשתה מלאכת הדפוס בבית הדפוס של ש. פריינד בסראג שנת תרכ"א-1861, וכנראה הועברו הגליונות הנדפסים לווינה וכאן נגמרה המהדורה, כי שם היה מושבו של המו"ל ר' יוסף שלעזינגר בעל בית הוצאת ספרים הידוע. — הגאון ר' שלמה קוועטש לא היה באופן ישיר ממלא מקומו של הרמ"ב, כי קדמו הג"ר נחום טרעביטש שנפטר (בדרכו לקארלסברד) בפראג תר"ב-1842 ולא נתמנה רב מדינה חדש משך חמש שנים ובשנת 1847 עלה על כסא הרב המדינה בנ"ש ר' שמשון רפאל הירש שהיה בנ"ש רק עד שנת 1851 כי הלך לפ"פ דמין. ואחריו שימשו זמנית כרב המדינה הרב צבי טעלסטר עד 1853 ואחריו זה הרב ר' יצחק וויינבערגר ג"כ זמנית עד 1855, ורק עכשיו נקרא הג"ר שלמה קוועטש מלייפניק לרב רמתא ג"ש, ולא כרב המדינה, וישב על כסאו בנ"ש מיום 27 למאי 1855 עד יום מותו 30 ליאנואר 1856. ויפה דק הג"ר משה ליב כ"ץ שכתב כי מלך אחרי הרמ"ב או כרב שמילא מקומו, כי באמת היה הוא החמישי בתור הרבנים שמלכו אחרי הרמ"ב או כרב המדינה וק"ק ג"ש או כרב העיר ג"ש בלבד. — (⁶) הוא הח"ס כאשר נתקבל לרב בדערעזניטן בא להרב המדינה הרמ"ב לבקש ממנו רשות וגם ביקש שיעטרוהו בהתרת הוראה כי לא שימש עוד ברבנות, ראה להלן בפרק „התרות הוראה" נוסח ההורמא שנתן לו הרמ"ב. — — — (⁷) בעיר ואם בישראל. — — — (⁸) לזר"ע האמת לזכר עולם האמת, וכתב כן מפני שלא היה להג"ר שלמה קוועטש זרע של קיימה ומת עירי ר"ל. — (⁹) ביצה ג' ע"ב. — (¹⁰) על ענינה של התשובה הזאת בנוגע לכיטול שידוך מדובר הלאה בפרק קבורת הרמ"ב בל"ש והעברתו לנ"ש. — (¹¹) ראה בפרק הסמוך תלמידי הרמ"ב מקום שם מדובר בהג"ר יודא אסאד. —

הרמ"ב ותלמידיו והיחס ההדדי שבניהם

הגאון הרמ"ב אהב את תלמידיו כאב את בניו והם אהבו את רבם כבנים את אביהם. ואין זה פלא כי כל תלמיד ותלמיד בישיבתו היה בזכרונו ופא"פ ידבר עמו להכיר את כשרונותיו ומעלליו. כשהופיע תלמיד חדש בבית מדרשו ויביאהו אל החדר המיוחד שלו ויחקרהו וידרשהו לדעת מה טיבו מאיזו משפחה הוא, מה שלמד עד בואו אליו ומה שבחפצו ללמוד וגם לרבות אם צריך הוא לאיזה דבר למען יוכל לעסוק בתורה בשקט ובלי דאגה. אבל אין זאת אומרת שהיה ותרן על דרישתו בנוגע לשקידה והתמדה של התלמיד. ונהפוך היא, כי בנקודה זו היה מקפיד ביותר. אך ידע תמיד לשמור על שביל הזהב לאורך ידע לרסן בעוד מועד פזיזות והתבלטות שלא במקומה. ואמנם מקרים כאלה לא היו נדירים כלל וכלל. במיוחד בבוא תלמיד חדש מפולין או משיבה אחרת במעלה שבראשה עמד רב פולני וששם היו לומדים תמיד אותה המסכת שנלמדה בנ"ש — כי הרב המדינה היה קובע בכל שנה ושנה את המסכת לישיבת נ"ש ביחד עם כל הישיבות במדינתו — וכמה מהם הרגילו את תלמידיהם לפלפל — ורצה זה התלמיד החדש להכניס פלפולו ובשעת השיעור קפץ פתאום בקריאת ביניים, או פנה אליו הרמ"ב והשתיקו מיד בלי להשיב על דבריו ואם הרים שוב את קולו אמר לו מה יש לך? חכה עד אשר אגמור. ולא תהיה לך שום קושיא. על מקרה כזה מוסר המו"ל ספר מהר"ש צילץ (1) בהקדמה שלו עמוד ט' שאבזר זקנו הגאון הצדיק מוהר"ר משה לייב צילץ בא לנ"ש בגיל י"ד שנים והגאון מהר"ם בנעט, שהיה בעת ההיא בתחלה בתור דיין בנ"ש ודרש ברבים התחיל הנער משה לייב לפלפל עמו מאוד עד שגער בו הרמ"ב ואמר "כבר פלפל די והותר, ישב הנער על מקומו, ואחר הדרשה בא אליו ופייסו על שגער בו ומאז והלאה שם האיש הה"ג מוהר"ם בנעט לבו ועינו על הנער אשר גדל והצליח בלימודיו ובהשפעת רבו הרמ"ב נבחר בשנת תקנ"ח לראש הדיינים בנ"ש וגם בעהמח"ס קורות בתינו (2) עמוד צ"ז בדברו על הג"ר משה מרדכי בנעט הראב"ד בעיר שטאמפי במעלה מספר כי כאשר הוא נעשה ט"ו שנים מאוד חשקה נפשו להתאבק בעפר רגליו של שאר בשרו הגאון מו"ה מרדכי בנעט ז"ל הרב המדינה בנ"ש ע"כ עזב את אביו ואמו ושם לדרך פעמיו ללכת אל הישיבה המפוארה בעיר נ"ש אשר שם שאבו תלמידים רבים מבאר מים חיים של ש"ב ז"ל. הוא בא שמה לעת ערב ויתנכר לפני קרובו ולפני התלמידים, כי גמר בדעתו לישב ולצפות עד שיבחין בעצמו אם לא למקום גדולים רמו עיניו אם יכול לצעוד לרגל הלימוד ולבוא לתכלית הנרצה. ויהי היום כאשר ערך רבו שיעור לימודיו לפני תלמידיו כדרכו וד' חנן מרנא ז"ל בקושיא עצומה

באותו ענין, ואף שצעיר לימים וקטן בגדלו היה הרהיב בנפשו עז להרים קולו קול נער בהצעת הקושיא. התלמידים שמעו ראו גם תמהו למי קול הנער הזה וכאשר ראו אותו מחכו עליו עד מאד שנער קטן כזה שואג בקול גדול. אבל רבו הגדול שמע את קול הנער באשר הוא שם ולא השיב מאומה כי אם היה כמחריש ושמר את הדבר. לעת ערב לאחר תפלת מעריב קרא הרב הגאון ז"ל את מרנא ז"ל לחדרו ושאל אותו מאין אתה? וכן מי אתה? מרנא ז"ל השיב בחכמה ומתינות על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ומה מאוד שמח רבו על הבשורה טובה כי בן משפחתו הוא ויען ויאמר לו אך עצמי ובשרי אתה וישב עמו ימים רבים והביאו המלך חדריו ובין כתפיו שכן ולמד שם בהתמדה רבה ואסף מלא חפניו ויצק מים על ידי רבו עד שנעשה ח"י שנים. אז חזר לבית אבותיו ודרש בביהמ"ד בעיר מולדתו או"י דרשות עמוקות שהשתוממו הלומדי תורה דשם על חריצותיו ועל גדול בקיאותו שאגר שם בישיבת קרובו כי מרדכי יצא מלפני המלך הרב מדינת הנ"ל בלבוש מלכות ועטרת זהב גדולה של תורה ויראה על ראשו והעיר או"י צהלה ושמחה על בן עירה. — מקרה אחר קרה עם הגאון ר' יודא אסאד שלמד גם הוא אצל הרמ"ב והיה לו תלמיד מובהק. לא פעם חלק לו הרמ"ב כבוד ויראהו אותות אהבת והערכה. אך כל זאת לא מנע מהבחור ר' יודא למצוא איזה חסרון בשיטת לימודו של רבו ואפילו לא העלים את זאת בפני חבריו. וכששמע אחד מאנשי שלומו של הרמ"ב את הדבר הלך להגיד לו וחשב בלבו כי הרב הגאון בוודאי ימהר להוכיח ולענוש את התלמיד כמורד בו. אך הרמ"ב ענה לו בשקט גמור א"כ אדרכא ילמוד הוא עם תלמידים לפני שיטתו ותיכף שלח לקרוא את ר' יודא וציוה עליו לבחור לו חמשים מבחורי הישיבה וללמוד עמהם. וכן היה. הבחור ר' יודא אסאד פתח שיעור מיוחד עם חמשים תלמידים בשעות אחרי הצהריים בעוד שהוא בעצמו השתתף כמקודם בשיעור רבו שלפני הצהריים, ובאופן זה נשאר השלום בין הרב והתלמיד בטוח וקיים. ועד כמה ר' יודא אסאד — אחר המאורע הזה — הוסיף לאהוב ולחבב את רבו, יוצא מפורש מהסכתו הכפולה לס' הר המור ככתוב לעיל גם כאן מתבולטת חכמתו ותכונתו היסודית של הרמ"ב שבכל אופן היה מחזיק בשביל הזהב שלו כדי למנוע בעד כל ביטול תורה שאהבתו אליה היתה למעלה מכל גבול.

בנוגע לישיבת הרמ"ב יש עד ראיה שהיתה גדולה פי כמה מכל הישיבות שהיו בזמננו שלפניו — ומכש"כ בזמנים שלאחריו⁷³. הרב ר' אייזיק הירש ווייס הגודע ע"י ספרו הגדול דור דור ודורשי אומר בס' "זכרונותי" עמוד 73 בהתפעלות מורגשת דברים אלה: הישיבה היותר גדולה בארץ מעהרין היתה בעיר ניקלסבורג. זאת הישיבה פרוחה גדולה והצליחה עד למעלה מעת נבחר מאורנו ומורנו הרב ר' מרדכי בנעט לרב העיר ומדינת מעהרין אחרי מות הרב רבי גרשון חיות בשנת תק"ן. זה האיש קדוש אלהים מרחם. נפלא בכשרונותיו טבעיים. חכמת לב, עמק הדעת וכח זכרון עצום נחלתו מאלהים, אמנם יראת ד' טהורה, מסירת נפש על התורה, עשיית משפט, אהבת חסד והצנע לכת הן היו המדות שקנו לו שקידתו והשתמרו בכל מאמצי כחו מעשות דבר בלתי רצוי בעיני אלהים ואדם. הוא היה מבני עניים, אבל בן עניים זה היה יחיד בדורו ברוב הימים, עכ"ל. הרא"ה ווייס הוא

עד ראה שראה כמו עיניו את הרמ"ב ותפארת גדולתו וגם את ישיבתו בנ"ש במלואה, כי כמות הרמ"ב היה בן י"ד שנה והיה יליד מעהרין⁽⁴⁾.

אם מצא הרמ"ב בין תלמידיו בחור מובהק ביותר מה גדלה שמחתו וכמעט הכביר על המדה להראות לו אותות כבוד ואהבה. אחד מתלמידיו המובהקים היה הבחור שמואל צילץ אשר בהיותו כבן י"ז או י"ח שנה פירסם אודותיו רבו הרמ"ב בבתי הכנסיות בנ"ש תעודה הבאה: «בעזה"י זה פרי קודש הילולים, תשואות חן וסמיכת כבוד, לאחד ראשית הבחורים» ה"ה תלמידו הותיק הבחור המופלא ומופלג הרוץ ושנון זך וצח השכל בוחן ועופל רך בשנים כ' שמואל מאמוגני עדתי דפה בן יקיר ושושן פרח מאביו איש תיל ורב פעלים הצדיק הרבני המאור הגדול כבוד מו"ה משה ליב צילץ נר"ו רב"ד דפה אשר מנעוריו גדלוהו מי תורה ועבודה על ברכי אביו המפורסם הנ"ל והיה ברוב שנים ממשכימי בית מדרשי ולא סר מני הדרך ישכון אור, ויף בגדלו ותארכנה פארותיו ובכל מאמצי כחו תור אחרי דרך החכמה לרוות צמאוננו ממקור נוזלים מבאר אשר שרים חפרוהו להשיג התכלית הנרצה לפני ד' נחי לעולם, אף חכמתו עמדה לו וכנשר הגביה עוף נגד שמש החכמה והשריש על תלמי לבבו די זרע תבונות ומגדה השביע נפשו לבשר רוח קנאה ועשה חיל, לו נתכנו להעמיק במצולות ים התלמוד להדלות ממקור מעינה ובהם שפתותיו מור תטופנה ובסברא ישרה קולע אל השערה ולאיש אשר אלה לו אמרת מה שפרה נחלתו ונועם חבלו ע"כ אכבד אכבדהו ביתר שאת אענדנו עטרת ראשו במשרת «חבר» על שכמו ובהעלותו לספר ירוממוהו בקהל עם ויקרא בשם הבחור ר' שמואל בן מהו' משה יהודה חזק ואשר גם פני אהבי תורה ותושיה כי יכירו ערכו לעמוד לימינו לכל דבר נחוץ ואל מי יפנה ימלא מגמתו כי בזאת יודע אך לישרים נאות תהלה ולבחורי חמד כבוד ותפארת. נאום המדבר לכבוד התורה ולומדיה הק' מרדכי בנעט החונה פה ק"ק ב"ש והמדינה⁽⁵⁾.

ואחרי עבור זמן שנה או שנתים שוב הכריז הרמ"ב קול קורא בכל תריסר בתי כנסת דק"ק ב"ש ונ"ל: בעזה"י היות תלמידו הותיק התורני מופלא כ"ה שמואל צילץ יצ"ו בן הרב הג' המופלא מו"ה משה ליב צילץ דיין ראשון פה ק"ק ב"ש יע"א למד הרבה ושנה הרבה ומצא כדי מדת חכמים בהלכות שונות וענינים חמורים, ובכן האיתנו כדאי לסמכו בסמיכות חכמים, וזה שמו אשר יקראוהו לכל דבר שבקדושה ובעלותו לקרות בס"ת אבן הראשה «מורנו ר' שמואל בן מורגן הרב מו"ה משה יהודה» ואם אמנם יש לגדור גדר שלא למיסמך גברא עד דאתחזק בתלמודו לכל הפחות חמש שנים אחר חתונתו אך מובטחני בפרט הנ"ל אשר יחזיק מעשה אבותיו בידו ויוסיף אומץ ולקח טוב בתורה ועבודה ע"כ החזנים ישמעו ויהיו זהירין בכבוד התורה ויקראוהו בשם הנ"ל. נעשה יום ד' ב' ניסן תקפ"ד לפ"ק. נאום הק' מרדכי בנעט חו"פ ק"ק ב"ש והמדינה⁽⁵⁾.

בין תלמידיו הגדולים של הרמ"ב נמצא עוד אחד אשר כתב אודותיו ר' יצחק ווייס בספרו אבני בית היוצר דף ס"ג ע"א סימן י"ט דברים אלה: הרב הגאון המאה"ג הספסר הגדול בישראל מו"ה מיכל קיצע זצ"ל היה תלמיד מובהק וחביב למאה"ג רבי מרדכי בנעט ז"ל אב"ד דק"ק ב"ש והמדינה ובשנת התקנ"ז עטרו רבו

הגדול בעטרת הכבוד והוסיף אות על שמו לקרותו בשם החבר ר' מיכל זכתי לכה"ק הגאון ישראל ז"ל אשר בו תנה מרדכי פרשת גדולת תלמידו וזה פתשגן הכתב: "ב"ה. הדור אתם ראו הראיתם אשר בחור בנה לו בית אוה למושב לו וירא ראשית לו בשביל התורה חלף והלך לו מארצו וממולדתו וממקום גידולו מאס בפתכני בית אביו ומאכלו ולא גהה כשור על בלילו ורק חומרא מתנייתא נקיט ונמצא חומרא קולו נרו עלי ראשו בהלו וכשרון מפעלו ה"ה תלמידי הבח' נחמד אף נעים ייף בגדלו כי יחיאל המכונה מיכל בהקצין הר"ר שמואל מקיצע אשר היו באמנה אתי בביתו טפחתי ורביתי אכל יערי עם דבשי סביב לשולחני ערוך השולחן צפה צפיותי ויתאוה לשותות מבארי מים שלגו מיא דביתו וימאס באהלי אבותיו אכלו בעוש"ר תענוגות בני אדם הסופגנין ומשריתא ולשותות יין נסיכי חמרא דפרוגיתא והסתפק בלחמי לחם ביתי כדי לשקוד תמיד על דלתי בית נכואתי ויום יום ידרוש אותי והיא שעמדה לו בידו עלתה על כי לתאוה נפשו גרסה ורית ד' בו נוססה להיות קובץ על יד מילי מעליותא ואמר לחכמה אחותי אשר כח בו לעמוד בהיכלי מלך לפני מלכים יתיצב כי יתהו בקנקנו לכי תיכול עליה כורא דמילכ"י מילכ"י גלגיתא שפתים ישק משיב דברים נכוחים שכלים אמתיים הא כדאיתא ומיחזור שמעתי אליבא דהלכתא יודע לפלפל בחכמה כס פל- פולא רטיבתא חד חד נחית לעומקא מעמיק בשיטות חמורות קשים להולמתה מטפס ועולה ומוציא כלי למעשהו כלי מוגמר שעולה תמרותה זאת קומתו לתמר דמתה מתמר ועולה כמקל שקד אני רואה אומר פירוקא לתקנתה מפני תקנת השבים בשובו כעת לבית אביו אביו דשמואל הרמתה מלוא דבר בתורה אהדר ליה משוניתא וביראה נראה מבפנים ושוה בחוץ יראה פנימית לעבוד את ד' בכל לבב וליעבד ליה רעותא הנה כי כן אמינא לעטרו ולענדו בכלילא דרבוותא לכנותו בשם התואר החבר ר' יחיאל בהחבר ר' שמואל נרו כי ראוי הוא לאותו איצטליתא ולפרוס עליו גולתא נוצר תאנה יאכל פרי כותבת הגסה כמוה בלי גרעיניתה ואען ואומר ישום צניף הטהור על ראשו ורובו רוב מוחו ורוב עורג קרמא עלייתה יתעטף שיראי פילוסא דהנדוותא וקוה קויתי שיאספו חסידיו כורתיו בריתו ישמעו לעצתי למיחב לי יקר ורבותא למען כבוד התורה אשר היא אילת אהבים ויעלת חן על לומדי ושומרי פקודתה ד"א אמ"ו הרב הגאון הגדול אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשפורג יע"א והמדינה הבעה"ח היום א"ב ניסן תקנ"ז לפ"ק (1797) נאם הק' מרדכי בנעט חונה פה ק"ק נ"ש והמדינה יע"א.

מכל הטוהות והחסדים שעשה לתלמידיו ראוי לציין שבמדינת מעהרין היתה הגזירה שמכל משפחה בישראל היה רשאי לנשוא אשה רק אחד והגאון הרמ"ב יען כי היה רב המדינה ניתן לו רשות על חמש משפחות ואילו היה רוצה למכור את הרשות הזאת היה נעשה עשיר אדיר ובכל זאת בחר לו משיבתו המופלגים עניים ועשו שידוכין עם עשירים גדולים.

אם נוסיף על הפעולות אלה של הרמ"ב בשביל תלמידיו גם את דאגותיו שהעמיס על עצמו להמציא לכל אחד מהם די מחסורו בכלכלה ובהלבשה ולסדרו בדירה מתאימה וכו' וכו' נבין היטב גם את כוח המושך שהפיצה ישיבתו על נערי

ישראל במדינות הקרובות והרחוקות גם יחד. ולזאת בוודאי אין הפרזה ואין הגזמה במודעות. מקורות שונים שתמיד ישבו לפני הרמ"ב בישיבתו המפוארה ארבע מאות תלמידים. ויען כי הרמ"ב ניהל ישיבתו ארבעים שנה, עלה בלי ספק מספר תלמידיו מכל המ' שנה עד לעשרת אלפים ואולי עוד למעלה מזה. וכלום יש מי שהרביץ תורה יותר ממנו?

אך לדאבון ההסטוריון לא נמצאה עד כה שום רשימה מתלמידי הרמ"ב הרבים, וגם אין סיכום שתימצא, כי אולי לא נכתבה מעולם. כנראה לא היה בנ"ש מי שיתעסק בדבר כזה, ולהרמ"ב עצמו, לא עלה על דעתו כלל לעשות רשימות שנתיות של שמות תלמידיו, כי לא דימה בנפשו שבעתיד הרחוק יהיה מי מעונין לדעת מי היו תלמידיו. ואם נאמר שנכתבו רשימות, בטח שלא נתקיימו זמן רב כי לא שמרו עליהן ונתפורו לכל הרוחות. אמנם גם בישיבות אחרות לא היה הסדר בנידון זה טוב יותר מבנ"ש ואף לא בישיבות הגאון הח"ס שהיה מחונן גם בחוש ער לסדרים, כי כשבא אחד מנכדיו, הוא בעל המחבר ספר אגרות סופרים, למנותם ולקרוא בשמותם, מצא בדוחק גדול רק מאה מהם לערך אעפ"י שהיו גם להח"ס אלפי תלמידים. הנה כן הדבר, הרמ"ב לא שם לבו לשמור על כתבי ידו להלכה ולדינא ולנצור את תשובותיו ודרשותיו ולא כש"כ על עניניו האחרים שהיו בעיניו מיותרים לגמרי.

אחרי חיפושים יגעים מצאנו רק מעט מתלמידי הרמ"ב והגם נקובים פה בשמותיהם לזכרון:

שלושת בניו של הרמ"ב	{	1. הג"ר יעקב אברהם אבריל בנעט
		2. " ישעיה בנעט
		3. " נפתלי בנעט
שלושת חתניו של הרמ"ב	{	4. " שמאי גליק
		5. " שמעון צבי הירש מארקברייטר
		6. " חיים טעלטש
		7. " יודא אסאד
		8. " משה ליב צילץ
		9. " שמואל צילץ בהגאון משה ליב
		10. " ישראל זאב בר' שמשון מזלושין בגאליציא
		11. " משה מרדכי בנעט משטאמפי
		12. " שלמה קוועטש
		13. " משה ליב כ"ץ
		14. " יצחק איצק וויינברגר
		15. " צבי הירש טעלטש
		16. " משה בן הרב בונם פשקיס
		17. " יוסף שמואל בהרב רפאל כ"ץ
		18. " מיכאל ווראניק ראב"ה ברוסניץ?

- 19 "הג"ר מרדכי בן אברהם טרישעט ראב"ד בקאניץ⁸
- 20 "שמואל לייב קוידערס מפראג בעל שו"ת עולת שמואל
- 21 "עזריאל אוברברייט דיין בפרעסבורג
- 22 "יוסף דוכעס בן צבי
- 23 "יחיאל מיכל בן שמואל קיצע מח"ס שלמי נדבה
- 24 "יהודה הלוי ליטש ראזענבוים⁹
- 25 "יעקב האניג¹⁰
- 26 "משה בנעט רב במאלאצקי אביו של הג"ר גרשון וואלף
- 27 "משה יאסטראווי¹¹
- 28 "יואל אונגאר בעל שו"ת ריב"א¹²
- 29 "יחזקאל בנעט מנייטרא
- 30 "מנחם בנעטה דומ"ץ בפאקש
- 31 "אברהם טריביטש חיות¹³
- 32 "שמחה בונם מפשיסחא¹⁴
- 33 "אברהם ליטש ראזענבוים דיין בגייטרא¹⁵
- 34 "אהרן לעוו בנו של שמן רוקח שנפטר בן י"ח שנה
- 35 "יהושע העשל גלאזר אב"ד קרמזיר¹⁶
- 36 "יוסף קנאפמאכר דיין בנ"ש¹⁷

עקב העובדה שהרמ"ב היה זהיר מאוד בכבוד תלמידיו שיצאו משיבתו ונעשו רבנים מפורסמים יושבי כסאות בקהלות וכשפנו אליו ממקומותיהם בשאלות להלכה ולמעשה והשיב להם כרצונם לא כתב אף פעם בתשובותיו "תלמידי" אלא להרב הגאון וכו' פלוני בק"ק פלונית וכאשר חזר בתחלת התשובה על שאלת השואל כדרכו השמיט את השורות הראשונות עם התיאורים "אדמו"ר", מורי ורבי וכדומה שכתבו הם, ע"כ קשה לברר מי מהשואלים היה תלמידו, ולולא זאת היינו יכולים לאסוף עוד כמה שמות מתלמידיו, אך בהיות הענין כך מוכרחים אנו להסתפק במועט זה שהוא אמנם מצד גדלותם וחשיבותם של גדולים אלה הרבה מאוד, כי היו כלם אהובים וברורים, כלם גבורי התורה ורועי ישראל, שלמים ותמימים ב"ע¹⁸.

¹ המו"ל הוא הרב הגדול מוה"ר שמואל מרגליות יפה שלעזינגר ז"ל ראב"ד בזלאטע מאראווע (אראניאשמאראט) וחיבר מילי דאבות שו"ת מאבותיו. — ² הוא הרב משה שמואל הערצאג ראב"ד בשטאמפי, ספרו זה נדפס שנת תרע"ח. — ³ על התמוטטותה של הישיבה ואתה עמה ביטול הלימוד בכלל בנ"ש מסכת הבדיחה כי כאשר נבחר ר' שמשון רפאל הירש מאשכנז בשנת 1847 לרב בנ"ש והמדינה ולמד עם בעלי בתים גמרא ובשיעור מיוחד בס' תהלים, נשמטו הלומדים כי אמרו רגילים אנהנו מהגאון הרמ"ב ללמוד גמרא ולהגיד תהלים ואולם ר' שמשון רפאל "לומד" תהלים ו"מגיד" גמרא. — ⁴ רא"ה ווייס נולד במעזריטש הגדול לה שבמערין שנת 1815 ונפטר בווינא 1905 ואת "זכרונותי" כתב כשהגיע לגבורות ונתנו לדפוס בשנת 1895. ואגב: שם עמוד 59-הערה 28 מוסר הרא"ה שבעודו בן שמונה הוצג ע"י אביו לפני הרמ"ב ושאלו הגאון אם התחיל ללמוד משניות והוא השיב בלי כל מורא אני לומד כבר גמרא עם רש"י ותוספות ומהרש"א, והוסיף לשאול מה למדת באחרונה?

עניתיו מכות סוגיא „כיצד שמין“ והיה מנחה אותי ועמדתי בנסיון ושבחני וברכני, אבל פנה אל אבי ואמר: מצוה אני עליך ר' מאיר שלא יעמים רבו כל כך על הנער החלש, מעולם לא היה דעתי נוטה במה שהמורים מעמיסים על התלמידים שיש להם כשרונים טובים יותר מדי. — — —) עלי להכיר תודה לידידי המנוח הרב הגדול מו"ה שמואל יפה שלעזינגער הראב"ד בזלצטע מוראוועזע בסלובאקיא ז"ל שהוציא לאור ס' מילי דאבות מאבותיו הגדולים וגם את הס' מהר"ש צילץ דרושים חשובים על חמשה חומשי תורה מאביו וקנו הגאון ר' שמואל צילץ הנ"ל והביא בהקדמתו שם את שתי התעודות האלה של הרמ"ב. הוא היה בנו של הר"ר משה לייב יוסף מרגליות יפה אב"ד ראגענדורף וזה היה בן הג"ר מרדכי מרגליות יפה הרב דש"ס הברא בבודאפעסט וזה היה בן הגה"צ ישראל דוד מרגליות יפה אבד"ק באוינג וזה היה בן הגה"צ מוהר"ר שמואל צילץ וזה בנו של הגה"צ מו"ה משה לייב צילץ וכולם מיוצאי חלציו של הגאון ר' מרדכי יפה בעל הלבושים. בנו של הרב מואלסע מאראוועזע הוא הרב הנכבד מו"ה מרדכי שלעזינגער שהיה רב באייזנשטאט ועכשיו נמצא אצלנו כאן בת"א הי"ו. —) בשם תלמיד הרמ"ב הג"ר יואל אונגאר ראבד"ק פאקש בעל תשובות ריב"א (השווה ס' יכבד אב ח"א עמוד 36). —) רוסניץ נקראת מלפנים רוסטיץ. לפי גולד עמוד 407 היה ווראניק רב בקוניץ עד שנת 1796 ואח"כ ברוסטיץ עד 1838. ושם עמוד 277 הערה 46 נאמר שחיבר ספר „שם עולם“ הנדפס אחרי מותו בברעסלוי 1848. אלו ערוכה תשובת רמ"ב מספר 12 מאות בס' פרשת מרדכי. כנראה היה מתלמידיו הראשונים של הרמ"ב. —) לפי גולד עמוד 269 ועמוד 277 הערה 51 עפ"י אגרת הרמ"ב משנת 1828 שהיתה בידו של הרב פלעש ושם מפורש שהיה תלמידו. —) הוא נפטר בעיר מושבו פ"ב שנת תר"ו י"ז שנה אחרי מות רבו הרמ"ב, ובעל שם הגדולים מארץ הגר' במערכת גדולים אות י' סימן ט"ו המסדר יחוסו עד הגאון יצחק הכהן חתן המהר"ל לא ידע שהיה תלמיד הרמ"ב. —) לפי הספר יכבד אב של ר' משה מנחם וואלדען חלק א' עמוד 32 היה ר' יעקב האניג תלמיד מובהק להרמ"ב. —) הוא היה מעתיק את התשובות לרבו הרמ"ב (ראה הלאה בפרק הסיפורים) ואח"כ רב בפילאדעלפיא באמריקה וחכם מפורסם במדע הבלשנות אשר הוזכמה הזאת למד בהדרכת הרמ"ב לבד בלי שום מורה אחר, לפי הסיפורים שיל' בפראג שנת תרי"ט. —) ריב"א היה תלמיד מובהק להרמ"ב ומסר כמה דברים ופרטים שראה במו עיניו אצל רבו רמ"ב וע"כ בסעות נכתב בשה"ג מארץ הגר' מ"ג אות י' ס' מ"א שהיה תלמיד הח"ס והכוונה בפ"ב וזה אי אפשר כי הח"ס בא לפ"ב בשנת 1806 ואז היה ריב"א כבר כמה שנים ראב"ד בפאקש. —) השווה סימן כ"ו בפרק ההסכמות. בהסכמת הרמ"ב לספרו „קורות העתים“ נאמר האיר עיני ומחכים את רבו ומכוון את שמועתו ומוזה יש להוציא שהיה תלמידו. —) לפי צ. מ. רבינוביץ בספרו רש"ב מפשיסחא עמוד 13 למד גם הוא בבחרותו בישיבת נ"ש אצל הרמ"ב ורבו זה השפיע עליו ללמוד בתדירא במשנה תורה של הרמב"ם וכאשר נתפרסם לצדיק בפולין למד עם תלמידים ספרי הרמב"ם ופעמים רבות סיפר להם יקרות ונפלאות מרבו ר' מרדכי בנעט. —) הוא היה בן הג"ר יהודה ליטש ראזענבוים הנ"ל והוא שלחו לנ"ש ותחת ידו של הרמ"ב נתחנך, כמו לפני כן אביו, לגדול בין הגדולים שבזמנו ע"ז העירני. נינו בדור החמישי ידידי ר' משה אריה ברייזא כאן ת"א. הוא חיבב ס' שו"ת בן יהודה וס' שושנת אברהם על התורה. —) לפי גולד עמוד 297 היה בן אליקום מנ"ש וזמן רבנותו בקרמזיר משנת 1814 עד 1854. —) תמונתו אצל גולד עמוד 438. —) יש וחושבים גם את ר' שמואל האן ראב"ד של קהילת דאמבושיץ במעלה בין תלמידי הרמ"ב, אך לפי גולד עמוד 175 נולד הוא בשנת 1836 וא"כ לא היה תלמיד הרמ"ב שנפטר 1829, ולפי האמת היה רק תלמיד תלמידו של הרמ"ב, היינו תלמידו של הגאון ר' יודא אסאד. —

התנהגות הרמ"ב בחייו היום יומיים

בספרו של הג"ר יעקב אבריל (אנו קוראים: "סיפר לי אחד מתושבי קהלתינו זקן וחכם אשר היה מתלמידיו (של אביו) בימי בחרותו בהיותו בבית הקצין המרומם כה' מאיר קארפעלעס ז"ל היה לו ארוחתו תמיד מב"ב אחד מיוחד מנגידי עיר (פראג). ולא אכל כל יום פת שחרית עד הצהריים, ומחיר כספו אשר הביאו לו עבור סעודת שחרית נתן לעניי בחורי ישראל והיה לברות למו".

וזאת אומרת שכבר בהיותו בן י"ח שנה התחיל לחסוך מפיו לטובת תלמידים אביונים, וביחד עם זה להתרגל לצום מבוקר עד צהריים והיה לו אגרא דתעניתא צדקתא. בשני דברים אלה סגוף ונתינת צדקה הביא עצמו בזמן קצר לתכלית השלימות. בהיותו אחר אפריונו תלמיד הגאון הצדיק רבי ר' שמעלקא בחכמת הקבלה היה צם כל שני וחמישי מבוקר עד אחר תפלת מעריב. ופעם כשהאריך את תעניתו בשעות הערב ולמד לעצמו בבית מדרשו של רבו ר' שמעלקא בחכמת שום אדם שם חוץ ממנו בא פתאום איש וקול גערה בפיו לאמר: אברך, עשה תשובה, עשה תשובה! ותיכף חלף והלך לו האיש עד שהרמ"ב לא הספיק אפילו לראות את פניו. נבהל ונפחד חיפש מיד רמ"ב במעשיו וכאשר לא מצא עון בכפיו ונפן וילך בלב דופק אל הרבי בחדרו הסמוך לביהמ"ד להודיעו מה שקרה לו ולבקש ממנו פתר המאורע, ובמיוחד מי האיש אשר עשה לו ככה. הרבי ענה לו ישר: תדע לך, האיש הזה קדוש הוא ור' אלימלך מליז'ענסק שמו², והוא ראה כך חטא שאתה יושב בתענית וממעט את כוחותיך תחת להקדישם לתורה, וע"כ אל תרבה בצומות, כי חילך לאורייתא ובה תעשה חיל. — הרמ"ב עשה כאשר ציוה עליו רבו ואך אחר פטירת הרבי ר' שמעלקא שוב אחז בדרכו להרבות בתעניות כי אהב סיגופים וענויי נפש בקדושה.

כשעלה על כסאו בני"ש כתב על דף הראשון בסידור השל"ה שלו: "הנני נודר לד' אלקי צבאות שבלתי אהנה מהנאת עולם הזה וזלת מה שהוא לצורך גדול ולתועלת בריאת גופי". ויען כי התפלל מתוך הסידור הזה תפלת שחרית מנחה ומעריב ואפילו ברכת המזון וק"ש על המטה היה נדרו לנגדו תמיד וקיים אותו כל ימיו בדיוק גדול.

עבודתו עבודת הקודש היום יומית נמשכה כמעט כל היממה. מרוב חפצו ותשוקתו להשלים נפשו ונשמתו בעיון התורה וקיום מצותיה לא נתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, והיה רגיל לקום בזריזות בשעה שניה אחר חצות לילה ויתגבר כארי לעבודת הבורא ב"ה, אף שהרבה פעמים ניעור כל הלילה עד שיאיר היום. עסק לימודו באותן השעות היה ספרי אלפס או ספר יד החזקה להרמב"ם על הסדר

בעיון גדול ועמוק. כשתי שעות אחרי קומו משנתו שתי כוס חמין להברות גופו (קפה או תה בחלב) וחזר ללימודו עד הגיע זמן תפלת שחרית. אחרי היה לו הלילה למשמר משמרת הקודש, היה לו היום למלאכה ולעבודה זו תפלה וישם לדרך פעמיו ללכת לבית הכנסת בכל יום ויום. לא דרך בעקבות הרבנים אשר קדמוהו להתפלל במנין קבוע בביתם, כי אם הלך כפעם בפעם פעמיים בכל יום. תמיד בקביעות ובזריזות לבית הכנסת. קור וגשם לא עצרוהו, שרב ושמש לא מנעוהו, למען יראו המוני עם ויעשו כמוהו, ובאמת כל ימיו התפללו בביהכ"נ שלו ברוב עם, ובבית אלהים נאווה קודש, כלם הלכו ברגש. מימיו היה מרום מראשון מן העשרה הראשונים, ושמע מכל אחד ואחד מבעלי בתים את ברכת השחר כדי לענות אמן אחריהם ואח"כ אמר הוא בעצמו הברכות על הסדר בקול נעים ובכוונה קודם שעמד הש"ץ בתפלה, ותיכף ומיד אחר התפלה ישב מעוטף בטלית ומעוטר בתפלין של ר"ת ללמוד שיעור קבוע, ועפ"י הרוב למד ספרי טורים על הסדר או רמב"ן ובעל המאור על הש"ס תמידין כסדרן. לערך שעה אחת אחר התפלה, בבואו הביתה שתי קפה ואכל עוגה קטנה, וכמעט הרגיע הלך מחיל אל חיל לבית מדרשו בביתו ללמוד עם בחורי חמד אשר התקבצו אליו עדרים עדרים מכל העברים, וכלם יושבים במסיבה על הסדר באימה וביראת כבוד מיחלים ומצפים לשמוע דבריו דברי אלקים חיים. מים עמוקים דברי פי איש הזה, ומתק שפתיו יוסיף לקח עת הפיץ אמרים והביע לקח טוב לשוחרי דעת ותושיה; הגם בפתיחת והתחלת לימודו רק קול דממה דקה ישמע, אך אם הוסיף דבר בו והגביר כח שכלו ועיונו עלה בלבת אש דת התורה הולך וחזק קול גדול ולא יסף עד עת בוא דברו להשלים בקודש. בלימוד שיעור זה עסק כמו ד' או ה' שעות, ובימי חרפו לפעמים עד וי"ו שעות בלי היסח הדעת ושיחה בטילה, כי מעת בואו לביהמ"ד עד צאתו סגור הדלת אחריו וכל אדם לא היה באהלו של תורה לדבר אתו הן במילי דשמיא והן במילי דעלמא כ"א שפתותיו חן חן תבענה כמעין נובע וכבור אשר לא יכזבו מימיו הנאמנים, לב חכם ישיכיל פיהו, אמריו אמרי נועם.

אחר השלמת לימודו שב ובא אל היכלו פנימה ופעמים רבות מצא שם אנשים חרדים לקראתו, נושאים עין לעומתו, זה בא במגילת ספר כתוב לעיין בו, וזה בכתב מליצת דברים לנגידי עיר להזיל זהב מכיסם, או מצא תכריך כתבים ואגרות ע"ד שו"ת הנוגע לדינא, כהנה וכהנה רבים מבקשים תפקידם, ואליו נושאים נפשם, וכלם נסקרים בסקירה וזכירה לפקדם בפקודת ישועה ורחמים, פעל אמת ואמונה אם היה לאל ידו לעשות, ובזה כלתה עוד שעה אחת טרם ישב לאכול. אח"כ אכל סעודת צהרים, וצדיק אוכל לשובע נפשו, לא נהנה מן העולם הזה יותר ממה שהכרחי לבריאות ולקיום גופו ואת המותר החרים בהתאם לנדרו אשר נדר לד' אלקי צבאות כנ"ל. אחר אכלו ושתו בדרך ברכת המזון מתוך הסידור בקול נעים ורנן מלה במלה ובכוונת הלב ויקם ויתהלך אחת הנה ואחת הנה למען התעכל המזון במעיו, אח"כ שכב לישון שינת צהרים כערך שעה ומחצה, ושינתו ערבה לו, כי בו שבת וינפש מיגיעת בשר ולהג הרבה, ומתוקה שנת העובד את אלקיו כל היום וכל הלילה.

אחר ניעור משנתו עסק בעמוד הג' אשר העולם עומד עליו והוא עמוד גמילות חסדים. בשעות אלה ישב כסאות למשפט, כי ינצו אנשים והכה איש את רעהו בשבת פיו ענוש ענשוהו ונתנו בפלילים או שבטו (שבט מוסר) נתן ורפא ירפא. ואם היה בפלפול וסברא בין דם לדם בין דין לדין, עזוב עזב להם להצדיק את הצדיק — וזולת זה עשה טוב בעמו, להטיל שלום בין איש לאשתו, בין איש לרעהו, כי היה ריב בין האנשים בעסקי ממון השתדל בכל כחו לבצע דינם ולהשוותם אף אם הוצרך להזיל זהב מכיסו, כי אין כסף נחשב לו למאומה לדברים כאלה. ובישראל עשה חיל, וחילים הגביר, כי מי יוכל לספור צדקות פורונו בישראל לעניים ואביוני עירנו מלבד טרף חוקם אשר הקציב להם בכל שבוע ושבוע, פיזר נתן לאביונים מלאו חפנים וידיו דמים מלאו גם לעובדים ושבים. ולא דאג על העתיד כלל, וצדיק כביר מצאה ידו לפזר ממון רב מדי שנה בשנה למלמדים עניי ישראל, באשר היה גבאי וממונה על קופת הצדקה מחברת תלמוד תורה דקהלתנו. הוא אכל במסכנות לחמו למען לבנות לו בית נאמן וערי מסכנות לסכון במ דרך צפונה ששם רב טוב צפון ליראי ה' ולחושבי שמו — והיה כעץ שתול על פלגי מים להחזיק ולמחזיק בו.

גם רבים מעמי הארץ בעלי דת אחרת עשה עמם צדקה וחסד, להנהותם או להלוותם בעת דחקם וידוע ומפורסם לכל, עת היותו במרחץ לעסוק ברפואה בכל שנה, היה מנהגו לחלק בכל שבוע ושבוע ב' אדומים ולכל הפחות אדום זהב אחד לעניים המתגוררים שם כיהודים כא"י. היה טוב ומטיב לכל, לעניים ולעשירים. מי לא ידע מהמצוה גדולה דפדיון שבויים אשר עסק בה, וטרח עצמו ליסע בכבודו אל עיר המלוכה וויען בזמן לא כביר טרם מותו, הגיע הדבר לאנשים עשירים ונכבדים מתושבי נ"ש. גם הלך לבקר חולים ולנחם אבלים ושאר עניני ועסקי מצות כאלו בעת הזאת עת לעשות לה' הפר תורתו עד עת מנחת ערב, והוא זמן מנחה קטנה, אשר הלך לביהכ"נ וספר אחד בזרועו ללמוד מתוכו שיעור קבוע בין מנחה למעריב בזמנה. אחרי שובו הביתה למד שיעור פוסקים ראשונים או אחרונים עם לומדי תורה מבעלי הבתים ולפעמים כתב שו"ת להשיב לשאלו דבר ה' זו הלכה או כתב דברים הנוגעים אל המדינה עד שעה י"א או י"ב בלילה, אז שכב וישן לערך 2 שעות, וקודם שכיבתו קרא ק"ש על מטתו מתוך הסידור בכוונה, ואחרי קומו ממטתו אם תקפה עליו שינתו השכיב עוד מעט וקם, ושנה ושלש, ככה עשה כל הימים בלילות, וכה היה משפטו עוד בימי נעוריו, הרגיל את עצמו במעט שינה ומעט תנומה לבלתי התעדר את בשרו בשינת האולת ולבלות הזמן היקר מאד לה, שכב וקם ושוב שכב וקם, למען סגף את עצמו לבלתי יתענג בתענוגות בני אדם, דרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיו שלום.

הולך בתום ימצא טוב ושפל רוח יתמוך כבוד, הצדיק הזה במקום גדולתו שם ענוותנותו, כי בעת ההיא כשבתו על כסא כבודו לשכון מרומים, רם ונשא וגבה מאוד, תל שהכל אליו פונים בשו"ת ונהגו ממנו עצה ותושיה וכל דבר הקשה הביאו לו לפרוש להם עפ"י ה', ראה והתבונן בעין בחינתו כי עוד לא הגביר חיל

בחכמות שימושיות ומדעים אשר המה תפארת לו מן האדם השלם להקרא חכם הכולל, ויאמר אל לבו: לא טוב היות האדם לבדו בחכמת התורה, טוב לגבר הוקם על ועול משא כבד העם על שכמו, להיות לו שכם אחד על יתר אחיו ביתר שאת ויתרון החכמות, האיש אשר יצא ואשר יבא לפני העדה במצור ובמצוק אשר יציקו להם מחריפיהם ומגדפיהם, יאות לו מתק שפתים וצחות הלשון למען הטות לב השרים בפה ומליץ בתוכם לרצות פני אדונים קשה, או גור אומה שכנתי בגן עדן מקדם לרוח תורה ודעת נוטה, אכלתי מעץ החיים וחי בהם בעולם הנצחי, אקחה לי גם מפרי עץ הדעת נחמד להשכיל להשיב ויאורו עיני גם בשאר חכמות וידיעות רמות, ע"כ שת לבו גם לזאת, למד חכמת הפילוסופיא, תכונת השמים, חכמת החשבון והמדינה (והמדידה), דקדוק הלשון והמליצה, הגיון, וחכמת הקבלה, וברוח לבו ועומק עיונו למד הכל על נכון בזמן לא כביר, ספר המורה להרמב"ם ז"ל היה לו למורה ולעינים על אם דרך החקירה, גם שאר מחקרים ופילוסופים מחכמי אומות. בחכמת הדקדוק היה לו יד ושם כשם הגדולים, עטו עט סופר מהיר במליצה וצחות לשון עברי, ראה מה שכתב עליו החכם השלם מו"ה ליב ייטלס בבכורי עתים שנת תקצא"ל וז"ל: גודע בשערים עוצם בקיאותו בש"ס ופוסקים ושכלו הוד באורח הסברה הישרה והפשט האמתי, ועוד שמעתי מרבים אומרים שהיה בקי בספרי התכונה, מורה נבוכים, בוזרי, ובעל עקרים, בעל עקדה, חובת הלבבות, עד שידע אותם לבטא בשפתיו מלה במלה, והלך בעקבותם לבאר המקראות ומאמרי התלמוד והמדרשים בדרך החקירה העיונית, גם בספר הזוהר ושאר ספרי הקבלה עשר ידות לו, וכן הוגד לי מאיש דובר אמונים ידידי החכם השלם המדקדק ר' יודא ליב בן זאב ז"ל שפעם אחת בא לבקר בהיכל הרב הגאון זצ"ל ומצא אותו בקי בספרו דקדוק לשון עברי ואת חיבורו "תלמוד לשון עברי" ידע מראשיתו ועד סופו, וכל כלליו היו במלותיו על לשונו כי כך עצום זכרונו, יקר החזיון הזה בדורותינו, שהתורה, החכמה, ודקדוק הלשון תהיינה לאחדים ביד העומד לשרת בקודש, היראה והענוה כליל תפארת צדקותיו ומדותיו, אשרי הדור שלו ככה!" —

כדאי היה לנו הצדיק ר' יעקב אבריל בנעט להביא דבריו אלה בלשונו וטעמו, לשונו לשון משפט וטעמו טעם חן ושכל טוב, ומי יבוא אחריו להחליפם במלים אחרות לפי מבטו ואוצר לשונו הוא, בלי להיכשל ולהינגף — וכל בעל נסיון יידע כי הציור השני לא טוב מן הראשון, אלא לרוב גרוע בהרבה, ובפרט בעניני קודש שאי אפשר שהשני יגיע ברגשו למעלת המחבר הראשון וד"ל.

בהתחשבות עם כל הדברים האלה יש לנו עכ"פ תמונה שלימה ממעשיו היום יומיים של הגאון הרמ"ב ונתברר לנו שהיה תמיד עסוק וטרוד בתורה ומצות ולילה כיום יאר לו לעבוד עבודת הקודש בלי היסח והפוגה אפילו לרגע ופלא הוא איך מצא את הכחות הגופניים והרוחניים לעבודה כך קשה ומסועפת משך ארבעים שנה רצופות בלי כרוע תחת משאו, הלא ראינוהו הולך מחיל אל חיל כל שעות היום לעיני העם וגם בשעות הלילה לא חדל מעבודה אלא אדרבה, כי אך אז וירא מנוחה כי טוב, שרעש היום עבר ואין קול המון מבחוח מפריע, ויט שכמו לסבול סבלונות דקב"ה אשר הן עמקי התורה וסודותיה — כוד ד' ליראיו.

ואף אמנם כי הדין וחשבון רב גוונים זה של הרב ר' יעקב אבריל איננו שלם כל צרכו, כי יש דברים חשובים להוסיף עליו, בכל זאת החלטנו להשהותם ולהביאם במקום אחר. הלא הם דברים שעשאם הגאון הרמ"ב בהצנע לכת, בסתר גמור ובחדרי חדרים, ונתגלו רק אחר מותו. ואי לזאת נדבר עליהם הלאה בפרק "קבורתו בל"ש והעברתו לנ"ש", אשר שם השכיבוהו למנוחת עולמים, עד ביאת הגואל ויקיצו נרדמים. —

(1) בספרו "תולדות" אביו עמוד 12. — (2) למאורע זה יש נסחאות שונות. בסוף סי' תולדות משנת תרס"ט בהוספה נאמר כי הרמ"ב הסתופף בצל קדושת הצדיק ר' דוב בער המגיד במעזריטש והמוכיח היה הרבי ר' זושא. אך ידידי הרב ר' דוד זיידמאן נ"י הגיד לי שנתרחש בנ"ש והמוכיח היה הצדיק ר' אלימלך מליזענסק, אחיו הצעיר של ר' זושא, וכן אמר לי ידידי הרב ר' אלתד מאיר נ"י והוסיף כי ר' אלימלך היה תלמידו של רבי ר' שמעלקא, ונהירין דבריהם כי ר' אלימלך (שנפטר תקמ"ח) חי בזמן ההוא וביקר בנ"ש אצל הרבי ר' שמעלקא כמה פעמים, והוא הוא שהתנגד לצומות, בעוד שרבי ר' בער נפטר תקל"ג ואז ישב הרמ"ב בפראג ודבר ברור הוא כי כאשר יצא את פיורדא נסע ישר לנ"ש ומנ"ש לפראג וכר' כנז"ל. וא"כ אי אפשר ששהה אפילו זמן מועט במעזריטש. —

שטת לימודו של הגאון הרמ"ב

מאוד יש להתפלא שכל המחברים שעסקו בתולדות הרמ"ב הבליטו והדגישו שלמד בעיון גדול כאילו היה הוא היחיד בזה וכאילו כל הגאונים האחרים בזמנו לא היו לומדים בעיון גדול. יש לתמוה, כי אין אחד מהמחברים הסביר לנו את משפטו של העיון הזה, כיצד היה אופן לימודו וכמה הוא נבדל מלימודם של הגדולים האחרים. וחוצץ מזה נחוצ לנו לדעת אם היה לו להרמ"ב תמיד סדר קבוע בלימודו, כי רק אז נוכל להשתמש במושג "שטה", ואם לא כן, אין לכנות לימודו בשם שטה משלו, כמובן. —

ושוב צריכים אנו להגיד יעקב אבריל. הוא אומר לגידון זה⁽¹⁾: "אופן ודרך לימודו היה על דרך הגיון (לאגיש) ועפ"י סברות והצעות בנויות על אדני השכל הישר מיוסדים על הפשט, תורת קב ונקי, מעוזק ומסוקל מאבני נגף ומכשול, מסולל ומשולל מכל קושיה וסתירה והיה העקוב למישור — ובהערה שם מוסיף: סיפר לי אחד מתלמידיו, כעת הוא חכם בחכמות ולשונות שונות, שדרך הלימוד אאמו (אשר עפ"י הקשים ודרכי הגיון מושכלות וסברות ישרות אמתיות) הוא עזרהו וילמדנהו להועיל לדרך ולעלות על במתי שאר המדעים בלי רב ומורה"⁽²⁾. —

לפי זה היה כנראה, אופן הרצאתו לפני התלמידים אותה הדבר שצוין במלת "הגיון". כלומר שלמד עם תלמידיו בהגיון ויעץ כי עשה כן תמיד. אפשר לשער שהכין עצמו לכל לימוד עם התלמידים בעיון רב כדי להרחיק מהם כל הכבדה והעמסה ע"י הכנסת ענינים ממקומות אחרים שלא קשורים קשר פנימי וישר עם ענינו של הלימוד אשר לפניהם. על אופן הלימוד הזה שמר מאוד ולא הרשה לשום תלמיד לפלפל או לשאול איזו קושיה באמצע הלימוד באשר שהוא בעצמו ביאר את כל הענין במקומו ואם בכל זאת הפסיק אחד מתלמידיו בשאלה ענה ואמר לו: "חכה עד אשר אגמור ולא תהיה לך קושיה ולא שאלה". וכיון שהתלמידים למדו אחר הצהרים ובערב עוד פעם את השיעור מלפני הצהרים בהנהלת בחורים מובחרים שהיו תלמידי הרמ"ב מזמן קדום, המשיך הוא ביום המחרת את שיעורו בלי להתעכב כלל. אך כאשר נגמר הענין או הפרק נקבע שיעור בישיבה לחזור על כל הענינים בהוספת דעותיהם של מפרשי הש"ס, חוץ מרש"י ותוספות ומהרש"א שכבר למדו, וביום שאחריו הגיד הרמ"ב "חילוק" שהקיף קצת סוגיות מאותם הענינים ולרוב גם עם סברות הפוסקים הראשונים והאחרונים. וכאן היה שוב צורך להגיון במובן הנ"ל כדי שיוכלו גם התלמידים הצעירים לכוון את צעדיהם. ברור הוא, כי להגיון זה בא הרמ"ב רק על ידי "עיון רב", כלומר ע"י ריכוז מתשבותיו וצמצום עצמי

כדי לעצור ברוחו המתפשטת לרחבי הלמדנות מלהגיד לתלמידיו דברי פלפול שלמעלה מהשגתם. כי שבשעה שנגע הרמ"ב באיזו סוגיא והלכה כמה סערה בקרבנו, כי מעל דפי הש"ס כלו גזגזו ויעופו לנגד עיניו חלקים מחלקים שונים מאותה הסוגיא וההלכה או קרובים אליה. ולעכבם ולהבליג עליהם, זה היה לו עבודה קשה. אשר ראויה לכנותה בשם "עיון". וכל זה רק מול התלמידים בישיבה. אך היה לו עבודה קשה גדולה מזה, כי בלימוד לעצמו היה לומד בהגיון ובעיון יותר גדול, אמנם בכיוון הפוך. —

בעוד שעם תלמידיו למד הרמ"ב מגמרא עד הפוסקים, למד הוא בפני עצמו מהפוסקים הראשונים עד הגמרא. הרי"ף, הרמב"ם והטור, אלה השלשה היו לו ליסוד היסודות של כל ההוראה בישראל ומתוכם למד לעצמו מדי יום ביומו. כאשר קם ממטתו בבוקר מן שעה שניה אחר חצות הלילה עד עלות השחר, אם גביא בחשבון את גודל בקיאותו בש"ס, אשר רכש לו עוד לפני גיל הבינה כידוע, נוכל לשער את הקושי ששעלו ברעיונו בשעות הבוקר אלו ואת התירוצים שתירץ לו את במלים אחרות מה גדולה היתה עבודתו הזאת, עבודה שבמוח והעיון. וכן היתה עבודת העיון שלו בבוא אליו אחד מגדולי הדור שר התורה וחכם כמוהו — כמו ר' עקיבא איגר, ר' נתן אדלר, ר' ברוך טעם, ר' משה סופר ודוגמתם — והיו בגיהם דברי תורה ופלפול הלכה עד שבגג רשף הגביהו עוף למרומי הטוהר ואיש לרעהו נתנו למוהר תירושים מלאי זוהר, וניצחם בחריפותו ובקיאותו גם יחד, כי בזו ובזו היתה מנת חלקו כאחת, ועל אלה שכל חד להכרעה, בכל מיני ההוראה.

מצינו בש"ס כמה פעמים חלוקי דעות אם חריף עדיף מבקי או בקי עדיף מחריף ואמר ר' יוחנן פליגי רבן שמעון בן גמליאל ורבנן חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף^(א). ובמקום אחר: רב יוסף סיני — רבה עוקר הרים, שלחו לתם (לא"י) איזה מהם קודם? שלחו להו (לבבל) סיני עדיף^(ב). אך בסוף הענין שם אכעזא להו רבי זירא ורבה בר רב מתנה הי מניהו עדיף רבי זירא חריף ומקשה ורבה בר רב מתנה מתון ומסיק^(ג) מאיז תיקו. — ולפיכך עוד לא איפסקא ההלכה. אולם הגאון ר' בצלאל ראגשבורג בסוף ספרו "הורה גבר" בדה"מ ואף אני אמרתי אענה חלקי הוכיח שמשם ששלחו מא"י לבבל בענין רב יוסף ורבה שסיני עדיף והוסיפו הטעם דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא אין ראיה כי אז היה ר' אלעזר בן פדת^(ד) מרא דארעא דישאל וזהו עוקר הרים והוא שלח לבבל סיני עדיף כדי שלא יאמר לשבח עצמו דורש וא"כ באמת ההלכה היא דעוקר הרים עדיף וכבר קבעו חז"ל בבבלי טבא חדא פלפלתא חריפתא ממלי צנא קרי^(ה). ומה שנאמר במס' הוריות הירושלמית הסדרן (של ההלכות או המשניות) קודם לפלפלן — ולא נאמר עדיף — הכוונה אולי כי הסדרן קדם בזמן ורק אחריו בא הפלפלן כמו שהמשנה קדמה לגמרא. ראוי לציין מה שמביא הירושלמי בהמשך הענין שם: ר' שמואל אחוי דרבי ברכיה בעי ואפילו כרבי אימי? אמר לי מאי את בעי מר? אימי דהוא סדרן והוא הפלפלן — ובפירוש שם מבאר: וכי תבעי לך שהסדרן יהיה חשוב מרבי אימי שהוא היה גם בקי במשניות אלא שהיו בקיין יותר ממנו ופשיטא שמרוב

חריפותו הוא חשוב יותר ממי שאינו חריף כ"כ אעפ"י שהוא בקי ממנו כיון שהוא גם בקי. — ומה יוצא לא רק כי החריף עדיף מבקי, אלא שחריף שהוא גם בקי קצת, עדיף אפילו מבקי מושלם.

והנה הגאון הרמ"ב היה חריף נפלא וגם בקי מושלם כמוסכם בפי כל יודעיו ומכיריו וכיוצא מכל דף ועמוד שבספריו הגאונים.

ועוד נברר לנו ההבדל בין החריף והבקי. יש ומדמים את הבקי, שהוא רק בקי, עם אילן סרק שאינו עושה פירות⁹ ואת החריף עם אילן מאכל¹⁰ הטעון פירות. והמשל דומה לנמשל, כי הבקי שאינו חריף, לרוב אין בו תועלת לאחרים הואיל והוא אינו מחבר חיבורים ואינו מחדש כלום, ואילו החריף מחדש חידושים וכותב ספרים שבהם ישמחו השמים ותגל הארץ, כי רצוים לאלקים ואדם. בכלל אמרי איגשי שהבקי הוא מבחינת מלאך הנקרא "עומד" מפני שמאסף ידיעות ולא משתמש בהן לטובת בני אדם, ולהחריף יקראו "הולך" אשר עליו נאמר ונתתי לך מהלכים בין העומדים¹¹. אחד המיוחד מן המהלכים האלה בדורו היה הרמ"ב אשר הכין לו בשטת לימודו מעגל טוב בעל שני פסים ויצא ויבוא תמיד במרכבת משנה: הבקאות והחריפות.

ברכיכוז כוחות המחשבה מצד אחד ובצמצום מצד שני למד והרביץ תורה הרמ"ב בג"ש ארבעים שנה ולא נתן מרגוע לגופו ורוחו יותר מארבע שעות במעת לעת אשר ישן להחליף כוח. כמו שבדביקות אי אפשר להתמיד בלי הפסקה ובלי לנוח קצת — וזה ידוע היטב לחסידים בעלי נסיון — כן גם בחריפות קשה להמשיך בלי להשבות ולהתרווח מעט. ע"כ היה נוהג הרמ"ב לישון חצי שינתו אחר ארוחת הצהרים כדי שיוכל להתגבר על תשישת המחשבה אשר היא גורלו של בשר ודם החולש על גבור כחלש¹² ולשוב לעבודה במלוא עוז ומרץ. הרי היה עיף מאוד מעבודתו אחר קומו ממטתו בשעה שתיים בלילה עד שעה שתיים ביום ובפרט אחר לימוד השיעור בישיבה שנמשך ארבע שעות ולרוב אף יותר. וזה היה באופן תדיר וקבוע בכל יום ויום כל כך שרק במקרה יוצא מן הכלל (כגון לתיקון העולם או בפקודת הממשלה) ויתר בעל כרחו על השיעור הזה. — בנוגע לכך מובא בס' יכבד אב לר' משה מנחם מקיעלץ¹³ קבלה מפי נכדו של הגאון ר' מרדכי משטאמפי ז"ל: "הנה להעריך את גדלו ואת לימודו (של הרמ"ב) שהיה נוקב ויורד עד תהום רבה, הוא אך למותר, אולם נגד טבע למודו שהיה מתחיל כאלו היה עם הארץ ועכשיו לומד עברית ופירוש המלות, וסיפר זקני הנשר הגדול ארז הלבנון מר"ה מרדכי בנעט אב"ד שטאמפי (שהיה ש"ב ותלמידו מקודם) הפעם באו אליו כל תלמידי ישיבתו לשמוע את החילוק בהלכה ותוס' שלמדו — והיה דרכו לומר חילוק בסיום הלימוד אחרי שכבר למד כל הסוגיא וחדושו — אמנם בפעם ההיא לא היה אז דעתו לומר החילוק עוד כי היה טרוד בעבודת הקודש ובצורך כלל ישראל, ומ"מ לא רצה לשלחם ריקם מעל פניה ויאמר אנסה אולי יחנני השי"ת ושפתי יפתח, והתחיל לערוך לפניהם את כל דבר הקשה בסוגיא ושוב לתרץ את הכל בהקדמה אחת, והשניה דחתה את הראשונה, עד שהכירו כי

בעת ההיא הוא מחדש את הכל, וכה האריך עד חמש שעות, וכל הדיבור והשיח היה חזק כארי מוצק ועליהו לא יכול, עד שעלה הכל כמין חומר ויהי לאות ולפלא. — ועפ"י אפשר להבין את ה"עיון העמוק" של הרמ"ב אשר ברוחו היה דומה לסולמו של יעקב עם עולים ויורדים בו, כי לעצמו היה עולה לרמי מעלה וכשלמד עם תלמידיו ירד למטה מעשרה טפחים כדכתיב סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה וד"ל. —

(¹) בספרו "תולדות" עמוד 17. — (²) משערים שהכוונה על תלמידו ר' משה יאסטראוו המנבא למעלה בין תלמידי הרמ"ב. — (³) ברכות ס"ד. — (⁴) הוריות מן תלמוד בבלי דף י"ד. — (⁵) שם בפירוש: רב יוסף חריף ומקשה, מתוך פלפול יתירא הוא מקשה ומתיר, אבל רבה בר מתנה לא הוא חריף כל כך אלא מתוך שהוא שוהה ומעיין יפה מסיק אליבא דהלכתא. — (⁶) השוה תולדות תנאים ואמוראים לר' אהרן היימאן ה"א עמוד 192 והלאה. — (⁷) חגיגה י" ע"א, מגילה י' ע"א ועוד. — (⁸) כלאים ו' ה'. — (⁹) שביעית פרק א' מ"ג. — (¹⁰) זכרי' ג' ה"ז. — (¹¹) וע"כ הוחלט לדינא האומר שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו, וישן לאלתר, שבועות כ"ה ע"א. — (¹²) הוא ר' מ"מ שהוסיף על שה"ג החדש מאביו הר' אהרן וואלדען הרבה ענינים בספרו "יכבד אב", אשר נדפס בפיעטרקוב תרפ"ג והוא יקר המציאות מאוד. —

הסכמותיו של הרמ"ב

כיוצא מתשובות הח"ס חלק חר"מ סימן מ"א לא אהב הרמ"ב בזמן האחרון לחייו לתת הסכמות בכלל, כי במכתבו להרמ"ב משנת תקפ"ג מדבר על לבו ומשדלו לשנות דעתו בענין זה. הח"ס מקדים שם העתק ממכתב הרמ"ב אליו בו אומר הרמ"ב בין השאר: "מכתבו הרמה הגיעני וראוי היה להיות זקוק ונרצה למלאות רצון כבודו בדבר ההסכמה ובפרט מי לא יחוש להיות זריז ונשכר לדבר מצוה כזו להוציא לאור אמרות טהורות נאמרו ונשגו מגדולי קדמונים, אך הלא משנה יתירה להעיד על אור בהיר בשחקים כי מתוך האור, ולא בצרכה אלא לגזור בחרם על המדפיסים שלא יעשו במתכונתו עוד, ובכ"ז כבר העליתי הדבר ברעיוני בפלס המשפט ואחזירן למכתשת הכליות יועצות וכו' — לכן כבר סלקתי ידי מזה וימחול לי כת"ר אשר לא מלאתי מבוקשו וכו'. אחר שובי נחמתי מפני הכבוד ואומר אף שאין לגזור בחרם ולא נחש ביעקב אכתוב בדרך מוסר, וחק דרך ארץ ויקבל ההסכמה הנ"ל. נאום הדש"ת הק' מרדכי בנעט: — ועל זה השיב לו הח"ס: "דברת קדשו עם ההסכמה על הדפסת ס' אוריין תליתאי הגיעני וזכות הגאונים יעמדו להדרת גאונה ותמהתי מאוד בראותי שמרצונו יתבטל מנהג נטילת ההסכמה. חלילה לו מחדול ליתן הסכמה אפילו על ספר ישן נושן ודבר שנצטער בו אותו צדיק, כי מיום שזוללו בנטילת הסכמה רבו ספרי מירוס בישראל ומדפיסי ספרים חדשים וקורא להם בשם ראשונים", אבל ברוך ה' כי עדיין יש ויש יראי ה' שאינם לוקחים ספר חדש אם לא יראו הסכמה מרב בדוק ביראת ה' וכו' ואשרי הדור שהגדולים שומעים לקטנים ויקובלו דברי על לבו הטהור וכו' ואחתום בברכה פ"ב אד"ת תקפ"ג משהק"ס מפפד"מ. — החלטת הרמ"ב שלא לתת הסכמות היא איפוא מזמן קדום ואולי עוד מלפני תק"פ, ובסוף פרק זה נראה אם כן הדבר.

ואמנם בימי חורפו לא הקשה לבו מול המבקשים זאת ממנו, אף שגם אז לא היה קל להוציא מידו הסכמה. אך במשך הזמן נתרבו הדרישות מצד המחברים שהשתוקקו להסכמתו ולפעמים היה הלחץ כך גדול שביטל רצונו מפני רצונם, והיו גם מקרים של צורך השעה, כי נזדמן לו ספר חשוב שראה בהוצאתו בדפוס תועלת, לשיפור התרבות הדתית וכדומה ואז נתן הוא בעצמו דחיפה לפירסומו ויתרום הסכמתו בחפץ לב — ובכך מגיעות הסכמותיו הידועות לנו עד כה למספר ששים (ששים-המה מלכות סימן).

ויען כי שמנו לנו למטרה להראות את דמותו של הגאון הרמ"ב בכל צביונה ומהסכמותיו אפשר ללמוד הרבה בכיוון זה לא חסכנו עמל וגם כסף למצוא כמעט

כל הספרים עם ההסכמות הללו אשר כמה מהם יקרי המציאות והיה בדעתנו לסדרן ולהביאן כאן — אך הוכרחנו לצמצם לע"ע ותבואינה כמה מהן בקיצורים ורק החשובות ביותר לעניננו — בשלימותן.

וזאת לדעת כי המספר תחת שם הספר הוא תאריך השנה שבו נכתבה ההסכמה.

(א) עטרת שלמה מהרב בעיר סעמלין מו"ה יעקב נר"ו בן האפרתי מו"ה שלמה תקמ"ו-1786 גליוויץ וחתן הרבה"ג מו"ה צבי הירש סג"ל זלה"ה שהיה אב"ד ור"מ בפוזנא, נדפס בברונא בשנת את הקיץ אשמור-תקנ"ו-1796. — בתחלת הספר ישנן שתי הסכמות זו מול זו, האחת מימין מהג"ר גרשון חיות, בלי בית דינו מיום י' מנחם תקמ"ח והשניה משמאל מהג"ר מרדכי בנעט אב"ד דק"ק ש"ב (שוסבורג) מיום י' תמוז תקמ"ו-1786 במלים אלה:

„ויבוא יעקב שלם אל עין המים, מים רבים מים חיים, ממעיין גנים מעדן יצאו דברי הברית וזאת התורה, המה גדלוהו ורוממוהו לעשות לו שם ויד, וייף בגדלו לחבור חיבורים מחכם אשר שם שם לו דבר חוק והליכות עולם אמת ליעקב, עד כי בנה לו לחתים לוחות הברית מזה ומזה המה כתובים, והמה כפטיש יפוצו ענגי אורו-הודו ויקרו תפוחי זהב במשכיות הכסף, כל יקר ראתה עינך אבנ"א קרא להגיד דבריו ליעקב עניני מכוונים ואמרות טהורות אמרי נועם, הבינו וראו בחלקת יעקב מלאים אמרים, אמרי שפר אין ערוך אליהם, טובבים במרכו לנקודת ישרים וכו' ואבנ"א סברה למיסבר שמעתתא והויות דאביי ורבא ערוכים לפניו ושמורים אתו להלכה ולמעשה ושנונים בפיו ובמתק שפתיו, ואם אמנם כי-צעיר אנכי לימים גם-חכמה אין כאן, ולא עלי המלאכה לגמור, ולבוא במכתב ליתן תודע ועדות ביעקב, ואולם אחרי מצאתיו שהוא קנן מלא ישן וריחו כשמן אפרסמון בקי בשמעתיא ובאגדתא ומוכתר בנימוסי תורה גפ"ת ופוסקים להלכה ולמעשה, אמתני לא עת לחשות ולא בזאת יאות להיות נחבא אל הכלים ולעמוד מנגד מלאמץ ברכים כושלות, גלל כן יקימון מלי, ולאיש אשר אלה לו נכבדות מדובר בו להשים בין הרי ישראל מרום סלעו, ולעשות לו סמוכין דאורייתא, להפק זממו להדפיס ספרו, ולמען ציון יחינו השם מיומיים, לקבץ גדחי ישראל, ירחיב יאריך פארות וסרעפייה גפן פוריה עדת ישראל, ולהושיבנו בטח במשכנותינו נחלת אריאל, המהבר לכבוד התורה פה ב"ש יום וי"ו עש"ק יו"ד תמוז האור מתו"ק (מלתוק) לפ"ק נאום הקטן מרדכי בנעט מניקלשפורג“.

וזאת היא ההסכמה הראשונה של הרמ"ב שכתבה בשנת השלשים ושלוש שלו ובהיותו ראב"ד בשוסבורג. בשעת כתיבתה היה נמצא בביקור בנ"ש וע"כ כתב פה ב"ש, אך לא כתב בסוף מש"ב, היינו משוסבורג, כי אפילו בהיותו יושב בביתו בש"ב חתם „מרדכי בנעט מניקלשבורג“ כי ב"ש עיר ילדותו ולימודיו הראשונים ואח"כ גם של אפריונו והתפתחותו לדיין ומורה היתה חביבה עליו ביותר והיה מתגאה בה מאוד. — ואמנם ניכרים בנוסח ההסכמה הלזו אי אלו סימני המתחיל היות וכמתנצל אומר „צעיר אנכי לימים וכו' ולא עלי המלאכה לגמור ולבוא במכתב

תודה וכו'". וכמצטדק מוסר הסיבה שהניעתו למרות גילו הצעיר לצאת עם כתב הסכמה "כי מצא את המחבר קנקן מלא ישן וכו' ואמר לא עת לחשות ולא בזאת יאות להיות נחבא אל הכלים ולעמוד מנגד מלאמץ ברכים כושלות" ובבטוי ברכים כושלות רצה לומר שדחקה לו שעתא להמחבר והיה זקוק לסמוכין כלומר לתמיכה. — ועוד זאת: כשבא הג"ר יעקב מסעמלין אחר כשתי שנים עוד פעם לנ"ש והגאון ר' גרשון חיות ראה אצלו את כתב יד עטרת שלמה כאשר נדבק בו הסכמת הרמ"ב נענה לו מיד והריץ לו ברצונו הטוב גם את הסכמתו הוא, כי העריך מאוד את אוהבו הצעיר הרמ"ב. והמחבר הג"ר יעקב מצא דיו בשתי ההסכמות האחת מזקן הדור ואחת מצעיר הדור, ולא הלך עוד לאסוף הסכמות יותר, והדפיס את ספרו עם שתיים אלה בלבד.

(ב) מאמר מרדכי מהג"ר מרדכי הלברשטאט ראב"ד ק"ק דיסלדורף, חלק ראשון, תקמ"ט-1789. נדפס בברונא שנת תק"ן-1790. בתחלת הספר נמצאה הסכמה קצת משונה מהסכמות שאנו רגילין בהן. כי היא לא מרב אחד ניתנה, אלא מקבוצת כמה רבנים ודיינים והגדול שבהם לא חתום בראש כי אם בסוף. בפתחתה באותיות גדולות נאמר: הסכמת אדמו"ר הרב הגדול הגאון המפורסם החסיד מה"ו גרשון זצוק"ל אב"ד ק"ק ניקלשבורג והמדינה יע"א בצירוף ביד"ץ הרבנים המופלגים יצו, ובסוף כתוב: יום ב' י"ג אלול ולהיותך ע"ם קד"ש ל"ה (תקמ"ט) לסדר ולפ"ק, וחתומים הדיינים דבני דינא נ"ש בסדר זה: א) הק"י יעקב יששכר בעריש בהמנוח מוה"ר דייטש זצלה"ה, ב) דוד הקטן בהמנוח הר"ר גומפיל עמריה זלה"ה מו"י, ג) משה אברהם בן מהו" מאיר אבליש זצ"ל, ד) שלמה בן לא"א הר"ר פלעש יצו, ה) הק"י מרדכי בנעט בן לא"א כ"ה אברהם יצו, ורק אחר זה כתוב: "מעת היותי מנעתי" מבוא ולהגיע לצירוף דרבנן הבאים בשליחות ידים מתחת ספר בהסכמתם עבדו ל"י הידור ואם אמנם כל יקר ראתה עיני בחיבור הג"ל מילין לצד עלאה ימלל לא אוכל לצאת מגדרי והללו ד"ת וד"ס א"צ חיווק ולאפוש גברא באתי עת"ח יום הג"ל הק"י גרשון במ"א חיות זלה"ה מנ"ש". —

מכאן יש ללמוד כמה דברים חשובים: א) שבשנת עם קדש לה' תקמ"ט בסוף השנה, בחדש אלול, ניתנה הסכמה הזאת ע"י הג"ר גרשון חיות בצירוף חמשת דיינים והצעיר בין אלה היה הרמ"ב שחתם בשורה האחרונה כי היה אז בתחלת שנת שלשים וחמש שלו. ב) שהג"ר גרשון הזמין את הרמ"ב להשתתף בנתינת הסכמה זו אעפ"י שהוא נפרד כבר כשתי שנים מבית דינו בנ"ש והיה עכשיו ראב"ד בשוסבורג ונמצא רק כאורח בנ"ש, וזה מראה חביבת הג"ר גרשון להרמ"ב, כי את"ל שר' גרשון היה זקוק לו כדי שלא יהיה ב"ד שקול, הלא היו אז בנ"ש עוד רבנים גדולים ותלמידי חכמים מופלגים שהיו ראויים לצירוף, אלא אין אחתה כי אם שהיתה כוונתו לכבד את ידידו הצעיר, ג) שאביו של הרמ"ב היה עוד בחיים בשלהי שנת תקמ"ט, כי הרמ"ב חתם על הסכמה זו מרדכי בנעט בן לאדוני אב"ה אברהם יצו, ואת הקיצור הזה מראשי תיבות של יחייתו צורו, וישמרהו כותבים רק על איש חי, וגם זה חשוב שלפני השם אברהם כתב האותיות כ"ה שהן קיצור מן

„כבוד הרב“ או מן „כבוד הרבני“, ולפיכך לא צדקו אלה שחשבו את אבי הרמבם
לעם הארץ¹). מה שלא מניח את הדעת כלל.

ג) רות חיים מהרר אברהם בר ראובן חיים והרר אברהם בר יצחק ליב.
תקמ"ט-1789. הספר הזה הוא העתק מס' רות חיים של הרב המקובל ר'
משה בר' מנחם גראף הנקרא גם פראגער — והנודע ע"י ספריו „ויקהל משה“
וזרע קודש — שחיברו בעברית והוציאו בדפוס פיורדא שנת תנ"ו-1696. —
בשה"ג החדש להג' חיד"א²) כתוב וז"ל: ויקהל משה חיבר הרב המקובל מהרר
משה בר מנחם תלמיד הגאון מהררד אופנהיים, ובדפוס פיורדא שהדפיסו הספר
הנז' יש בסופו מעשה נורא מאוד מרוח שהיה בבחור אחד בק"ק ניקלשבורג וגאספון
כמה רבנים והרב מהרר משה הנז' הוציאו בתנאי שיקבל עליו כמה סיגופים לכפר
עון אותו רוח והם דברים קשים, ואחר ימים בא הרוח בפרסום בפני כל הקהל בדמות
חתול שחור שאג שלא התירו לו חרמות שהחרימוהו שיצא והוא יצא ולא
התירו החרמות, ולכן בלכתו מאושא לשפרעם³) פגעו בו כתות של מלאכי חבלה
הממונים על מי שהם בחרם להמם ולאבדם וציערוהו לרוח מאוד, ואז עשו לו התרת
חרמות והלך, וכתבתי זה מהרשום בזכרונני שאין בידי עתה הספר להודיע לבני
אדם כמה תמרור לפורענות מוכן העובר על החרם, ואם ראה תראה מי שהחרימו
אותו ומצליה כבר כתב בס' חסידים סי' תתרצ"ח שנפרעים ממנו על החרם ועל
ההצלחה ע"ש רחמנא ליצלן, עכ"ד. — והנה הסיפור של ר' משה גראף בשם „מעשה
ד' כי נורא הוא“ נדפס במשך שמונה ושמונים שנה משנת תנ"ו עד-תקמ"ד, כמה
וכמה פעמים, וכאשר תמו לגמרי כל ההוצאות האלה התנדבו ר' אברהם בר'
ראובן ור' אברהם בר' יצחק ליב, שניהם כנראה תושבי נ"ש, להוציא הספר שוב
והפעם בעברית המקורית עם יידיש דייטש לטובת ההמון כי גדולה היתה הדרישה
לספר זה במיוחד בג"ש מקום המעשה המחריד ההוא, ואחרי שקיבלו מהרב המדינה
הג"ר גרשון חיות ובית דינו הסכמה הדפיסו אותו בברונא, את ההסכמה הזאת
אשר בין הדיינים החתומים עליה חתום גם הרמב"ב לא זכינו לראותה, כי הספר
אינו בנמצא, אך קרוב לוודאי שהיא דומה לזו על ספר מאמר מרדכי מהר"מ
הלברשטאט אשר הרמב"ב חתם עליה אחרונה ושגם היא נכתבה באותו זמן, ואולי
ביחד אתה.

ד) מסכת ברכות הנדפסה תקנ"א בבית הדפוס הראשאנצקיא בווינא
תקנ"א-1791. אחר דפוס פפד"מ ואמ"ד בהוספת הגהות בהרא"ש ובהשתדלות
הרמב"ב ניתן רשיון להדפסת מסכת זו ביחד עם כל הש"ס הבבלי מהקיסר ליאופולד
השני שאסר להדפיסו שנית במקום אחר בכל מדינות מלכותו משך עשר שנים
עד תקס"ב, אולם הסכימו הגאונים והוסיפו לאסור על מדפיסים אחרים משך שנים
ועשרים שנה מיום התחלת הדפוס היה הגאון הרמב"ב בעל נודע ביהודה הג"מ
צבי הירש ראזאניש אבד"ק לבוב, הג"מ משה מינץ מאו"י, הג"מ ירמיה ממאטרה
דורף ובנו הג"מ יואב מצעהלים, הג"מ ישראל חיים ליופניק אבד"ק טרענסשין
הג"מ פנחס בעל ההפלאה, הג"ר נפתלי הירש קצנעללנבוגן והג"מ מיכל שינאר

אב"ד מאנהיים^ז). המעורר והמעשה לפעולה גדולה זו היה הרמ"ב וכוונתו במחשבה תחלה היתה לא רק להוציא את מס' ברכות כמסכת יחידה בדפוס ווינא אלא את כל הש"ס כלו ואליו נלוו הגאונים הנ"ל. וראיה לכך כי בשנה הסמוכה — שנת תקנ"ב — נדפסו שם בהמשכת העבודה, סדר זרעים, מס' שבת ומס' עירובין וכו' וכן כל שנה ושנה עד גמירת הש"ס בשנת תקנ"ז. את ההסכמה הזאת למס' ברכות וכל הש"ס לא ראינו, כי כעת תמו ונעלמו כל הכרכים של הוצאת הארשאנצקיא שמלפני מאה ועשרים שנה. ואגב ברור כי ההוצאה הזאת וכ"כ הוצאות שמיד שבאה אחריה היו רק עם הראש"ש וע"כ התאמץ הרמ"ב בשנת תקנ"ו להוציא גם את ספר הלכות מהרש"א^ח). בתור השלמה לש"ס הווינאי זה — בשביל תלמידי הישיבות ולומדים מרשים, וברוך מרדכי שניכה את הרבים ודאג במרץ כך מופלא להנחיל את התורה מורשה.

(ה) אורחת חיים מהגאון האשר"י עם חיבור "מרפא לשון" מר' יוסף תקנ"א^י 1791. ליכטנשטאט. מטרישט. נדפס בווינא שנת תקומ"ה. על לשון ההסכמה מיום ד' כ"ב אלול תקנ"א בנ"ש הוכרחנו לדלג. —

(ו) יעלת חן — להרה"ג אריה לייב ציניץ אב"ד ור"מ דק"ק פלאצק, פלפולים תקנ"ב^י 1792 בגמרא ופוסקים למס' כתובות בדרך שו"ת. נדפס ע"י הגאון המחבר בפראג שנת תקנ"ג. — דבר ההסכמה: "יהודה יעלה הררי עד ופארי גבעות עולם פאר חבוש לראש מר דרור קדה וקנה החכמה ואב לבינה מקור הדעת ונחל נובע ממקום קדוש יצא לשאוב מים מבאר מים חיים מים קדושים ים התלמוד הוא הרב המאור הגדול החריף ומופלג כבוד מוהר"ר אריה לייב ג"י אשר לבו כלב ארי כדאי מוצק יוצק יסודותיו על אבן פנת יקרת אור יקרות, אמרות טהורות, שבעתיים מזוקקים, כלו מחמדים וממתקים, כאשר עיני ראה ולא זר בחבורי טהרה וצירוף לחיבת הקודש אשר פעל ועשה על מס' כתובות, שם בדעתו יבקע תהומות הלכה הליכות עולם, וישבר מעמקים ובדקים לברר שמעתתא ולאסוקי הלכתא רבתי בדעות ובמועצות, הוא שומר מסילת עיון הישר^י כאשר יאות לכל הקרב לעבוד עבודת הקודש והוא כאחד מצבא גבורי החיל ראשי הבונים הגדולים ועומדים ברומו של עולם שלטי הגבורים הבונים לתלפיות. לכן אשרי המסייע ומחזיק בעץ החיים למען יפוצצו מעינותיו חוצות ישראל להגדיל תורה ולהחזיר ליושנה עטרה. נאום המדבר וכו' יום ב' כ"ו טבת תקנ"ג^ל 1792 הק' מרדכי בנעט חופק"ק ג"ש והמדינה" —

(ז) שער ייבנה מהגר"ר יואב בהגר"ר ירמיה ממאטרסדארף, ראב"ד תקנ"ב^י 1792 ור"מ בק"ק צעהלים, ביאור על ס' שערי שבועות המיוחס להרי"ף. נדפס בווינא שנת תקנ"ב^י 1792. — על ספר מצוין זה נתנו הרבה גדולים מפולין וארצות הסכמותיהם, ואלה הם דברי הרמ"ב: "הן רבים אשר שלחו ביאורם זה בכה וזה בכה כל חדא וחדא דחזיא ללי ואית לי ברירה, אמנם עדין השער סגור אחרי הרודפים וננעלו שערי עזרה, ספר שערי שבועות לרבינו הגדול הרי"ף זלה"ה שר התורה, עמדו האנשים אשר להם הרי"ף ולא באו שערינו לעיין

בו כל צרכו אולי מקום הניחו להתגדר, עד יטהו יואב אל תוך השער שערי ציון המצוינים בהלכה ברורה, ה"ה הרב המאור הגדול מו' יואב נ"י אבד"ק צעהלים בן איש חי רב פעלים הרב הגאון מו' ירמיהו נ"י אבד"ק מאטרסדארף יבקע: כשחר אורה התעורר לירד לאמת הבנין ולפתוח כוונים לבית שער ואכסדרה, וחיבה ס' שער בינה להבין דברי חכמים נטועים כמסמרות בשפה ברורה, ושלח אלי הרב המחבר מנה יפה מחיבורו הנחמד מפו יקרה, ואף ידי תיכון עם הגאונים אשר קדמוני וחוקה חקקתי אל יושבי ארץ גזירה, בל יוסיפו לעשות לדפוס כתבניתו עד כלות שנים עשרה מעת אשר יצא השער פוסקין לא להמשיל לו להחבירה, והשומע לדברי ישכון שקט ושאנן כי ירבה כבוד ביתו עומקה ורומה עד שמי קורה פי המדבר לכבוד התורה ולהוגים בה בתדירה, הבא עה"ח יום ו' עש"ק ר"ח אדר שנת ברכתי לראש משכיר לפ"ק¹⁰), נאום הק' מרדכי בנעט פה ק"ק נ"ש והמדינה.

(ח) גאון צבי ע"מ בבא מציעא להרה"ג מו"ה צבי הירש אבד"ק רישא תקנ"ב¹⁷⁹² נדפס במהדורה הראשונה תקס"א¹⁸⁰¹ בלי להודיע את מקום הדפוס, ובמהדורה שניה דפוס ווארשא משנת תרמ"ב¹⁸⁸² נמצאת ג"כ ההסכמה וזה נוסחה: „אנכי הרואה שהרבה מגאונים חכמי פולין ואשכנז מתנים תהלות המנוח הרב הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש אבד"ק רישא אשר הניח אחריו ברכה חידושים על רוב חלקי הש"ס אמריו צרופים ככסף וכו' ובהסכמה עליו לחוש לתקוני אשה היא אלמנתו אשר בבואה אמרה עם הספר נחת רוח אעשה לבעלי לקבוע חידושי בדפוס וכו' ולהפיצם בישראל וגדרו גדר בגזירת עירין לסלקה מהזיקא דשכיח וכאשר המה בכתובים האריכו למניעתם, ואף אני כמוהם למלא דבריהם הנאמרים בצדק ואמת על אשר נשאה רוחה אותה לקרב אל המלאכה ומלאכתו שבתורה על שהוציאה אבן הריש"א וכו' וראוי להחזיק בידה ולסייע אותה עד שתוציא מחשבתה אל הפועל ואל ישיגו גבולה, ניקלשפורג והמדינה יע"א (שמרן משמרת י"י) לפ"ק, הק' מרדכי בנעט” —

מתוך דבריו כאן נראה כי תכלית זאת ההסכמה היתה בעיקרה להמליץ עבור אלמנת המחבר באשר הרמ"ב במדה שות היה אב ליתומים ודיין לאלמנות ובכל מקרה כזה נכמרו רחמינו להושיע ולעזור בכל מה דאפשר.

(ט) טל אורות הספר אינו נמצא כעת בעירנו ת"א, בבית עקד ספרים תקנ"ג¹⁷⁹³ של פרידברג רשום בזה"ל: טל אורות עם מגדל דוד הר"ר אליעזר ליפמאן מבראדי, ספר תהלים עם פירוש מגדל דוד בדרך הנסתר ופתיחה בשם טל אורות על הכללים בחכמת הקבלה ומסתריה, ווינא תקנ"ב — ואולי הוא זה? אך הספר אין בידנו לעיין בו אם נמצאת שם הסכמת הרמ"ב ולקבוע שתחת תקנ"ב צ"ל תקנ"ג. —

(י) גבתי שלמים כולל הלכות שחיטות ובדיקות מאת המנוח הרבני תקנ"ג¹⁷⁹³ המופלג מו"ה יעקב זצ"ל שהיה דיין מצויין בק"ק לייפניק, נדפס בווינא שנת תקע"ו¹⁸¹⁶ — נוסח ההסכמה: „זאת תורת זבח השלמים משלימים ומאירים דבריהם דבר דבר שלח ביעקב ה"ה המנוח הרבני המופלג מו"ה

יעקב בעק זצ"ל הכין טבוח טבח לישרי דרך בק"ק לייפניק יע"א ואתמחי גברא בכל דיני שו"ב ואת אשר נגזר עליהם מהרב המחבר בעל תבואת שור ואמר עם הספר לקבעם בהעמק שאלה כדי שאילת רב לתלמיד ויבחנו דבריו וקרא שם ספרו זבחי שלמים, והנה קם ונתעורר התן המחבר הנ"ל ה"ה הרבני המופלא כמו"ה יונל נ"י מ"צ בעיר ברין להביאו לדפוס ולזכות הרבים ישוטטו ללמוד שו"ב על בורין להיות שגור בפיהם ושפתותם שושנים כחץ שחוט. והאמנם שמהדר הזמן אין לי עיין עליו לעבור בין גורי הלכות הכת"בים אשר הפריד יעקב פרשה עצמה איני יודע כי רק ואפס קצתו ראיתי, אך להיות שהמחבר הוא מפורסם בשמו ובמעשיו במקומו כזית שופכני אמרותיו צרופות ככסף וזהב שחוט, כאשר העיד עליו הרב הגאון כמו"ה וואלף איגר נ"י אבד"ק הנ"ל בהסכמתו וחזקה על רב מופלג כ"ב שאינו מוציא מת"י דבר שאינו מתוקן, לכן אף ידי תיכון עמו ואני מסכים לכל הדברים הנאמרים מפ"י הרב הנ"ל ככל חקותינו ומשפטיו. ד"א אמ"ו הרב הגאון הגדול אב"ד ור"מ דק"ק ניקל-שבורג, והמדינה יע"א הבעה"ח יום ועש"ק ד' תמוז תקנ"ג לפ"ק. באום הק' מרדכי בנעט. —

נכון לציין שכאן מצינו בפעם ראשונה שאחד מתלמידי הרמ"ב כתב בפקידתו את ההסכמה והרמ"ב עצמו רק חתם את שמה. —
(א) דג"ל מר"ב ה' על ד' חלקי הש"ע ממהר"ר יחזקאל הלוי לנדא הוציא תקנ"ד-1794 לאור בנו ר' ישראל הלוי לנדא, דפס בפראג בשנת ודבריו פי חכם חן יוצק לפ"ק תקנ"ד. — את הסכמת הרמ"ב לחיבורו זה של הנודע ביהודה, אי אפשר להביא כאן מפני ארכה ורחבה, כי הואיל הגאון מג"ש לדבר נכבדות בהגאון מפראג במדה החורגת ממסגרת הרגילה. —

(ב) צ"ל ח"ע ל' מס' בפיצת מהגאון בעל נודע ביהודה שהוציא לאור תקנ"ד-1794 בן המחבר ר' ישראל הלוי לנדא בפראג בשנת הטיבה ברצונה את ציון תקנ"ט-1799. — המו"ל מתנצל בהקדמתו שם עבור לא העתיק את ההסכמות שקיבל מאת גאוני זמנו אלא רשם רק את שמותיהם של המסכימים ותאריכי חתימותיהם. ההסכמות הן שלש עשרה והשביעית בין אלה היא הסכמת הרמ"ב מיום ועש"ק ד' אלול תקנ"ד. —

(ג) חומש — לא ראינו את החומש הזה ולא נודעת לנו לשון הסכמתו של תקנ"ד-1794 הרמ"ב, אולם לפי השערה היתה רק הרשאה לבית דפוס ולא יותר כי תורת משה אינה צריכה הסכמה אלא אם כן שהחומש היה עם מפרשים ולזה אין לנו ברגע ידיעה כלל. —

(ד) דבר ייחודי התעורר גם מהר"ר בנימין רייכלש, באורים על ס' בראשית תקנ"ד-1794 ושמות ו"עונג נפש" פשטים על בראשית ושמות מחתנו הר"ר יוסף לערנער נדפס בפראג תקנ"ה-1795. —
ההסכמת הרמ"ב: קול הטהור נשמע בארצנו פה קהלתנו זכה הראנו את יקר תפארת עטרת עטרו וכתרו את בנימין הצדיק ה"ה הרב המאור הגדול המפורסם המנוח כמהר"ר וואלף רייכלש וצוקל"ה אשר כמה שנים היה פה מיושבי על

מדין ולהורות לעם ה' אלה משפטים ישרים וחוקים, צרופות ככסף ובחוגת כזהב
 שבעתים מזוקקים, וגם אחרי כן כרסוין רמה שהוקם על להיות אב"ד ור"מ
 דק"ק שאפי"ע"א הפליא עצה והגדיל תושי, הגדיל תורה והאדירה בעיטור
 ועיטוף סופרים אשר עמל בו וגידלו גדול למראה וגם עד זקנה ועד שיבה
 הרביץ תרביצא נאה, והעמיד תולדות תלמידים רבים וכן שלמים וכן הותמו בתורה
 וביראה, והוי לי בנו וחתניו רבנן כי נתן מהודו עליהם חופה ראו תלמיו הפיחו
 בשמיה טרפי דאסא אזל פלגינהו לחתנוותא, יהיב להו אלותא, חדושי הלכות ואגדות
 אשר המה בכתובים, ראויי למי שאומרים וחביבים, והנה קם ונתעורר חתנו הרב
 ה"ה המופלא והמופלג בתורה וביראה, איהו וגולתו יאה, כמוה"ר יוסף נר"ו
 אב"ד דק"ק ליכטנשטאט יע"א לקבעם בדפוס כיון למלאכת שמים זכו בעיגיו כעין
 הבדולח, טהור ממולח, וצבי והוסיף מדילי חיבור נחמד עונג נפש נופך ספיר ויהלום
 לסדר הפרשיות שבת בשבתו כי יבוא העם לדרוש להתענג בנופת ופנג, והנה נדרשתי
 מהרב המופלג מוהר"י נר"ו לעלות בהסכמה, אשר אמר עם הספר לעבוד עבודה
 תמה, ועם היות שלא הי' למראה עיני ועיוני דברי הרב המאה"ג הגאב"ד זצלה"ה
 וגם דברי הרב הנ"ל, אך אוקי גברא אחזקתי חזקתו בדוק היטב הדק, אי לזאת
 הסכמתי אשר יחדיו יהיו תמים, להיות מדפיס ועולה בתמימים, יראו ישרים
 וישמחו ויתענגו על רוב שלום, ד"א אמ"ו הרב הגאון הגדול אב"ד ור"מ דק"ק
 ניקלשבורק והמדינה יע"א הבעה"ח יום עש"ק ר"ח אדר ראשון תקנ"ד, נאום
 הק' מרדכי בנעט.

(טו) המגיד (נר"כ), כן כתוב במפתח הסכמות ומשמעות נר"כ היא
 תקנ"ד 1795, נביאים וכתובים ונדמה שהיו עם פירוש או פירושים בשם
 המגיד, אך כל היגיעות לראות ההוצאה הזאת עם ההסכמה של הרמ"ב לא הוכתרו
 בהצלחה, ולא ניתן ליד לכתוב על מה שענינים לא ראו ע"כ נסתפק כאן ברישום
 לבד.

(טז) ספר מהרש"א, חדושי הלכות מהג' מוהר"ר שמואל אידלש, נדפס
 תקנ"ד 1796 תחת ממשלת קיסר פראנץ השני ברין, הנה אנכי שלח
 לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא לפ"ק תקנ"ו 1796. —
 הסכמת הרמ"ב הראשונה בין שלש הנמצאות מעבר לדף השער הנה היא: "נמטי
 אפריון ויתעלו כנכסי דבר מריון המדפיסים אשר בעיר ברין וכו' אשר נשאו
 רוחם לקרב אל מלאכת הדפוס ספר חכמת שלמה מהגאון מהרש"ל וס' חידושי
 הלכות ומהדרי בתרא להגאון מהרש"א זיה"ה וספר חובת הלבבות" (ג) וזה החילם
 לעשות אשר הקימו על מלאכת הגהה איש תורני פייטני הרבני מהור"ר פלק נר"ו
 מק"ק רוסטיץ ונדרשתי מאתם להחזיקם ולתמכם אשר כח בהם לעכב על זולתם
 הבאים מאחריהם בל יעשו כמעשיהם, והטיבו אשר דברו שראוי לנעול דלת בפני
 משיגי גבול, גזילה לא יגזול, חבל לא יחבול, והמה מדפיסים הג"ל זכו בקודמים
 להיות מדפיס בתמימי כי יתן עיניו כל הימים הרבני מהור"פ הג"ל לעמוד על
 המשמר על מלאכת ההגה, כי נהי נכון דבר ד' ויחדיו יהיו תמים ולזאת הסכמתי

ע"י ועד מלאת שנים עשר שנה מיום דלמטה לא ירום איש את ידו להדפיסם הן ע"י עצמו או גירוי דלי' בכל אופן וענין וכל מיני נימוסים. וכל העוברים על זה לכונו בתוך תחומם וגבולם נח"ש כרוך על עקבם ורגלם, ולא יטה לארץ מנלם, ולשומעים יינעם ויהי נועם ד' עליהם, בכל משלח ידיהם, וענן ד' יומם ולילה להאיר לפניהם. ד"א אמ"ו ה"ה הרב הגאון ור"מ דק"ק ניקלשפורג והמדינה, נאום הק' מרדכי בנעט חופ"ה ק"ק נ"ש והמדינה יע"א. —

גם זאת ההסכמה נכתבה ע"י אחד מתלמידיו ומפי קדשו יצאו הדברים. הספר הלכות מהרש"א היה בוודאי צורך השעה, כי רוב השס"ן היו אז רק עם הרא"ש ולא גם עם המרש"א, והרמ"ב הקפיד מאוד על כך שתלמידי הישיבות ילמדו בעיון ויתחדדו ע"י מפרשי הש"ס הגדולים ע"כ החליט לערוך הוצאה מיוחדת זו"ל. — (י) ש מ ל ה חדשה וס' תבואות שור וס' בכור שור שחיבר הרב המובהק תקנ"ז 1796 שור"ר סי"ני ועוקר הרים וכו' ה"ה אב"ד ור"מ מוהר"ר אלכסנדר סענדר בהר"ר אפרים זלמן שור, הובא לבית דפוס ע"י הרבני המופלג דיין המצויין מוהר"ר יעקבער דיין דק"ק נ"ש ולה"ה חתן האלוף והמרומם הר"ר שמואל ליב מנהיים מנ"ש בשנת התקנ"ו לפ"ג, נדפס בבית הדפוס הרא"ש אנצקיא בווינא. — גם את ההסכמה הזאת לא נוכל להעתיק כי רבה היא אך כל איש ישער בעצמו גודל ההלל והשבח שנותן הרמ"ב להמחבר וגם למו"ל. הספר הזה נדפס ראשונה בזאלקווא תצ"ג וההוצאה הנוכחית היא הרביעית ויען כי אחרי יותר מששים שנה אול מן השוק לגמרי היה צורך גדול להדפיסו שוב וכיוון שהדיין ר' יעקב בער מנ"ש התעורר לפעולה זו, נתן לו הרמ"ב הסכמה בכתב ידה ולא ע"י תלמיד, וחתם יום ה' י"ב טבת תקנ"ו הק' מרדכי בנעט חופ"ק נ"ש והמדינה.

(יח) ב י נ ה ל ע ת ים על הרמב"ם הלכות יום טוב ועל מסכת ביצה חדושי תקנ"ז 1797 גפ"ת מהגאון וכו' וכו' ר' יונתן (אייבשיץ) זצ"ל הובא לדפוס ע"י תלמידו הק' הילל מק"ק שטאמפי בשנת וליהונתן תקנ"ז 1797 בווינא. — ואלה דברי הסכמת הרמ"ב: "כה הראני התורני מהר"ר הילל מק"ק שטאמפי קונטרס קטן מאת הגאון רבן של ישראל מוהר"ר יהונתן זצ"ל והמה חדושים מעט הכמות ורבי האיכות על הרמב"ם מהלכות יו"ט, והנה החדושים עצמם מעידים על מעשה אומן אומנם, מלאים זיו והוד פלפול מופלג בגפ"ת ופוסקים כראי מוצקים, ובכך לתת עליה את הנזר ואת העדות הוא אך למותר, ולא בא הכתוב הלז רק להחזיק ביד מו"ה הילל הנ"ל אשר העיר לבבו להוציא לאור קונטרס הנ"ל ולנעול דלת בפני המשיגים הבאים אחריו לחזור לקובעם בדפוס למשך שמנה שנים וכו' ואשם המשיג גבול כבר אמורה בצווי ואזהרה, ואולם השומע ישכון בטח ושאנן כעל דורדי חמרא. כ"ד דברי המדבר לכבוד התורה היום יום ב' וי"ו מרחשון ויאמר לו יהונתן (תקנ"ז) לפ"ק הק' מרדכי בנעט וכו'.

(יט) ש א ג ת א ר י ה חלק א' מחלקי התשובות מראש כבה"ג מו"ה ליב, תקנ"ז 1797 נדפס בברין אשר"ל לפ"ק (תקנ"ז 1797) תחת ממשלת אדוננו האדיר החסיד ומהולל מאוד קיסר רומי פראנץ השני. — לספר זה יש רק הסכמה אחת, והיא מהגאון הרמ"ב אשר ציוה לאחד מתלמידיו לכתבה כשהוא עומד על

גבו ומקריא לו ואח"כ חתם את חתימת ידו. — בצער רב הננו מוכרחים לדלג גם על נוסח ההסכמה היפה הזאת, כי כן הוטל עלינו לקצר כנ"ל.

(כ) בחינות עולם עם בקשות המ"מין להרב ידעיה הפניני בדרש"י עם תקנ"ז-1797 תירגום בלשון אשכנז ע"י החכם השלם התורני ר' אייזיק אויערבאך וקרא לפתרונו צפנת פענח, נדפס מקודם בפירדא בהסכמת הג"ר יהונתן זצ"ל ואח"כ בברין שנת תקנ"ז. — אחרי יגיעה רבה זכינו לראותו והנה הוא ספר משוכלל בתכלית היופי באותיות אשוריות גדולות ומנוקדות היטב, בעוד שהפירוש באידיש-דייטש הוא באותיות קטנות כעין דפוס צאינה וראינה מתקופה ההיא — והסכמת הרמ"ב איננה שם! — למרות זאת נטוח הדבר שהרמ"ב נתן הסכמתו למהדורא זה כי כן נאמר בפירוש בסוף ההסכמה לס' שאגת אריה הנ"ל (טו).

(כא) בני אהובה חלק ראשון באורים על הרמב"ם, חלק שני הלכות אישות תקנ"ז-1797 גירושין ואיסורי ביאה, חקרים הגאון רבן של כל בני הגולה וכו' מו"ה יהונתן זצלה"ה, הובא לדפוס ע"י נכדו המהולל וכו' כהר"ר גבריאל בן הרב המאוהב נתן נטע אייבשיץ זצ"ל. בשנת נפלאיתה אהבתך לי לפ"ק (תקע"ט-1819) בפראג. — מן ההסכמה הזאת שכתבה וחתמה בעצמו נוכל להביא רק אותם הקטעים שמשקפים את עמדת הרמ"ב בשנת תקנ"ז, ל"ב שנה לפני מותו, לגבי נתינת הסכמות ואת דעתו על הגאון ר' יהונתן. הוא אומר שם: "הנה זאת מודעת שאין דרכי ליתן הסכמה על שום ספר חדש שנתחדש מחמת סייג וגדר שגדרתי לעצמי מטעמים הכמוסים עמדי ועתה בא לפני וכו' ובידו מחברת הקודש ס' בני אהובה שמו נאה לו שחיבר הרב הגאון וכו' רבן של בני הגולה מוהר"ר יהונתן זצלה"ה והוא אחד מנושאי כליו של הרמב"ם ז"ל על הלכות אישות וגירושין ויבום וחליצה, וגם נמצאו בו כמה דינים שנתחדשו לו מתוך פלפולו בטור וש"ע אבה"ע, גם איזה שו"ת הנוגעים לחלק אה"ע בכתיבת ידו ממש של הרב הגאון הנ"ל וביקש מאתי הסכמה, והגם שהדעת דעת תורה היא היא הנותנת שספר כזה אין צריך לשום הסכמה בשום צד וכו', הגם כשאר מילי דרבנן צריכין חיזוק, אבל הרב המפורסם וגדול כזה אין צריך לחיזוק וכו'". — ובסוף הפרק נחזור על דברים אלה, כי טיפוסים ואפינויים הם להרמ"ב. —

(כב) חידושי הלכות להרשב"א על שבע שטות (ברכות ר"ה סוכה, תקנ"ח-1798 מגילה, חולין, נדה) נדפס בברין שנת אך טוב לישראל (תקנ"ח) לפ"ק. — הסכמת הרמ"ב: "טובה צפרגן של ראשונים, המה הגבורים מעולם, גדולי הפוסקים הקדמונים, המה היו לנו לעינים, להאיר מאופל באשמנים, וכמה נעים מעשים של אלו העתידים לעורר לחזור אחריהם מלאכת שמים לקובעם בדפוס כיונים, כי עפ"י ראוי להחזיק טובה להמדפיס בעיר ברין אשר רצונו ליתן במכבש הדפוס ספר הרשב"א על שבע שטות אשר נדפסו שלא כסדר הראוי וכעת יודפסו כראוי וכו', והנה ודאי ספרי הרשב"א מאור עינינו א"צ הסכמה מאן חשוב מאן ספון להעיד על אור החמה, אך נדרשתי לאשר שאלוני לנעול דלת בפני משיגי גבול וכו' עד כלות ט"ו שנה וד' אתנו ולשומעים לדברינו יונעם. ד"א אמו"ר הרב

הגאון הגדול וכו' הבעה"ח יום ה' ל"ט למב"י תקנח"ל. הק' מרדכי בנעט". —
ההסכמה הזאת יחידה היא ולא נמצאה שניה לה שם.

(כג) מקל נועם מהר"ר יצחק גריסהאבר אבד"ק פאקש על איסור דג
תקנ"ט-1799 שטירל עם הסכמות מגאוני הזמן, וזין תקנ"ט. היינו שמחים מאד
לראות הסכמת הרמ"ב לספר זה כי הוא היה הראשון בזמנו שאסר מחדש את הדג
שטירל והרבנים האחרים באו בתשובותיהם לקיים דברי מרדכי ופסק דינו, אך
לדאבונו חסר-כאן הספר ואתו עמו ההסכמה¹⁶). —

(כד) ספר החינוך אשר און חקר ותקן חד מן גאוני קדמאי וכו' מו"ה
תקנ"ט-1799 אהרן נשיא הלוי מברצלונא וכו' הובא לבית הדפוס ע"י
הרבני מו"ה יוסף הכהן שפירא נר"ו בן הרב מו"ה אברהם הכהן ראבד"ק
טרישט וצלה"ה בשנת דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי לפ"ק (תקנ"ט) פה
ברין — מתוך הסכמת הרמ"ב: "... זה ספרן של צדיקים, יצא מפי אדם גדול
בענקים, הגאון המפורסם הרא"ה וצוקלה"ה, והוא דבר השווה לכל נפש כעם ככהן
כקטן כגדול אליו ישמעו וילמדו ליראה את ד' ולשמור מצותיו כלליתיהן ודקדוקיהן
ולזהיר גדולים על הקטנים שהגיעו לחינוך לחונכם עפ"י דרכם וכו' וכו'. ד"א
אמ"ו הרב הגאון הגדול וכו' הבעה"ח יום ד' כ"ב אדר ראשון לסדר ולפרט קחו מלאתם
תרומה לה' כל נדלב לבו יבילאו (תקנ"ט) לפ"ק, נאום הק' מרדכי בנעט". —
ההסכמה היא היחידה שם ורק אחריה נמצאת תעודה משלשה הדיינים דבי דינא
טרישט על המחבר וחיבורו.

(כה) פתח ינדה — שם המחבר טרם נודע לנו ואין מי אתנו להגיד אם הוא
תקנ"ט-1799 ספר בפני עצמו או חלק מספר אחר, ובכל זאת אין סיבה
להסרת הסכמה מתוך הששים הסכמות של הרמ"ב. —

(כו) קורות העתים מר"אברהם טרביטש-חיות, דברי הימים משנת
תקס"א-1800 תקמ"א עד תקס"א, נדפס בברונא תקס"א. — הספר הגה הוא
דברי ימי שלטונות עולם מאותה התקופה הרת מלחמות ומהפכות ונכתב באמונת
ד' הממליך מלכים ולו המלוכה, והרמ"ב נתן הסכמה יפה למחבר שהיה תלמידו
כפי כתב עליו שם מאיר עיני המחכים את רבו ומכוון את שמועתו וכו'. —

(כז) שער המלך ח"א הכולל ת"ר של הרמב"ם עם הגהות ותוספות חדושים
תקס"א-1801 נקראים בשם טעם המלך מהרב מוהר"ר יונה לבית ייטלס
מתושבי פראג, נדפס פה ברין בשנת וכסף משנה-תקס"א (1801). — קיצור
מהסכמת הרמ"ב: זה הספר שכבר נודע בעדת ה' המצויינים בהלכה טובו ויופיו
ודבר גבורותיו כבני אלהים ובעלי שם הגדולים אשר בארץ לתור ולבור ולהשיג
שמעתתא אליבא דהלכתא ולהוציא אור האמת יד החזקה וספרי הרמב"ם ולהצילו
מפי אריות המשיגים עליו וכו' וכעת אשר חדלו ומעטו במאד וקול ראשי עם וחכמי
לב יעתירו בעדו ושואפים צמים לחזות בנועם החבור הטוב הזה, ועתה ברוך ה'
כי הפליא חסדו להעיר לב האדון המדפיס לחדש הדר זיו הספר הנחמד הזה לשמח

נפש חכמים וכו' ואלו העוברים וכו' עליהם אשפוך כמים עברתי וכו' והירא דבר ה' והנס מחסה וישבו בטח מעתה ועד תבנה ציון קרית מועדנו את ירושלים ראש שמחתנו. היום יום ד' ל"ח למב"י תקס"א לפ"ק נ"ש, מרדכי בנעט.

(כח) ספרי הובא לדפוס ע"י מוהר"ר דוד העשיל הלוי נר"ו אבד"ק פלאס, תקס"ב 1802 נדפס בזולצבאך שנת תקס"ב. — רק שתי הסכמות ניתנו להוצאה זו של הגאון מוהר"ר פנחס הלוי איש הורוויץ בעל הפלאה מיום ועש"ק שושן פורים תקס"ב ושל הגאון האמתי המפורסם מופת הדור והדרו מוהר"ר מרדכי בנעט ובזו נאמר בין השאר: "הרב המאה"ג המופלג מוהר"ר דוד העשיל הלוי (המול"ל) נר"ו אב"ד דק"ק פלאס המוכתר בנימוסין, שלשלת היחסין מיחוסיו גאוני ארץ, גבורים מעולם העומדים בפרץ, והוא בן לו חכם הגאון המופלג מוהרצ"ה הלוי בן הגאון הגדול המפורסם אב"ד דק"ק פ"פ דמיין נר"ו יאיר, וחתן הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר אלעזר זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק קעלין, כזה ראה וקדש ורצונו להדפיס ס' ספרי דסתמו ר' שמעון, להיות אצלו אמון, הנה כי כן אזני הטייתי, לאשר ביקש ממני נמצאתי וכו'. דברי אלה היום יום א' ב' דר"ח טבת ותשב באלתן קשתו (תקס"ב) לפ"ק, הק' מרדכי בנעט החונה פה ק"ק נ"ש ומדינת מעהרין יצ"ו. — יש לציין כי בהשוואה עם ההסכמות הקודמות עשה הרמ"ב כאן דבר שלא הורגל בו, כי בכל ההסכמות האחרות שלו לא דיבר על יחוסם המשפחתי של המחברים והמול"ים כלל אלא על יחוסם האישי בלבד ותיאר רק את תוכן הספר ומעלתו, ואולם פה הרחיב דבריו בפרטות על היחסין של הג"ר דוד העשיל מכל צדדי משפחתו והראה גודל בקיאותו גם בפרק היחסין של הרבנים הגדולים, וא"כ היו לו בלי ספק ידיעות ברורות גם על תולדות הגאונים צורי מחצבתו אף שלא נגע בזה כל ימיו — כמתכוון להשתיק את זאת — ולא התפאר באבותיו הקדושים לא בספריו ולא בדיבוריו ושיחותיו, כאשר הוזכר כבר למעלה בספרנו זה. —

(כט) אליה רבא חלק ראשון והוא פירוש על משניות סדר טהרות שיצא תקס"ב 1802 מפ"י אחד קדוש הוא תנא דבי אליה רבא רשכבה"ג וכו' מו"ר אליה ווילנא, נדפס ע"י תלמידו ר' מאיר וכו' בעיר ברין שנת תקס"ב לפ"ק. — בהסכמה הארוכה שנכתבה ע"י תלמיד מרבה הרמ"ב בדברי הוקרה על הגאון מוויילנא וגם בדברי הכרה על המול"ל ומסיים הבעה"ח יום ב' ט"ו אדר שני לסדר ולפרט והרים ממנו בקומצו מסולת (ב"קס"ת-תקס"ב) לפ"ק נאום הק' מרדכי בנעט.

(ל) טהרת הקודש, תוספתא סדר טהרות (עם זר זהב), מהגאון האמתי תקס"ג 1803 וכו' ר' אליה מוויילנא שהוציא לאור תלמידו הג"ר מאיר בר' אליעזר, נדפס בזאלקווא שנת תקס"ד (1804). — שם ההסכמה הראשונה בשם מליצת אדמו"ר הרב הגאון המפורסם אב"ד דק"ק נ"ש והמדינה מדברת גדולות ונפלאות על הרב ועל התלמיד אשר תורת רבו נתקימה בידו וכו' וכו', ויבוא עה"ח יום א' י"ג תמוז שנת תקס"ג לפ"ק נאום מרדכי בנעט.

(לא) ברורי המדות מה"ר טוביה ב"ר מאיר הלוי בו מבוארים כל דיני תקס"ז 1807 התחומין ורבוץ העיירות והבלעת הכפרים וקדור ההרים

ושיעור החבל של חמשים אמה וכו' ודין הנחת העירוב ושיעור וכו' בג' חלקים, נדפס בפראג תקס"ז. — בהתעמקות ועיון רב קרא הרמ"ב את החיבור הזה, חיבור מלא חכמה ומדע בשטח אותן ההלכות הגובלות עם הנדסה, המדידה והמטימטיקה הגבוהה, אשר הוא היה שולט בהן כמו בש"ס ופוסקים וכיוון שכך ישב וכתב במו ידו הסכמה, שכל המעיין בה רואה לפניו מומחה בחכמות כלליות כאחד מגדולי הסנהדרין שישבו פעם בלשכת הגזית, ויבוא על החתום יום ב' לוי לספירה, תקס"ז ליצירה הק' מרדכי בנעט.

(לב) בית האוצר. שם המחבר לא נודע לנו ונעלם מאתנו הספר וגם תקס"ז 1807 — ההסכמה. —

(לג) אמרי שפר כוללים עניני תורה ומוסר לילדי בני ישראל בלשון הקודש תקס"ח 1808 ובלשון אשכנזים מאת הירץ הומברג, נדפס בווינא שנת תקס"ח. — ההסכמה בת שש שורות מסיימת ולמען לא תהיה האמת נעדרת חתמתי פה ק"ק ג' ש יום ד' ג' מרחשון תקס"ח לפ"ק, נאום מרדכי בנעט חופק"ק ג' ש והמדינה יי).

(לד) ספר הישר לרבנו תם בעל התוספת יצא ראשונה בדפוס בשנת תק"ע 1810 כעל גמולות אלהים (תקע"א), וויען. — לספר זה יש שתי הסכמות מקבילות, מהרמ"ב והחתם סופר, ואולם זו של הרמ"ב בצד הימין עולה בהרבה על השניה ממולה בצד השמאל. הנוסח המצויין והפיוטי שלה רומז על שמחת לבו וחדוות נפשו של הרמ"ב בשעה שכתבה, ומשום כך תיעתק כולה כאן.

„הדור אתם ראו כי נתן ה' לנו מטמון, במופלא ובמכוסה, דברים שכסה עתיק יומין, ויאמר אלהים — יהי אור: העם ההולכים בתורת ה' חפצ' ומאוי' להשיג ארח' חיים, ארחות צדיקים ילכו בה, אור נוגה עליהם, אלהים מציון הופע נהרה, ולכל בני ישראל — יהי אור.

מה נאו מדברו שכל מתאימות דברי אלהים חיים למוצאיהם על פי ה', וקדושי זה דור דורשיו כלם בעלי אסופות, דבריהם כמסמרות נטועים, כלם מרועה אחד נתנו ארץ ארץ שמעו דבר ה' כי דיבה טוב — על ישראל.

בני ציון קדמו תהלה סלו לרוכב בערבות, כי אמר לשמש ויזרח אור, האירו ברקיו תבל ויושבי בה, להתענג מזיו הכבוד בהגלות נגלות לעינינו אור הגנוז, צפון וספון מאז ומלפנים — זאת בישראל.

עת ה' כשחנה נכון מוצאו הוא הספר הישר לר"ת ז"ל הוא אשר בנה מגדלות מרקחים מעשה רוקח, ואיש אשר ירקח כמוהו, רוח אלהים קדישין משתכחת ב', ורבי ובינה יתירה נודעת לה מגדל עופל ובוחן תל תלפיות שמה אבני הקלע קולע אל השערה תלוי עליו כל שלטי הגבורים — חלוצי צבא בישראל.

מה נכבד ברדת הטל טללי אור על המחנה וירא כל העם וירונו אשר עד הנה הגם בתוך הבאים חדושי רבותינו בעלי התוספות, קו לקו מפורד ומפורד בין בתרי סוגיות חמורות שבש"ס, עתה נקבצו באי יחדיו בספר הזה רוחו הוא קבצן ופי רבינו יעקב יקבנו, הלא היא כתובה על ספר הישר, כעת יאמר — ליעקב ולישראל.

אם כן איפוא קחו מזמרת האר"ש והביאו מנחה ותשורה לקדם פני הנכבד האיש אפרתי דחיל חטאין ורחים רבנן כבוד כהר"ר מעגדל טעבין מק"ק פרעשבורג, אשר ציוה מימי קדם להעתיק ספר הנכבד הנורא הזה, והוא נתן לכסף מוצא, כי על ידו החזיק הרב המופלג החריף מוהר"ר דניאל פרוסטיץ נר"ו, הוא אשר הוציא תעלומה לאורה על ידו נתנו בעט ברזל ועופרת, למען יעמדו ימים רבים למשמרת, והי' לאות — לבני ישראל.

על ינו להרם מכשול ולסקל מסלת הנזק הכרוך בעקבי המתעסקים בדבר מצוה כי הראשון אדם הולידו והצמיחו, צמחו יעלה לגאון ולתפארת ועשה שרש למטה ופרי למעלה, ובא אחר ויקחנה, כי ע"כ צבא הנתנו לשנות עשרים מעת צאת הספר לאור בדפוס, יהי זכות הספר להם לבדם, ואין לזרים אתם, אמנם הזר הקרב זר מעשהו מוזר מאתיו יהי וכמקרה הזה יקרה, כאשר יאמר משל הקדמוני, הקונה יתאבל והמוכר אל ישמח במעשהו, בתרמית ועמל יקצור רוח ולא תעשינה ידין תושב, נדחה היא קורא אין לה בספר המקח הנעשה באסורה ואסרת איסור לכל הנפש הבאה — לבית ישראל.

אשר י תמימי דרך דרכי יושר, מואסי בצע מעשקות, נוערים כפיהם מתמוך ביגיע לא להם, בהם חפץ להסיג גבול, המה מרומים ישכנו משכנות מבטחים, ומנוחות שאננים דשנים ורעננים, עד כי תגל ותפרח חבצלת השרון, יעקב וישורון, בעל כל גמולות ישרם — ורב טוב לישראל.

אלה הדברים נדברו ליראי ה' לסדר ראה וכו' שנת תק"ע לפ"ק פת ג"ש נאום הק' מרדכי בנעט.

ההסכמה הזאת היא שיא הסכמותיו של הרמ"ב. עוז הסגנון, שגב הרעיון, אופי הפיוטי ושווי ההתלהבות משורה ראשונה עד האחרונה מראים על חגיגות יתירה שאחזתו ומלאה את לבו בשעה שכתבה בעצם ידו. הגאון ר' שלום מרדכי מברזאן כתב בהסכמתו להוצאה השניה של ספר מגן אבות הנדפסה בפיעטרקוב תרס"ג, ומודעת מפי רבנים זקנים אשר כל חכמי דורו של ר' מרדכי בנעט נמנו וגמרו והעידו עליו שהי' גדול בדורו כמו רבינו תם בדורו — ובכן יש לשער שגם קירבת רוח שהיתה ביניהם נמנה את אותותיה ואז ישיר מרדכי את השירה הזאת ליעקב ולישראל: —

לה) טור או"ח הנדפס בווינא שנת תק"ע. — בהסכמה נאמר: "נדרשתי תק"ע 1810" לאשר נשאלתי מאת האדון וכו' אנטאן שמיד, הוא אשר הגדיל לעשות וכו' בהרבה ספרי קדושים, וגדול התלמוד הכרך הנורא ושיטת סדרי משנה ותנ"ך וספרי פוסקים את כל עשה יפה בעטו וכעת נדבה רוחו עוד להביא לדפוס ספרי ארבעה טורים ובתי"ס ב"ת אשר אין ערוך להם לצורך בני עמנו וכו' וספרים אלו א"צ הסכמה. רק יצאתי לכבוד האדון המדפיס אשר שיחר פני וכו' ובדין הוא שיטול שכרו ולומר לפעלא טבא וכו' אמנם כי יש לכסף מוצא הוצאה מרובה ותכבד העבודה עשהו לבדה לכן אמור ואמרתי אל הקונים קנו חכמה קנו בינה, זה יכתוב ידו לה' ליקח במחיר כסף מלא וכו' ומי האיש הירא דבר ה' אל ישיג

גבולו, לעשות כאלה מבלי לו אשר לא עמל בו ולא גדלו. נאום המדבר לכבוד התורה ולומדי, והמשתוקק אלי. הבעה"ח פה נ"ש בטו"ב שבט טור אודם פטדה וברקת. (תק"ע) לפ"ק הק' מרדכי בנעט.

(לו) שו"ת הרשב"א שחבר הרב המאור הגדול בנו שלמה בן אדרת אשר תקע"א-1811 האיר עיני ישראל בתורתו וחכמתו. נדפס שנת תקע"ב בווינא בהסכמת הרמ"ב וזה לשונה בקיצור קצת: «אתא ישעי' לגבאי ה"ה הר"ר ישעי' בר אוריין ובר אבהן בנו של הלל הזקן המנוח אשר הי' אב"ד שנים רבות בק"ק אייבשיץ יע"א, איש שוחר טוב מבקש רצון לומדי תורה ונדבה רוחו להעלות על מזבח הדפוס כרך הנורא רב התועלת, טעם זקנים יקח, דלה מים מבארות עמוקים, דברים עתיקים וכו'. באר חפרוה שרים גאונים המפורסמים בקצוי ארץ וים רחוקים, רחב ידים ורב מצולים, מהמאורות הגדולים, ה"ה שו"ת מהרי"ו וחדושי אגדה ונימוקן עמו ה"ה מהר"ר מנחם מירזבורג, ואחרון הכביד תשובת הרשב"א כלו אשר נמצא בכרך אחד דפוס האנוני ישן נושן זה מאתים שנה, ואפסו ביני ביני, כי יבוקש ואיננו, והנה גוף החיבור דברי רבנן האלו א"צ חינוק וכבר נודעו ממזרח שמש עד מבואו וכו', מהם תצא תורה והוראה לדורות וחכמות נשגבות, מהם יוקח לרקחות, בפילוסופי אלקית מחוטבות, ואנן רק לאפושי גברא קאתינן, מחזיקין ידי עובדי תמה, טובה כפולה ומכופלת על אחת כמה וכמה וכו'. כ"ד המדבר לכבוד התורה ולומדי פה נ"ש אסרו חג דסכות תקע"א לפ"ק הק' מרדכי בנעט.

(לז) תנא דבי אליהו מהגאון ר' אליהו מוילנא באור לספר «משלי» תקע"ד-1814 (שבתנ"ד) אשר הוציא לאור הר"ר שמואל קליין, נדפס בפראג שנת תקע"ה (1815), ובתחלת הספר כתוב במקום הסכמה: «גם אני הבטחתי להתורני מוהר"ר שמואל קליין מוכ"ז ליקח ממנו במחיר כסף אחד מספר משלי עם באור הגאון מהר"א ווילנא וצ"ל ברצות השם, לראי' בעה"ח יום ו' עש"ק לסדר ואלה פקודי תקע"ד לפ"ק פה נ"ש הק' מרדכי בנעט.

(לח) ספר קרובות הוא מחזור מדויק היטב ומבואר יפה ומתורגם תקע"ו-1816 אשכנזית מאת וואלף בר' שמשון איש היידענהיים, חלק ראשון ממנו נדפס בווינא שנת תקצ"ד (1814) וכו' הסכמת הרמ"ב בלשון וסגנון זה: «ב"ה יום ה' יו"ד טבת תקע"ו לפ"ק פה נ"ש, האדון הנכבד אנטאן עדלער פון שמיד! אחרי רואי תומתו וישרו בהמודעה אשר הדפיס זה ימים לא כבירים ובה הודיע נאמנה כי קנה מאת המרוזם ר' ברוך בר"מ באשוויץ מנת חלקו אשר נפלה לו בנעימים בדבר המחזורים אשר הדפיסו הוא ורעהו איש חיל רב פעלים החכם השלם ר' וואלף היידענהיים כאשר קימו וקבלו עליהם, בהפרדם איש מעל אחיו, להיות כל איש מהם לאל ידו להדפיס שוב שנית, הן בעצמה הן על ידי אחר אשר יאות אליו בדמות ותבנית הראשונים, ראיתי ונתתי אל לבי לעורר את לבו להדפיס גם את הס' המפואר מאמר השכל להראב"ן ז"ל אשר הדפיסו המשותפים הנ"ל לחלק העשירי מהמחזורים, ועתה בראותי כי נעשתה עצתי, וזה יצא ראשונה לאור, ותהי ראשית פרי מלאכתו קודש לה' כל אוכליו ואמרו אורו עיני כי טעמתי מצוף דבש בעל הספר

הנותן אמרי שפר, אמרתי איעצוהו נא גם בזאת, לבל יטה ימין ושמאל ממסלות הדקדוק אשר דרך בה החכם המדקדק ר' וואלף היידענהיים הן בפרשיות והפטרות, הן בפיוטים וחרוזים אשר עד הנה עלו כלן קמשונים, וכל זה שם החכם הנ"ל על לב, כאשר יעידון ויגידון בהסכמותיהם גאוני אשכנז נבונים וחכמי לב. והי' כי ישמע לעצתי, וענתה בו צדקתו ביום מחר כי יבוא על שכרו, כי כל רואיהם יגילו בראותם מעשה ידיו להתפאר, וכבכורה בטרם קיץ בעודה בכפו יבלענה. ובכן ישלם ה' פעלו ויכונן מעשה ידיו, והי' שלם ורענן היכלו, וכבוד אומר כלו. הק' מרדכי בנעט¹⁸.

(לט) כפת המנעול מר' אברהם פרוסטיץ, פירוש על פרקי אבות, נדפס תקע"ו-1816 בווינא שנת תקע"ח-1818. — הספר אינו בנמצא כאן בת"א ולא ראינו את ההסכמה של הרמ"ב.

(מ) כתבי קודש — משלי, אין בדינו כעת לא הספר ולא ההסכמה תקע"ז-1817 של הרמ"ב עליו.

(מא) נתיבות שלום, לא נודעו לנו טיבו של הספר והסכמת הרמ"ב, כי תקע"ז-1817 עינינו לא ראו לא את זה ולא את זה.

(מב) סדר משנה באורים נחמדים על יד החזקה להרמב"ם מאת הגאון תק"פ-1820 וכו' מוה"ר וואלף הלוי מבאסקוויץ בן הרה"ג בעל מחצית השקל, נדפס בפראג תק"פ בהסכמת הרמ"ב וז"ל בקיצור מעט: "דרך הלוכי הי' קרב ויעף אלי אחד מהצורפים, מן הרמתים צופים, אדם הבא משתי רמות, עטרת זקנים ויו איקונים וכו' הגאון בעהמ"ח מחצית השקל, ועטרת בנים אבותם, הרב הגאון וכו' מו"ה וואלף באסקאוויץ וצ"ל, וענף עץ אבות חוט המשולש הוא הרבני המופלג מוה"ר יוסף נ"י, אתי ואיתי מתניתא בידו כתבי קודש מאביו הגאון הנ"ל וכו' שהניח ברכה בתורתו אשר לבנו זכה ויצו עליו להביא לדפוס חיבור מתוכם על חלקי הרמב"ם, אשר החזיר עטרה ליושנה לישב כל דבר הקשה, בירר וליבן, כשמלה חדשה וכו' ויוסף הי' רואה לקיים מילי דאבות, ושוחר טוב מבקש רצון מאתי לטעום מיערת דבשו ולהסכים עמו, והנה אנכי היום סמכוני באשיות ולא עיינתי בהם כ"א מעט מזער, אך כבר רצו את מעשיו גדולי רבנים, חבל נביאים מתנבאים בסגנון אחד כולן שווין לטובה וכו' גם ידי תכון עמו וזרועי תאמצנו וכו' וכו'. היום יום ג' ל"ג למב"י תקפ"ל, נאום מרדכי בנעט."

(מג) בית יעקב — יש כמה ספרים בשם זה, ואיזה מהם הוא שלנו? היותר תק"פ-1820 מתאים לפי דעתנו הוא חיבורו הגדול בית יעקב חדשים על ש"ע אה"ע ועל מס' כתובות שני חלקים של הגאון ר' יעקב ליסא שנדפס בהרובשוב שנת תקפ"ג. על ספר זה קיבצו המדפיסים כמה הסכמות, אבל הגאון המחבר לא הרשה להם להעתיקן בספרו, ויתאוננו ע"ז המדפיסים בהקדמתם שם באמרם: במקום גדולתו (של הגאון ר"י מליסא) שם ענוותנותו כי משך ידו מלבוא בפתח השני והקדמה בפרוודור הבית, כי לא אבה תהלתו וד"ל. —

(מד) מוסדי הרים חלק ראשון בחינת שלשה עקרים באמונת דת ישראל, תקפ"א-1821 ממני צעיר הצעירים משה יוסף רפאל קוא הלוי, נדפס בפראג שנת ויעל משה אל הר אלקים-תקפ"א (1821). — ההסכמה: "לדידי חזו לי ארש זבת חלב ודבש תחת לשוננו, לשון הזהב עם גלילי כתב נבחר לשון צדיק כתמר מתמר ועולה בשירי תהלה, הוא ניהו איש ידידות, המושלם בחכמה ומדות. התורני המופלג כבוד מו"ה רפאל קוא נר"ו מק"ק פראג יע"א, מטה עוז לבית הלוי, ויוצא פרח ויצץ ציצין ופרחים, להשיב נדחים, ויגמול שקדים לשקוד על דלתות היראה והאמונה, ומעשי ידיו כוננה, יצא לשוח בשדה תפוחים אשר ברכו ד' בדיבור גאה ומתקבל על לוח הלב מלוח עלי שיח סוד עד היסוד מוסדי הרים, מבאר השלשה עקרים, ומשם יפרד והי' לשלשה חלקים, ולו שם בשלשה, ומשם רואה אבן הראשה, אבן פנה, ליסד הבית בחכמה ובינה, וכו', מדלג על הרי בשר, מבשר ואומר רוממות אל בגרוננו, ומפאר הדר גאוננו, שש ושמח לעשות רצון קוננו, וכו', כונן חצי כוננו על יתרון עם ישראל בקיימם תורת יקותיאל מושך לבבות, גפשות עולבות כאבן שואבת, אם ראה ערום ויכסהו בבגדים, בדברים נחמדים וכו' ומחשבתו רצוי' להיות חובש ורטי', לסורי גפן נכרי', ולפרוק משאת שוא ומדוחים, מבעלי לשון לשונם חרב חדה בני הרמחים, וא"כ איפוא יוחקו מליו, בני לוי יאספו אליו וכו'. ד"א מאדונינו מ"ו אור ישראל וקדושו אב"ד דקהלתנו והמדינה נר"ו הבעה"ח פה ניקולסבורג ר"ח אדר השני גואל ישראל לפ"ק (תקפ"א). נאום הק' מרדכי בנעט חופ"ק נ"ש והמדינה."

(מה) תיי עולם כולל סוגיות הלכות ודינים מלוקטים וחדושים על ש"ע תקפ"א-1821 יורה דעה מהרב הגאון וכו' מוהר"ר יחיאל מיכל (בה"ר מו"ה אברהם מאיר) אבד"ק ציפפער, נדפס בווינא שנת חיי עולם נטע בתולדות התק"ץ (1830) — ז"א תשע שנים אחרי כתיבת ההסכמה. — מעבר לדף השער מונה המחבר את כל הגאונים שנתנו לו הסכמה בסדר זה: הג"ר מרדכי בנעט, הג"ר עקיבא איגה, הג"ר משה סופר, הג"ר משה מינץ, הג"ר אברהם מברעסלא, הג"ר ברוך פרענקל, הג"ר יעקב ליסא, הג"ר יונה מקעמפנא, הג"ר יהושע ראוועטש, הג"ר משה אפרים קאליש, הג"ר חיים לינטשעץ. הוא מתנצל שמחמת יוקר הנייר נמנע להביא את ההסכמות עצמן. —

(מו) שער תורה, כ"ד כללים בדיני ההוראה מאת הגאון ר' בנימין וואלף תקפ"א-1821 (בן הג"ר אלעזר בעל שמן רוקח) ראב"ד ק"ק קאלין, נדפס בווינא תקפ"א. — ההסכמה: "לבי לחוקקי ישראל גדולים חקרי לב המתנדבים בעם להרביץ ולהגדיל תורה ולהאדירה ולבנימין אמר ידיד ה' בנימין מלא בתורה ה"ה הרב המופלג והמאור הגדול כבוד הגאון מוהר"ר וואלף נר"י אב"ד דק"ק קאלין יע"א בן הרב הגדול המפורסם כבוד מחותני מו"ה אלעזר נר"י שהי' אב"ד דק"ק טריטש יע"א ענף עץ אבות אספקלריה המאירה בו החכמה מפוארה וכו' נותן בים התלמוד דרך ישרה וכו' חבלים נפלו לו בנעימות חבילות חבילות הלכות וסוגיות חבל בחבל קושר ונימא בנימא קולע אל השערה לו זרוע עם גבורה, חובר חברים ומשנתו

ברורה וכו' בחכמה פותח שערים שערי תורה וכו', והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, יוחקו בספר מליו להדפיס ספרו שערי תורה וכו' והמסייע להיות לו מעבר לעזרה, יזכו יובילו שי למורא. ד"א מאדמ"ו הרב הגאון הגדול שר הכירה אב"ד ור"מ דקהלתנו ניקולסבורג והמדינה. הבעה"ח יום א' כ"ד סיון גואל ישראל לפ"ק (תקפ"א) נאום הק' מרדכי בנעט חופ"ק נ"ש והמדינה.

(מז) בן ימיני מהר"ר זאב וואלף מק"ק פרערוי, באור על פירוש לתורה תקפ"א-1821 של הראב"ע, נדפס בווינא שנת תקפ"ד-1823. — דברי ההסכמה: "מליצתי תערב עבור הנוכחי המופלא המושלם, הישיש זה שקנה חכמה ומדעים ממפעלות תמים דעים, כש"ת מוהר"ר זאב וואלף מק"ק פרערוי, אשר פיו ידבר חכמות והגות לבו תבונות, ברעיונות נשגבות ורמות פי' וביאור על הראב"ע, ומעודו היה נהנה מיגיע כפו, בזעת אפו, וכעת אשר בא בימים, וחדל אישים, בל יוכל עוד לצאת ולבוא לקראת נכסים כבראשונה, נוסף לזה כי יש לו בנות שהגיעו לפרקן, ואין ידו משגת לעשות להן כמשפט בנות ישראל אשר צרכיהם מרובים, ע"כ צריך הוא לדלג על הערים, ולקבץ על יד יד, מאסף לכל מחנות העברים חתומים על ספרו הנ"ל, בכך אשרי התומכו ומחזיק בידו יד כחה, ורוחו הנכאה, להטיב גהה, ובצדקה יכונן מעשה אדם ישר, כי בדרך צדקה ימצא ברכה וחיים, ולחם מן השמים. היום יום ד' ב' דר"ח אלול תקפ"א לפ"ק פה אייגורוב¹⁹). ד"א מאדמ"ו הרב הגאון הגדול דק"ק נ"ש והמדינה נר"ו המדבר בצדקה. נאום הק' מרדכי בנעט."

(מח) ארץ צבי ותאומי צביה שני באורים נחמדים על ש"ע אבן תקפ"פ-1822 העוז מהר"ר צבי הירש בהר"ר דוד מברודא אב"ד דק"ק קיצע במדינת אוגאראן, נדפס בווינא תקפ"ג (1823) בהסכמת הרמ"ב, והנה היא: "הגיע הלום התורני הרבני מו"ה יעקב נר"ו בן לאותו צדיק הגאון המופלג כבוד מהו' צבי הירש זצ"ל אבד"ק קיצע, וכה הראני ספר כתב מר אביו הגאון זצ"ל על ש"ע אה"ע מן תחלתו עד סוף הלכות קידושין, ונכבדות ידובר בו כתוב משני עבריהם, השם האחד בו ציץ יציץ נזרו נזר הדעת לפלפל בסוגי' הגמרא ופוסקים בדברים נכונים ומזוקקים, ושם השני סיני ועוקר הרים, מלקט אמרים, מדברי פוסקים ראשונים ואחרונים, מלאים הוד והדרת חכמים, עם השלחן אשר לפני ה' במיני מטעמים שונים, טעם כעיקר דאורייתא וכו', והן חזיתי ספרו וברכתי ברוך שחלק מחכמתו וכו', וכאשר ספרים כאלה רובן טוב, אשר לפיהן ישוטטו רבים לבקש דעת גדולות וכו', ע"כ אני כמעתיך אל אצילי בני ישראל, יחזיקו על יד מהו' יעקב הנ"ל ויעודדו אותו להוציא כלי למעשהו וכו'. נאום המדבר לכבוד התורה ולומדי' יום ו' י"ג אלול תקפ"ב לפ"ק הק' מרדכי בנעט חופ"ק נ"ש והמדינה."

(מט) קב ונקי וזל שד. השמן מר' צבי בן יצחק מלייפניק, נדפס באובן תקפ"ג-1823 שנת תקפ"ו-1826. — בהסכמת הרמ"ב נאמר: "החדושים האלה בחבור הזה נשלחו אלי מאת בן דודתי²⁰ ה"ה הרבני המופלא מהו' צבי הירש נר"ו דיין בק"ק גו"ד אשר רוח דעתו קבצן ובתבונת כפיו סדרן, ועיינתי בהן ומצאתי הדברים ראויים למי שאמרם, ישרים למוצאי דעת מפיקי תבונה, בהרבה מקומות

חתומים וביארם על נכון. ע"כ אמרתי עם הספר, מי יתן ויוחקו עליו בעט ברזל ועופרת והיו לו למשמרת ויחלקם ביעקב ויפיצם בישראל. נאום החותם פה נ"ש ה' כסלו אל ישרי לב לפ"ק (תקפ"ג) הק' מרדכי בנעט.

(ג) חדושי הריטב"א על מסכת ע"ז. נדפס באפען לפרט ישרים דרכי תקפ"ג (1823) ה'תקפ"ד (1824). — הספר נקרא במהדורה הראשונה משנת תקי"ט — כ"ג דפוס שאלוניקי בשם „אוריין תליתאי.“ — בהסכמתו להוצאה זו של תקפ"ד אומר הרמ"ב: „מה נאוו על ההרים ההורים רגלי המבשר, מאיש טוב מבשר טוב, זו תורה וזו זכרה לדור דור הוא ניהו הרבני המופלג כבוד מוהר"ר מרדכי נ"י מק"ק שלאנק העולה על רוחו לעשות טוב בתוך עמיו, כ"ר רב מעשהו מלאכת שמים מגי' חסתיים, ויהי ידיו אמונה, למלאות פני תבל תבונה, דובב שפתו ישנים, לדפוס ספרי קדמונים, להפיץ אור תורתן של הגאונים הראשונים, אחרי בלותם תהי' להם עדנה, כי אפסו בינו ובינו, יבוקש ואיננו, ובפרט במדינתנו, תלה מגינו על שלטי הגבורים מגבורי ישראל הקדושים אשר בארץ המה וראשם מגיע השמימה, שלשה המה נפלאו חדושי הר"י מיגאש על מס' שבועות, חדושי הרמב"ן על מס' קדושין, וחדושי הריטב"א על מס' ע"ז, אלו ואלו דברי אלדים חיים, כי חיות הנה ומפיהם אנו חיים וכו' ודברי קבלה א"צ חיוק והסכמה, מפורסמים בקצוי האדמה קדמה וימה, וראוי להחזיק ידו כהי לבצוע מעשיהו וכו' וכו', ה"א מאדמו"ו וכו' הבעה"ח פה נ"ש ח' אדר שנת תקפ"ג הק' מרדכי בנעט.⁽²¹⁾

(גא) דרך החיים על הש"ע אורח חיים הלכות פסח ומשם יפדו והיו לשני תקפ"ג (1824) ראשים האחד נקרא דרך הקצר והשני נקרא דרך הארוך. חברתי אני הצעיר באלפי ישראל יחיאל מיכל בא"א הרב מוהר"ר אברהם מאיר זצ"ל חונה פה ק"ק ציפפער יע"א. נדפס אצל אנטאן שמיד בווינא בהוצאת פרעסבורג שנת תקצ"ז (1937)⁽²²⁾. — מתוך ההסכמה: „הרב המאור הגאון מעוז ומגדל כבוד מוהר"ר יחיאל מיכל נ"י שהי' אבה"ק קלאוונע ולע"ע הוא חונה בק"ק וידיאווע ובמועט זמן היותו פה דרך העברה ה' לי עסק עמו בדברי תורה, והייתי מסלסל עמו באיזה ענינים, ובכל צד מראה פניו ובידו תכריך כתבים, חידושים שונים אשר הביא והעלה ברעיוניו כרב אונים קרית ספר אמרי שפר על ש"ע חושן משפט וברוחו פי שנים גם על ש"ע אורח חיים, ומטרתו הזמן ודרכים דרבנן לא שמתי עיון רק על אפס קצהו ואמרתי א"כ איפוא יוחקו בספר מלין לחלקם ביעקב, ונותן לו תפוצתו דרך כבוד וכו' ויפתחו לו שערי עזרה וכו' הבעה"ח פה נ"ש תקפ"ג לפ"ק, נאום המדבר לכבוד התורה ולומדי' וכו' הק' מרדכי בנעט.“

(גב) שני עפרים דברי מוסר ודרושים מראשית השנה עד אחרית השנה תקפ"ד (1824) מר' יעקב בהגאון מוהר"ר צבי הירש ברודא חונה פה ק"ק קיצע, נדפס בפראג תקפ"ה (1825). — וזאת היא ההסכמה היותר קצרה של הרמ"ב: „בהיות ה"ה התורני והרבני מו"ה יעקב נ"י בן הגאון המפורסם מו"ה צבי זצ"ל שהי' אב"ד בק"ק קיצע הבהיר לבו להוציא ספרא דאגדות ממר אביו הגאון זצ"ל וחביון ד"ת על לומדי' בכך נדבה רוחי שבאם יוציא לאור ספרו לקחת ממנו במחיר

תשלומו כאשר יושט עליו ערכו אי"ה. החותם פה נ"ש יום א' כ"ח אדר תקפ"ד.
מרדכי בנעט.

(ג) בית יצחק מהר"ר יצחק בר' אליעזר על הלכות טרפות וניקור, נדפס
תקפ"ד-1824 באפען שנת תקפ"ה. — הסכמת הרמ"ב: "ה"ה הרבני
המופלג מהר"ר יצחק נ"י רבים וגם שלמים נתנו עליו מהודם והעידו עליו היות בקי
בטרפות כר' יוחנן, ודבריהם מוחזקים בעיני ונאמנים מאד. אם אמנם לא עיינתי בכל
הספר הלקוטים שלו כי בחלה נפשי²⁸) ואין העת מספיק עתה לעיין בחדשות, כבר
הוחזק גברא בקדמייתא בספרו אהל יצחק, לאסופי ג"כ קאתינא להעיר לב לתמוך
את האיש הרבני הישיש ועושה צדק ולאמצהו במה דאפשר. יום א' י"ד אב תקפ"ד.
הק' מרדכי בנעט.

(נד) שבילי עולם כולל ארצות תבל למחלקותיהן אוירן וצאצאיהן.
תקפ"ה-1825 אמונות ודתי תושביהן, מנהגי ממשלתם, חכמתם
וידיעותיהם, לשונם ומעלליהם, מאת ר' שמשון בלאך הלוי, נדפס בזאלקווא
תקפ"ז-1827. — מליצת הרמ"ב: "חזיתי איש סופר מהיר ודובר צחות ה"ה התורני
המופלג החכם השלם כמוהר"ר שמשון בלאך נ"י אשר בספרו שבילי עולם און תקן
וחקר מחקרי הארץ תבל ומלואה לדעת תכונות תושביה, יבולה וצאצאיה מימי
ונהרותיה, מחזיז ועריז, כשמות אשר היו להם מימי קדם, מוסבות שמותם לאשר
יקראו עתה, ואסף וקבץ מדברי הימים וספרי החכמים על כל חלק אויא, ובתוכו
רצוף וכלול תכונות ארץ הקדושה וירושלים תוב"ב הכל בלשון צח ונקי, לתת חכמה,
לנערני בני ישראל דעת ומזמה, ועוד תועלת רב נמצא בו ב"ה הרים קרן לשוננו
הקדושה, אבן הראשה להראות יפיה והדרה, וכי לא אלמן ישראל להביע אומה
ודברים ולחוות דעתו ומחשבתו מכח אל הפועל מכל אשר יזום לדבר יהודית ולמלא
בשפה ברורה, גם עין בעין יחזו נדתי ישראל כי שם פזורה אנהנו בארבע כנפות
הארץ, וזאת היא תנחומתנו אשר כן יקום המקרא שכתוב אם יהי נדחק וכו'. ואם
אמנם בהיותי משוטט בו מעבר אל עבר ראיתי כי לא נמלט החכם המחבר משגיאה
הלא היא בדף ק"ז בהערה אשר שם, שם הזכיר והעיר על דבר בלתי נכון ויעצתיו
שאם ישיב ידו שנית להדפיסו יסקל המסלה וירים המכשלה, אך ראה זה לבד
מצאתי ואין עוד עולתה בו, וכאשר רבים וכן שלמים יתנו עדיהן ותהלתו יספרה
כן גם אנכי לא אחדול פרי עטי לתמוך ימינו ולהמליץ טוב בעדו ואשר התומכו
ומחזיק בידו לקחת ממנו ספר הנ"ל, יברכהו ד' במאודה ויגן בעדו ויהי כזית
הודו, ד"א מאדמ"ו הרב הגאון וכו' הבעה"ח היום יום ג' ט' כסלו תקפ"ה פה נ"ש.
נאום הק' מרדכי בנעט.

(נה) ב"י ש"י מאת מהור"ר יהודא שלם יניסי מטריאסטי יבאר סדר חשבון
תקפ"ה-1825 העתים גם בלשון הקודש גם בלשון איטליא עם לוח
המחזורים לתקופת שמואל ולוח לק"ס שנים הקורא מולדות החדשים ונגודיהם
ותקופות השנים וכו', נדפס בווינא תקפ"ז-1827. — ואלה דברי האגרת: "ב"ה פה
ק"ק ניקאלשבורג יום ד' בשבת ח' לחודש טבת תקפ"ה לפ"ק, איש אשכול, איש

אפרתי איש נבון וחכם, יודע בינה לעתים אשר יעשה בישראל, החכם השלם מוהר"ר יהודא שלם יניסי, יא"ק! הגיע אלי ספרו דמר ספר חשבון העתים, כולל חשבון המולדות והנגודים וקביעות המועדים והתקופות והשאלות על ק"ס שנים אחת מהנה לא נעדרה והוא מפליא לעשות בסדר נכון ומדוקדק מאד, ואמת לא פניתי ליקח לי מועד לעיין בחשבון עד גמירא, ועל כן מסרתי הדבר ליד הרב המופלג מה' משה ליב נ"י דיין העיר פה ק"ק נ"ש, והוא בקי מאד במלאכת חשבון העיבור ויגע הרבה ולא מצא שום שגיאה בחשבון המולדות והנגודים והקביעות, אך בהתקופות יש י"א טעות ובהשאלה שני טעות עם תקונים במקומו וכו' וכו', וכאשר שכבר הלכו בו הגמושות, הראשון ה"ה הרב הגאון המופלג מהו' אברהם אליעזר סג"ל אב"ד ור"מ בק"ק טריאסטי, גם אני החתום מטה מצורף לי הזקן זה שקנה חכמה הרב המופלא נר"ו הנ"ל, מעתה יכולים כל ישראל לסמוך על ספרו דמר, דבריו ישלח ביעקב ובישראל, ויודעי בינה לעתים יגילו וישמחו על משנתו סדורה וערוכה ושמורה מכל שגיאה, נאום הד"ש הק' מרדכי בנעט חונף ה"ה ק"ק נ"ש והמדינה יע"א — ואחר זה שם מודעת המחבר הירחנאי: הטעויות הנ"ל בחיבורי תקנת.

(גו) היום התלמוד מהר"ר משה יהושע העשל בן הגאון מרדכי זאב אבד"ק תקפ"ז 1827. לבוב עם הגהות ותוספות חדשים מאת הרב הג' מרדכי זאב ומהר"ר יוסף שאול סג"ל נקראים מפרשי הים נדפס בלבוב תקפ"ח 1828. — הסכמת הרמ"ב: «הנה יד שלוחה אלי מק"ק לבוב מהנחת גיסי הרבנים מאורות הגדולים ה"ה המאוה"ג כבוד מוהר"ר מרדכי זאב סג"ל וגיסו המאוה"ג מהור"ר יוסף שאול סג"ל ג"ס מחזיקים בתורת משה דודם המנוח הגאון המובהק מוהר"ר משה יהושע העשל זצלה"ה דובבים שפתי ישנים ישני עפר חלקם בחיים הן בעודנו חי עמנו הרביץ תורה והרבה ישיבה ואף כי אחרי מותו דבריהם הם זכרונם אשר זכה להשאיר ברכה כתבין קודש חדוש הלכה, משה כתב ספרו וספרו אהוב ונחמד להשכיל, והתורה מחזרת על אכסניא הנ"ל תרי גיסי שלשלת גדולה שיצאה ממנו חפשו באמתחות הכתבים שלו וראו לסדר חלק קטן מהם חדשים על בבא קמא על מכבש הדפוס להעלותו, לזכות את הרבים ולזכותו, ולזכור שם המת על נחלתו, ואת נחלת עבדי ד' העמלים בתורתו ומזאת התורה שם משה שלחו אלי איזה קונטרסים ואבא היום אל העיון אפס קצתו ראיתי דבריו טובים ונכונים, בחכמה פותח שערים, מתיב ומפיק הרים, וערבים עלי דברי דודם, לשעשע בוינוק בחור עם איש ישיבה, ומסתמא החלק תקיש על הכלל והדברים ראויין למי שאמרן ומצוה נקראת על שם גומרן, ויהי ידם אמונה למלאות פני תבל תבונה, לזאת ידי תכון עמם, ואומר לפועלי טבא ישר חילם ופועל ידם תרצה לחלקם ביעקב, ונדיב העם ולומדי תורה יפתחו להם שערי עזרה ויבצעו מעשיהם ומחשבתם הרצונו אשר החלו לעשות, ומכש"כ להרחיק אבות נזיקין ותולדותיהן וכו' והשומע ומסייע מרומם ישכון וכעץ שתול על פלגי מים, ומציון תצא תורה ודבר ה' מירשלים, הכ"ד הבא עה"ת פה ניקלשפורג עש"ק ג"ס למב"ר תקפ"ז לפ"ק, הק' מרדכי בנעט.

(גו) משה בירד בר על התורה לזכרון יוסף שטיינהארט הוא השליט באורייתא תקפ"ז 1827. בק"ק פיורדא על כסא הרבנות, יצא לאור ע"י נכדו מהור"ר

עקיבא שטיינהארט אב"ד ומו"צ דק"ק קובנא (קובין) בגליל אראווע במדינת
אונגארן, נדפס בפראג שנת תקפ"ח. — לספר זה יש שתי הסכמות הראשונה מן
הרמ"ב והשניה מן הח"ס. נוסח הראשונה הוא: "היום בא לפני הרב המאור הגדול
מו"ה עקיבא אב"ד דק"ק קובנע במדינת אונגארן, אבן זהר מתגסס בגור הקודש
זרע ברך מאמ"ו הרב הגאון דק"ק פיורדא, בעל מחבר שאלות ותשובות זכרון יוסף,
אשר שאבתי מים קדושים ממקבת בורו, וביד נכדו הרב נ"י חבור חבה מחוכם
מתכריך כתבים אשר הניח אחריו ברכה אביו זקנו הגאון המנוח הג"ל על מס' ב"ב
והוסיף מעט מן דילי וסדר דבר דבור על אופני הפרשיות בסדר התורה וזכוה אוכזר
שאלה הנה דברי פי החכם חן שפתים ישק, אזני שמעום ותבונום ועיני ראו ולא זר
הכתב מעשי אצבעות הגאון המנוח כעתה כן אז ראיתים, וכמעט למדתי אצל הגאון
אביו זקנו ז"ל רוב השטות והענינים אשר פרש מסך שכלו עלי במסכתא זו ומי יבוא
אחר ארי חי איש רב פעלים להגיד עליו סהדותא דבר שפתים למותר, כל רואי
ספריו טעמו כהלך דבש כולו מחמדים, אך לכבוד נכדו הרב הגדול יצאתי בעטי
כי פגע בי לענות בתוי ולהיות בתוך מעידיו ולא אמנע טוב מבעליו אולי יהי לו
לחוסן ישועה, והנני אומר אם יוציא ב"ה הרב הגדול מו"ה עקיבא מחשבתו לפועל
וגמר אומה מלאכתו לא אחלץ לקחת ספר אחד במחיר אשר יושת עלי, א"ד אדמ"ו
הגאון המפורסם הרב דמדינה נ"י פה ק"ק מיזלאף" (י"ע"א היום יום ג' כ"ד סיון
תקפ"ח). נאום הק' מרדכי בנעט. — וואלף ל"ש זצ"ל אב"ד דק"ק טרענטשין הובא לדפוס ע"י
החבר (הנח) קדושת ישראל חלק שני הוא חדושי הלכה על מס' גטין מהר"ה
תקצ"ט 1829. וואלף ל"ש זצ"ל אב"ד דק"ק טרענטשין הובא לדפוס ע"י
בנו ר' יעקב ל"ש ונתוספו בו איזה חדושים מהרב הגאון מו"ה דוד דייטש אב"ד
עיר חדשה נדפס בווינא שנת תקפ"ט. — הסכמת הרמ"ב: כללות ופרטות נאמרו
מסיני ועוקר הרים, הוא הרב הגאון המנוח מו"ה וואלף ל"ש זצ"ל ה' המפורסם
לשבת שהי' אב"ד בכמה קהלות והרבה ישיבה וחכמה והעמיד תלמידים, לדבר דברי
נגידים, וכל ימי חייו עמל ויגע ועשה ציצין ופרחים לתורה וכו' ואף אחרי מותו הניח
אחריו ברכה חכמה ומלאכה, כתבי קודש בהלכה, כאשר כבר יצאו לו מוניטין בספרו
על מס' כתובות בטוב טעמו, כח מעשיו הגיד לעמו, ועתה רוח ה' החל לפעמו, על בנו
עץ אבות התורני מו"ה יעקב ל"ש להוסיף קדש חדושי אביו הגאון על מס' גטין
נראה בעליל מזוקק שבעתים טובים השנים, אלו ואלו דברי אלהים חיים וברא מזכה
אבא לדובב שפתים ישינים ואחרי בלותו תהי' לו עדנה אשר יש לו שכר טוב בעמלו
וחנתה נפשו בגלגל ויעקב הלך לדרכו דרכים מדרבנן, והוא עצמו צורכא מרבנן,
ותהי' ידיו אמונה ולא תרפנה, על מזבח הדפוס תביאנה בכיוון יקבענה בכסף מלא
יתננה הוא באר את התורה הואלה וכל נדיביו עם ישראל, ונהי' לו לעזר ולהועיל
להוציא מחשבתו אל הפועל, וגם הקונים הנגשים לבוא על החתום במעות קדימה
כעת נאמר לעקב מה פועל, וה' יתן חלקו בתורתו ובא לציון גואל, היום יום ה'
י"ג טבת תקפ"ח פה נ"ש. הק' מרדכי בנעט חופק"ק נ"ש והמדינה י"ע"א.
בהסכמה הזאת על ס' קדושת ישראל סיים הגאון זצ"ל את מלאכתו הקדושה,
מלאכת ההסכמות, כן לא כתב עוד, הסכמה בשנה ההיא, שהיא שנת מותו תקפ"ט

המעוברת, ובדיוק שמונה חדשים מיום י"ג טבת עד י"ג אלול עלתה נשמתו לחסות בצל כנפי השכינה עם אבותיו הקדושים בג"ע העליון. בשמונה החדשים האחרונים לחייו היה יכול עוד לכתוב הסכמות, אך בינתיים מלאו ארבעים שנה לרבנותו בג"ש והמדינה ויאמר ד' אליו רב לך אל תוסף כי בשטח ההסכמות כבר הגעת למדרגה הגבוהה ביותר ב"קדושת ישראל" ותהי לך לאות ולמופת בזה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה.

ועתה נחזור על רגע אחרוני לסימן כ"א ששם כתב הרמ"ב בשנת תקנ"ו, כאשר היה בגיל ארבעים וארבע "זאת מודעת שאין דרכי ליתן הסכמה על שום ספר חדש מחמת סייג וגדר מטעמים הכמוסים עמדי", ובשנת תקפ"ג, שש שנים לפני הטלוקותו, ויאבק הח"ס אתו שיתן הסכמה לס' ישן גושן "אוריין תליתאי", ואנחנו רואים שבין שנת תקנ"ז ובין תקפ"ג, משך כ"ו שנה, נתן שלשים ושבע הסכמות וזה פליאה גדולה. ואם אמרנו בתחלת הפרק שמפני לחץ דורשי הסכמות ביטל רצונו מפני רצונם, הלא עכשיו, אחרי שהגענו לסוף הפרק, אין הטעם הזה מספיק לנו כלל, כי אם מפני הלחץ יצא מגדרו היה לו להסתפק במועט והוא נתן הרבה מאוד, ע"כ יש בוודאי לדבר זה טעם אחר והוא יענה את הכל. הצדיק הזה כשהיה בן חמשים לעצה שת עצות בנפשו להמעיט את החומריות שלו ולהעלות את רוחניותו לתכלית השלימות וביקש אפילו מאשתו הצדקת לפטרו מחיוב העונה²⁵ וכן רצה גם להפסיק לגמרי בנתינת הסכמות כדי להתחמק מבני אדם כי היה מעדיף להתבודד בקדושה בחדרי חדרים — ואז עלה ברעיונו הפסוק מישעיהו הנביא (פרק מ"ב, כראשי תיבות ממרדכי בנעט) "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", אשר בא לעורר את הצדיק, החולך בדרכי השם ומדבק בו, שגם הוא לא רק יגדיל את התורה בתורתו אלא גם ירבה להאדירה ע"י תמיכת חכמים וסופרים וכן מצינו ברוב הסכמותיו משנת תקנ"ז ואילך שחתם, "נאום המדבר לכבוד התורה ולומדיה" וק"ל. —

ובמה שדברנו בתחלת הפרק שמספר ההסכמות הוא ששים, וכאן הובאו רק חמשים ושמונה, אין טעות ואין שגיאה, כי בהסכמה לס' חדושי הריטב"א (למעלה סי' ג') הסכים הרמ"ב במפורש על עוד שני ספרים והם חדושי הר"י מיגאש וחדושי הרמב"ן ועי' נשלם בדיוק המספר ששים: —

ובסיום הפרשה עלינו לתקן שגיאה בספר "מפתח הסכמות" של הרב לעווענשטיין. הוא מביא בין הספרים שהסכים עליהם הג"ר מרדכי בנעט מג"ש גם את הספר בית יעקב, פירוש על מס' עירובין מר' יעקב וואליער מק"ק בוטשא גליל טרענטשין הנדפס בזאלקווא שנת תק"ץ. ואחרי עמל רב בא לידינו הספר עם ההסכמה משנת תק"פ. והופתענו לראות בכותרת ההסכמה שהיא לא ניתנה מהגאון רמ"ב מג"ש אלא מש"ב ותלמידו הגאון ר' מרדכי בנעט משטאמפי וא"כ אין לה שום קשר עם ההסכמות של הרמ"ב. — והפתעה גדולה מזו היתה לנו שהרב לעווענשטיין לא ידע כלום מהרב משטאמפי ושגם הוא בשעתו כתב הסכמות וע"כ לא הזכירו כלל במפתח שלו. —

(1) הכוונה על ספר „בשמים ראש“ של הרב ר' שאול בן הגר צבי הירש מבערלין. שהיה בשעתו אבן נגף לרבנים החרדים. השווה על זה הלאה בפרק „הרמב“ יוצא ללחום בפורעי הדת“ (2) בפרשת כי תבוא (דברים כ"ו פסוק י"ט) ולהיותך עם קדש ליה ובטעות נדפס בהסכמה „לעם“ קדש בלמ"ד לפני מלת עם. (3) מהגר גרשון חיות יש בס"ה רק י"ד הסכמות ביחד עם זו ועם לס' עטרת שלמה הג"ל וגם עם לס' רוח חיים המובא בסמוך וא"כ באמת הסתייג מאוד בדבר זה. (4) וזה הוא דבר חדש שחידשתי בענין ר' אברהם ביהא שאמרו עליו שהיה אדם פשוט ולא זכרו הרמב"ב כלל וגם שמת קודם שהכירו בנו ודומה לזה, כנזכר לעיל בפרק שני. (5) מערכת ספרים ח"א אות ו' סימן כ"ב. (6) אושא ושפרעם הם שני מקומות בא"י, ר"ה ל"א ע"ב. (7) השווה ראבינוביץ, דקדוקי סופרים עמוד 110-111. (8) ראה להלן במקומו על הסכמת הרמב"ב לס' מהרש"א. (9) ההבעה „הוא שומר מסילת עיון הישר“ מראה שהרמב"ב שמח מאוד כשמצא בהמחבר הגדול הזה אנוש כערכו. אשר דרך לימודו היה ג"כ בעיון עמוק וישר בלי פלפולים המקריבים את הרחוקים ללא צורך וללא תועלת. (10) משביר עולה תקנ"ב וכבר כתבתי למעלה שהגן המחבר נתן בדף ההסכמות שם תודה גלויה לתלמידו הבחור ר' שמעון הירש מארקברייטר על שהיה לו עזר להועיל בזמן חיבורו. שער בינה ושהגר יואב שלחו לשיבת ג"ש ונעשה חתן הרמב"ב. (11) ושמרבתקנ"ב, ולעונשטיין, שכתב ב„מפתח“ שהרמב"ב נתן הסכמה זו בשנת תקנ"ד, טעה ואפשר שלא ראה את הספר עצמו. (12) ראוי לציין כי הס' זבחי שלמים זה זכה לכמה הוצאות והאחרון שהוציא לאור בהעתקה אשכנזית היה הד"ר זעליג גרונמן רבה של הנובר ז"ל אביו של כבוד ידידי סאמי גרונמן נ"י הנודע מפעולותיו בשטח הציונות. — (13) גם לספרים אלה חכמת שלמה וחובת הלבבות. נתן הרמב"ב הסכמות, כאשר נראה הלאה. — (14) רק אחרי עמל רב הצלחתי לראות את ההסכמה הזאת. כי כידוע דחה דחה הש"ס המפורסם ראם ווילנא כמעט את כל ההוצאות. מזמן הקדום ומשום שהספריות בתל אביב נוסדו בזמן האחרון לא נמצאים באוצר הספרים שלהן לא השטיין מווינא ולא הס' מהרש"א מברין. בלי ספק ישנן ההוצאות העתיקות אלו בספרי האומית בעיר הקודש ירושלים, אך בשעת מלחמה וחירום היא סגורה. והנה נחני ד' לבית ידידי הרב ד"ר שמואל לעמבערגער נ"י כאן ת"א ולשמחתי הראני את הספר והרשה לי להעתיק ממנו מה שצריך לי, יישר כחה. (15) הרב לעונשטיין לא הזכיר את ההסכמה הזאת ומדוע לא הביא אותה המדפיס בבירן. יש לתבץ בזה שהרמב"ב שלח לו רק יפני כח להדפסה. כי בלי רשיון מהרב המדינה היה אסור עליו לקבל שום ספר עברי להדפיס, אבל הסכמה כעין הסכמות האחרות, שבהן ידבר על המחבר ועל תוכן הספר, לא כתב ולא נתן הפעם. ובמקרים כזה עוד גיפגש הלאה. (16) ענין דב שטיבל מבוואר בפרק „הרמב"ב יוצא ללחום בפורעי הדת“ (17) ידוע כי אחד מגאונני הזמן ההוא הוכיחו על אשר הסכים לספר זה והשיב לו הרמב"ב נדרשתי לשום עין וכו' ובחגתי וצרפתי ותקנתי מקצת מקומות למען יצא נקי. ועל אופן זה הסכמותי. וענין בס' תולדות לר' יעקב אבריל עמוד 29 באריכות. ואני הכותב ראיתי הוצאת שניה בלשון אשכנז משנת 1837 בשם „בני ציון“ בהעלמת שם המחבר ונדפסה בראשה הסכמת הרמב"ב משנת 1810 ג"כ באשכנזית ובפירוש נאמר שם כי הדבר נעשה עפ"י פקודת הקיסר שרצה למסור לידי הנוער היהודי איין רעליגיאזעס אונד מאראלישעס לעזעבוך. (18) הרב לעונשטיין לא ראה את ההסכמה הזאת ומפני כן לא הזכירה במפתח שלו והנה היא מכרזת על הרמב"ב שכל מעשיו היו שלמים מבחינת אומר ועושה וגזר ומקיים, ומה שהחליט להלכה בדין ודברים שבין מדפיסי ש"ס ווילנא לבין מדפיסי ש"ס רעדלהיים בהוצאה שלישית בווינא, וגם בזה היה מוכה הרבנים ומגדיל תורת הדת. כי מחזורי רעדלהיים בהוצאה הראשונה והשניה היו לקיים בהרבה מקומות וענינים כמו שאישר בעל פני אריה הגאון המפורסם מוהר"ר אריה ליב אבד"ק ראטרדם במכתבו לר' ברוך באשוויץ כאשר זה הודיעו שעומד להוציא בווינא את המחזור רעדלהיים מדויק יותר טוב עם באור הפיוטם ופירוש מתאגם באידיש דייטש והשיב לו בזה"ל: אהובי! בשמועה זו העטית עלי מעיל גיל ותאורנו שמוח. בשמים עדי אם לא זה שנים רבות נצטערתי על המכשול הגדול הזה אשר מלבד מה שגמצא מן ההשחתה בעיקור הפיוטים ותהלות לאלה מעדי ד' ע"י שיבושי הדפוס, הנה הנשים וההמון העם שאינם מכירים בלשון הפיוט וצריכים אל העתקה אשכנזית אין להם מאותה העתקה הנמצאת כעת כ"א עמל סח ויגיעת שפתים מאין דבר אשר יהנו (אולי יהנו) בגרונם, ומבלי יכולת לצרף באחד מן הפיוטים כוונה תמה נמשכת מתחת הפיוט עד סופו המקשרת ענינו, ואף כי בדרגו זה אשר לאורך ימי שבתנו על אדמת גכר רבות בנות ובנים מילדי העברים למדו לשונם דבר נצחות לשון העמים אשר נפוצו ביניהם עם ועם כלשונו ורגילים הרבה בספרי מליצותיהם ושירותיהם, ובעונותינו שרבו עינינו ראות שבקראם את הפיוט מתוך ההעתקה האשכנזית הנמצאת כעת ישחקו על העדר קישור וחיבור דבריו ילענו על עלג לשונו וגעלה נפשם בו, ויחפאו דברים אשר לא כן על הפיוט עצמו בחשבם שהקלקול הוא בעצם הפיוט וקוצר יד מחברו ויתנו פאר לספרי יתר העמים ואחריתם להחליף הקדש בחול, להמיר אמרי תהלות

בתהלות וספרי תפילות בספרי תפלות, ויעזבו אשת חיקם ויהבקו חיק נכרי, ואתה כי הכינות את לבך להרים מכשול זה מדרך עם ד', ברוך אתה לד', אמת, כי תחת סבל רב ועול כבד הסית שכמך, נסית ימינך אל מלאכה רבה היא מאור, להלביש כוונת הפיוס, אשר ממאמרי רז"ל היא מוצאת, מעילים ממלים אשכנזית, אך בכל זאת אל יפול לבך עליך, חזק ואמץ קרב אל המלאכה, ומי שחגגך דעת הוא יכונן מעשי ידיך וכו' והוא ית"ש בחסדו ישלח עורך מפורש וכו', סוף דבר לא לבד שאני מסכים, אבל גם לבי שמח מאוד על צאת שתי המחברות (המחזור ותורת אלקים מפורש) האלה וכו'.

ברור שגם הגאון הרמ"ב חשב כמו הגאון פני ארי' בענין זה ומשום כך תמך בידי ר' ברוך באשוויץ והשפיע בעידודים ובעצות מועילות לפי דעתו על המדפיס שמיד בווינא. ואגב מעניין שר' אברהם נ"ש בדורו של הרמ"ב פנה לרבו הג"ר אלעזר פלעקלש בפראג בשאלה אודות הפיוסים שעלו כולם קמשונים וכו' והשיב לו תשובה ארוכה וערוכה הנדפסה בס' תשובה מאהבה יע"ש. — ¹⁹) אייזגרוב היא עיירה עם אויר טוב בסביבת נ"ש ואו"שהה שם רב המדינה כנראה לנופש מעט ושם נתן את ההסכמה לר' וואלף הנ"ל. — אחרי הסכמת הרמ"ב יש עוד הסכמה מהרב מהור"ר מיכאל ווראניק אב"ד ור"מ דק"ק רויסטיץ במעלהרין, בה אומר, מי אני לבוא בפני עמי לעשות חיזוק לדברי הגאון אמ"ר (אדוני מורי ורבי) אב"ד דק"ק נ"ש והמדינה, מכאן יוצא שהיה תלמידו של הרמ"ב וע"כ רשמתי למעלה בין תלמידי הרמ"ב. — במליצת הג"ר ברוך פרענקל שם נקרא המחבר בנימין וואלף מק"ק פרערוי. — באיזה אופן היה בן דודתו או בדיוק יותר של מי היתה דודתו זו לא הוברר עוד. אפשר רק שהיתה אחותה של פראדל אם הרמ"ב, כלומר גם היא בת הג"ר אברהם אבריל החסיד מנ"ש ונישאת לר' יצחק מלייפניק אבי ר' צבי המחבר קב ונקי, או שהיתה אחות אביו ר' אברהם ביהא מגזע הח"צ. — ²⁰) השווה מה שכתבתי בתחלת פרק זה בנוגע להח"ס וההסכמה לס' אוריין תליתאי. — ²¹) השווה למעלה סי' מ"ה, "חיי עולם" ששם המחבר הזה לא הביא הסכמות. — ²²) בהלה נפשי, כלומר בקיצורי דינים! בהרמ"ב נתקיים כאן והריוח ביראת ד', כי רק ביד סולדת כתב הסכמה זו בהסתמכו על התעודות שנתנו אחרים ומעניין מאוד לקרוא בשה"ג החדש להגאון היד"א מערכת ספרים ח"ב עמוד 13 וז"ל: בית יצחק לקוסי דינים מהלכות טרפות וכו' וברם צריך למידע כי המחבר הזה במח"כ שגה הרבה פעמים בספר הזה בדיני איסור והיתר ולא ירד לעומקא דדינא וידוע גודל אזהרת רבותינו לבל לפסוק דין מקצורי דינים, וההכרח יביאני לקצר במקום שראוי להאריך — ודי לחכימא ברמיזא. — ²³) היא העיר מיסליץ במעלהרין שמלפנים קראו לה היהודים מיזלאף, הרמ"ב שהה שם כרב המדינה לצורך שעה בעניני אותה הקהלה וכתב שם ההסכמה. — ²⁴) הג"ר יעקב אבריל בס' תולדות עמוד 34 אומר: בהגיעו לערך חמשים ביקש מן זוגתו (היא אמי הצנועה נ"ע) לפטרה מחיוב עונתה, אף גם בבחירתו עשה לו גדרים וסייגים בענין זה, אך כעת פירד ממנה לגמרי, וראוי להזכיר את אשר השיבה אמרי' לו ופי' פתחה בחכמה: ידיד נפשי! נפלאות אהבתך לי, ונפלאים מעשיך! נפשי יודעת מאוד, כי לא חללת יצועי ולא הפרת ברית אשת נעריך, וכימים דבאך — אך מחכמה שאלת זה, אמרת לחכמה אחותי ומודע תקרא לבנינה ורעותי (מורה לעשר ספירות), אל תדאג עלי ואל יפול לבך, טוב דמה לך דודי וצבי חשקי! על הר המור עובר בעמק חסידות — וגבעת השלימות, הפרד נא מעלי בא בחדרך חדר בחדר והיכל בהיכל ה' שמה — שם רוח דודים והתעלס באהבים תחת דודאי — ולילות על ימים תוסיף אומץ ורזיונות, והי' כי תבא על שכריך וענתה גם בי צדקתי ביום מחר אנכי נצב עמך אתך במחיצתך, כי אבנה ממך גם אנכי שפחתך. — מעת ההיא והלאה לא הי' דר בדירה שלה ולא דיבר עמה ביחוד, אף גם אהב אותה כנפשו, והי' זה רק לגדל חסידות ופרישות עכ"ל. — הצדקת מרת שרה פינקל נפטרה בשנת תקפ"ח שנה אחת לפני בעלה והניחה אותו לאנחות... אך לפני נסיעתו האחרונה לקארלסבאד גיגש לחדרה בדברי פרידה באמרו כאילו דיבר להצדקת המנוחה, הלא תקבלו אותי כאן" ולא הכינו העומדים שם מה שאומר עד שהובא ארונו מל"ש בערב שבת והוצרכו להעמידו בחדר זה עד קבורתו ביום הראשון, אז נודע להם שבנבואה אמר זאת. —

ה ע ר ה : אחרי שסידרתי וגמרת את הששים הסכמות נודע לי מידידי הרב ר' יששכר תמר גי' כי יש עוד הסכמה מהגאון הרמ"ב לספר "שלום ירושלים" של הגאון ר' נחום טריביטש ונוכחתי כי אמת הדבר ואנוכי לא ידעתי, וכאשר לא מצאתי את הספר בספרי הרמב"ם שוב אצתי ורצתי למו"ס שטיינר ואצלו ראיתי אותה ההסכמה לירושלמי סדר מועד הנדפס בווינה ע"י שמיד וזה לשונה: "בעז"ה אחינו בני ציון הנדחים, שאלו שלום ירושלים ספר חזון נחום, אשר חזה העלה גברא רבא ה"ה הרב המאה"ג כבוד מו"ה נחום טריביטש ג"י היושב בק"ק פראג בשבת תחכמוני, עמוס בתורה כשמעון העמסוני, ועשה לו מחברת על תלמוד הירושלמי ופירושו בקצה המחברת, וקרא לו שלום ירושלים, בלול מבבלי וירושלמי ועושה שלום ביניהם, אלו ואלו דברי אלקים חיים, והיו לאחדים בידו, מירושלים עד בית חדרו, וטעמתי בקנה המשענת אשר שלח לי הלק אחד, ומסתמא החלק

מקיש על הכל, וקבץ על יד מפי סופרים וספרים, ותוספת מרובה שהעלה במצודת שכלו אשר חנן ה' אותו, וראיתי שהם ישרים למוצאי דעת, הגדיל תושי' וגו' בים התלמוד הנ"ל דרך נתיבה, והוא לעזר ותועלת להעוסק בתלמוד הנ"ל, שמתוכו יובנו דבריו בקל, מישב קושיות וסתירות, בסברא ופנים מאירות, גם הוא לפתח עינים, כראה מקום מענין לענין באותו ענין מני' תסתיים, לזאת גם ידי תכון עמו וזרועי תאמצנו להסכים עם הרבנים שקדמוני (ר"ל הג"ר אלעזר פלעקעלש ור' שמואל סג"ל לנדא בפראג), יהי רצוי אחיו, יפוצו חוצה מעינותיו, יזל מים מדליותיו, ד"א המדבר לכבוד אכסני' של תורה, להגדילה ולהאדירה מאדמ"ו הרב הגאון הגדול וכו' אב"ד ור"מ דק"ק ג"ש והמדינה ג"י הבעה"ח פה נ"ש מש"ק נגהי יום א' ה' שבט תקס"ב לפ"ק, נאום הק' מרדכי בנעם חונה פה ק"ק נ"ש והמדינה יע"א, ואל ירע בעיני הקורא על כי לא תיקנתי את החשבון מששים לששים ואחת היות והעיקר הוא המספר בעשרות ומדברים גם מחמשים שערי קדושה אף שיש חמשים ואחת כידוע עפ"י הפסוק שלח נא ביד תשלח (שמות ד' י"ג), השווה גמרא מנחות דף כ"ט ע"ב בענין ר' עקיבא ובמלת "נא" מרומזת, כך אומרים, מעלת ר"ע בשער קדושה הנ"א וד"ל. —

התרות-ההוראה-שנתן הרמ"ב

בענין זה היה הרמ"ב זהיר מאוד ומן היום שנתעלה לרב המדינה במעלהרין שם לו חוק ולא יעבדו לתת סמיכה אך לאיש שכבר בחרה בו אחת הקהילות במדינתו וגם זאת רק אם המועמד היה נשוי אשה. ואפילו לתלמידו המובהק ביותר לא נתן רשות הוראה כל עוד לא באה לו הודעה מפורשת מאיזו קהלה במעלהרין על החלטתה לקבלו לרב. ולתלמידיו שיצאו אחרי גמר לימודם בישיבת נ"ש לארצות אחרות לא נתן כלל הורמנא אלא תעודת אישור שלמדו אצלו בישיבתו זמן קצר או ארוך ואיך למדו ויתנהגו לפניו. מובן מעצמו שכל מי שבא לפולין הונגריה ואשכנז עם תעודה כזאת ותורת-תורת נ"ש — בידה על גקלה השיג סמיכה מרבני ארצות אלו וגם מקום רבנות הראוי לו. כי תעודת רבו המפורסם עמדה לו ופתחה בפניו שערי הקהלות לרווחה.

התרות-ההוראה מידי הרמ"ב בנסחאן שנתקיימו עד לימינו אנו מועטות הן ונמצאות רק שתיים. האחת להגאון הח"ס משנת תקנ"ד-1794, והשניה להג"ר חיים יוסף פאללאק משנת תקפ"ח-1828 והיא שנה שלפני מותו בק"ב. מפני חשיבותן של השתיים הנותרות מן הראוי להקציב כאן מקום להעתקתן.

(א) להח"ס עפ"י ס' חוט המשולש עמוד ח' ע"ב. ושם נאמר: ויען כי היה אז מתקנות מדינת מעלהרין שאין קהלה רשאית לקבל להם לרב בלי הסכמת הרב דמדינה ע"כ בא (הח"ס) לבקש רשות להיות רב בדרעזניץ שבמעלהרין וגם ביקש שיעטרוהו הרב דמדינה בהתרת הוראה כי לא שימש עוד ברבנות. וז"ל ההורמנא: "משה שמח בשמחת תורה, זיו הדרתו מבהיק כמנורה, חכו ממתקים וכולו מחמדים, מפז ומפנינים יקרה, ה"ה הרבני המופלג הוותיק מו"ה משה פ"פ ג"י אבד"ק דרעזניץ העירה, אשרי לו שבא לכאן ובידו הלכה ברורה, עסק בישיבה של עולם ויורד לעומקא דדינא, לבאר כל חמירא, לשמור לעשות ולקיים כי טוב סחרה, תהיתי אקנקנו ומצאתי וראיתי שמשנתו בפיו סדורה, ותדבק נפשו בדיני אורח חיים למעלה ולמשכיל יורה דעה בגרונו שגורה גם שכלו מהיר וצדק לדמות מילתא למילתא בסברה ישרה, ואחרי הודיעו אלקים את זאת ושבע טובות בלבו נסתרה, למצוה רבה יחשב איש ההוא לנהוג בו כבוד ושררה, הוא ישפוט יושבי תבל בצדק"י) וידריכם בדרך ישרה, והנני סומך ידי עליו לעטרהו בנזר ועטרה, וידיך ידין ויורה גם הוא יורה, והלכתא כוותיה דשמואל בדינא וכרב באיסורא, ויעלה מעלה מעלה לראש ולאב"ד במילי דשמיא וציבורא, וכל העם יזהרו בכבודו וביקרו לחבבו בחיבה

יתירה, שלא למרות פיו ולעשות נגד רצונו הרי אלו באזהרה, והשומע לי יזכה לראות בבנין בית הבחירה, ובביאת משיח צדקינו וגואלנו במהרה. ובעה"ח פה ניקלשפורג יום ד' טו"ב חשון תקנ"ד לפ"ק. נאם הק' מרדכי בנעט חונה פה נ"ש והמדינה יע"א."

(ב) להג"ר חיים יוסף פאללאק (תלמיד הגאון שמון רוקח ואח"כ גם של הח"ס) בעל ספר "מקור חיים" אשר מובא בשה"ג החדש מערכת ספרים אות מ' סימן קע"ז ונאמר על חיבור זה שם "הוא פירוש מספיק על ספרי בעל עקידה וחזות קשה להגאון החוקר האלקי רבינו יצחק עראמה ז"ל, חיברו הרב המאור הגדול מו"ה חיים יוסף פאללאק מק"ק טרעביטש במדינת מעהרין, נדפס בפרעסבורג סביב הספרים הנזכרים." וזאת היא ההורמנא אשר צילומה מובא בספר קהלות מעהרין של גולד עמוד 529:

"תורת חכם מקור חיים ויוסף דעת, יגדל אבר ויעלה על שפתותיו, שפתותיו שושנים ששונים הלכות, הליכות עולם לו, הוא ניהו מעלת ידידי הרבני המופלג כבוד מהור"ר חיים יוסף נ"י מק"ק טרישט, בן המנוח הרבני מהור"ר שבתי זצ"ל מק"ק טריביטש יע"א, ונכד להרבני המנוח חיים דשם זצלה"ה, חוט המשולש, והתורה מחזרת על אכסניא, ענף עץ אבות ופרי עץ הדר ודין הניא, החכם בא לכאן ממזרח האיר נתיב לסלסל בהלכה, והייתי מטייל עמו ארוכות וקצרות ומצאתיו כלי מחזיק ברכה, כוס מלא ברכת ה' הנהנין וברכת הריח משתעלה תמרתו ועולה כמקל שקד שוקד על התורה ועל העבודה, פומו מסהיד עליו שתורתו אומנתו, מימיו יושב אהל תורה ומקנה² שלימות, ותורתו מכרות עליו, אושר שמור לבעליו, מילא כרסו בגמרא ופוסקים ראשונים ואחרונים, עמוס בתורה אבן מעסר³ הכונים, נותן טעם לשבח בענינים שונים, ויש בו דעת וקנים, יושב בשבת תחכמונים, תורת ה' בקרבנו, ולהורות נתן בלבו, ערוך השלחן ומפלס אורח חיים למעלה למשכיל השכל וידוע ידיעה של חיבת הקודש, מוכשר לקבל טהרה, אמרותיו אמר נקי כצמר שקולטתו יורה דעה מבין שמועה, ובהמון לו תבואה, גם בחלק האבן עזר וחלק חרי"מ קנה לו קנין וחלק גדול בעמוק, לו חכמה ותושיה, עלה יעלה בהר המוריה, שמשם תצא הוראה, ולבשר צדק בקהל רב, מפיו אנו חיים ולזה שומעין שאומר כהלכה, ותיכף לסמיכת חכמים ברכה, זו תורה וזו שכרה, לקבל הוראתו בכל עדת קהל ישראל, ולחלוק לו כבוד ולהרם העטרה, למרבה המשרה על שכמו, אדם המכבד את מקומו, מקום שיפול העץ שם יהי עליו נועמו, והנותנים כבוד לבעלי תורה, יזכו יובילו שי למורא, ד"א מאדמו"ה הרב הגאון הגדול המפורסם אב"ד ור"מ דק"ק נ"ש והמדינה נר"י, הבא עה"ח פה נ"ש יום ה' ח"י למב"י תקפ"ח לפ"ק, נאם המדבר לכבוד התורה ולומדי' הק' מרדכי בנעט חונה פה ק"ק נ"ש והמדינה יע"א."

מרחק הזמן שבין ההתרות השתים הוא רב מאוד, נמשך עד ל-34 שנה ו"א מתחילת כהונתו כרב המדינה עד סמוך לסילוקו, ובכל זאת אין הבדל ביניהן בנוגע למרצו והתלהבותו של הרמ"ב לקשור כתרים לראשי הרבנים ההגונים ולכבדם ולחבבם על בני קהלותיהם. מענינת העובדה כי בראשונה טרם נמצא בשורה האחרונה

הפתגם נאם המדבר לכבוד התורה ולומדיה ורק בסופה של השניה נמצא, וזה מתאים להסכמותיו שרק במחציתן השניה כתב לכבוד התורה ולומדיה, ודברנו על זה למעלה בפרק ההסכמות כי רמזו להרמ"ב מן השמים שלא די ללמוד תורה בעצמו אלא צריך גם להגדיל התורה ולהאדירה ע"י תמיכת לומדי תורה אחרים, ומני אז לא הוציא מתחת ידו שום מכתב הסכמה או המלצה לרב או ת"ח בלי לסיים במלים אלה: המדבר לכבוד התורה ולומדיה. —

ומה שהוסיף בסוף ההסכמה להג"ר חיים יוסף פאללאק את הפסקא "יזכו יובילו שי למורא" היה לו בוודאי כוונה מיוחדת ונוכל לשער שכיוון למנהגו שהנהיג את החמשים ושתים קהילות במדינתו לכבד את הרב החדש במתנות יפות לרגלי הדרשה הראשונה שלו. ויען כי הרמ"ב לא עשה שום דבר שלא נרמז בספרותנו הקדושה יש מקום לשאלה על מה סמך במנהגו זה. דומה לפי דעתנו שלמד מתורת כהנים לפרשת אמור "והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי בעושר וכו', אין לו (עושר) מנין שיגדלוהו משל אחיו. ת"ל הגדול מאחיו! אמרו עליו על פנחס הסתת שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גזברין ומרכולין ומצאוהו חוצב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב". — ובזמן שאין כ"ג מי הוא הראוי לדינרי זהב מאחיו, כך דרש בוודאי רבינו מרדכי בגדול אהבתו לתורה ולומדיה, אם לא הרב העומד על משמרתו משמרת הקודש בקהילתו, להשכין שמו של הקב"ה שלום בעדתו? ע"כ גזר בתוקף על בעלי בתים בכל קהילות מעהרין שיכבדו בכיבודי חן את הרב שלהם ובפרט את הרבנים החדשים, שרובם מבני עניים היה כדי שיתעשרו במקצתו ואף שידע היטב כי העושר החדש, לא יאריך ימים בידי הרב החדש, לא נמנע לעשות כן, והכל עשה יפה בעתו וציווה למזכיר הרבנות המדינית לשלוח העתק ההורמנא לאותה הקהילה שבחרה ברב חדש טרם בואו לשבת על כסאו — למען יכינו בהקדם את אשר יביאו, כל אחד כפי יכולתו ונדבת לבו, שי למורא. —

במקום אחר בספרי זה הוצאתי ממלים אלה "הוא ישפוט יושבי תבל בצדק" כי הרמ"ב ראה מראש ברוח הקודש שהח"ס יגיע במשך זמן למעלת פוסק גדול בדורו ושיתקבלו פסקיו בכל העולם. — אולי צ"ל וקונה שליומות. — (2) "מעסו" כן כתיב, אך אי אפשר לקיימו כי לא נמצא שורש מעס בלשון העברית ובתהלים קי"ח כ"ב אבן מאסו הבונים בא' ומשום כך נראה שלפנינו כאן פליטת קלמוס של התלמיד שכתב ההתרה והרמ"ב חתם שמו בלי לעיין ולתקן. אך אף על התיקון של הע' לא אין להבין כוונת הבטוי וע"כ דומה מאוד שהרמ"ב בהקריאו לתלמידו נתכחן בעצם לסוף הפסוק "היתה לראש פנה". ומה שהשתמש דוקא בפסוק זה הוא כי בונים נקראים תלמידי חכמים כדאמר ר' אליעזר בשם רבי חנינא ת"ח מרבים שלום בעולם שנא' וכל בניך למודי ד' ורב שום בניך א"ת בניך אלא בוניך. — (1) "שיפול העץ" פסוק הוא בקהלת י"א ג' ופירש"י שם: יפול, ישכון על פני אחיו נפל; עץ, תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ ועוד שם: אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה, מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו. —

הרמ"ב יוצא ללחום בפורעי הדת

אחד מן הדברים שתחילתם מישור וסופם קוצים היה התרגום האשכנזי לחמשה חומשי תורה של בן-מנחם וסייעתו הנגמר בשנת תקמ"ג 1783 ונדפס בשנות 1789 — 1783. כבר בשנת תקל"ח 1778 כאשר נתפרסם גליון לדוגמא בשם "עלים לתרופה" קמו עליו עוררים מצד הרבנים התרדים גדולי הדור באשכנז והמה הג"ר רפאל הכהן ראב"ד באה"נ הג"ר פנחס הלוי הורוויץ בעל הפלאה בפראנקפורט דמיין והג"ר הירש (חריף) יאנוב חתן הג"ר רפאל כהן, שהיה ממלא מקומו בפוזנא. אחר ששהו הלך משם לאה"נ ואח"כ נבחר לראב"ד בק"ק פיורדא¹). מאלה השלשה יצאה ההוראה לפגל תרגומו של ר' משה מדעסוי, ומן העיר פיורדא, מקום מושבו של הצעיר מבין השלשה, נשלח בשנת תקל"ט 1779 לקרוב ולרחוק קול קורא לאסור על היהודים ובפרט על התלמידים לעיין בתרגום הרמ"ד. ולא שככה חמתו של הג"ר רפאל כהן עד שהריק חציו האחרונים מאשפתו והחרים גם מצדו את התרגום הזה. אבל לא גם את בן-מנחם²). — אך לא ע"י החרם מפיורדא ולא ע"י החרם מהאמבורג השיגו הרבנים השלשה את משאת נפשם להרחיק את התרגום ולבערו מקרב היהודים, כי כנער כזקן קפצו על פרי החדש מעץ הדעת של הפילוסוף הברלינאי ובעוד התרגום בכפם בלעוהו — לא למען ללמוד את החומש, אלא כדי ללמוד את השפה הגרמנית. כך היה המצב בשנת תקנ"ן 1790, ואז היה הרמ"ב בגיל שלשים ושש, בשנה הראשונה לשבתו על כסא הרבנות בנ"ש, וטרם הגיע להיות נמנה על גדולי הרבנים וזקני הדור. ואף שבוודאי ידע מרדכי את כל אשר נעשה אז בעולם היהודי ובמיוחד באשכנז, הכיר את מקומו וישם מעצור לרוחו מלהכניס ראשו בין ההרים הגדולים, ושמר פיו מלחוות דעתו. למרות סיבה ברורה זו חשבוהו אנשים שונים בתקופה הסמוכה למתעצל בדבר ותלו הקולר בצוארו על כי לא עשה דבר למניעת התפשטותו של התרגום הלזה. והאמת היא, שכעבור שנה — שנתים מפירסומו של החומש עם תרגום הרמב"ם קנה לו זכות אורח ברוב בתי הקהלות של אשכנז ובהרבה בתי משכנות יהודיים ביבשת אירופה כולה, ואפילו בירושלים וליטא אשר בה ישב אז הגאון, גדול הגאונים, הגר"א מווילנא (הוא נפטר 1797) רבו כמו רבו קוני החומש³). ואין ספק שהגאון בעצמו ראהו ואף התענג בו כי אלמלא לא היה מרוצה ממנו, בוודאי לא היו תושבי עירו מרבים לקנותו. — האם היה בכחו של הרמ"ב לעכב על כל זה — אפילו אם היה רוצה? צריכים לדעת גם שהרמ"ב לא עשה שום פעם דבר הצפוי לו מראש שלא יביא לתכלית הנרצה, וזאת היתה חכמתו, כי איזהו חכם הרואה את הנולד. — ואשר לעמדה עצמית של הרמ"ב כלפי

התרגום האשכנזי זה. יש לשער שקיבלו ברצון. יען כי הוא שלט באשכנזית צחה והשתמש בה בשעת פגישותיו עם הקיסר בווינא או שרי הממשלה ופקידיה. ושנא את הלשון העלגית „זרגון“ של היהודים בזמנו שעשתה אותם לשחוק וללעג בעיני הגוים ויהי בבוא יהודי למשרדי המדינה וידבר בלשונה היה ממש חילול השם. כאמצעי הנכון ללמד את היהודים אשכנזית. כהוגן ולהסיר עי"כ מיהודי מעהרין חרפה זו היה לו הספר רצוי מאד — ואין צורך בהטעמה יתירה שגם בזה היתה כוונתו ושאיפתו טהורה וקדושה להרמת קרן היהדות ובני דתה. ועתה נעמוד נא על עצם עניננו שלעתים היה הרמ"ב נאלץ להילחם בפורעי הדת מבפנים ובשונאי הדת היהודית מבחוץ.

א

באותה השנה 1789 שעלה הרמ"ב על כסאו כנ"ש בחרו אנשי קהלת אראה בהונגריא לרב להם את אהרן חארין (או חארניר) מי שהיה תלמיד שאינו הגון להג"ר ירמיה במאטרסדורף ואח"כ להגאון בעל נודע ביהודה בפראג. הוא נולד בשנת 1766 והיה בעלותו להרבנות בן כ"ג שנים. עליה זאת ירידה היתה כי מימי עלומיו נטתה רוחו לאפיקורסות ומינות זרקה בלבו — והדריך את קהלתו בקלות ראש לעומת דיני ומנהגי ישראל. ראשית יזמתו ומזימתו היתה לכרות ולקטוע מערכי הדת הנשמרים ע"י הרבנים האורטודוכסים בהתמכרות גדולה. ובשנת 1798 יצא עם הספר „אמרי נועם“ להתיר את הדג שטירל שנהגו בו החרדים איסור. מיד כאשר נודע הדבר התנגד לו הגאון הרמ"ב ואתו עמו הג"ר יצחק איצק גריסהבר הראב"ד בפאקש, שכתב חיבור סותר בשם „מקל נועם“ הנדפס בווינא בהסכמת הרמ"ב בשנת 1799 (4). ע"ז השיב חארניר בשנת 1800 בספרו „שריון קשקשים“ ובשנת 1803 כתב ס' „עמק השוה“ שבחלקו הראשון טען למען דת טהורה — כביכול — המיוסדת רק על ה"ג עקרים של הרמב"ם, כלומר בהזנחת כל המצוות המעשיות. ספרו זה הביא כמובן רגשי החרדים למעלת ההתייחסות ותיכף שלח לו הרמ"ב וגזר עליו להופיע לפני בית דין של שלושה רבנים חרדים ולמסור בפניהם מודעה שחזר בו מכל דעותיו הפוקרות בספריו. ופראותו כי אין לו מנוס וכדי להמנע מעלבון יותר מדאיב לא איחר לבוא ולחתום על הניר ששמו לפניו רבני הבית דין. אולם עשה זאת רק למראית עין בעוד שבמחשבתו התכוון לחזור מן ההודעה הזאת בעזרת הממשלה ההונגרית. וכן היה כי בשנת 1806 בטלה אותה הממשלה משפטו של הבית דין. וכיוון שניתנה לו יד חפשית עשה צעד נוסף על חרון אפם של הרבנים החרדים ויתחבר לגמרי להריפורמטורים — ובשנת 1818 נתן הסכמתו להיכלו של בעער בברלין ונימק את עמדתו לכך בספר „קנאת האמת“. עד סוף ימיו עמד בקשר עם אנשי הריפורמה, ומודעותיו הפומביות האחרונות מראות אותו כריפורמאטור קיצוני ביותר. כך הוא כופר ומכחיש שתקום עוד ממשלה יהודית וכ"כ הוא מבקר את הסנהדרין של נפוליון בפאריס ומתיר נישואים בין יהודים ונוצרים לפי דת משה וישראל ובזה מיפה כח כל רב לסדר התנועת ערובת בבית הכנסת. והנה כשמוע הרמ"ב נבלות אלה מיד קרא עליו מלא ובצירוף בית דינו אשר כל מה שהוא התיר

ונלוו אל הרמ"ב רבנים מפורסמים ובראשם הגאון ר' משה סופר מפרעסבורג וייתצבו כלם בחזית אחת נגד עוכר ישראל זה. אז הריצו גדולי הדור ממדינות שונות זה לזה שאלותיהם ותשובותיהם בכוונה אמיצה להגן על הדת שפרעה אהרן מאראד, וכל אחד ואחד לפי דרכו הביע דעתו לאסור כהרמ"ב והסכימו להפקיע מאחר (ר"ת של אהרן חארינר ראבבינר) את ההוראה בדיני איסור והיתר ולהעמיד על גבו דיין ומו"צ מוסמך ע"י רבנים מובהקים חרדים. ועל כל זה נזהרה קהלת אראד לקיים דברי מרדכי.

והרמ"ב לא חסך עמל ויגיעה להבדד ולאחר את האש הזרה של סיטרא אחרינה על מקומה אראד. כי בד בבד עם העבודה הפנימית בחוגי הרבנים היראים עשה מאמצים רבים בדרך הפוליטיקה שלו וע"ז נמצא מאמר חשוב בספר "חוט המשולש" להרב ר' שלמה סופר, נכד הח"ס, עמוד כ' והלאה וז"ל: "והגאון מאוה"ג רבי מרדכי בנעט זצ"ל אבד"ק נ"ש עקב רוח אחרת היתה אתו שלא לטפל ושלא לפלפל עם הרשע חורינר בעצמו כי אם לב מלך ושרים ביד ה' והמה יעמדו בפרץ ולהם העוז והממשלה, ובדברי קדשו שתחת ידי אל זקיני זצ"ל כתוב לאמר: הגיע אלי מכתב כתה"ר גם העתקה ממכתב הגאון המופלג אבד"ק אובן ישן והנה אשר אמר הגאון מאו"י עם הספר אגרת לאראד להזהירם להסיר מהם המכשלה מכשול הוראות או"ה ע"י המורה שלהם, מי יתן וישמעו אליה ואני לעצמי כבר משנים קדמוניות זה כעשרים שנה כתבתי לשם כדבר הזה והי' פעלי לריק אף כי עתה דלא אכשיר דרא בדברים לא יוסרו, אך עצתי היעוצה כבר במכתבי הראשון להציע הדברים במקום הגבוה אשר להם העוז לגדע מטה זדון ולהשמיד חטאה ולא לנו משען ומשענה, אך אלקים יענה, וצויתי לאיש עדתי להעתיק לי מן המחבר חובר חבר הדברים אשר לא כדת ואסדרם להעריך במקום הרם והנשא כעיר וזיען או ברין ולבקש על עם ה' ושמירת דתינו וכו' אוה"ג מרדכי בנעט." — מיותר להוסיף עוד ראיות בענין זה. — אולם עוד עובדה אחת ראויה לציין כאן. בשנת 1811 פרצה מחלוקת בק"ק ווינא בין מצדדי הריפורמה ומתנגדיה ואהרן חורינר השתדל להתקבל לרב שם. הריפורמיסטים פנו לממשלה בבקשה מלאה מלשינות נגד החרדים ועל סמך זה היה השלטון כמעט מוכן להכריע לטובת המתקנים והיתה קרובה ההסכנה שיבוא חורינר לווינא להפוך את הקהלה העתיקה והקדושה הזאת, שבה ישבו תמיד רבנים גדולים וגאונים מפורסמים, מקצה אל קצה, לטמא טהורים ולטרף כשרים, כמו שעשה בקהלת אראד. אמנם רוב היהודים בבירת אוסטריה היה ממחנה המתנגדים לריפורמה. אז אור הרמ"ב כגבור חלציו ונסע לווינא וכרוז ממנו יצא מי לד' אלי ונאספו סביבו החרדים קהל גדול לשמוע מפי הגאון הצדיק מנ"ש מה לעשות בעת כזאת, עת צרה ליעקב, להנצל מרשתותיו של אחר. וכראות הרמ"ב את הכנסת הגדולה לשם שמים פתח בנחמות ואמר להם אל תדאגו ואל תתעצבו חדות ה' היא מעוזכם, הלא כבר ניצחתם, כי כפי שעיני ראות אתם הרוב בקהלה הגדולה זו והמתקנים הם המיעוט וע"כ לכו נא אל הממשלה בזכות הרוב, כי אדוננו הקיסר יר"ה צדק ומשפט מכון כסאו ועוד שאתם מתחננים לפני אדוני הארץ על

יסוד תורתנו שאין מיעוט בפני הרוב, אבוא בעז"ה גם אני למלא אחריכם, באשר
בחרתם בי — וכן היה, מזימותיו של אחר ועוזריו גפלו באין קום.

ב

בשנת תקנ"ג-1793 נתעשרו ארונות הספרים של הרבנים ולומדי תורה
בקנקן חדש מלא ישן כמו שהכרתי עליו מחברו ר' שאול לעווין, שישב בבערלין
ונבחר לרב בפ"פ דאדר, לפי דבריו היה תוכנו של הספר הזה העתק מכתב יד קדשו
של הפוסק הגדול הרא"ש הוא רבינו אשר שנפטר בטולידו שנת 1327 ושל כמה
כתבי יד מגדולים אחרים, כדי למשוך לב הקונים הלבישו מעיל נאה בכתבו על
השער "שרת בשמים רא"ש מספרם שלש מאות תשעים ושנים והם להרא"ש ולשאר
גדולי הראשונים זכרם לברכה, אספם גדול אחד בזמן רבינו הב"י ז"ל שמו מוהר"ר
יצחק די מולינו ז"ל, הבאתים אל הדפוס עם קצת הגהות של פלפול אשר שמתי
מצדם ואקראם בשם "כסא דהרסנא" אני שאול בן אבי הגאון מוהר"ר צבי הירש
נר"ו אב"ד פה ברלין. — ויען כי הפיץ שהספר מכיל דברים העומדים בהומו של
עולם היהדות ועולה — כביכול — על כל חיבורי הרא"ש, כינוהו ר' שאול בשם
"בשמים ראש", כלומר ראש של בשמי הרא"ש, ומובן שרבים מן הרבנים מוקירי
האשר"י מיהרו להביא את הבושם הזה הנבחר מכל בשמי הרא"ש אל בתיים ולתת לו
מקום חשוב בארונות הספרים שלהם, אך טרם יצאה שנתו של הספר בא אחד מן
הקונים לידי הכרה, כי לא אמת מה שכתוב על השער וחיבר חיבור קטן בן י"ד
דפים בשם "זאב יטרוף" ופירסם גם את שמו ועירא דועירי זאב וואלף בן לא"א
המנוח כמו"ה שלמה זלמן זצ"ל מלאנדסברג וכו' והדפיסו בפ"פ דאדר באותה שנה
תקנ"ג, בספר קטן זה נגלה רק קצת מתרמיתו והתנכלותו של ר' שאול, כי מחברו
מלאנדסברג מצא רק שמונה מקומות החשודים בזיוף, אבל זה המעט הספיק לו לסכם
כי החלבוה שבספר עולה על הלבונה שבו, ואולם הרבנים הגדולים באשכנז בזמן
ההוא שמו יד לפה ושתקה או מפני שהראו פנים כלא יודעים כדי לשבת במנוחה
או מפני שלא הרתיבו ענו בנפשם לטפח על קדקדו של ר' שאול שהיה בן הגאון ר'
הירשל לעווין רב המדינה בבירת אשכנז אחי הגאון ר' שאול אבדק"ק אמשטרדם,
ורעדה אחותם מפחד שני הגאונים הגדולים אם יבואו זה להגן על בנו וזה לחפות
על בן אחיו, כי מי יערב לבו לחדור לתוך מערת האריות, הגאון ר' הירשל כאשר
ראה כי ע"י ס' זאב יטרוף נודע ברבים מה שעשה בנו — ודי בזיון וקצף — עשה
אמנם מה שברחמי האב אפשר לעשות והודיע שהספר היה מונח בביתו כעשר שנים
ולא מצא בו שום פסול, וכאשר מצד כמה מהרבנים וגם מצד ידידיו פנו אליו במכתבי
התלונות על הרע שנעשה במחיצתו, החליט לעמוד על נפשו ונפשות ביתו וחיבר
מגלה עפה וישלחה לכל תפוצות ישראל להצדיק את בנו, בה התחיל בברכה למטיבין
ובקללה גמרצת למריעין לו, באמרו: "...אפס כי עז מוציאי לעז, יוציאו איש
מגדרו, וארור נוכל רוכל, אש תאכל ראשו ופדרו" ואחר דברי הצדקה לארכה
ולרחבה של המגלה העפה גוזר ואומר: "ומעתה אני מזהיר לכל איש אשר בו ניצוץ
יראת שמים וכו' לבלתי שמוע אל המסיתים והמדיחים, ולא יכשלו תחת אחד
השיחים, והחושד בכשרים בגופו לוקה, אף כי המדבר והעושה מעשה יד ליד, לא

ינקה. ואם כדברי המתקדשים הללו, בי אני העון אשר הסכמתי להוציאם לאורה, ולא על בני הגאון גר"ו לבד תלונתם, כי אם גם עלי וכו', לכן עתה באתי כי מידי פירוש הספר הנ"ל ועל פי ניתן לדפוס ע"י בני הגאון גר"ו^ה). — הצעד הזה, כן דימה בנפשו הג"ר הירשל, ישקוט את הסערה ויפייס את הטובים ואת הרעים גם יחד ותלה אפילו בטחונו ברבנים מחוג מכיריו ומוקיריו שיבואו לעזרתו, לעודדו ולאמצהו בצרתו. ויהי היום והג"ר הירשל יושב ומחכה וחושב ומצפה שיבוא מי מגדולי הדור לנחמו ולבשרו כי יש תקוה שישתכך עון בנו, והשלום קרוב לבוא, והנה לפתע מושיט לו הדוור מכתב מהגאון ר' מרדכי בנעט מנ"ש עם דברים קשים כגידין, ומרים מלענה וראש, נגד ה"בשמים ראש", ולא באופן שטתי אלא בהשגות מאליפות ופרכי פרכים על כל הספר במסקנה ברורה ששקר שם הספר ושקר כל תוכו, ואז הוברר לו להגאון הרצ"ה שאבדה תקותו לחלוטין להיחלץ ממלכודת בנו וכראות ר' שאל כי כלתה אליו הרעה באין מציל יצא בגפו וערק ללונדון ושם מת מתוך עצב ותוגה בשנת תקנ"ד ז).

ועכשיו הבה ונראה מה היא האגרת הלא טובה שנשלחה מנ"ש להגאון הרצ"ה בבערלין. מכתב זה של הרמ"ב הנו רק בחלקו נודע ולא כלה אך החלק שנשאר לפליטה מוכיח על היתר שאבד ברוב העתים, ואגב מפני יקר המציאותו מן הראוי להביאו כאן. הג"ר אברהם יצחק גליק מביא בס' פרשת מרדכי דף ז' ע"ב אלה הדברים מהגאון הרמ"ב שהיה בשנת תקנ"ג רק בגיל ארבעים ושלחם להגאון הרצ"ה שהיה אז בן שבעים ושתיים וקשיש ממנו בשלשים ושתיים שנה^ה).

תשובה. איש אשר השליטו אלקים בכל ביתו נאמן, אין הדור יתום ולא ישראל אלמן, בכל עת רד עם אל ועם קדושים נאמן, מופת הדור וצנצנת המן, הגאון המובהק ג"י וע"ה כש"ת מו"ה צבי הירש ג"י אבדק"ק בערלין יע"א וכאל"ש.

האזוב. אשר בקיר מקרקר קיר חרשת, מתראה פנים אל הארץ אשר בלבנון, ולבו אליו ישית, יבחן אבי! נשיא אלקים בתוכינה כרוב הסוכך כללת יפעינה גולת הכותרת ומנורה הטהורה ממנו פנה ממנו יתד וכל אבן יקרה אל מול פניו יאירו נר מצוותיו ואור תורותיו כצאת השמש בגבורותיו, הוא ראש המדברים, אבי כל יושבי נטעים לחוצבים ולגודרים, אין פרץ ואין יוצאת אשר לא יעירהו קנאת ד' צבאות כאיש גבור, יריע ואף יצריח, ועל אויביו יתגבר.

הוא הארץ האדיר וגפן אדרת, עץ החיים ועץ הדעת יחד חוברת, האריכו פארותיו מגדלים כנטיעים מחוטבים על ברכי אמונה, וילכו יונקותיו על שדי התבונה, עצמו ראשיהם, הגיעו לפלגות מים חיים הם למוצאיהם, ממקום קדוש יהלכו וישתבחו, עד כי עלה הקיסור מקושרת מור אבקת רוכל ותמרת עשן התאככו, כי הנה צמרתו הודו כזית חוטר מגזעו שרשיו מתחתיו יצא ללקוט אורות ממאורות יקרת הגדולים אשר בארץ, והנה אימה חשיכה גדולה נפרץ על כל בני פרץ, אמר עם הספר אשר קראו בשמו בשמים ראש, כי קרא שמו על כי יזלו בשמיו מור דרור מור עובר לכל עוברי דרך התורה, משקה מי ר"א"ש ושולח חיצו למטרה, כי תחת יופי ותחת בושם נמק ינמג לכבינו והי' למים, כסה הוד בערפל תחולתו ושת פיו בשמים, קיבץ

כעמיר אמרות בלתי טהורות. מלות לב המעוטפות והמקושרות. עשה להם כנפים
סוככים על הראש מלמעלה. והם משימים בנפש תפלה ובמלאכיו תהלה.

א ה ה ! עברי הביא לנו לצחק בכל עיקרי הדת ושרשי/ ישרש יעקב וישוף
עקב. כמ"ש בספרו סי' רנ"א וז"ל עכ"ז דבר מוסכם הוא אצל כולם כי לא יעמוד
האדם על עיקרי התורה והמצות מן השכל אשר יקנה מפשרי הכתובים ומדברי
רז"ל כ"א השכל אשר לומד וחולל בס' החוקרים מן האומות עכ"ל ויהי אפוא
חכמותינו ובינתינו לעיני העמים אם לבינו צפון משכל עד נספוק מספרי לטושים
ולאומים, ואי מקור החכמה ומקום בינה השכילו והצליחו אבותינו ואבות אבותינו
אשר ספר התורה הזה לא מש מפייהם והיו להם ספרי חוקרים לזרא בעיניהם, סורו
סורו קראו למו למיניהם, ולטלואי במותיהם. האם לא ידעו עיקרי התורה והמצות,
ולא הבינו משפטים נמרצות, עד בא אריסטו עיר מבצר למכחשים החלכים
בעקבותיו, לייבניץ חומה נחושה למרימים עול באגודת אמרתיו. לא כן אבי הראש
בתשובה כלל נ"ה הרחיק מאוד מאוד שלא לשאוב מימיהם, קטורת תועבה היא
להביא ממנו ראוי או משל לחוקי התורה ומשפטי. דן דינם בלי מזור ותרופה ושכל
באי לא ישובו ולא ישיגו אורחות עולם, הגיע חיהם לשאול יורדים חדרי מות
וליוצא ולבא אין שלום. ואיך נהפכה עצמם רמי/ סוכו גפן גברי/ להעמיד יסוד
האמונה ואשיותה על דברי הבל ותוהו שואה ומשואה.

ע-ד שם התמרמר על לשון הרמב"ם ביסודי העיקרים באמרו וז"ל א"כ
מי התיר לו להוסיף על התורה ולקבוע עקרי האמונה חיובי הלב משיקול דעתו וכו'
ולמעלה מזה אמר שאינו לו מהכתוב ולא מהמקובל ובדברים רבים מהם אין
הצדוקים מודים לו וכו' עכ"ל ומי יתן החריש יחריש כל היום ותהי לו לחכמה כי
דבריו יחד מהבל המה כי לא הוסיף רבינו משה ולא גרע מאומה וכל דבריו מפורשים
בכתובים ובדחז"ל הישרים צדיקים ילכו בס. אם ישקט ומי ירשיע כי אם העיקש
ופתלתול אשר בכל יפנה ירשיע הישרים.

ע-ד הרים קלון על כלל ישראל והתורה באמרו וז"ל בדור שפל כזה
שנתבלבל התו' ונתעוותו עליהם המשפטים הישרים והמה מגששים כעוורים בקיר
שקירי קירי פלסתר והתורה חתומה כס' החתום כאלו כפה עלי' פסכת עכ"ל.
פה המדבר כדברים האלה יהי מי שיהי אש לא נופח לא יכלכל מחלהו כי הוציא
ש"ר על בתולת ירושלים והוריד לארץ אבן הראשה כבה רשפי אש דת האמת תורה
צוה לנו משה מורשה והנה הכחש יענה אשר הועד ע"ז חותם הראש וז"ל והוא
בתשובה כלל נ"ה וז"ל הטהור האף אין זאת וכי בימי ובמקומי יפסקו הדינים עפ"י
המשלים ת"ל בעודי חי עוד יש תורה לישראל לה"ר מהמשנה וגמרא בבליית
וירושלמית עכ"ל. עדותו נאמנה בימיו כי הוא שן סלע התורה ומשגבו גם בעודנו
באיבו, ולא ע"ע בלבד יצא כי לא ידמה בלבבו שהוא לבדו אשר יחכם מכל בני
דורו וחולתו אפס ואין נחשבו הס מלהזכיר. וז"ל וז"ל וז"ל וז"ל וז"ל וז"ל וז"ל
ועוד באותו המאמר צייר צורה ודמות פסל אלילים וז"ל ואם ח"ו הי'
אפשר להצטייר כי יגיע זמן שמשפטי התורה ומצותי יביאו העה על אמותינו על

כללית האומה במוחלט או אפילו רק יהי' מקום להצטייר כי לא יגיע מהם אושר בשום אופן ופרקנו עולה מעל צווארה עכ"ל הנה מה שנמנע לצייר כי קיום התורה היא עצמה הטובה ושמירת מצותי' היא עצמה האושר וההצלחה האמיתית לעשות רצון הרוצה ביריאתו וא"כ איך יצויר הטובה היא אם רעה, יגונה המכיל יחד דבר והפוכו... סוף דבר ראיתי והנה הא"ר ש' כולו תוהו ובוהו ובמעט התבוננות במליצת מרוצת הגיונו יוכר כי לא בא עד הרא"ש ואולם מכף רגל ועד הרא"ש אין בו מתום, כולו פצעי אויב וחבורת רשע מאת אישים פועלי האון.

עוד השביעני מרורים כי אמר מר בסימן ש"א לעקור יסוד מוסד נזרקה מפי החבורה הטהורה, למסור נפש באהבה ובמורא, ושלש אלה לא יעשה האדם וחי בהם ע"א ג"ע וש"ד והטיח ע"ז דברים הרבה ברוב דברים וכסילות בדמיון כזב שזה נקרא דיני נפשות ואין זה כי אם הוראה ולימוד. ואלו בזמנינו סנהדרי גדולה בלישכת הגזית גם הם צריכים לדון עפ"י ראיות ברורות תלמודיות והכרעת הפוסקים ראשונים ואחרונים לא זולת זה. ושקר ענה במ"ש וז"ל ובגוף הדין עצמו רבים מחכמי הצרפת מכחישים אותו ופוסקים כר' ישמעאל וכו' ע"כ. ולהד"ם כי שאור זה לא יראה ולא ימצא וממקום שבא גמגום הזה בתוס' בפ' ר"י ד' נ"ד שם כ' וז"ל דח"ו שנפסיק בע"א יעבור ואל יהרג והביאו השאלות והסמ"ג מאמתין פסק זה והוא דבר לא נחלק בו אדם מישראל מעולם. ולא די לו בזה אלא שהוסיף בסוף דבריו וז"ל ואף בשעת השמד אין כאן שייכות הוראה ודין שאין כל הענינים שווים עכ"ל והרי המחשבה ניכרת מתוך מעשה שדין הלז להדיח בנ"י ולאמור לו לך עבוד אלקים אחרים, השם ישמרינו.

עוד טח עין הוראה במ"ש וז"ל ומעולם לא עמדו על הדבר למנין וכו' ע"כ, והנה ביטל דבר שבמנין אשר נמנו וגמרו בעליית בית נתוא כמפורש בסנהדרין עוד שם אמר וז"ל ואל יהי מופלא בעיניך מה שיש להסתפק במקראות מפורשים והעבודה כי יש ויש וכו' עכ"ל נשא לשוא נפשו המאמין אמונת חכמים ושומע אל המקובל בדינו מפי חכ"ל לא יסופק לו מקרא מפורש בכתוב ושום שכל בעולם. אין זה כ"א מידת הצדקים והקראים מהרה יאבדו אשר הספר ההוא חפץ צדקם, הלא בספרתו בסי' ר"כ עומד למגן בעדם וז"ל אבל מה יעשה זה הרי אלה עכשיו מוטעים ונוהגים כפי תורתינו המקובלת להם מאבותם וכל שאין בועט בדבר המפורש בתורה הרי הוא ככל הבא ממדרש חכמים שגפל בו מחלוקת לרוב וחלילה לחוש עכ"ל, אוי לעינים שכך רואות כי מה דמות יערוך מנהגי הקראים במצות התורה לדבר שנחלקו בו חכמי ישראל, ואוי לאזנים שכך שומעות היחתה איש אש אבדן האמונה בחיקו ולא תאבל עליו נפשו, הנה בכל המון מחלוקת חכמי ישראל לא נחלקו בעיקרי המצות ויסודי פשוטיהן שמעולם לא פקפק אדם במהות הטוטפות שהן אות התפילין, וכן פרי עץ הדור, כי תבנה ותכוונן על האתרוג איש לא נאדף, כמו שביאר זה גדול אדונינו הרמב"ם וז"ל בהקדמתו לפהמ"ש, ואמנם מחלוקת החכמים בענפי המצות ופרטי מחלוקת שהיא לש"ש וסופה להתקיים אלו ואלו דברי אלקים חיים, כי בימיהם לא עמד הדבר במחלוקת רק נמנו וגמרו וקבעו הלכה א"ר להטות, ושוב אין דרך לנטות ימין ושמאל כמצווה עלינו לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך וכו'.

והי' הדבר נהוג עד חתימת התלמוד חותם. תכנית מפי רוב חכמי ישראל ומן אז והל-
 אה הראיות ברורות תלמודיות יכרעו ויצדיקו. על קוטבי שרשי הסבו צירם הרי"ף
 והרמב"ם והרא"ש וכל האדירים אשר בארץ. הרי התורה שלימה שלנו אמונה ותמימה.
 עם כל הספקות והמחלוקת אשר עמנו. לא כן הקראים התועים. מהרה תאבה דעתם.
 מבחישים יסודי פשטות המצוה המסורה לנו מפי נאמנים. מפשיטים ערומים מחלצות
 המצות ומלבישים אותם בגדי הסחבות. ובלאות. והנם עוברים ע"כ התורה בכלל
 ובפרט זולת האמונה באלקים חיים הוא אשר ירחם עליהם לכונן כליותם ויעור לבבם
 לתורה מציון ודבריו מירושלים.

עוד עוד אמר שם בסי' שכ"ז וז"ל עד הגיע הגלות הזה שאין בה תקוה
 ודאית עד אחר עבור שיתא אלפי שהן ששת ימים וכו' וראו אותן חכמים שנפלה
 בתולת ישראל וא"ל תקומה עד בוא עולם חדש עכ"ל ויש להפליא על הרא"ש שהי'
 שנת ע"ד בתחלת אלף הששי כנראה בחשבון השמיטה שבפסקיו איך העמיד חזון
 לימים רבים עד סוף האלף. גם כי בראשונה אמר שא"ב תקוה ודאית ושוב החליט
 לומר שא"ל תקומה עד בוא עולם חדש ה"ז כמעט כאומר אין משיח לישראל חלילה.

ובסי' מן שכ"ה הפליא על הל' נט"י שהרי אנו טמאי נפש ומה תועיל
 הנטילה עכ"ד ודברי הבל המה דא"כ גם בבבל לא איתמרא הל' נט"י שהרי אין
 הזאה בבבל וכדאיתא בברכות ד' כ"ח ע"ב וכי הזאה יש לנו * והרי כולוהו אמוראי
 רבא ור"ש ואמימר ור"פ דאיירי בנט"י בפ' כ"ה כלם בבבל היו אע"כ דליתנהו
 לדברים הללו. והנראה שחותם בעל התשובה ההיא מזויפת ואינה מקוימת כל עיקר.
 ואולם מה שהוסיף שם בהג"ה שהדברים טובים ונכוחים ושכבר עמדו בו התוס' בפ'
 ע"פ דה"ט דבטלוהו לנטילותא בדבר שטיבולו במשקה לפי שאין הנטילה עכשיו
 אלא על סמך דוהתקדשתם עכ"ד לא יראה ולא ימצא כן בדבריהם דאדרבא המובן
 מהם הוא דבנהמא הוי הנטילה משום נקיות וקדושה וסמך דהתקדשתם ולהכי
 מכרכין עלה ואמנם במידי דלאו נהמא רק שטיבולו במשקה ליכא ה"ט דנקיות
 וקדושה ונתקן רק משום פסול גופו במשקים טמאים וזה ל"ש האידנא וא"כ אדרבה
 עיקר התיקון בנהמא משום נקיות וקדושה דלא נתבטלה.

ובסי' כ' העלה דבר מפליא דבעל קרי כ"ז שלא טבל לקריו אסור
 בתפילין וחידוש הוא ולא ילפינן מיני. גם חומבא דאחי' לידי קולא הוא לרפות
 מצות תפילין ביה המון ישראל שאין זוהרין לטבול לקריין. ועוד דלפ"ז מה הועילו
 חכמים בביטולן לתקנת עזרא שהרי היא כמעיד עדות שקר בקורא ק"ש בלא תפילין.
 ולתפילין לא סגי דלא טבל אע"כ דליתא לזה ולא הרא"ש חתום עלה.
 ובסי' קל"ה למד דעת לעם שנוהגים בכתמים להקל מדעת הראב"ד וכ' וז"ל
 ואין להאריך כי באמת נ"ל מה דאמונא דסמכיןא על הרי"ף והראב"ד וז"ל דליתא
 לדינא דכתמים אלא לטהרות וסיים דלהכי לא חיישי כולוהו נשי אלא לכתם שעל
 בשרה ומעולם לא שאלו ע"ז אלא שהוא מה"ט הסומכין על הראב"ד במצאה בבשרה
 ולא במצאה בחלוקה עכ"ד והדברים יגיעים שכבר חלק עליו הראב"ד בשער הכתמים
 והאריך בראיות. גם הרמב"ן בחי' ס"פ כל היד דוחה בשתי ידיה דברי האומר כן

לדת יהודית, דברנו כבר למעלה. ברם מן הראוי להזכיר גם כאן היות ואותה הגזירה הועלתה על הפרק עקב המלשינות לא רק מצד שונאי התלמוד הלא יהודים, אלא גם מצד רשעים יהודים, כלומר מצד פורעי הדת מבחוץ ומבפנים. —

בענין הריפורמה כתב הג"ר יעקב אבריל¹² על אביו הגאון דברים אלה: תמיד היה לעופל ובוחר אור כגבור חלציו וישנס מתניו והוא חגור חדשה¹³ מידי התחדש חדשות ונצורות בדת ואמונת ישראל לא שערום אבותינו הקדושים, יצא לשטן להם הכם בשוט לשון ומליצה חמדו להם ובשבט מוסר עד ישמעו אליו — וישימו גבולם שלום, ולדוגמא אראך פה, קורא ידידי אגרת נמרץ ממנו תוכו רצוף אוהב ויראה, ומה נמרצו נמלצו לחיך אמרותיו כדבש לפה, וזה פתשגן מכתבו: „ע"ד חדשות מקרוב באות נוסח סדר התפלה משונה מכל אשר לפנינו הן בדילוגים והשמטות והן בשינוים שונים, תחלה אקדים הדבר ידוע ומפורסם לכל כי כל העדה עדת ישראל כלם קדושים ובתוכם ה' אחד ותורה אחת לכלם ויעמדו כל העם כל היום על משה אמת ותורתו אמת, וזאת התורה אשר נתן לנו הן שני לוחות הברית, התורה שבכתב ותורה שבע"פ, ומסורה לנו איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה מפי הגבורה, ובוזה החזקנו מעולם מאז יעקב בחר לו — לסגולתו, וזלת מקצת אנשים יצאו מדת חז"ל בימי רב יהודאי גאון המה כת הצדוקים ואחריהם כת הקראים, כנראה מספר הכוזרי סי' ל"ח והמה נכשלים הרבה בעניני גיטין וקידושין ושאר גדרי ערוה, הם מתירין האסור לנו, הן עתה כמעט אבד זכרם, גם במקומות מושבותם המה מובדלים ומופרשים מעדת ישראל וגם כל אשר בשם ישראל יכולה בדול מהם, על בלי דברי פירוש חז"ל אין אנו יודעים להבין אפי' מצוה אחת כשנאמר בכוזרי מאמר הנ"ל וכמש"כ באגרת הרמב"ם ובתשובת רבינו בצלאל, ואחר הקדמת האמת מבואר, אשר המחדש דבר שהוא נגד דברי חז"ל אין לשמוע אליו כלל, וכך יש להפליא על סדר התפלה החדשה — נדפס בבערלין — היותו רובו ככלו נגד דברי חז"ל האמתים.

(א) מה שדלגו ברכת השחר, וחז"ל ציוו לאמרם בפ"ב דברכות דף ס' ובמנחות דף מ"ג מבואר שהמה להשלמת מאה הברכות אשר דוד המלך ע"ה תקנם ברוה"ק לברך אותם בכל יום, כמש"כ הטור בסי' מ"ו באו"ח ונזכר נמי בתלמוד ירושלמי בסוכה, ובברכות בפרק הרואה, ובסדר אלי' רבא מיוחס לרב ענן.

(ב) השמיטו ברכת התורה אשר חכמים יגידו כי הוא עשה דאורייתא, מבואר בברכות פ"ב דף י"א ובנדרים פ"א.

(ג) השמיטו תהלה לדוד וכו' נגד דברי חז"ל בברכות דף ד'.

(ד) השמיטו אמת ויציב, נגד מצות חכמים בברכות דף כ"א, ומשנה בתמיד

פ"א, והחכם למלך הכוזרי במאמר ג' סי' ט"ו הרבה לספר במעלות וחמדת כוונתם.

(ה) דלגו כל מקום שזכר בו אמונה על גאולתינו לנצח, הס שלא להזכיר —

כמו נוסח אין כערכך וכו', ואל אדון וכו', ונוסח לאל אשר שבת וכו', ונוסח והביאנו

לשלום וכו', ונוסח צור ישראל וכו', השמיטו, במוסף יהי רצון שתעלנו וכו', בכל

אלו יש להפליא מאוד, כי אין לחשוב ח"ו על שארית ישראל כי נכרתה האמונה

מפיהם ומלבבם, ואם בלבבם יכבדו אלהי אמן ויאמינו, למה זה ירחיק מפיהם?
הלא זה פרי הדבור להשריש בלב נטעי נעמנה ואמונה, וע"כ נצטוונו בזכרון בפה
תמיד לכל עקרי ושרשי האמונה למען לא תמוט מלבנו, כמש"כ הכוזרי, והנה
חז"ל הפליגו כל הסומך גאולה לתפלה וכו' הר"י בברכות (בר"ף דף ב' ע"ב) שהוא
מפני שכדאי היא האמונה ובטחוננו בשמו יתברך להשמיע ברום שחק תפלתינו
ושעיקר היראה היא האמונה והבטחון על הגאולה העתידה עיי"ש, ומכלל הן גשמע
לאו באם ממאנין להזכיר אמונה והגאולה בתפלה נעתם תפלתינו לפני שומע תפלה;
ויש מתנצלים לאמר: מאחר שאנו יושבים בצל המלכים החסידים, שרים ושלטונים
אשר כסאם הוקם בצדק, בחסד ורב טובם על בית ישראל, על כן אין לצפות על
הגאולה, אך המה לא ראו דברי הרמב"ם סוף הלכות מלכים וז"ל: לא נתאו המלכים
והנביאים לימות המשיח כדי שישלטו וכו' וכדי שינשאו וכו' וכדי לאכול ולשתות,
אלא כדי שיהיו פגוים לעסוק בתורה ובחכמת בלי מניעה נוגש ומבטל כדי שיוכו לחיי
עוה"ב עכ"ל, ועיקרו כדי לקיים מצות התלויים בארץ ישראל ובביהמ"ק, וזה
תשוקתנו לא זולת זה, וא"כ האומר לדלג כל רנה ותפלה על הגאולה בעבור שאנו
נוחים בזן האומות, הוא תועה רוח. — ומלבד זה מרה תהי' באחרונה דור אחרון
בנים יולדו למה לא גודלו על ברכי האמונה, והי' כאשר ישיב ה' שבות עמו לציון
וירושלים, ונחל יהודה חלקו על אדמת קודש יהי' דבר אמונה לזרע בעיניהם,
נפרד ונפלה מכלל עדת ישראל, חלילה להם מזה!
ועתה נדבר על עיקר הדין, אם להתפלל בלה"ק דוקא או בלשון עם ועם?
הנה ברבינו יונה דף ט' ע"ב כ' ז"ל: אם אינו יודע בלשון הקודש יכול לצאת משמע
הא אם יודע לא יצא, ועוד דמלשון הש"ס בפרק אלו נאמרין, גבי תפלה בכל לשון,
לפי דרחמי היא וכו' כי היכי דלכוון וכו' משמע דעיקר התירה בשאר לשונות היא
לתועלת הכוונה, וא"כ מסתמא זה הוא למי שאינו מבין היטב התפלה בלה"ק, אבל
אנו שמבינים התפלה השגורה שהיא בלשון הקודש צחה וברכה א"כ אין יתרון
לבעלי לשון אחרת, אדרבא המתפלל בלה"ק מתוך שצריך לדיוק האותיות
ותנועותיהן, חיבר התיבת, ונתוח המאמר במוכרה ובסמיכות, נשאר הכוונה בלי
היסח הדעת, משא"כ במתפלל בלשון דייטש בדבר שהפה יוכל לדבר מבלי לב
להשית, בשפתיו יכבד ולבו רחק, ועוד הרבה דברים שאין מפורש בהם התירם
לענין שאר לשונות, כמו הקדושה שהיא שירה שמלה"ש מעריצים ומקדישים,
הסברא נותנת שיהיו הדברים כהויתן בשמים ממעל; גם בענין אמן שאמרו חז"ל
(שבת) אמ"ן רומז לאל, מלך, נאמן, וכולל ג' עיקרים, מציאת ה', קבלת עול מלכות
שמים עלינו בחקין ומשפטיו, ושהוא נאמן לשלם שכר, וזה שייך רק בלה"ק, גם התפ"ו
לה א"א ברכנו בברכה ודאי אין לאומרה רק בלשון הקודש דוקא, שהיא במקום ברכת
כהנים, ואם מתפלל אדם חציו בלשון עברית וחציו בל"א אין לנו מפורש שיוצא
בזה, וכן מצינו במגלה מקצתו בלשון הקודש ומקצתו בלשון אחרת לכתחלה לא
יצא (עיי' סי' תר"ץ באו"ח ס"ק י"ב ובמג"א שם), ועוד ידוע שבפסוקי התנ"ך רבו
הפירושים גם לבעלי הפשט הראשונים, כמו רש"י רלב"ג, רד"ק ודומיהם, ובתפלה
מסודרת עפ"י פסוקי תנ"ך, המבאר בחר לו פירושו ממה שהוא נאות בעיניו

ולפעמים בפסוק אחד מקצתו כראב"ע ומקצתו כרד"ק כפי שהיא צריך לצחות הלשון, ובכה"ג וודאי אין ברירה דלמא נסמך על ברירת המבאר והמתרגם אף שהוא חכם מחכמי הלשון ומגנו, ומה גם דבין המבארים ומתרגמים עצמן יש מחלוקת, וכל אחד יבאר בתכונה אחרת לפי כחו בהלשון, ע"כ ראוי ונכון להתפלל בלה"ק הכולל כל הפירושים ויהיו לרצון אמרי פינו:

ועוד, ידוע כי יש עשרה שמות שאינם נחקקים, וכל אחד מהשמות מורה על דבר מיוחד, כמו שם הוי' ב"ה כולל ב' עיקרים, א' נצחיות, שהוא היה, ויהיה, וגם מורה בריאת עולם, שהוא מהוה הכל, והחכם המתרגם אשכנזי מפני כי לא מצא מלה אחת כולל שני העיקרים יחד, בחר לו האחד השם עוויגער, והניח השני¹⁴, א"כ המזכיר השם בלשון דייטש אין קורא בשמו באמת כי צריך לכוון ב"ב העיקרים, בשם אל"ף דל"ת צריך לכוון בה שהוא אדון הכל, ובשם אלהים שהוא כח כל הכחות כמבואר הכל בספר הכוזרי במאמר רביעי, וכל זה חסר בתרגם אשכנזי — רק לענין ביאור התורה אין צריך לדקדק בזה, אבל בתפלה דכתיב אשגבנו כי ידע שמי וכו' יקראני וכו' ואנחנו עם — אין אנו יודעים לקרא רק בשם לשון עברי כדכתיב זה שמי וזה זכרי וכו'.

ועוד להא דאמרנו חז"ל (פסחים דף ג') השם הוי' ברוך הוא לא כשהוא נכתב הוא נקרא הקריאה באל"ף דל"ת ומכ"מ צריך לכוון בקריאת א"ד בנקודותיו שבא חולם קמץ, שהם הם הנקודות של שם הוי' ב"ה, וכזה מתאחד הקריאה עם הכוונה, משא"כ בשאומר השם בלשון דייטש אין לו התאחדות, והתקשרות כלל, והא דמסכת ברכות (דף מ') אמרינן באומר בריך רחמנא וכו' דיצא היינו בדיעבד וכהאי דלעיל מגי' בסמוך, ראה את הפת וכו' ומדמינן לה התם בש"ס לברכת שהכל על פת ויין דיצא דיעבד דווקא ולא לכתחלה, עיי"ש, ומלבד כ"ז אין ראוי להתפלל אלא בלשון דווקא דאל"כ תפוג תורה חלילה, כי עולי ימים והצעירים ירפו ידיהם מללמוד משפטי ושפת לשון העברי, היות שאין להם לא תועלת כללי ולא תועלת פרטי, ואם גם בלשון אחרת ידובר אל העם הזה, עתיד הלשון שתשכח מישראל, ועתה בהם השירה הזאת: כי תשכח תורה מזרע ישראל האף אין זאת? — וע"ד אם יש לנגן בעוגב (ארגעל) בשבת בשעת התפלה ע"י אינו ב"י (פה האריך בפלפול ואנכי המחבר לא העתקתיהו כי אין כאן מקומו).

ועתה אחינו בני ישראל! דרשו את שלום אחיכם הנפוצים והנטושים, מקצה אל הקצה, למה תהיה מחנה העברים לשני מחנות? אל יצא זעף ה' על עם בחירו העם בחר לנחלה לו, הלא תדעו את אשר שמענו ואבותינו ספרו לנו מקורת הרעות מאורעות ותלאות נוראות, אשר מצאתנו במלכות ספרד (שפאניען ופארטוגאל) גם המה בקשו חשבונות רבות, בהפרידם ב"א מחלק ה' עמו, מיעקב חבל נחלתו, חשבו מחשבת ערומים, הוי' חכמים בעיניהם! בינו נא שנות דור ודור ההוא, ראו מה אחריתם, נסרח חכמתם, ותהי עונותם על עצמותם, החטאים האלה בנפשותם — אהה! המה היו בעוכם, ועתה הבה נתחכמה! למה תקראנו אותנו כאלה ח"ו? אב אחד לכלנו, אל אחד בראנו, קומו! ונכרתה ברית חדשה ללכת בעקבות אשר הלכו

בו אבותינו ליראה את ה' באמת ובתמים, לעבדו שכם אחד, ולקיים כל פקודיו
 ככתוב בתורה, וכאשר שם בפינו על פי התורה אשר הורינו חז"ל הקדושים
 והנאמנים, אז יאמרו בגוים: הגדיל ה' לעשות עם אלה.

הג"ר יעקב אבריל הוסיף שם עוד: זה כתב משנה אשר כתב ג"כ בענין
 זה לאיש נכבד בוויצען, מדבריו נאוו והוצק חן בשפתותיו: "יתברך מאלהי אמן, איש
 אפרתי, איש אשכול פרי מגד וצנצנת המן, השר גדול ליהודים ורצוי לאחיו, ובהם
 מיומן, האדון הנכבד נגיד ומצוה כבוד. — התענגתי מזיו בשורת שלום כבודו,
 ואשר מצבת קודש מצבתו נצב על חומת דת ישראל להכן אותו וסעדו, כי ע"כ
 הרהיבני נפשי להשיב אמרים אלה. ע"ד אשר יצאו מאתנו ומעמנו מהרסים
 ומחריבים יבקשו נפרדות להפריא עם ה' ממה שהורגלו לנו למורשה מימות עולם
 סדר תפלת ישורון, והמה מרו — המירוה הנוסחאות חדשות בדו מלבם, כי הם שלא
 להזכיר בתפלה, כי ישיב ה' שבות עמו, ועוד תחת לשוננו שפת העברי בלשון אחרת
 ידברו מערכי לבם ולבם רחוק גם כן בשפתותיהם יכבדו, גם כן ירבו תפלה לא
 לאמונה יגברו, כי תשכח לשון יונק ועול ימים מלדבר יהודית, כי לא יכולו ולא
 יבינו עוד בתורה בכללה ובפרטה, אך יפטירו פיהם לבלי תק ומשפט ה' את עמו,
 ועוד עצתם בין אחים תפריא ומחנה העברים זה יחצו לשני מחנות, זה יכתוב ידו
 לה' לשמור ולעשות ככל חקת התורה הראשונה השמוענו על הר סיני וזה יבחר לו
 חדשות לא שערום אבותינו עד כי נהי' לשמצה לבו ולקלון בקרב העמים, מי
 יחמול עלינו עוד, ומי יגור לשלום לנו? אחר אשר נאסף שלומנו מאתנו בקרב
 מחננו? אהה! לכל ילדי יום יתילדו על משפחות בית ישראל, כי אפס עצור ועזוב —
 ומה יעשו אוזבי הקיר הרבנים שבדור? אבדה עצה ובינת נבונים תסתתר, אם
 אמרנו נבוא בתפלה ובתחנונים בחצר המלך הקיר"ה לבקש על הדבר? הלא אין
 לבוא בשער המלך טרם נשמע פתגם המלך והדת נתנה, ואם אמרנו וחיכינו עד אור
 דבריו יאירו, הנה מי יבוא אחרי אשר כבר עשהו? ודבר המלך אין להשיב. —
 ואם אולי בזאת יאות, להגיש שיח שפתותינו מול פני השרים הספונים חכמי דתם
 נקראים קאנסיסטאריים ולהעריך לפניהם: אשר לא טוב יעשו המשנים מהדת אשר
 כבר לנו למורשה, והשינוי בשום דבר בין קטן או גדול שם הוא הריסת הדת בכללה,
 ובהתרועע אבן אחת מפנת יקרת הדת! פור התפוררה עד היסוד בה ותתמוטט
 ותאכל חל וחומה, ושורש פורה ראש אחד מלא תלם קטנה ירבה צמח ויצץ ציץ
 על פני חוצות הארץ ומלואה, אולי יעתירו לעתרת דברינו בהתחנן עליהם. אמנם
 ידענו כי אין עוזר עמנו ומחזיק בידנו אין, לולא כי השאיר השם לנו למליץ
 בעדינו את מעלת האדון הנכבד, כבודו יראה עלינו, הוא ינחנו בעצתו ודבר מה
 יראני ישמיענו אותה ונעשנה, הרוצה ביראיו יחיהו ויאשרהו בארץ לברכה ולתהלה
 לרומם קרנו בכבוד התורה ושמור מצותיו כי זה כל האדם. —

הג"ר יעקב אבריל לא הזכיר את שמו של האדון אשר אליו שלח הרמ"ב את
 האגרת הנ"ל, אך יש לשער כי היה זה איש בנקאי חשוב וקרוב למלכות, והוא
 פנה במכתב אל הרמ"ב וקיבל ממנו תשובה זו, ונכון לדעת כי להרמ"ב היתה השפעה
 גדולה על קהלת ווינא בשעתו והוא השפיע על מנהיגי קהלת ווינא שלא לנטות

אחרי המחדשים בתפלות ואחרי דורשי עוגב ומאז היה להקהלה בבירת אוסטריה חק ולא יעבור להתפלל בבית הכנסת הגדול ובכל שאר בתי התפלה של הקהלה עפ"י נוסח העתיק וגם לא לגנן בארגנון בשבת קודש ויו"ט כלל, ורק בכמה בתי תפילה של חברות פרטיות השתמשו בעוגב בשבת ויו"ט וכתב הרב ד"ר משה רוזנמן¹⁵) בספרו על ר' יצחק נח מנהיימר שבמאה התשע עשרה לא העיזו מנהיגי קהלת ווינא לשנות איזה דבר מפני יראת הכבוד מול הרמ"ב אפילו אחרי מותו. וכן נשאר הדבר עד זמן האחרון שבנהלת הקהלה היה כמעט הכל, גם ענין הכשרות, בסדר, ואפילו מצד האדמורי"ם והחסידים אנשי שלומם והרבנים הגדולים שישבו שם מזמן המלחמה העולמית הראשונה, כמו מוהר"ר חיים ירוחם, הנקרא הרב מעיר ישי¹⁶), לא נשמע שום קול תלונה והתנגדות. —

והנה מכל זה יוצא שהרמ"ב התאמץ בכל כחו לעשות למען קיומה ושלמותה של הדת ועמד איתן על משמרתו נגד הפורצים והנוכלים להרוס את חומות הבנין שהקימו הקדמונים הקדושים. ברם היו יחידים שעוד לא הושבעו רצון מפעולותיו ודרשו ממנו יותר פעילות ויותר מעשה, ומבין אלה התעורר איש אחד לא נודע, כי כתב בעילום שמו, והוציא אגרת גלויה להרמ"ב אשר לשונה רכה ובתחנונים מדברת ומאידך בה אהבה מעורבת שיצא החוצה בפעולה גדולה להזעיק את הרבנים וקציני העם תחת דגלו להגן על הדת הנתונה במצוקה מצד המחדשים למיניהם. לפי המסורה היא נכתבה בעיר לייפניק שנת תק"פ ונתגלגלה ליד הרב הגדול והצדיק מו"ה ליב ראבד"ק קארלסבורג בזיכבירגן ומשם להג"מ א"י גליק בטולטשווא והרב ישראל פיש שהביא לדפוס את שו"ת פרשת מרדכי נתן לה מקום שם בסוף הספר באקדמות מלין: אמר אני ישראל הקטן המביא לבית הדפוס היות שכבר רבים משתוקקים לראות האגרת שבאה אצל הרב הגאון הקדוש בעל המחבר צ"ל ואינם יודעים ממי בא האגרת והוא כעין פיתקא מן שמיא באתי להעתיקו כאן ולהראים יונעם.

גם אצלינו פה אל תהיה האגרת הזאת נעדרת, לא מטעמו של ר' ישראל פיש להראותה למשתוקקים אליה, אלא מטעם היסטורי יען כי אנחנו רואים בה תעודה ממדרגה ראשונה המעידה כמאה עדים על כבודו הרם של הרמ"ב בעיני חסידיו וצדיקי דורו הכותב ההוא, כנראה מתוך אגרתו, לא היה רק אדם גדול בתורה ויראה, אלא גם בקי בספרי הקבלה והחסידות. השפה הארמית שמלאכי השרת לא יודעים אותה¹⁷), לו היתה ידועה היטב ובה השתמש דווקא ברצונו שתעשה האגרת שלו רושם חזק על הרמ"ב שבלי ספק הכירו באופן אישי וידע כי הוא אוהב לשון הזוהר. אצלינו אין ספק כי הרמ"ב, כשהגיעה האגרת לידו, ידע תיכף מי הוא המחבר, אשר כה מבין אליו לדבר. והטעם העקרי להביא כאן את כל האגרת של הפלוני האלמוני הוא, כי כראות עין מבינים, קשר כתרים עדינים לראש הרמ"ב וגמר עליו את ההלל בשם הפמליה של מעלה, באופן כה נעים ונעלה. —

(¹) ברור שהיו שלשה רבנים אלה שהחרימו את התרגום טרם נולד, אבל לא ברור עדיין באופן מספיק שהגאון נודע ביהודה היה ראש המחרימים וראשון להחרמה כדעת גריץ בכרך האחרון עמוד 39, כי ההסטוריון קאזרלינג בספרו משה מענדלזאן, חייו ופעולותיו, בהוצאה השניה, קבע בפירושו שהנודע ביהודה בסראג לא התנגד כלל למענדלזאן (השווה ווינסער את ווינסע חלק ג' עמוד 903 בסופו). וכל הקורא בעיון את הערה הראשונה של גריץ שם עמוד 539 והלאה ישתומם על ריבוי הדברים שלו להוכיח כי הג"ר יחזקאל לאנדוי היה המחרים הראשון, אולם כל הוכחותיו אינן אלא מילולים בעלמא, וראוי לציין שגריץ עצמו אומר (שם עמוד 539) בתחילת ההערה „שלשה או ארבעה רבנים החרימו“, ומזה יוצא שהיה מסופק בדבר! ומה שכתב שם עמוד 540 בענין ר' אביגדור לוי מגלונא ששהה בסראג והודיע שהנודע ביהודה החרים וכו' גם זה הוא מעשה הוזה ובועת בורית בלבד, וחשוב לדעת זאת, כי לו היה הנודע ביהודה מחרים היה בוודאי משפיע כזה על הרמ"ב הצעיר ממנו ללכת בעקבותיו ולהתנגד ג"כ לחומש רמ"ד, וזה לא בא בחשבון, כי הרמ"ב לא רק שלא התנגד, אלא אפילו תמך בחומש מענדלזאן, כאשר נראה מיד. — (²) להסיבה שמנעה מר' רפאל כהן להחרים גם את המחבר, השוה גריץ שם עמוד 43. — (³) גריץ, שם עמוד 39, אף שלפני כן שרפו את החומש (אולי רק העלים לתרופה) בוילנא (כמו בפוזנא וליטא) שם עמוד 42. — (⁴) בספרו מקל נועם אסף וקיבץ המחבר פלפולים ושו"ת מגדולי הרבנים בענין השטירה להצדקת פסק דינו של הרמ"ב לפי גריץ שם היה הנובי"ט נוסה להגן על תלמידו מקודם. אך בשו"ת פרשת מרדכי סי' ד' אומר הרמ"ב על הנובי"ט חלילה לו ולקטני תלמידיו להורות כדבר הזה יעיי"ש. ועצם הפסק בנימוקיו הנה הוא בשו"ת הר המור סימן י"ב. — (⁵) שלא נעשה הדבר, זה היה אשמתם של מנהיגי עדת אראז ונשאר אחר במקומו עד יום מותו. — (⁶) ויותר מה שכתוב כאן בענין זה תמצא בס' תולדות אנשי שם בברלין מר' אליעזר ליור לאנדסהוט הוצאה שניה תרמ"ד עמוד 102 והלאה. — (⁷) גם הרצ"ה בעצמו קיבל עליו גלות עקב מצוקה זו, אך אחרי זמן חזר לבערלין, שם. — (⁸) לפי גריץ כרך אחרון עמוד 41 גולד הרצ"ה בשנת 1721 וא"כ היה גילו בשנת 1793 בדיוק 72. — (⁹) לפי דברי המסדר צ"ל בבכורות דף כ"ז ע"ב ונעו"ש בתוס' ד"ה וכי הזאה וכו' ועיי' בראש הל' חלה סי' י"ד. — (¹⁰) נענית לו להג"ר א"י גליק וראיתי שם כתוב: „ואשמע אחרי קול רעש כי יש בספר זה (בשמים ראש) קצת דברים זרים ואמרה שהמעתיק הראשון בארץ תוגרמה מכ"י הרב יצחק די מולינא ז"ל יש לחוש שהוסיף וגרע. ולכן הקורא בס' זה לא יסמוך עליו דאפשר דחלי בנקי סריקי בגדולים, עד אשר יחקור ויברר הדברים ויברר אמת ניכרים וכו'“. — והנה חקר ובירר הרמ"ב את האמת שר' שאול הפריד על המדה הוסיף הרבה יופים על זיופו של המעתיק הקודם וגדול חסא השגנו מן הראשון, כי זה הוא שהתכוון להחטיא את הרבים ולהעבירם מחוקי התורה, הערוכה לנו מחז"ל עפ"י המסורה. — (¹¹) כך מונה שם הג"ר א"י גליק את התשובה הזאת והוא בודאי ידע מה שכתב. — (¹²) בספר תולדות עמוד 22. — (¹³) שמואל ב' כ"א ט"ז לשון הרב (ראה רד"ק ומצודת דוד). — (¹⁴) לפי דעתי התכוון הרמ"ב כאן לתרגומו של בן מנחם. — (¹⁵) הרב ד"ר משה רוזנמן ז"ל היה רב כחמישים שנה במחוז 19 בוינא וכשהשתלטו הנאצים ימ"ש על אוסטריה בא לת"א בשנת 1939 וכאן גהרג פחאום תחת מפולת בדירתו ע"י פצצת אויב בשנת תש"ח בהיותו בן 82 שנה. — (¹⁶) הרב הגדול הזה „דער אלשטאדטער רב“ זצ"ל מורי ורבי אשר למדתי אצלו בנערותי שתי שנים והוא אישר בפני כאשר ביקרתי אצלו בוינא, כי הקהלה עושה הרבה לצאת את חובתה לגבי החודשים ואין הבדל ניכר בין הקולטוסעמיינדע ובין השיף שול של ר' ישעי' פירסט בעניני הכשרות. — (¹⁷) שבת י"ב ע"ב ובתוס' שם בדה"מ מלאכי השרת אין מכירין, לכד מגבריאלי: —

מכתב מפלוני אלמוני להרב הגאון מו"ה מרדכי בנעט זצ"ל בלשון תרגום

ב"ה

ה' עמד גבור החיל, חביבי וידידי, מרדכי היהודי, איש ימיני מסטרא
דקדושה, הגה יצאתי לקראתך כי הקב"ה ובניו מתיבתא שדרוני לאתויי שלם
ולאודיעותך. הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה, מעידנא דפסלת
לך ארבעה טורים נגד ד' אותיות הוי' ב"ה בכן תעלה ותתנשא ותתרומם לפני כל
בני מתיבתא דרקייע וכלם משדרין לך שלם על שאתה עוסק תדיר באורייתא
ובפוסקים קמאי ובפרט הרי"ף והרא"ש והרמב"ם ומרדכי שאתה מחבר אותם זה
בוה, ואע"ג דכמה עידנא דאפרדר אהון לעסוק ביגיעה רבה כמקדמת דנא מחמת
חולשא מ"מ כיון דאהדרותא דלבך תדיר לדחלתא דה' ולאורייתא ומסגיאת טיבותא
ורחמי דקב"ה איתקף עלך לכן שדרוני לגבך לעורר נר"ן (י) דילך, הלא ידעת אם
לא שמעת איך גברה פרצות בישראל ואבדה האמונה ואפיקורסות מתגברת בכל
יומא ויומא לית קרתא דלית בה מכת דילהון אית בהון בגילוי, וסגי מנהון בטמירא
תיפח רוחם ומכחישין בתורה שבכתב ושבע"פ ומזלזלין בדברי חז"ל ועיי"כ אורייתא
מתמעטת בכל עידן ועידן וכמעט נתקיים דברי שמואל קדישא עתידה תורה
שתשתכח מישראל, והמון עם כולם שיכורים מחמדת העולם הבלי הבלים והאי גרם
דאתפשט מסאבתא טובא בעלמא ואיתפגם סגי ואיתתקיף ס"א ס"מ (י) וחיליא,
ושכינתא קדישא כביכול בגלותא רבה ואורייתא חוגרת שק ומתפלשת באפרא
וצווחת וי וי ורגזה הארץ תחת עבד כי ימלוך ושפחה תירוש גבירתה ולית מלאך
מליץ אחד מני אלף אינון מגיני דרא להשיב חמת המלך הקב"ה לקנאות קנאת ה'
צבאות ולנקום נקמת ה' בהנהו רשיעא כמה דעביד פנחס קנאה כד חזי שפעת בת
אל נכר ושפחה תירוש גבירתה מטרוניתא קדישא היא מלכות כביכול ובודאי
שייך קנאה עד שאמרו חז"ל אין אשה מתקנאת אלא בדרך וכו' ופנחס קינא האי
קנאה משום דאתלבש במלכות וקנא קנאה דידה ממש והיינו בתוכם כלומר בתוך
מ"ם רמז למלכות כידוע לחכימין וזו ותלבש אסתר מלכות היינו ביום השלישי
שהיא תפארת שמשפיע במלכות כידוע לרבות חילה ותוקפה דמלכא קדישא לרצות
מוח שפחה חרופה מלכות הרשעה.

והשתא לית מאן דמשגח בגודל גלותא דשכינתא שהיא חרב סגי עיי' עובדא
בישא דרשיעי' ולית מאן דמתקנא קנאת מטרוניתא קדישא, ובני עלי' המה מועטים,
ואף הגדולים וחכימי דרא לא משגיחים רק לעצמם בלחודוהי לזכות עצמם
בלחוד אבל לא לזכות דרא לעורר תשובה בעלמא כמה דעביד מרדכי ואסתר

ביומוי דאחשורוש ופולחנן כפולחן עבדא למרי' דלא יחוז בשאר אחוי למעבד פולחנא כדקא יאות משום דלא מחשב ליקרא דמרא, ודא ממש יראה תתאה דלא כעובדא דברא קמי אבוהי דמסר נפשו ורוחו ונשמתו בדיל אבוהו ומשגיח אף מאחרינא יהא יקרא טובא לאבוהו מחמת רחימא דאבוה וכובר נאמר באורייתא ואהבת את ה' וכו' וכמה דפירש משה אמיתי בספרו על פסוק מה ה' שואל וכו', וכבר צווחו חז"ל אל תהיו כעבדים וכו' ומה דשגור בפיהם להתנצל "אין בדור הזה מי שיכול להוכיח משום דאין מקבלין תוכחה, וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע." אכן התנצלות דא לאו כלום היא כמאמר חז"ל אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי ואף חייב אינש למסור נפשו בשביל רחימא דקב"ה ושכינתו, ובשביל רחימא דישאל כמה דעביד משה רבינו ע"ה ומרדכי ואסתר ושאר קדושים, ומסרו נפשם למיתה בשביל ישראל ואהדרו עלמא לתשובה שלא יתוקד עלמא בשלהובא דדינא קשי' חלילה כמ"ש רשב"י ז"ל.

ואתה בני חביבי ראה נתתיך נגיד על עמי וכל גדולי דרא סרים למשמעתך וכל מנהיגי ונגידי עמא דחלין ממך ויש לאל ירך לעשות כרעותא דלבך ואעפ"כ אתה יושב ודומם כאיש לא שומע ואין בפיו תוכחות ללחום מלחמות ה' ולמלוך ביד חזקה על הנך רשיעינא דאחרובין עלמא, וממך יראו שאר חכימי דרא ויושבים ושותקים, וביני וביני האמונה ודת ישראל הלך וחסור בסיבתך, ועל דא קמו הרבה מקטריגים לקבלך וקמו עלך בדינא קמי קוב"ה אלו מיימינים ואלו משמאילים וכמעט כאיתגור דינא עלך לולי דבני מתיבתא דרקיע איליפו עלך זכו בפרט יעקב דחילו ויוסף תנאי וקמו בסעדך ואמרו להתנצל יתך, אילו היית יודע חלק אחד מני אלף אלפי אלפים תוקף צער גלות השכינה כביכול וחורבות עולמות העליונים בודאי היית מוסר עצמך למיתה כאחד מקדושים הקדמונים, ואף הקב"ה בזכות תורתך רחים יתך ושוזיב יתך מדינא, והסכימו במתיבתא דרקיע, וקוב"ה וכל בני מתיבתא שדרוני לותך לאודעותך שאתה הוא בסוד הגלגול נשמת מרדכי היהודי וכמה דהוא לא דחיל משום אדם אפילו מפני המן הרשע, כך אתה לא תדחל משום אדם בעולם, והנה אתה מתפלל תדיר להדריךך בדרכי התשובה והעבודה, ושדרוני ללמדך להועיל את המעשה אשר תעשה וזה יהי לך לזכו לדרא דרין ולעלמי עלמין, וכה תעשה לך כנוס את כל היהודים אינון חכימין דרא שרים ומלכים מאן מלכי רבנן היושבים על מדין בכל אתר ואתר וקציני ונגידי ומנהיגי דרא שאתה מכיר בהם שאינון סרים לדחלתא דקוב"ה, לאתר חדא ליום המוגבל וכשיהיו כלם יחד תזעק לפניהם זעקה גדולה ומרה כבכני רבה על גלות השכינה כביכול אשר כמה שנים נפלה ואין מנחם לה ועל גלות התורה ועל ביטול הדת ועל התגברות השקר ואבדת האמונה ולעורר לבבם לקנאות קנאת ה' צבאות, ואנכי אהי עם פיך והורתיך מה שתדבר.

וכד שמעו מילין אילין מפומך כלם יודון וישבחוך לך ואפילו הנך גדולי הדור שאתה תחשוב שלא יפנו לדברייך, כי משה עבדי מפ"ב^א) ומשה מהיר מבודון^א) אדרבה אינון יהון לך לסייע רבה ואתה תתגדל ותתרומם בלבחון ועבדו

לך יקרא סגי, וכלהון מקטן ועד גדול יתלבשון עוז וגבורה ויקבלו עליהם עול מלכות שמים באמת לקיים מ"ש בכל יומא ויומא תרי ותלת ואהבת וכו' ולמסור גורו"ג בדחילו ורחימו כדי להחזיר עטרה ליושנה ולקיים הדת על תלה, ומה טוב אם יהיו בכניסתכם מאה רבנים והוא סוד בתיקון עולמות עליונים כידוע, וה' עליכם יראה ויתן בלבבכם עצה, כי המשפט לאלקים הוא, ויתן לכם חן וחסד בעיני המלך והשרים, לסמוך ידכם לכוף כאגמון ראש רשעים וביד חזקה תמלוכו עליהם ולהכניע את האפיקורסים ותראו נסים ונפלאות גלויים ונסתרים מה שיעשה ה' לכם כמו בימים הראשונים, וכל כנסי' שהיא לש"ש סופה להתקיים ע"י תקנות וגזירות וחרמות גדולות כמו שנעשה כבר בימים הקדמונים בכת ש"ץ ימ"ש ואח"כ תלכו בשלום רב כ"א למקומו איש חרבו על ירכו ויטה את בני עירו וכל ישראל ישמעו וייראו וכולם יענו ויאמרו נעשה ונשמע וישובו אל ה' בכל לבם ובכל נפשם ובכל מאודם ואיש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק והחלש יאמר גבור אני לעשות רצון קוני ותמלא הארץ דעה לדעת את ה' ובאתערותא דלתתא יתעורר אתערותא דלעילא בעולם התשובה היא בינה והוא יובל ומשם יושפע שפע רבה בכל הספירות עד מלכות שמים מלכות כל העולמים ומשם יבנה ויכוון מלכות בית דוד ויצמח פורקני' ויקרב משיחי' וימלוך בציון במהרה בחייו וביומיו ובחיי דכל בית ישראל ויהי ה' אחד ושמו אחד ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום.

אל נשיא ישראל אב"ד דק"ד ניקלסבורג והמדינה

מדבריו אלה של הפלוני אלמוני ניכר שהיה ת"ח וחסידי, אשר ירידת הדת והאמונה נגעה בלבבו מאוד ולא ראה דרך אחרת להטבת המצב אלא ע"י הרמ"ב הגדול בשעתו מכל הגדולים במעלה רין ואונג'רן וע"כ לא קיצץ ולא קימץ בשבחיו של רב האי גאון מנ"ש ומנקודת מבט זה ראוי המכתב לשם "שבחי הרמ"ב". — מאי אילו הפרטים שבמכתב יש להדגיש כי בעידודיו להרמ"ב אמר שר' משה מפ"ב, הוא הח"ס, והגאון ר' משה מינץ מאו"י יסייעו לו, ותמוה הדבר שלא צירף לשני הגדולים לכהפ"ח גם את הרב בעירו לייפניק, הג"ר ברוך תאומים פרענקל, שהיה אז בשנת תק"פ עוד בחיים, כי נפטר בשנת תקפ"ח. אך כנראה מנע עצמו מזה מטעם הפשוט כי כל רבני מעלה רין היו כפופים להרב המדינה עפ"י חוק המלכות וממילא היו מחוייבים לבוא ולסייע לו במקרה שהזמינם לאסיפה בעניני הדת וק"ל. — בנוגע לרושם שעשה המכתב על הרמ"ב לא נמסר בשום ספר כלום, ואמנם יש לשער שהרמ"ב אם בא לידו בודאי נתרושם ונרגש מאוד, אך לא היה באפשרותו לעשות כרצון הכותב, כי היה כבר נגוע במחלת עצביו ועורקיו ונצטוה מהרופאים לשבת בשקט כי בנפשו הוא. — ומה שקרא בעל המכתב את הג"ר משה מאו"י "משה מהיר", יש אולי לפרש במובן הפסוק³ חזית איש מהיר במלאכתו, כי כן היה הרב הזה תמיד מוכן ומזומן לעשות נמרצות בשמירה על הדת כאשר ראינו לרגלי הסכסוך עם אהרן חורין ועוד. —

על כל פנים ניתנה לנו באגרת הזאת תעודה רבת הערך על הגאון הרמ"ב מימי חייו ומשום כך העתקנו אותה כאן מלה במלה מתוך שומה למערכה שהיא כלה קודש ויד חזקה בחזקת קדושה כתבה. נפלאה היא בעינינו כתעודה היותר חשובה על גדולת מרדכי גאוננו הרמ"ב הראויה להימסר לדורות הבאים כזכר עולם, למי שהיה צדיק יסוד עולם, ב"ע. —

(¹) ראשי תיבות של נפש רוח ונשמה. — (²) ראשי תיבות של סיטרא אחרא וסמאל. —
(³) משלי כ"ב כ"ט. —

התנגדות הח"ס לאחת מהלכותיו של הרמ"ב

פסקיו של הרמ"ב בכלל נשארו בלי פירכא ובלי השגה משום צד בחייו ומה גם כאשר עלה למתיבתא דרקייע, כי אין משיבין את הארי אחרי מותו. חוץ מפסקי דין אחד אשר התעורר כנגדו ידידו בכל נפשו ומאודו הגאון בעל הח"ס. והמעשה שהיה כך היה: ברעדעלהיים הסמוכה לפראנקפורט דמיין הוציא החכם ר' וואלף היידענהיים, תלמוד הגאון ר' יוסף שטיינהארדט, מחזורים לכל חגי השנה בהסכמת גדולי אשכנז ופולין שהחרימו בכל לשון החרמה ונדוי כל סרך וחקי הדפסה שגיה ע"י זולתו משך כ"ה שנה. ויהי כעבור כמה שנים ויבואו בעלי דפוס יהודי בדיהרנ" פורט והתחילו להדפיס מחזורים דומים לאותם של רעדעלהיים ושליחי ר' וואלף היידענהיים נכנסו בעובי הקורה נגדם בכח ההחרמות הנ"ל. על בקשת בעלי דפוס דיהרנפורט ערך הרב דשם שאלות לכמה רבנים אנשי שם וביקש מהם להסכים עמו ועם הרב דקהילת קעמפנע, שכבר הסביר לו פנים, להצדיק את בעלי הדפוס בעירה וכהנה שלח גם להרמ"ב ולהח"ס בענין זה. הח"ס בתשובתו הודיע להרב השואל מד"פ כי הוא איננו מסכים נוכח ההחרמות הקיימות ואסר בהחלט גמור את הוצאת המחזורים בד"פ. גם הרמ"ב השיב תשובה, אבל זו היתה חיובית לגמרי, כלומר שיש לבעלי דפוס ד"פ עפ"י דין תורה רשות להוציא את המחזורים שלהם ואין כאן איסור לעכב על ידם. מטעם ההחרמות — שאינן קיימות — כיון שלא חלו מעולם. זה להלכה, אמר בסוף התשובה, והוסיף שטוב יהיה שיתפשרו עם באי כח היידענהיים. וכאשר נודע הדבר להח"ס בא במכתבים עם הרמ"ב פעם אחר פעם, זה שואל וזה משיב, ולבסוף נמצאו שניהם עומדים תחתם כבתחילה כשזה וזה שומר על דעתו ונאמן להלכתו, ומשני עמודי העולם לא קרב זה אל זה אפילו כמלא נימה. —

והנה להסברת הענין, המעניין מאוד, אחת מתשובותיו של הרמ"ב להגאון הח"ס, שבה חזר על מה שכתב לו הח"ס וז"ל: ישא ברכה ושלום למשמרת עולם ה"ה הרב הגאון הגדול המופלג ג"י וע"ה כבוד מו"ה משה ג"י אב"ד דק"ק פ"ב יע"א. העתקת מכתבי ותשובתי להרב דק"ק ד"פ רצופה פת ומשם בארה הדין על מכונו. ואשר כתב כ"ת באגרותיו וז"ל אבל ראו קדמונינו בכל תפוצות ישראל מיום שהחל המדפיס לגזור וכו' על כל המשיג גבולו למען לא יהיו שלוחי מצוה נוזקין עכ"ל והנה רוב הספרים הראשונים אשר נדפסו קודם לזמנינו מאה שנה לא נמצא זכרון חרם, וחרמות אלה חזרות באו מעת שעשו קרדום מהתורה. ומ"ש כ"ת שהחרם הוא למען לא יהיו שלוחי מצוה נוזקין, קשה, דהא גם המדפיס הבא אחריו גם הוא שליח מצוה שיהא הספר מצוי בזול. וראי' מפורשת בסי' קנ"ו סעיף ו' רוכלין המחזירין

בבשמים וכו' אין מעכבין עליהם ולמה לא נימא גם שהרוכל הא' הוא שליח מצוה ולא יהי' ניזוק מהרוכלים האחרים. ועוד דבאמת רוב המדפיסים אין כוונתם כלל להמצוה אלא לריוח דידהו, ובודאי המעיין ומחדש דבר והעלהו בדפוס י"ל. דהאי מקרי שליח מצוה עיי' באו"ח סי' תל"ג ומודינא במי שטרח בעיונו דהבא אחרינו לא הוי שליח מצוה, כי השני לא הי' אפשר לו לעשות המצוה בלתי הראשון ובכה"ג לא דמי לרוכלין שאין האחרים למעשה הא' לעשות מצוותן אבל במדפיס ספר שכבר היה לעולמים הו"ל שפיר דומה לרוכלין ועדיף טפי כשהוא מצוה מכשהוא דבר הרשות. ומ"ש כ"ת עוד וז"ל ול"ד למערופיא ועני המהפך בחררה כי אם לא ירויח במקומו ירויח במקום אחר אבל הכא א"א להדפיס בלי שיהא הוצאה מרובה ויבוא מי שיבוא אחרינו ויפסדנו מקרנו ועמלו עכ"ל, ומשמע דרצה כ"ת במ"ש ולא דמי למיהב טעמא הא שלא גזרו חרם על מערופיא ועני וכו' ובדפוס גזרו בחרם וע"ז כ"ת כ"ת וכו' ולא דמי וכו' כי אם לא ירויח במקומו וכו' א"כ סובר כ"ת דמשום הך סברא שימצא ריוח במקום אחר לא גזרו בחרם וע"ז כ"ת כ"ת ולא דמי וכו' כי אם לא ירויח במקומו וכו' א"כ סובר כ"ת דמשום הך סברא שימצא ריוח במקום אחר לא גזרו בחרם על השני הבא אחרינו להוציא מהא' א"כ סברא זו להברי' כ"ת הוא לגריעותא דהראשון ולמעליותא דהשני. והא אינו דבסי' רל"ז הנזכר סברא זו לענין מהפך בחררה דמה"ט גבי עני נקרא השני רשע משום דהוי מצי למישכח רווחא במקום אחר ומש"ה מחלקין בין מציאה למקח א"כ סברא זו היא למעליותא דהראשון ולא לגריעותא. גם אינו סברא כלל לומר דמש"ה לא חשו חכמים לתקנת הא' משום דמצא משכח ריוח במקום אחר מ"מ למה לא ניחוש שלא יפסיד זה מה שיש כבר בידו אבל באמת הך לא דמי שכ' מעל' מילתא יתירתא היא שהרי באמת גם בדפוס מעולם לא גזרו קדמאי חרם מוחלט ע"ז ולא כאשר כ"ת כ"ת בסוף דבריו וז"ל אך הכא הגזירה היא קדמונית מכל הגאונים על כל באי עולם אפילו במצולות הים כמו חרם השידוכין וחרם חזקת ישוב וכדומה שאינו מן הדין אלא מחרם הקדמונים על כל ישראל בכל מקום שהם עכ"ל ובמחילה מכבודו לא היו ד"מ ולא יראה ולא ימצא חרם על הדפוס בשום ספר שבועלם. אלא שהרבנים גזרו בחרם לדעתו לבקשת המדפיס ונראה שראו לעשות כן ע"ד דאיתא בפ"ק דב"ב דרש"אין בני אומנות א' להסיע על קיצותן וכמבואר בסי' רל"א ואמרו חכמים דעת המדפיסים כולם דניחא להו בהך חרם דהיום הוא רווחא להאי ולמחר ולזמן אחר יהי' רווחא לאחר שידפיס ג"כ ואז יעכב על זולתו בכח החרם הג"ל וכן משמע מלשון הגאון אב"ד דק"ק ברלין בהסכמה אחת משמו בס' עמודי שמים שנדפס בברלין.

וממילא האידנא דרוב המדפיסים אינם ישראלים שאינם מחויבים לשמוע גזירת חרם שלנו וגם רבו ישראלים הפורצים גדר החרם ושבועה א"כ הירא יפסיד דעליו יחול החרם כשאחר מדפיס וכשידפוס הוא לא יחוש האחר שאינו ירא מהחרם וידפוס נמצא תקנה זו היא רק פסידא להא' ולא רווחא כלל ובכה"ג א"א להסיע על קצתן כמבואר במרדכי פ"ק דב"ב שם ובתשובת מהר"ק ושו"ת מהר"מ אלשיך, לא אאריך בזכרם כד הדברים עתיקים.

ועוד מאחר שהמדפיסים מוחים בפירוש שלא יגזור עליהם בחרם ובע"כ דחברה א"א לתקן התקנה כמבואר ססי' רל"א. ומ"ש מחרמות השידוכין שא"א דיש בהם טעם. כעיקר מפני הבושת ולפעמים מפני הגזל. גם בחרם חזקת ישוב אינו כמ"ש כת"ר שהוא חרם קדמונים כמפורש בלשון הרמ"א סי' קנ"ו וז"ל יש מקומות שנהגו לעשות בחרם חזקת ישוב ואז יכולים לכוף וכו'. הרי מפורש שאינו חרם מוחלט אלא בני הישוב גוזרין החרם ושם בסמ"ע ס"ק כ"ה דגזירת החרם א"א רק על בני עירם שלא ישאו ויתנו עמם אבל על אותו הבא לדור אין עונש החרם כלל מאחר שאינו מן הדין וכו'. א"כ מאין הרגלים לגזור בחרם על בני אדם למחות בידם מה שרשאים לעשות מן הדין. ובנודר ואוסר דבר על עצמו בנדר קפדו חז"ל במ"א שלא די לו באיסורי תורה והוא מוסיף על עצמו איסור נוסף מכש"כ שלא נגזור אנן ונוסיף איסורים על בני אדם במה שאין בו חיוב לדין ובפרט בדור הפרוץ שרבו המתפרצים שאינם שומעים בקול.

ומ"ש כת"ר ומטעם זה אסר הרמ"א ספרי הרמב"ם וכו'. הנה שם מבואר כי תחילה הניח יסוד מוסד שהגאון מהרמ"פ (י) מעכב בדין על המדפיס השני וכיון שהגויים מצווין על הדינים אם אינם רוצים לשמוע יכולים לגזור בחרם, מבואר מזה שאם לא הי' מהדין לעכב על השני לא הי' גזור בחרם וא"כ כיון דמודה כת"ר דאינו מן הדין לעכב א"כ אין לגזור בחרם. ובעיקר הדין שכ' רמ"א שם יש דברים נשגבים. ראשון פוסק כמ"ד דבר מבואה אבר מבואה מצי מעכב הלא כל הפוסקים לא פסקו כן כמבואר בסי' קנ"ו ועוד דברים רבים כאשר כתבתי בקונטרס תשובתי גם בלא"ה בנדון דמהרמ"פ הי' הוא מחדש מדעתו להג' כתיקונן ספרי הרמב"ם. לדוגמא אביא א' מהן הוא בהל' מכירה פ"ד דין ח' ועוד כיוצא בזה וא"כ המדפיס הבא אחריו נהנה בעמלו של הראשון ועל ידו הוא בא להפסידה אבל במדפיס ספר ישן אין לו דמיון כג"ל. גם שם המדפיס הגאון מהרמ"פ את ספרי הרמב"ם אצל המדפיס הזה עצמו ומהרמ"פ שילם לו שכרו ועמלו ובודאי אלו עלה על דעת הגאון שידפיס המדפיס אחריו ודאי לא הי' מוציא הוצאות כ"כ ולא הי' בא מעות במוקדם מאת הגאון מהרמ"פ ליד המדפיס ואומדנא דמוכח הוא והר"ל כאלו התנה כדאיתא בתוס' קדושין ד' ג' ומבואר בחו"מ סי' ר"ז סעיף ד' ברמ"א ובאה"ע סי' י' ואלו התנה הג' מהרמ"פ עם המדפיס שהוא נותן לו מעות שכר עמלו דוקא אם לא ידפסנו הוא אחריו ודאי הי' העיכב בדין על המדפיס השני עד שיחזיר הרי הו"ל כאלו התנה. זה נלע"ד טעם הגון ולחזק דברי רמ"א. וכ"ז לא שיך ברוב הענינים שאנו דנים עליו.

ומ"ש כת"ר וז"ל מ"ש כ"ת דמפסיד חק המלכות לא הבנתי מה זה ענין לחוק המלכות אם ידפיסו המדפיסים ס' זה או ס' אחר עכ"ל הנה למה לא יקפיד המלכות אם הוא מרשה לאדם זכות וחוק ניתן לו להדפיס מה שירצה ובעבור זה משלם לו כפי ערך הזכות והרשיון שנתן לו ובני אדם שאין להם שלטון עכבו עליו ויבררו לו מה שרשאי ומה שאינו רשאי ומגרעים זכותו אין דבר הקפדה גדולה מזה. ואני ניסיתי הדבר כי אז כאשר הדפיס האדון המדפיס שמיד המחזירים של רעדעלהיים ופרסמתי החרמות של הגאונים לעכב ע"י הקונים התגרים העמידני המדפיס הג"ל

בדין ערכאות לפני השליטים אשר במדינתי בעיר ברין והייתי ניצב לריב מבוקר ועד ערב ודיבר אלי קשות וחזו אותי בישות כאלו הייתי בזה מורד במלכות עד בחמלת ה' עלי פטרני לשלום בתנאי שהפה שאסר הוא יהי' הפה שיתיר וכן עשיתי עיני שלא נאמר החרם בע"פ רק בכתב. — ועוד הבאתי דברי הריב"ש שאין ממש בחרם שאין בו משום סייג וגדר ודבריו הלא המה בסי' רע"א בארוכה ולא כאשר חשב כת"ר שכוונתי על סי' רס"ב שאין לו דמיון.

והנה יתבאר כי הדין אמת כאשר כתבתי במכתבי אך כ"ז להלכה יציב פתגם אבל לעשות מעשה איני אומר קבלו דעתי אך חכמים יגידו ויורו המורים ותל"מ. — היום יום ד' ז' ניסן תקפ"ז לפ"ק. נאום ידידו הדש"ת הק' מרדכי בנעט.

תשובה הזאת אינה זקוקה לפירוש כי גלויה היא מדי וברורה לעין הקורא בגאונותה בבקיאותה ובחריפותה וכל בר דעת ויודע חן יבין להעריך על נכון איך שהרמ"ב בנה כאן את בנינו ובעונה אחת היה סותר אחת אחת בנינו של הח"ס בענין זה. אך על החלק האחרון של התשובה שהביא הרמ"ב שבשנת תקפ"ז שתי שנים קודם מותו היה מוכרח לעמוד למשפט בפני הערכאות — אי אפשר לעבור בלי פירוש כי הדבר הזה כלו אומר דרשני ולכן נעיין נא קצת :

מה היה חטאו ופשעו של הרמ"ב שעל כך נתבע למשפט לפני בית דין הממשלתי בברין לדונו קשה כביכול באשמת מורד במלכות ? בכלל לא היינו יודעים כלום מזה לולי השאיר לנו הוא בעצמו בדרך אגב זכר ממה שנתרחש לו אז כי כנראה אבדה חבילת ניירות זו מבית המשפט הגבוה בבירת מעהרין וזולת הרמ"ב של הרמ"ב לא היינו מאמינים אפילו אם יסופר שדבר כזה היה אפשר להתרחש. הלא ידוע — ועל זה נדבר הלאה בפרק מיוחד על היחסים הטובים שבינו ובין הקיסר — שהרמ"ב היה אהוב מאוד אצל הקיסר פראנץ ושריו ואיך עשה דבר הדומה למורד במלכות ? והיכן היה הקיסר שלא הגין עליו ? אמנם קרוב מאוד כי המדפיס שמיד בווינא נתרשל בעתים האחרונות בשמירה על פקודותיו של הרמ"ב והדפיס ספר או ספרים נגד רצון הרמ"ב ובלי לשאול את דעתו ולכן הוציא הרמ"ב ממנו את הרשאתו ופסלם ואולי גם החרים ומשום כך הגיש המדפיס קבלנתו לבית דין הממשלתי — ובזמן ההוא אחרי מפלת נאפוליאון בשנת תקע"ה 1815 כבר משך הקיסר פראנץ את ידו מן הממשלה ולא התערב שוב בעניני הממשלה עד מותו בשנת 1835 כידוע והפקיד את ההגא ביד ראש המיניסטורים שלו הנסיך מעטערניך ונתפרדה החבילה — ולא יכל להגן יותר על הרמ"ב.

ועתה אחרי שסולקו הצדה קושיות אלה נוכל לחזור להגאון הח"ס ומה שנתרחש לו עם פסק דינו בניגוד לפסקו של הרמ"ב. הן ידוע שהגאון מפ"ב לא נתקררה רוחו וכתב לטובת ר' וואלף היידענהיים עוד תשובה אחת. והיא נמצאת בחלק הששי מתשובותיו סימן נ"ז. בפונה עצומה לתת חיזוק לפסקו הראשון. הגאון ר' אברהם יצחק גליק העיר בדברי המסדר"ל סי' פרשת מרדכי דף קכ"ו וז"ל : "בשו"ת ח"ס חלק חו"מ סי' מ"א שם נמצאו דברי תשובת הג' בעל ח"ס ז"ל בשלימות ושנה פרקו בח"ס חלק ו' סי' נ"ז ועמד בהוראתו והנך רואה כי מרן ז"ל (הוא

הרמ"ב) השיב על כל פרטי דבריו לנכון. ועיי' בח"ס סי' ע"ט בסוף דבריו כתב שסירב להשיב ע"ד מרן ז"ל הגם שלא זכרו שם. ומי יכריע בין האדירים האלה "עכ"ל. ולפי"ז הי' הוא — רא"י גליק — מתפלל מאוד ומוזר מדי הי' בעיניו שהח"ס התקשה כל כך לקיים פסקו על אף הוכחותיו של הרמ"ב הברורות כשמש. והדבר באמת מן הפלאים גם בעינינו. אך נראה מה שהגיע זמן רב אח"כ להג' הח"ס בענין דומה.

בשנת תקצ"ה שש שנים אחר פטירת הרמ"ב, כאשר פרצו סכסוכים בין מול"ים ספרי התלמוד. הריב הזה היה בין מדפיסי ש"ס בבלי בסלאוויטא מצד אחד לבין מדפיסים בוילנא מצד שני שבשנת תקצ"ה התחילו לדפוס את התלמוד על פי דוגמת הסלאוויטא י) עם כמה הוספות. כמובן התקוממו מדפיסי סלאוויטא נגד מקפחיהם וכל אחד משני הצדדים אסף הסכמות רבות לזכותו והיו קרוב למאה רבנים לכל צד, וכל גאוני גאליציה וכל רבני וואהלין ורוב רבני פולין ורבני החסידים החזיקו ביד המדפיס בסלאוויטא, אך גאוני ליטא וכ"כ הג"ר עקיבא איגר ובנו ר' שלמה איגר וחתנו הח"ס עמדו לימין מדפיסי ווילנא-הוראדנא ודחו את תביעת המדפיס הראשון בסלאוויטא. וזה בניגוד לפסק הח"ס עצמו מימי הרמ"ב. התשובה של הח"ס מפעם הזאת נמצאת בתשובות הח"ס חלק ששי סי' נ"ה ערוכה אל הרבנים מדפיסי ווילנא והוראדנא וז"ל:

„אלצוני ונצחוני בעתירת דברים הרבנים מדפיסי ווילנא והוראדנא להכניס ראשי בין הורים הגדולים בדברים שבינם לבין הרב המדפיס בסלאוויטא והאמנם כבר נקראתי גם מהרב דסלאוויטא ודחיתיו כי לא אביתי להשיב ולעמוד במקום גדולים בדבר שפבר הלכו בו נמושות מאן נמושות סבי דאולי אהאי תיגרא זקני ישראל ומשעגם ומה מני יהלוק כלקוטי בתר לקוטי מ"מ אחר עתירות דברי הנ"ל אמרתי לגלות דעתי העניה בלב ים התלמוד.

ואען ואומר אמת נכון הדבר כי בשנת תקפ"ג לפ"ק כתב לי הגאון מו"ה מרדכי בנעט זצ"ל כי לדעתו אין מקום לכל האיסורים וגזירות שבהסכמות וטעמו כי מדינא לא מצינו כיוצא בזה שיזכה הראשון בדין לעכב על אחר הבא אחריו ובפרט כי לא חדש הוא ואין זה חלקו רק עמלו שמטריח מעט ויטול שכרו ובמה שאינו מן הדין אין לשום רב ומורה לגזור במדינתו כמה שנוגע למדינה אחרת כמ"ש הריב"ש בתשובה ועוד מאחר דהאידינא ישנם גם גוים מדפיסים שא"צ לשמוע לגזירתו א"כ זה חסר וזה לא נהנה אם כן אנו מפסידים למדפיסי ישראל במקום שאין הראשון מרויח כלום שהרי הגוי יכול להדפיסו וכיוצא בזה בתשובת מהרש"ל גבי אוראנדא בטעמי ונימוקי עכ"ל הגאון אלי כתיב.

ולא הודיתי לו כי השבתי לו אין אנו באים מטעם מערופיה ויורד לאומנת חפירו כי מיום התחלת הדפוס פסקו מעתיקי הספרים ואלו ח"ו תתבטל בדפוס תפוג תורה ה' יצילנו וא"א להדפיס כ"א בהוצאה מרובה וא"א להכניס עצמו בזה כ"א דנקיטא לי' שוקא של כל פזורי ישראל כי בעו"ה מפורים אנחנו בכל העולם מעט מזער פה ומעט מזער פה ע"כ צריך זמן רב ומקומות מרווחים לבצוע מעשהו ואי

לא נסגור הדלת בעד מדפיסים אחרים אם כן מי פתי-יכנוס עצמו בספק הפסד כמה אלפים ותבטל מלאכת הדפוס ח"ו ותפוג תורה ע"כ לתקנת כל ישראל ולהרם קרן התורה הנהיגו קדמונינו להטיל גודא על הנכנס לגבול שגובלים רבני הזמן להמדפיס הקודם וקיימא לן מושיבי' סופר בצד סופר ומלמדי תינוקות אע"ג דפסק לחיותא דהאי והכל משום יגדיל תורה ויאדיר לא לטובת הסופר אלא להגדיל תורה מכל שכן שנגדר שלא לפסוק חיותא דהאי להגדיל תורה ואנשי כנס"ה התענו כמה תענית שלא יתבטלו ממצייאי ספרים בישראל ופטרונם מכמה מצות כדאיתא ר"פ מקום שנהגו ואיך לא נגדר אנחנו בעדם משום יגדיל תורה ויאדיר ע"כ כהלכה הנהיגו קדמונינו בזה והרי זה כחרם השידוכים שגזרו קדמונינו ואנן שליחותיי עבדינן ע"כ כל שום רב מאן דהוא רואה בעיניו בשעת ההדפסה לפי הזמן והמקום והספר שראו לקבוע כך וכך זמן לאסור לכנוס לגבולו חרמו חל על כל ישראל בכל מקום שהם ושליחותי דקמאי עביר ואין זה ענין לתשובת הריב"ש דהיינו הרב שגזר על תלמידיו גברא אחרינא שחזק למדינתו ואינו ענין לכאן כלל ואך מ"ש הגאון כיון שיש מדפיסי בני גבר שאינם שומעים לקולנו שהוא זה כעין תשובת מהרש"ל יפה כתב בזה ע"כ בואו ונטיל חרם ושמתא על הקונים והלומדים מתוך הספרים שנדפסו בתוך הזמן וכל דברי חכמים קדמונים קיימים ודבר אלקינן יקום לעולם אלו תוכן דבריו באורך ונראין דברי מדבריו ז"ל (ס) — ומאן דקמן לפי הנ"ל אם המסכימים הגבילו זמן לפי שיעור הנראה בעיניהם ובתוך הזמן כבר מכר כל ספריו אין לאיסור הגאונים לחול חוץ למקום ממשלתם כדברי הגאון מהר"ם בנעט זצ"ל כיון דכל עצמינו אין בידינו לאסור הדפסה אלא לטובת כל ישראל ולהגדיל תורה לא לטובתו כעוסק במערופי' והכא דכבר מכר ספריו א"כ כל אפילו שווין כל הקודם וזה וחרם הקדמונים שגזרו על המדפיסים לא חל ולא יחול אלא עד תום ממכרו ואפילו התנו המסכימים בפירוש כן שיהי' חל גם אם ספו תמו ספרא מכל מקום אין כח בידם לגזור כן. — גלל כן אם אמת הדבר שכבר נמכרו כל ספרי ש"ס הסלאוויטא ולא נשאר להם לפי דבריהם אלא ל"ז שסי"ן וכבר החליטו הגאונים שמדפיסי ווילנא והוראדנא יקחו מהם אותן השסי"ן במחיר הראוי על פי שומת ב"ד א"כ תו לא חל חרם הראשונים שעל ש"ס סלאוויטא ומדפיסים האחרונים קדמו וזכו ואדרבא יש בזה משום מושיבים סופר בצד סופר משום קנאת סופרים תרבה חכמה ויהיו זריזים אלו ואלו במלאכתם אלו בשסי"ן ואלו בספרים אחרים ומה שמדפיסים טוענים שלא מאמינים להסלאוויטר שנשאר להם כך שסי"ן אלא לקחו אותם מב"ב כדי להעמיס עליהם משא עומס, אלו הוינא התם הוה אמינא כיון שכבר החליטו הגאונים שמדפיסי ווילנא והוראדנא יקחו השסי"ן הנשארים א"כ כל דהאי ידע והאי לא ידע ישבע האי ידיע ויטול. משה"ק סופר מפפד"מ. — כאשר עינינו רואות הרי בנויה התשובה הזאת בעיקר על יסודות הרמ"ב בתשובתו הנ"ל להח"ס. וניתוח מעט יספיק לבאר שבשנת תקצ"ה חזר בו הח"ס מפסק דינו של שנת תקפ"ז — והודה בזה שהצדק הוא עם הרמ"ב.

(א) ראשית חשוב כאן שהח"ס לא נענה הפעם כלל להרב המדפיס בסלאוויטא בהיפך לתשובתו הקודמת משנת תקפ"ז ששלחה לר' וואלף היידענהיים ולא שעה

אל המדפיס השני הרב מדיהרנפורט. כלומר שאז העמיד עצמו לימין המדפיס הראשון ועכשיו תמך במדפיס השני, ממש כמו שעשה הרמ"ב בשנת תקפ"ז. (ב) שהחרם לאסור הדפסה שניה בלי רשות המדפיס הראשון הונהג מתחלת מלאכת הדפוס (בשליש האחרון של המאה ה"ט"ו למספרם) אין להעלות על הדעת כלל וצודקים בהחלט דברי הרמ"ב שבכל הספרים אשר נדפסו מאז שנה קודם לזמנו, כלומר ממחצית המאה הי"ז, לא נמצא זכרון חרם ואם היה הח"ס משוכנע מההיפך היה לו להביא ראיה על כך, ולא הביא כי לא היה בידו. — וגם בכתבו כי הגזירה הזאת היא קדמונית (אולי היתה דעתו אפילו על הספרים שקדמו למלאכת הדפוס) מכל הגאונים על כל באי עולם אפילו במצולות הים כמו חרם השידוכין וחזקת ישוב וכו' שאינן מן הדין אלא מחרם הקדמונים על כל ישראל בכל מקום שהם — הלא השיבו הרמ"ב: במחילת כבודו להד"מ, ולא יראה ולא ימצא חרם על הדפוס בשום ספר שבעולם. — בוודאי יש לתלות את ההפלגה הזאת בשפעת הקולמוס — מ"מ החליש בזה הגאון הח"ס את תוקף ההלכה שלו, כי כל המוסיף גורע וכו' לרבות גאון כמוהו ודל. ואפשר שבזמן מאוחר הודה הח"ס גם בזה להרמ"ב, אעפ"י שעוד בתשובה למדפיסי ווילנא והוראדנא חזר על דבריו שהחרם הזה מן הקדמונים הוא.

(ג) ההסברה היותר חשובה שהשתמש בה הח"ס בתשובתו למדפיסי ווילנא והוראדנא "לטובת כל ישראל ולהגדיל תורה ולא לטובת היחיד" וכן עוד הסברות העיקריות שבתשובה זו הן נלקחו מתשובת הרמ"ב הנ"ל והח"ס בצדקתו לא מנע לרמוז לא פעם כי הושפע מהן במדה רבה. (ד) מה שכתב לבעלי דפוס ווילנא והוראדנא "ולא הודיתי לו" (להרמ"ב), יכול להיות מכוון רק לדבר צדדי וטפל, ואולם לעיקר השאלה הודה שם הח"ס כמה פעמים לפסק הרמ"ב במלים "יפה כתב" ו"כדברי הגאון מהר"ם בנעט" ועוד, והמעין היטב יראה ויבין כי רוב הגדול והמכריע בתשובת הח"ס זו אליבא דהרמ"ב הוא וכללא בדינו "רובו ככלו". —

(*) מהר"ם פאדוה: — השווה ראבינוביץ, מאמר על הדפסת הש"ס, מינכען תרל"ז. עמוד 177, עם פרטים חשובים בענין זה. — (י) עיי' ח"ס חלק חו"מ סימן מ"א. —

השגת הרמ"ב על הגאון שאגת אריה ותגובת גאוני לבוב על זה

קובץ שו"ת פירסמו הגאונים "מפרשי הים" והמה הרה"ג מוהר"ר מרדכי זאב סג"ל איטינגא וגיסו מוהר"ר יוסף שאול סג"ל נאטהאנזאהן. שניהם רבני לבוב וצ"ל. הקובץ הזה¹) מכיל רק חמש שו"ת אשר ארבע מהן שלחו לגדולי הזמן והן לפי הסדר שם: א) הרמ"ב בג"ש ב) הג"ר עקיבא איגר בפוזנא ג) הג"ר משה סופר בפ"ב ד) הג"ר צבי הירש העליר בבאניהייט ה) שאלה שקיבלו הם מחכם אחד, אשר את שמו לא הודיעו, והשיבו לו את תשובתם. בספר תשובות זה יש רק 57 עמודים פוליו, אך מלאים מפה אל פה דיונים חריפים למופת, סברות ומסקנות בפלפול עצום וגם בקורות קשות על ספרי הלכה שונים בלי משא פנים למי שהוא. אמנם חילקו כבוד להגאון מנ"ש בזה שנתנו מקום לתשובתו בראש וכינוהו בכינויים היותר גבוהים ושמו מפארים, אף שבסוף גם לו לא נשאו פנים בהלכה בהגיבם על תשובתו בהשגתם עליו. מה מאוד היינו רוצים להעתיק כאן את דבריהם כולם, ודברי הרמ"ב למולם, אבל אי אפשר כי רבים הם וגם מתרחבים מענין לענין בפלפול העובר על גבולות הנידון שלנו.

השאלה

כאשר כבר אמרנו היה רגיל הרמ"ב להביא בתשובותיו את השאלות על כל נקודותיהן. לפי הסדר שנסדר ע"י השואלים והשיב תמיד על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, וגם כאן יופיעו עניני השאלה מתוך התשובה ואין צורך להעתיקה בפני עצמה. אך בדבר כזה חשובה גם הצורה החיצונה שנתנו גאוני לבוב לשאלתם, היינו אופן דיבורם עם הגאון מנ"ש הקשיש מהם והיותר נכבד ומקובל מכל גדולי הרבנים בזמנו. ולוא נעתיק הדברים שכתבו אליו מתוך יראת הכבוד והוקרה, והנה גוסס מכתב הגאונים בצירוף התיאורים בתוך השאלה:

ב"ה יום ו' עש"ק ד' טבת י"הוה י"שמרהו (תקפ"ז) לפ"ק פה ק"ק לבוב. שפעת שלום וברכה, מאלקי המערכה, אל כבוד אדמ"ו הרב הגאון המפורסם, מופת הדור והדרו, פאר הזמן וכתרו, אין נלוות במעגלותיו, כל העם עונין אחריו מקודש מקודש, כמין חומר בקודש, מתרומות מדותיו. נ"י ע"ה פה"ה, צדיק ועניו, מוהר"ר מרדכי בנעט נ"י האב"ד דק"ק ניקלשפורג והמדינה יע"א! זה כמה וגם כלתה נפשנו, להיות נוגה אור תורתו עלינו וזרחת, וממקורו מקור חיים נרוה צמאונינו, והנה זכינו לאורו מצאנו ראינו שפעת חכמתו עוצם בינתו, בספרו היקר קטן הכמות ורב האיכות בביאורו למרדכי בהלכות קטנות שם מצאנו את שאהבה נפשנו גודל חריפותו ובקיאותו, אין חקר לתבונתו, ואמרנו לבוא עד מקורם, נבינה לאחריתם, דברי

חכמים וחידותם, אולי נבנה גם אנחנו מהם, ות"ל יגענו ומצאנו, והעלינו במצודתנו על פי דבריו הקדושים ציצים ופרחים נאותים, ואמרנו לערוך מראשית פרי תנובת חידושינו להציגם לפני מעכת"ה למען דעת אם היטבנו לראות ובאנו אל תכלית כוונתנו, ותגדל חסדו עמנו ליישר דרכנו, ולסקל את חרולי השגיאות אם אולי חלילה נגפו כס רגלינו, ואם לא יתן אותו הזמן לעמוד על כל שטה ושטה, להראות לנו דעת תוהה ודעת נוטה, אפס קצתו ירא איש נבון וחכם כמוהו, והחלק יעיד על הכל וכו' וזה החילוני בעזר צורנו וגואלנו: מעכת"ה דיבר בקדשו שם דף פ"א ע"א שורה נ"ח על הא דכתב מוהר"ם ז"ל הובא בב"י סי' ט' דהא דאמרין בהתכלת דף ל"ט ע"ב דהצמר ופשתים פוטרין בין במינן בין בשאינן מינן וכו' ותמה עליו מעכת"ה וכו' — ואנחנו לא זכינו להבין דברי קדשו כלל, וכו' — אמנם הדבר נכון מאוד דהנה בב"י סי' י"א הביא בשם רבינו ירוחם וכו' וכו' — כן נראה לנו בהבנת דברי קדשו, ואחרי שזכינו לזה ישבנו לנכון דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות ציצית וכו' — ובה מיושב קושיית מעכת"ה בביאורו למרדכי (דף פ"ב ע"א) על הרשב"א ז"ל וקושייתו עצומה היא מאוד ראויה אליו וכו'. — ובדרך אחר נראה לנו בישוב קושייתו העצומה הנ"ל שהקשה אדם קשה כברזל וכו'. — ומעכת"ה הרגיש בזה בספרו היקר דף פ"ב ע"ב ותירץ שם דאף דאינו עובר לשטת התוס' בלובש טלית בלא ציצית עד אחר שנתעטף בה מ"מ מצוה איכא אף בשעת לבישה ודפח"ח. — כהנה וכהנה הוספנו חכמה ושאלנו מים בששון ממעיני תורתו הנזילים ממקור חכמה ודעת, ואצלנו לנו ברכה ממי הברכה העליונה, אשר כל הבא אליה לא ישיב ריקם כי אם השקה אותו הנה והנה, ומאוד נכספה וגם כלתה נפשנו לערוך לפנינו עוד מספרי חידושינו, אשר חלק ה' לנו בבינה, אך יען כי ידענו רבות טרדותיה, יגורנו פן יהי למעמסה עליה, ע"כ ברינו זה המעט אשר לפנינו וכו' יתענג על רוב שלום, ויהי כסאו נכון לעולם, כנפשו היקרה, ונפש הנהו גיסי משתחוים מרחוק מול הדרת קדשו, ונכספים לשמוע מפיו תורה בלימודיה, אחוים בחבלי עבותות אהבתו, דורשים שלומו ושלום תורתו, הק' מרדכי זאב סג"ל איטינגא, הק' יוסף שאול נאטאנאהן הלוי.

וזאת היא תשובת כבוד אדמו"ר נזר ראשינו מופת דורנו, הרב הגאון המובהק מו"ה מרדכי בנעט נ"י האב"ד דק"ק ניקלשפורג והמדינה יע"א.

אלה שני זיתי יצהר, גולת הכותרת, מאורות יקרות, מנורות טהורות, ה"ה כבוד הרבנים המופלגים, ידיהם כביר בחריפות ובבקיאות, אשריהם משכילים ומזהירים, שתולים על פלגי מים נובעים, מעיינות נחלים, ענפי עץ אבות, התורה והתעודה, הגדולים והאתנים, אשר בק"ק לבוב יע"א, ה"ה הרב מו"ה מרדכי זאב נ"י וה"ה הרב מהר"י יוסף שאול נ"י יורח לארץ ולדרים, אור לישרים, ולכאל"ש יז"א. — ראשית אומר אגיד התנצלות על איחור מכתבי ותשובתי אליהם, ראשון אני כשל כח מסוב, ובטרדות שונות, וכבר בינתי כי לא לאורי אתם צריכים, ומבלעדי יענה להם אור חכמתם, לפרק קושיות והיות, אך להסיר מעלי תלונות תלמידי חכמים

גדולים חקקי לב כמותם, אשוב הנראה לפענ"ה, אך ראשי פרקים אומר, כי די לת"ח כמותם להבין דבר מתוך דבר, אם הרבה או מעט יהי' אולי יוכשר בעיניהם.

(א) הקשה לכם במ"ש בקונטרס הגהות מרדכי דלשיטת מהר"ם דצ"פ כל אחד לחודי' אינו פוטר אפילו בשאר מינים קשה מהאי דפריך הש"ס בדף מ' לא יהא אלא לבן וכו' דמאי קושיא הא א"צ לחודי' אינו פוטר כלל וכו' ואין לחלק בין שאר מינים ובין בגדי צ"פ דאין זה סברא וכו' וגם כן מוכח בדברי התוס' ריש פרק התכלת ד"ה מידי ציבעא וכו' ותמהתם על זה הא כתבו בתוס' ד' מ"א דלא מיירי הך ברייתא בשאר מינים רק בבגד צמר או פשתים עכ"ל.

ולפע"ד הך סיומא דסיימו כת"ה "רק בבגד צמר" או "פשתים ליתא בתוס' שלפנינו ולא כווננו התוס' לכך אלא השתא דגשאר הפירוש כפירש"י הא דאינו פוטר אלא במינו ר"ל משום ציבעא או מדאורייתא או מדרבנן שפיר מצי איירי אף בטלית שאר מינים והא דאינו פוטר אלא מינו לא אתי לאפוקי מינין החוטין דצמר או פשתים אלא ר"ל מינו בצבע של הטלית ולרש"י הרי ס"ל דציבעא של החוטין אם דומין לציבעא של הטלית דוקא מיקרי הכנף מין כנף או כמו שפירשו בתוס' משום זה אלי ואנוהו קפדינן אצבע הטלית והחוטין שיהיו שוים, וכן משמע בתו' (ד' ל"ח) ד"ה מידי ציבעא שכתבו בסוף הדיבור ובאידך ברייתא וכו' ולפי תירץ הראשון נחא דציבעא הוא חד מינא בר מהתכלת הרי לאותו תי' מצי מיירי בכאן בטלית צמר ופשתים או בשאר מינים וכן לאידך תירוץ שם שכתבו אי נמי מדרבנן ג"כ מצי איירי בכל גווני גם ממ"ש לבסוף אי נמי יש לומר שם בע"א. וסתמא ר"ל התירוץ שכתבו (בדף מ"א) דמיירי בשאר מינים ומה שדחו ע"ז לקמן (בדף מ"א) כאן הוה ס"ל דאין זה דיחוי כלל כאשר אבאר אי"ה לקמן, א"כ אדרבה כל ג' התירוצים הללו מורים המוקמינן להך ברייתא דלקמן דוקא בשאר מינים או עכ"פ ג"כ בשאר מינים ושפיר יש לדקדק בדברי התוספות דלא נראה להם הך סברא שרציתי לדחוק בדברי מהר"ם ולא שאני סובב שהתוס' ס"ל כמהר"ם דהא ודאי ליתא שהרי התוס' דחו דברי ה"מ דלקמן (דף מ"א) ע"כ ס"ל דחוטין צמר או פשתים לחודי' פוטרין בשא"מ וג"כ מפורש בדבריהם דף מ' ד"ה כיון דאפשר במינים דלכל התירוצים שם דוקא באיכא כלאים ס"ל דלא סגי בחוטי צמר בפשתים או חוטי פשתן בצמר או מדאורייתא או מדרבנן דמ"ש בתירוץ האחרון ועוד דלמסקנא לא קאי הכי ור"ל מסקנא דכאן מה"ט דקלא אילן יש לומר שפיר דגבי כלאים בציצית מודה ר"ל דלא איכפת לן באפשר לקיים במינים דהותרה כלאים בציצית אבל הסוגי' דלעיל שריקא וקיימא רק על הסברא שדחקתי אליבא דמהר"ם, ע"ז הבאתי ראוי שתוס' לא ס"ל הכי אבל בעיקר שיטת מהר"ם אינו צריך הוכחה דפשוט שהתוס' לא ס"ל הכי ואין לומר דע"כ צ"ל בדברי כת"ה דלתירץ הא' מוקי התוס' להברייתא בצו"פ ולא בטלית דשאר מינים אע"ג דהשתא לפירש"י קפדינן אציבעא מ"מ תיקשי כיון דח"צ ופשתן פוטרין בא"מ א"כ לא קפדינן אהכנף גבי ח"צ ופשתים אע"ג שאינו מהמין דבגד ה"ה דליכא להקפיד אהצבע שיהי' דוקא ציבען דמי להטלית דזה אינו מוכרח לפע"ד דיש לומר שפיר לרש"י דיותר קפדינן אהצבע מן הגוף המין, וכן ג"ל בהתוס' שכתבו לתירץ קמא נחא, או דצ"ל דהשתא הוא ס"ל דח"פ וצמר אינן פוטרין בא"מ כדמוכח מת'.

האחרון שכתבו שיש לומר שם בע"א כמ"ש. איברא יש לחלק דקדוקי מדברי התוס' הנ"ל דלא ס"ל לחלק כסברא שלי דאל"כ לא הוה מקשי' מידי דיש לומר ודאי בציבעא יש לחלק בין צמר ופשתים לבגדי שאר מינין. רק לישנא דש"ס שם דקאמר לא נצרכא אלא לטלית שכלה תכלת דמצוה לאקדומי תכלת דהכמ"כ, א"כ משמע דס"ל שם הסברא דהכנף גם לבגדי צו"פ ואפ"ה קאמר מידי ציבעא קא גרים ע"כ מקשי' התוס' שפיר מהברייתא דלקמן, א"כ גם להתוס' בתירץ הא' דמפורשין דדוקא ציבעא דתכלת לא מיקרי הכנף ממין הצבע דתכלת אבל שאר הצבעי' מיקרי הכנף ג"כ אין לשון הגמרא שפיר וצריך לדחוקי.

ועוד יש לומר דאם נדייק לשון הש"ס בהא דקאמר דמצוה לאקדומי תכלת משום דהכנף מין כנף מבואר נגד סברתי שרציתי לחלק אליבא דמהר"ם דבגדי צו"פ אין צריך הכנף מ"כ. והש"ס דדחו על זה מידי ציבעא קא גרים לא דחה הסברא דהכנף מ"כ דשייכו גם בבגדי צמר וא"כ קשה על המהר"ם מהש"ס פשיטא, מלבד דברי התוס', ויש מקום ליישב בדרך רחוקה דדברי מהר"ם תלה בפלוגתא דתנא דבי ר"י ורבא לקמן אי שאר מינין דאורייתא או דרבנן, כאשר כתבתי שם בהגהות מרדכי ואין להעתיקו פה.

והנה לפע"ד יש ליישב דברי מהר"ם מטעם אחר דהא דס"ל למהר"ם ז"ל דחוטי פשתן או ח"צ לחודי' לא פטרו אפילו בשאר מינין דילי' דכיון דאסקינון כאן כדר"ל דאמר דכל היכא דאפשר לקיים שניהם לא דחינן הלאו. וס"ל להמהר"ם כתי' התוס' קמא דזה הוא מדאורייתא וא"כ הא דכתיב בתורה צמר ופשתים ללמדנו דח"צ ופשתים פוטרינן בין במינו ובין בשא"מ כדלעיל (בדף ל"ט ע"ב) אינו ר"ל ח"פ או ח"צ לחודי' דהא אית בהו משום כלאים ואפשר למיעבד המצוה בלי כלאים, אלא ע"כ דקרא ר"ל דח"פ וצמר יחדיו דאז אית בהו תכלת ולכן ובכה"ג התורה התירה כלאים, וממילא לא מיירי קרא מח"פ או ח"צ לחודי' וממילא אין לנו ראי' שיהי' ח"פ או ח"צ יכולין לפטור אינו מינו אע"ג דליכא שם כלאים, וכיוצא בזה מבואר ברמב"ן ז"ל במלחמות גבי לבן בסדין. ע"כ אדרבה מקפדינן על כך דהכנף מ"כ ולכן אין פוטרינן חו"פ או ח"צ לחודי' אפילו בשאר מינין אבל בס"ד דמקשה דלא אסיק אדעתא דר"ל א"כ חוטי פשתן או ח"צ לחודי' פוטרינן בבגדי צמר או פשתן וקרא סתמא כתיב ח"צ וח"פ משמע אף כל אחד לחודי', וממילא פוטר כל אחד אף בשא"מ ופריך הש"ס שפיר, אבל להאמת דמשני כר"ל א"כ גבי בגדי צו"פ יחדיו ממילא אין ראי' שיהי' חוטי דצמר או פשתים פוטר באינו מינו, ע"כ גם בשאר מינין אע"ג דליכא שם כלאים ג"כ אינן פוטרינן.

ולפ"ד מובן היטב פלוגתתם דמהר"ם תופס תי' הא' של התוספות דהך כדר"ל מדאורייתא הוא אלא מחלקים בין איכא תכלת בהדן או רק חוטים. אבל לתי' תוס' השני דזהו רק מדרבנן אבל מדאורייתא כלאים הותרו ופטרו ח"צ או ח"פ לחודי', ושפיר נשאר הקרע דח"צ או פשתים דפוטרינן כפשטן בח"צ או פשתן כל א' לחודי' ממילא ניהו דרבנן אסרי כלאים וחשו דר"ל, אבל בשאר מינין דליכא כלאים פטרו בח"צ או פשתים לחודי' והנה הי"מ שהביאו בתוס' (בדף מ"א) על הברייתא הוא על דרך המהר"ם והתוס' שדחו בפירוש הזה הוא לתירץ הב' דכאן ולעיל (בדף ל"ח)

שהביאו התוס' הק' פירוש ד"מ אויל לתי' הא' של התוס' כאן וזה נכון לפע"ד ולק"מ. והנה מעכ"ה אחר שדחו דברי חז"ל ונראה להם דברי והוכיחו דע"כ הק' דלקמן דטלית אינו פוטר בה אלא מינה א"א לפרשו בח"פ וצמר יחדיו דשם אין לעשות כלאים דהא אפשר בלבן של משי אלא ע"כ דר"ל בח"פ או ח"צ לחודי' והביאו דברי התוס' בכתיבות דף מ' שכתבו דלא שרינו רק ח"פ ותכלת בשל פשתן וס"ל למעכ"ה דבטלית של צמר אסור להתוס' ח"פ ותכלת. אמנם בסוף דבריהם שם כתבו להדיא ומיגו דשני חוטי לבן של צמר פוטרין בשל פשתן ה"ה נמי דשני חוטי פשתים פוטרין בשל צמר. ולהעת' הר"מ ע"כ כן הוא דהא הוא מפרש דהא דאמרינו בדף ל"ט דח"צ ופשתים פוטרין בין במינים ובין בשא"מ ר"ל ח"פ וח"צ יחדיו והיינו לבן ותכלת. א"כ מבואר דשרי לעשות ח"צ ופשתים, ולית בהו משום כלאים, וכן משמע בתוס' דף מ' ד"ה כיון דאפשר דלתירץ הא' מחלקין בין איכא תכלת בהדי' דבהכי מיירי לעיל בדף ל"ט אבל בליכא תכלת אסורא: הרי מפורש בדבריהם דלבן ותכלת בהדי' שרינו בכל, ולתי' השני מוקי גם הסוגיא דלעיל בח"פ או ח"צ לחודי', ואפ"ה שרי ור"ל מדאורייתא. והסוגיא כאן מדרבנן (אע"ג דלפי"ז הוה כאן גזירה לגזירה) והכל בליכא תכלת עמו, כדחיי' הש"ס כאן הוא קלא אילן, אבל אם הוא ודאי תכלת שרי לעשות לבן ותכלת יחד אף מדרבנן, ומה שכתב הרמב"ם דבטלית של צמר אין לעשות חוטי לבן של פשתן, זהו שיטה אחרת דס"ל דלעיל (דף ל"ט) מיירי ח"פ וצמר יחדיו ומדאורייתא, אבל מדרבנן אף באיכא ח"פ וצמר יחדיו ר"ל לבן ותכלת ג"כ אסור מדרבנן כיון דאפשר בלי כלאים אף כשיש תכלת, אבל בטלית של פשתן אי איכא לבן תכלת לא אסרו חז"ל כיון דמוכרח הוא לעשות כלאים והתורה התירה ע"כ אין לחכמים לאוסרו. רק משום הנך חששות דאתמר בש"ס אי משום שיהי' הכל קלא אילן או אינון חששות דבסוגיא משום כסות לילה א"כ הרמב"ם ז"ל ס"ל כתי' התוס' הב' רק דלהתוס' החמירו מדרבנן רק בליכא תכלת אבל לא באיכא תכלת א"כ לעיל (בדף ל"ט) מצי' מיירי בתרי' גוונ' או בח"פ לחודי' ובלי תכלת, וכאן (בדף מ') קאי בקלא אילן לחודי' ומדרבנן. אבל הרמב"ם ז"ל ס"ל דחכמים החמירו אף באיכא תכלת ולבן, ומ"מ רק בטלית של צמר דאין מוכרח הכלאים אבל בשל פשתן ה' שרי הלבן בהדי' תכלת אף מדרבנן ורק שגזרו הנך גזירות דבסוגיא, ולהרמב"ם ז"ל דלעיל דח"צ ופשתן בין אם ר"ל ח"פ וצמר יחדיו או כל אחד לחודי' קאי רק מדאורייתא אבל מדרבנן לא אתי שפיר ח"פ בשל צמר דאסרוהו מטעם כיון דאפשר אבל חוטי צמר בשל פשתים תלי' בפלוגתא דב"ש וב"ה ורבי ובהנך טעמי דאיתא בסוגיא, ובאמת שיטת הרמב"ם דחוקה, שוב ראיתי דיש לומר ראית הרמב"ם היא כדי ליישב קושית רש"י אמאי נקט סדין בציצית ולא נקט ח"פ בטלית של צמר ולהרמב"ם ז"ל יש לומר דבח"פ בטלית צמר גם ב"ה מודו לדב"ש ולא פליגי ב"ה אלא בסדין דבלא"ה יש בו כלאים ע"י התכלת ודו"ק, ועכ"פ התוספות ומהר"ם לא ס"ל כוותי' דהרמב"ם ז"ל.

(ב) במ"ש הב"י להשיג על ר"י שכתב דבאיכא ח"צ אסור לעשות בטלית של צמר ח"פ כיון דיש לו ח"צ והשיג הב"י דאף באין לו ח"צ מ"מ כיון דאיכא ח"צ

אסור לעשות בו ח"פ והוא לי' אפשר לקיים שניהם. והקשה בשאגת ארי' דהא בשבת (דף קל"ג) גבי בהרת דמקשינן ולעביד ע"י אחר ור"ל דאז הוה לי' אינו מתכוון ומשני בדליכא אחר א"כ לא אמרינן דהיכא דיש בעולם אחר מיקרי אפשר. וע"ז תירצו מעכת"ה דמ"ש הב"י דאפשר לקיים אינו ר"ל משום דאפשר לקיים אין עשה דוחה אלא כוונת הב"י הוא מטעם אחר, משום דבלא"ה בכלאים בציצית מיקרי דמתעקר הלאו קודם העשה כמ"ש התוס' ביבמות (דף צ') דרשאי ללבוש הטלית קודם עשיית הציצית וכלאים עבר לאלתר. ונראה לכבוד מעלתם לתרץ עם דברי פסקי תוס' בובחים (דף צ"ו) דמשמע שם דבא"א בענין אחר לא בענין בעידני' דמעקר וממילא כשיש ח"צ בעולם מלבד דאפשר לקיים שניהם, אלא ג"כ יש עוד ריעותא דלא הו"ל בעידני' דמעקר עכ"ה. ואם כן דפח"ח מ"מ לפע"ד קשה. (א) מ"ש דמש"ה לא איכפת לן בהאי סברא דבעידני' דמעקר לאו לא מקיים עשה משום דא"א בע"א. הא השתא דקיי"ל לסברת הר"י דרשאי ללבוש טלית בלי ציצית ואח"כ יעשה הציצית א"כ ודאי אפשר לעשות המצוה בלא עקירת הלאו תחלה דמתחלה כשלבשו בלי ציצית עדיין אין בבגד זה כלאים ואח"כ כשנעשה בו הציצית שעל ידי זה הוא כלאים ממנ"פ קודם שעשה הקשר העליון. ליכא בי' משום כלאים ואח"כ כשנעשה הקשר העליון הרי הוא מקיים העשה ועוקר הלאו דכלאים כאחד. ואין לומר תינח בפעם הא' כשלבשו הוי לי' כאחד אבל אחר שכבר נתקן בו הציצית האיך יחזור וילבשו דיש לומר דבאמת בכל פעם שילבש הטלית מתיר הקשר ויתקן אותו שנית ע"ד דס"ל לרבינו אליהו גבי תפלין, ומאחר דמשכחת קיום המצוה שפיר קשה בטלית שיש בו ציצית של כלאים האיך ילבשו. ובר מן דין גלפ"ד בגוף קושיית המפורשים הנ"ל דאינו כלום דלהתוס' רשאי להמתין בעשיית הציצית עד אחר הלבי"ש ודאי מיקרי עובר על מצות עשה מ"מ אם הציצית מתוקנים בטלית קודם הלבישה ודאי דמיד בשעת הלבישה מקיים המצוה דאל"כ הי' צריך להמתין שלא לברך על מצות ציצית עד שישהא כדי עשיית הציצית בטלית שאז מתחיל המצוה ואז יברך ולא קודם, אלא ע"כ שבאמת מקיים המצוה מיד, ואין זה דוחק לומר דבשלא עשא אינו מחוסר המצוה וכשעשאו מיקרי מקיים המצוה שהרי עיקר מצות ציצית כן הוא דכ"ז שאינו לובש הטלית אינו מחוייב ללבוש כלל ואם לובשו מקיים בזה העשה ובלא"ה כיון דהתירה התורה בכה"ג כלאים ע"כ אמרה התורה שבאם יש בו ציצית כבר מקיים המצוה מיד, ועוד י"ל בלא"ה לא גרע לבישת הטלית מהכשר מצוה שלבישה זו היא הכנה והכשר למצוה שהוא אח"כ לבישתו ומצינו הכשר מצוה שדוחה ל"ת כדאימא ביבמות (דף ו') ברש"י ובתוס' ד"ה שכן הכשר מצוה וא"ל א"כ היכי אמרינן דבעינן בעידנא דמיעקר לאו וכו' נימא דעקירת הלאו הוא הכשר מצוה ד"א היכי דלא גלי לן קרא שיהא הכשר מצוה זו דוחה ל"ת לית לן למימר הכי מסברא אבל בציצית אמרה תורה שהלבישה שהיא הכשר מצוה ג"כ יש עליו דין מצוה ודוחה ללאו דכלאים וא"כ ניהו דבלובש טלית בלי ציצית לא קעבר על מצות עשה דציצית אבל לא עשה כתקנה שלא יצא ידי הכשר מצוה וכשהוא מתקן הציצית קודם שלבשו הו"ל הלבישה הכשר המצוה ודוחה את הל"ת דכלאים ותדע דאם כדברי מעכת"ה וכן כתבו המפורשים דציצית מיקרי שלא בעידנא וכאשר

כתבתי דשרי מטעם דאי אפשר בענין אחר אכתי קשה לישנא דש"ס דאמרינן בכמה דוכתא דציצית מיקרי בעידנא דמיעקר אבל לדברינא א"ש דהמצוה עצמה רוחה דהכשר מצוה כמצוה שלובש הטלית שיש בו ציצית ודו"ק.

ובעיקר דברי הב"י הנ"ל הנה לשיטת מוהר"ם דס"ל דח"פ לחודי' אין פוטרינן וכמ"ש לעיל הטעם משום דהתורה לא מיירי בח"פ לחודי' דהא איכא כלאים וא"א לאוקמא קרא בכשאינו מצוי לו ח"צ א"כ ודאי דברי הב"י קיימים אבל לשיטת התוס' דלתירץ השני של התוס' שהוא רק מדרבנן ומדאורייתא פוטר ח"פ בטלית ש"צ ולא איכפת לן גבי ציצית במאי דאפשר לקיים שניהם, ורק מדרבנן חששו להך דאפשר לקיים שניהם יש לומר שפיר דרבנן לא חששו ואסרו רק באפשר לקיים המצוה בלבן פשתן דלא מיעקר העשה דאורייתא אבל בליכא ח"צ דעי"ז שאסרו חכמים חוטמים של פשתן יהא נעקר המצוה דאורייתא ס"ל לר"י דלא מצינו תקנת חז"ל למיעקר עשה דאורייתא, ואע"ג דמצינו בשב ואל תעשה יש כח ביד חכמים לתקן כדאייתא ביבמות (דף צ') גבי סדין בציצית י"ל ניהו דהתם אינו מקיים עשה דתכלת מ"מ מקיים עשה דלבן לפירש"י ולא קא נתקן שלא ילבש כלל סדין בציצית ולא יתעקר העשה דתכלת וזה טוב יותר שיקיים עכ"פ העשה דלבן בפועל משלא ילבשנו כלל כדי שלא לעבור תיקון מצוה דתכלת אבל בליכא תכלת לדידן כשלא יעשה לבן כלל ויהי נעקר המצוה לגמרי ודאי הוא עדיף טפי לתקן שלא ילבשנו כלל ודו"ק.

והנה בסוגיא דסדין בציצית בתוס' ד"ה סדין וכו' כתב התוספות לב"ש וז"ל ואע"ג דעשה דוחה הל"ת לא שרי כלאים בציצית דהא אפשר לקיים שניהם ועיקר מצות תכלת לא יהי' אלא בצמר ולפי"ז הא דכתיב ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם דכולל צו"פ כדלעיל בתנא דבר"י קאי רק על הלבן אבל המצוה דתכלת קאי רק על בגד צמר לחוד ודוחק ולכאורה הוה מצי למימר כיון דב"ש לא דרשי סמוכין ממילא איך עשה דוחה הל"ת משום דלא הוה בעידנא דמיעקר לאו מקיים עשה ונפקא מינה דלפי"ז לא הוה צריך לומר דהמצוה דתכלת לא קאי על בגד פשתן הנכלל בסתם בגדים אלא י"ל קרא בעושה הקשר אחר הלבשה שאז הוא בעידני' וכו' וכאן דאסרי ב"ש רצה לומר בעשה הציצית קודם הלבשה, אך לפי"ז לא שייך פוטרינן דהא מ"מ מחויב לעשות הקשר אחר הלבשה ואע"ג די"ל דפוטרינן היינו משום סייג דשמא יעשה הציצית קודם ז"א להתוס' דהשתא קיימי התוס' דהך דפטרו לב"ש אינו משום גזירה ומכש"כ לרש"י דפירוש לישנא דפוטרינן משום דס"ל חובת מנא והרי להך מ"ד דס"ל חובת מנא לעולם הוי בעידנא דמיעקר וכו' וכן לפירוש התוס' דפוטרינן הי"ט משום דס"ל כרבי ג"כ הך דפוטרינן ר"ל מדאורייתא אבל להך תירוץ של התוס' דפוטרינן ר"ל מדרבנן באמת נוכל לומר דהא דפוטרינן הוא משום דבעינן בעידנא דמיעקר וגזרו בעשיית הציצית אח"כ אטו עשיי' דמיעקרא עי"ל ג"כ דמשה לא רצו לפרש משום גזירה דא"כ הא דפטור במינו גזירה לגזירה הוא, וע"כ פירשו האי" סור כפשוטו לב"ש משום דאפשר אבל לב"ה דדרשי סמוכין בציצית בפירוש התירה התורה כלאים אם בהדי תכלת וכת"י הא' אי בליכא תכלת וכת"י השני גם לב"ה

דדרשו סמוכין קאי בצו"פ אהחוטין דר"ל צו"פ גדילים תעשה כמו שפירש"י בדרך
ל"ט ממילא התירה התורה חוטי צו"פ באינו מינו דאל"כ תיקשי קראי אהדדי
כתיב צמר ופשתים וכתוב הכנף מין כנף כדאמר רבא לעיל ולכאורה קשה דהר"ם
התוס' לתרץ אליבא דב"ש כיון דס"ל העשה דוחה מקרא דראשו א"כ יש לומר
דב"ש דרשו דציצית לאסור כמו שהקשו בתוס' יבמות דמנ"ל סמוכין לקולא
דלמא לחומרא ותירצו דהא מלתא דפשיטא וממילא לב"ש כיון דס"ל עשה דוחה
מקרא דראשו א"כ שפיר י"ל דסמוכין אתי לאורוי לחומרא וי"ל כיון דהתוס' ס"ל
דאי לאו קרע איקרי אפשר לקיים שניהם בטלית של צמר א"כ הדר
הר"ל סברת חוץ לאסור א"כ ע"כ צ"ל דלא דרוש סמוכין ונ"ל שזהו כוונת התוס'
שכתבו אחר זה אם כן לא שמעינן קשר ור"ל דסמוכין אתיא לאיסורא דכלאים
בציצית ולא תיקשי למה לי קרא דיש לומר דאתו לאשמעינן קשר עליון. (ולא
כדפירש בצאן קדשים דדבריו תמוהים עיי"ש) עכ"פ מהא דאמרן נלמד דאי לא נימא
כתירץ התוס' דמיקרי אפשר ועיקר תכלת בטלית של צמר דוקא דהוא דוחק לאוקמא
הקרא דכתיב פתיל תכלת רק על חד מינא דבגדים סתמא ר"ל גם פשתים כתנא
דבי ר"י יש לומר בהיפך דאדרבא כיון דמפשטא דקרא הו"א להתיר כלאים בציצית.
ובהכי ארווח לן מ"ש רש"י דמשה נקט ב"ש פוטרינן משום דס"ל חובת מנא
ומקשו בתוס' הא על זה לא פליג ב"ה וא"כ תיקשי למ"ד חובת גברא הוא ומלישנא
דב"ש. ונ"ל דרש"י ס"ל אליבא דב"ש עשה דוחה מראשו. וכאן בציצית לא דריש
סמוכין לקולא אלא לחומרא ולא קשה הא לחומרא לא בעינן קרע (קרא) דהא אפשר
לקיים שניהם דזה אינו דסתם בגדים כולל גם פשתים. ועלה ג"כ קאי ונתנו פתיל
תכלת. ולא קשה ג"כ דלחומרא לא צריך קרא משום דמיעקר לאו קודם עשה (היינו
לשיטת הגאון שאגת ארי' דמיקרי שלא בעידני') דהא לב"ש ס"ל חובת מנא הוא
וא"כ הר"ל לעולם בעידני' דמיעקר לאו מקיים עשה אבל לב"ה דס"ל חובת גברא
א"כ לא הו"ל בעידני' דמיעקר לאו מקיים עשה וא"א לאוקמא הסמוכין בהיפך לחומרא
אלא ע"כ דהסמוכין לקולא וא"כ פלוגתא דב"ש וב"ה תלי' בפלוגתא דחובת מנא
וחובת גברא הוא וא"ש קושיית התוס'.

אך תי' זה הוא להשאגת ארי' דמיעקר לאו קודם עשה אבל למ"ש דשייך
דמיעקר לאו בהדי קיום דעשה לעשות הציצית אחר הלבישה וא"כ גם להב"ה הוה
מ"ל הסמוכין לחומרא אם ס"ל דעשה דוחה מקרא דראשו כמו לב"ש ואם ס"ל לב"ה
דלא ילפינן מראשו דעשה דוחה הל"ת א"כ הדר אינו מוכח דפליגו ב"ה אב"ש בהך
דציצית חובת מנא ונשאר קושיית התוס' הנ"ל על רש"י וא"כ ליכא למתלי' פלוגתא
דב"ש וב"ה בהא ויש לומר דגם בלא הך סברא דאינו בעידנא דמיעקר יש לומר
דמ"ש התוס' ביבמות דהסברת חוץ הוא לאסור כלאים בציצית כיון דאין לנו
לימוד דעשה דוחה היינו למ"ד חובת גברא א"כ עשה דציצית והלאו דכלאים באים
כאחד ע"כ הסברת חוץ הוא לדחות העשה שהוא בקום ועשה ולקיים הלאו שהוא בשב
וא"ת אבל למ"ד חובת מנא הוא א"כ המצוה דציצית קודם ללאו דכלאים שאינו
רק כשלוש א"כ אדרבה העשה דציצית קודם ולא דחינן העשה הקדומה עבור
הלאו שיעבור בשעת הלבישה אלא ע"כ דעשה דחובת הטלית ג"כ הוא רק בבגד

העומד ללבישה מ"מ העשה קדומה מהלאו הבא אח"כ, ע"כ ס"ל לב"ש דיש לדרוש הסמוכין לחומרא אפילו אם לית לי לב"ש הדרשה דראשו אבל ב"ה ס"ל דציצית חובת גברא ואז הסברה חיצונה להחמיר כיון דליכא לימוד דעשה דוחה ע"כ צ"ל דהסמוכין לקולא ע"כ ס"ל לב"ה דסדין חייב בציצית ושפיר תליא פלוגתא דב"ש וב"ה בפלוגתא דחובת מנא וחובת גברא ומיושב שיטת רש"י ז"ל בלי שום דוחק.

(ג) והנה במ"ש התוס' בסוף הדיבור ומיהו תימא דפירש בצאן קדשים דקושיית התוס' על הא דתירצו לעיל דב"ש יליף עשה דוחה מראשו ורק בציצית לא דחה מפני דאפשר דעיקר מצוה דתכלת בטלית של צמר וע"ז מקשים בתוס' א"כ בטלית של פשתן ליכא לא מצות תכלת ולא מצות לבן אם ס"ל לב"ש כר' דתכלת מעכב וע"ז כתבו כתר"ה דמ"מ כיון דמיעקר לאו קודם העשה לא דחה ציצית לכלאים ואנכי לא באתי לידי מדה זו. חדא דהתוס' לא הזכירו כלום מהך סברא דמיעקר רק הך סברא דאפשר לקיים שניהם. ועוד יש לומר הא ע"כ קושיית התוס' אינו מטלית של צמר דבה אפשר לקיים מצות לבן ותכלת וע"כ קושיית התוס' היא דהא על כנפי בגדיהם כתיב כולל צמר ופשתים, ולר' אליבא דב"ש ליכא בבגד פשתים לא לבן ולא תכלת ובגד סתמא כולל פשתים א"כ ע"כ לר' צ"ל דמותר כלאים בבגד פשתן וא"כ מה תירצו מעלת כבודם דמ"מ אינו דוחה משום דאינו בעידני' דמיעקר דמה יועיל הך סברא כיון דהתורה אמרה בפירוש לעשות ציצית בבגד פשתים שהוא נכלל בסתם בגדים ואם אסור בתכלת ומעוכב הלבן א"א לקיים הקרא דבגדיהם כלל דגזירת הכתוב הוא לעשות כלאים בבגד פשתים והי' אפשר לקיים בשל צמר או והא שלא בעידני' ולכן ג"כ א"א לתרץ קושיית התוס' על פי מה שכתבתי לעיל דלב"ש הסמוכין לחומרא קאי דס"ס דאם נדרש לחומרא צריך לאוקים בגדיהם רק בטלית צמר וזה לא נראה להתוס' ואי נימא דאין זה דוחק לאוקים בגדיהם על בגדי צמר לחודא א"כ מעיקר' מאי מקשים התוס' דלב"ש אם ס"ל כרבי דתכלת מעכב נדחי העשה לל"ת דמאי קושיא הא אפשר לקיים בשל צמר אע"כ כוונת התוס' לפירוש הצ"ק הוא דס"ל דקרא בגדיהם ע"כ כולל גם בגד של פשתן א"כ ממילא נפל שדוד גם תירוצ' כתר"ה איברא דבלא"ה פירוש הצ"ק אינו מדוקדק בלשון התוס' שכתבו דהשתא נמי דעשה דוחה דלא הוה צריך לעשה דוחה אלא דמפורש בקרא דבגדיהם כולל גם בגד של פשתן ואם כלאים אסור ליכא מצות ציצית כלל בטלית של פשתן ויש לפרש בד"א ואין להאריך כאן.

(ד) הביאו מעכת"ה דברי השאגת אורי' גבי גידם שאין לו זרוע אם יניח של ראש ואע"ג דאין מעכב הראש מכ"מ כיון דכתוב והיו דדרשינן שיהיו בין טוטפות שנים, ע"כ מעכב עכ"פ בא"א בשל יד דוגמא לדבר דכל שא"ר לבילה הבילה מעכבת בו ופשיט לי' מהא דאיתא בתוס' בעירובין (דף ג') כהנים אצטריכא לי' דה"א כיון דכתיב והיו וכו' קמ"ל דאינו מעכב והרי התם אי אפשר להניח של יד בשעת העבודה אפילו א"מ ע"כ והקשו כתר"ה דשאני התם דשייך הנחת תפלין של יד אחר העבודה משא"כ בגידם שאין לו זרוע ולפענ"ד נראה דודאי לא אסתפק השג"א להיות עיכובא מכח שאר"ל דהוה רק בחד מצוה וחסר ממנו ענין פרטי מפרטי אותה מצוה אבל בשתי מצות לא שייך זה כלל רק דנסתפק לו כיון דכתיב והיו לטוטפות ודרשינן

שכ"ז שיהי' בין טוטפות יהיו שנים הלא תלאן הכתוב זה בזה ע"כ ס"ד דידנ' להיות עיכובא בדבר והא דאחז"ל דהך דרשא דיהיו אין עיכובא דילמא הוא רק. אם בידו לקיים המצוה דשל יד אבל לא באין לקיים בידו ע"ז פשיט מהך דעירוכין דשם א"א לקיים המצוה עכשיו בשעת העבודה דשל יד ואפ"ה אינו מעכבא ולענין הדרשא דוהיו א"א לחלק בין אם אי אפשר לעולם או אם אי אפשר לפי שעה דס"ס אם נימא דוהיו הוא עיכוב לגבי א"א מה לי א"א לעולם או א"א השתא וזה ברור ויש ראי' לזה מהא דאיתא במנחות (דף מ"ד) תפלה של יד א"מ אמר ר"ח לא אמרן אלא וכו' אבל א"ל מעכב ודחי הש"ס אלא מאן דלית לי' תרי מצות חדא נמי לא לעביד והך אין לו סתמא קאמר בין מצפה שיהי' לו לזמן אחר או אינו מצפה על שום זמן שיהי' לו לעולם אמרינן דאינו מעכב את של ראש ולא שייך בכה"ג הך דאר"ל משום דוהו רק גבי מצוה אחת ואע"ג דהשג"א גופא ס"ל הך סברא דאר"ל גבי תכלת ולבן וגם שם הוי תרי מצות צריכין לחלק ביניהן לדבריו וצ"ע דנ"ל עיקר מהך (דבדף מ"ד) דבתרי מצות ליתא להך סברא דאר"ל אע"ג דיש לדחות וכתבו כת"ר שעל פי הנ"ל מיושב קושיית התוס' בעירוכין (דף ג') אמאי לא קאמר דתפלה של יד פטורין הן הכהנים אפילו שלא בשעת עבודה ואני לא מצאתי שם שיעשו תוס' זה לקושיא ורק דכתבו שם ד"ה ציץ וכו' ולא בעי למימר דס"ד וכו' ולא כווננו לשום קושיא על הגמרא אלא דבריהם קשורים עם מ"ש מתחלה להקשות דס"ל למימר קמ"ל ניהו דפטורין בשעת עבודה ותירץ דפשיטא לי' דחייבין לעולם בתפלה ש"ר וע"ז סייעו דלא תיקשו לנפשם למה לי' לתרוצי דמשה לא קאמר הך קמ"ל דניהו דפטורי משום דפשיטא לי' לש"ס דבש"ר חייבין לעולם דלמא לעולם בש"ר אינן חייבים לעולם ואפ"ה לא מצינן למימר קמ"ל ניהו דפטורין בשעת עבודה משום דאיירי כאן שלא בשעת עבודה וס"ל להש"ס דמתפלה של יד לעולם פטורין וא"כ ע"כ צריכין לומר הך קמ"ל דלא מעכבי אהדדי ע"ז תירצו התוספות ראי אפשר לפרש כך דפשיטא דגם למקשן אינן פטורין משל יד רק בשעת העבודה והא דפשיטא לי' הכי לא הוצרך התוס' למהיב טעמא אהך פשיטות שהרי טעמא קאמר הש"ס דמשום הכי פטורין משום דכתביב ילבש על בשרו וזה לא שייך רק בשעת עבודה ואינו צריך לפשיטות הזאת שום ראי'.

עוד כתבו כת"ר דרך שני להוכיח דאינן פטורין משל יד רק בשעת עבודה משום דק"ל אהא דאיתא בזבחים דכהנים פטורין מתפילין בשעת עבודתן משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה דהרי אפשר לקיים שניהם וניחא להו משום דאסורין בהיסת הדעת לכן א"א לקיים שניהם וע"ז מיייתי דברי רש"י דעיקר איסור היסח הדעת הוא משום קדושת השם שבתפילין של ראש ושל יד יחדיה ממילא אם אינם רשאים להניח תפילין של יד ליכא בש"ר קדושת השם כלל אלא ע"כ רמחוייבין להניח של יד שלא בשעת העבודה עכ"פ וא"כ כשמיניחין של ראש בש"ע דאו א"א להם לקיים המצוה ולהניח של יד וכיון שא"י לקיים המצוה כתיקונה שפיר אמרינן דעוסק במצוה פטור מן המצוה אף באפשר למיעבד תרוייהו עכ"ד. ואם כי דברי חכמה אמרו מ"מ דבריהם מחודשים בעיניי (א) מ"ש דא"א לעוסק בעבודה ולהניח תפילין משום איסור היסח דעת הנהא דאסור להסיח דעת לרא"ש היינו דוקא קלות

ראש דליכא בעשיית העבודה, ולהרמב"ן ז"ל דאוסר הסחת הדעת בלי ק"ר היינו ה"ד לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה לא מיקרי ה"ה, דא"כ אינו מתפלל בתפילין, או לומר בתפילין, ועוד בכה"ג דלבוש ציץ ועושה עבודה ש"מ דזה לא מיקרי הסח הדעת כלל. (ב) מ"ש כת"ר דבאם אינו מניח תפילין של יד רשאי להסיח דעת הא מבואר דהנכנס לביה"כ חולץ תפילין ברחוק ארבע אמות אף בלבוש רק תפילין של ראש ולהתוס' בשבת (דף ס"א וס"ב) קאי רק אהראש ולרש"י עכ"פ אין הקדושה מכח הצירוף יחד כלובשן יחד, אלא בכל חדא איכא קדושה א"כ מה לי אם מניח עכשיו גם של יד או לא, לעולם אסור בהסחת הדעת. (ג) מאי דס"ל למעכ"ת דהיכא דא"א לקיים המצוה כתיקונה כמו כאן בשעת עבודה דא"א להניח של יד בכה"ג העוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו באפשר לקיים שניהם, לא מצאתי שוהש לזה בשום מקום, ובעיקר קושיית השאגת ארי' איך קאמר דכהנים חייבין בש"ר בש"ע הא הוי לי' עוסק במצוה ולהר"ן בסוכה (דף ק"ה) אפילו באפשר למיעבד שניהם פטורין ולפענ"ד לק"מ דהרי הר"ן גופי' כתב דמי שלבש בציצית ותפילין לא מיקרי עוסק במצוה כלל, וא"כ דוקא כהנים בעבודתם ר"ל תמיד של שחר שהחייב על כל הכהנים פטורין אותם מתפילין משום דעסוקין בעבודה והוא ע"ד ראיתא במגילה כהנים בעבודתן מבטלין למקרא מגילה דר"ל ג"כ עבודת תמיד ומשום שמוטל על הכל בשוה אבל לאחר שעשו עבודת התמיד דאינן מחויבין הכהנים להניח תפילין אם מזדמן להם עבודת יחיד, וחייבין במצות עבודה לא פטורין להו משום דעוסק במצוה שהוא לבוש תפילין, וכן בהיפך אינן מסלקין התפילין דלבישתו בהם לא מיקרי עוסק כלל כמ"ש בשם הר"ן ובכה"ג הוא דמחלק הש"ס בין ראש לשל יד וזה נכון, ואגב אזכיר למעכת"ה איזה ענינים דקשיא לי בתשובות שאגת ארי' ראשון מקשה לשיטת הרמב"ם ז"ל דכהנים מזהירים על כלאים שלא בשעת עבודתן, איך מקריב חטאות העוף הבא על הספק, נראה דודאי לר"י דס"ל דבר שא"מ חשיב בשאר אסורין שפיר קשה לי' אבל לר"ש דס"ל גבי כלאים דדבר שאינו מתכווין מותר ומותר ללבוש בגד להבריח א"ע מן המכס משום דאינו מתכווין להנאת לבישה אע"ג שהוא פסיק רישא אפ"ה דלא אסרה התורה רק שם לבישה ומלבוש שלא להנאתו לא נקרא לבישה כמ"ש הש"ך ביו"ד סי' ש"א וא"כ כהן הלבוש בגדי כהונה שלא בשעת עבודה דאז קא מתכווין להנאת לבישה בזה אית בי' משום כלאים וכן הכהן בשעת עבודה כיון דבע"כ צריך הוא לאותו מלבוש לצורך עבודה הוי לי' עליו תורת מלבוש ואית בי' משום כלאים רק דהתורה התרה אבל זה שלבוש מפני הספק דחטאת העוף אין עליו תורת לבישה לענין כלאים, וממ"ג אם חייב קרבן הוא עבודה דהתירה לו כלאים ואם אינו חייב קרבן וליכא עבודה א"כ הדר לא הוה לי' מלבוש רהא אינו לובש לצורך הנאה רק מפני ספק עבודה כנ"ל.

עוד שם הקשה הגאון דלמה לובש הכהן האבנט קודם לחושן ומצנפת הא לובש כלאים רחוק משעת עבודה, ונלפע"ד דהרי לבישת הבגדים לצורך העבודה הוא מצות עשה בפ"ע והוא גופא דוחה הל"ת דכלאים לא מעשה העבודה לכד הוא דוחה, ועוד דסדר הבגדים של כה"ג סדורים הם בגבי עשווי' בפרשת תצוה וסדורים הם בלבישתן בפרשת צו וע"כ לבישתן כסדרן מעכבין זה על זה וצ"ע.

עוד בתשובה שאחר זה שיצא הבעל שאגת ארי' ללמוד דבר חדש
 ולהרמב"ם והטור ס"ל דעשה דוחה עשה מדכתבו גבי יבום דחייבי עשה אם בטלו
 קנו ואם לא הו' העשה דוחה ה' צריך להיות הדין אם בטלו לא קנו כדפירש הש"ס
 ביבמות (דף כ'). ולפענ"ד מהך דיבמות אין ראי' דהתם קאמר הש"ס כן בס"ד שם
 מתחלה באם יליף ל' מקרא דיבמות. וכן קאמר הש"ס שם כן אליבא דרבא דס"ל
 החליצה שקולה למצות יבום א"כ באיכא איסור לא צייתה התורה עשה דיבום רק
 העשה דחליצה ע"כ ראוי להיות אם בטלו לא קנו. אבל לדידן דקיי"ל דחליצה במקום
 יבום אינו כלום א"כ רמי' עלה מצות יבום ורק דאסור לו קיים המצוה מפני מצות
 איסור עשה אחת העומד לנגדו ואמרין מאי אולמא דהאי עשה מהך עשה בכה"ג
 פוסקים לא מהני כמבואר בחו"ה סי' ר"ח מ"מ מדאורייתא הוה ל' מקח כדמוכח
 אם עבר וקיים העשה אע"ג דעבד איסור וביטל מצוה אחרת מ"מ המצוה שמו עליה
 וכבר עשוי המצוה והואיל שקנה אותה ולא קשה הא קנין שנעשה באיסור להרבה
 פוסקים לא מהני כמבואר בחו"ה סי' ר"ח מ"מ מדאורייתא הוה ל' מקח כדמוכח
 מרמב"ם ז"ל בהלכות חמץ דקונה חמץ חייב בב"י וב"י על הקנין והא על ידי הקנין
 עובר בב"י ולהוי מקח שנעשה באיסור וכן ראי' מ"ש הרמב"ם בפ"ג מהלכות
 אישות דהמקדש בהנאת מלוה דארוח לה זמן דמקודשת והוא כריבית ולא מבטלינן
 קנין הקידושין מכח האיסור.

וגראה לי ראי' גדולה לדבר כמבואר בפסחים (דף ל"ה ע"ב) ואינו יוצא
 בשל טבל ופריך הש"ס מ"ט ואוקים לה כר"ש דס"ל אין איסור חל על איסור וקשה
 טובא הא ע"כ אין קושיית הש"ס מטעם דליתא עשה ולידחי ל"ת דהא מצות אכילת
 מצה אין דוחה שום ל"ת דכתבו התוספות בקידושין ובר"ה (דף י"ג) (ועוד אי מטעם
 עשה הרי אפשר לתקן הטבל ואם איירי בלא נשאר שיעור כזית אחר התיקון מ"מ
 רובא מתוקן ומה שאוכל מן התרומה הוא רק חצי שיעור מיהו בטבל ש"מ"ש ליכאל
 מימר הכי ועיין בסוף יומא בסוגיא דטבל וחולין לפניו ועיי"ש בכפ"ת בקנטרסו)
 אלא ע"כ קושיית הש"ס הוא ניהו דאסור לאכול הטבל מ"מ אם אכלו יהא יוצא בו
 חובת מצה א"כ מוכח להדיא כדברינו דאם קיים המצוה בדבר שעובר בו ל"ת מ"מ
 המצוה מקוימת היא וכן משמע מ"ש התוס' בסוכה ריש פרק לולב הגזול להקשות
 על קושיית הש"ס מאי טעמא ותיפוק ל' דהוה מצוה הבאה בעבירה וקשה דלמא
 קושיית הש"ס הוא דתבא עשה ותדחה אלא ע"כ דס"ל להתוס' לפשוט דאין הקושיא
 מכח עשה דוחה אלא דהקושיא הוא ע"ד שפירשתי א"כ א"ש דברי הרמב"ם והטור.
 ואין לומר דסוף סוף הו"ל מצוה הבאה בעבירה כקושיית התוס' גבי טבל דז"א דהא
 באמת קיי"ל מצוה הבאה בעבירה לאו דאורייתא כדאסיק ר"ת ז"ל בסוכה (דף ט')
 ובב"ק (דף ס"ו) ועוד כאן עיקרא דהמצוה למעבד קנין ביבמות. וגבי קנין לא איכפת
 לן במקח הנעשה באיסור.

עוד ראיתי להזכיר במ"ש בת"ר דברי הפסקי תוס' בזבחים דס"ל דבאי אפשר
 לא בעינו בעידנא דמיעקר כבר כתב במשנה למלך דחידוש גדול הוא בעיניו ובאמת

בתוס' בחגיגה (דף ב' ע"ב) ד"ה לישא וכו' תירצו אבל הכא בשעת הערמה קא עבד וכו' וא"כ אפילו במעשה אחד ובלא אפשר בעינין בעידנא דמיעקר, גם התוס' ביבמות (דף כ') ד"ה יבא עשה ס"ל אפילו בא"א בעינין בעידנא, ואפשר דסברת פסקי התוס' היא כיון דבכל הפסחים איכא עצמות שיש בו מוח וא"כ האיך אפשר לקיים בשום פסח בל תותירו אלא ע"כ דשרי ע"י גומרתא דדחי עשה דאכילת פסח ללא דלא תשברו בו. א"כ דוקא הוא באם א"א לקיים קרא כדכתיב אם לא ע"י עשה דוחה, אבל באיכא לאוקמא קרא בשום גוונא ליתא להאי סברא.

והנה לעיל כתבתי ליישב דברי הב"י וג"ל דמ"מ יש ליישב דברי ר"י במ"ש לחלק בין יש לו לבן צמר או לא. דס"ל לר"י כתי' הב' של התוס' בסוגיא דסדין דלמסקנא לא קאי הך תירוצא דקלא אילן אלא נקטינן כאידך תירוצא כדר"ז ומשום כסות לילה ומשום שמא יקרע תוך ג' כמ"ש הרא"ש בתשובה וא"כ לא מצינו בש"ס דבטלו חז"ל המ"ע דאורייתא רק בסדין דאית בי' משום סייג, וכדאיתא ביבמות (דף צ') דלמגדר מלתא כמו סדין בציצית ה' להם כח לאסור, אבל היכא דלא שייך הא טעמא ולית בי' משום סייג כמו ח"פ בטלית ש"צ דלא שייך הא טעמא שמא יקרע תוך ג' כמ"ש הרא"ש וא"כ ניהו דמדרבנן חיישינן להא דר"ל דבאפשר לקיים שניהם מהדרין לקיים שניהם והו' רק מדרבנן אבל אין בו למגדר מלתא א"כ די שחשו חז"ל באם אין המצוה מבטל על ידו כגון באיכא ח"צ לפנינו, אבל בליכא ח"צ כלל אם לא יעשה ח"צ פשתן יתבטל המצוה ובשארין בו סייג ומגדר מלתא נשאר קושיית רש"י ז"ל ביבמות (דף צ') הג"ל ואין לומר דחז"ל יתקנו שלא ילביש אותו בגד דזה אינו דא"כ גם בסדין יתקנו הכי אלא ע"כ דאין זה סברא כלל כנ"ל בדברי הר"י אבל הב"י תופס ת"י הראשון שם, כדר"ל או כדר"ז קמיינתא בהך טעמא דכסות לילה ושפיר שוה למגדר כמו בסדין ודו"ק.

ה) במ"ש התוספות בסוכה (דף ט') דלמה מקשה הש"ס משמואל הא גם לרב תיקשי דמכשיר עשיית סוכה שלא לשמה מהא דפוסל בציצית מן הנימין ומן הגרדין, וע"ז תירצו כתר"ה שני תירוצים הא' דלרשב"ם דס"ל אפילו למ"ד מצות א"צ כוונה מ"מ כוונה התנגדות מעכב המצוה וה"נ דעשאו מן הנימין שמכוון האורג להחזיק הבגד מקרי כוונה התנגדות ולפענ"ד חלוקה דרשב"ם הוא רק לענין כוונה בגוף עשיית המצוה דבאם דעתו שלא לצאת אינו יוצא ידי המצוה אבל בתיקונין הנעשים קודם המצוה אם אינם צריכין לשמה מה אם לא היה לו כוונה התנגדות ועוד הך כוונה דלהחזיק הבגד אינו מתנגד שלא לעשות מאותן החוטין ציצית כשיצטרך אליו דהפרט במחשבתו להחזיק הבגד אינו מפקיע משאר דברים שיצטרך והרי סוכה לצל חמה מפני החום בימות קיץ לא מיקרי כוונה הפכיות לגבי צל סוכה לשם מצוה וגם בהא דפליגי הפוסקים גבי עיבוד דס"ת או בתפילין דלמ"ד דאינו צריך עיבוד לשמה לא מצינו שיפסול במתכוון בשעת עיבודו לצורך מלאכת הרשות אלא ע"כ דזה לא מנקרי התנגדות כלל, וגם ליתא להאי חלוקא רק בכוונה בשעת עשיית המצוה.

עוד תירצו כתר"ר על קושיא הג"ל ומחלקים גבי ציצית דאינו חובת טלית ע"כ אין עשיית החוטין סתמא לשמה דשמא לא יצטרך אדם להנ"ל אבל גבי סוכה דחובה הוא הוה לי' סתמא לשמה, ע"כ מקשה הש"ס רק משמואל דס"ל חובת טלית

ע"כ דבריהם הנעימים והנה אמת הוא דכתבו התוס' בריש זבחים דבאשה אינה עומדת להתגרש אף כשזינתה לכן אין סתם הכתיבה לגירושין והיינו סתם שהסופר כותב רק לאדם מיוחד דשמו ושמה כמו הם בגט שפיר היכא דשייך שמא נמלך אח"כ שלא לגרש הוה לי' סתמא שלא לגירושין אבל האומן העושה ציצית להצריכו לכל אדם ההיצטרך להם היתכן לומר שלא יצטרכו רבים מישראל לציצית עד שנאמר דמה"ט אין סתמא לציצית ומכ"ש לרש"י ז"ל דס"ל במנחות (דף מ"א) דאף למ"ד חובת גברא אסור למעבד טצדקי לפטור עצמו ממצוה ודאי כל ישראל נוהגים בזה וחזו מאי עמא דבר, וע"כ לדברי כת"ר דרב לא קא שרי בסוכה רק משום דסתמא לשמה זהו בעושה סוכה קודם ליל יו"ט אבל עושה סוכה בחה"מ דג"כ אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל והו"ל ג"כ רק חובת גברא כשאוכל בסוכה ודמי לציצית שאינו חייב רק בשלובש לכן הרמב"ם ז"ל בהלכות נדרים כתב ציצית וסוכה לענין זה שאינו חובת גמורה וא"כ בכה"ג גם לב"ה בעינן עשוי לשמה.

ולפענ"ד יש לומר בקושיית התוס' דלרב יש לומר דשאני ציצית מסוכה דהא ציצית חמור דבעינן עשייתו ע"י ישראל דוקא ולא ע"י עכו"ם דכתיב ועשו בני ישראל כמבואר במנחות (דף מ"ב) אליבא דרב, ואיכא למילף ציצית מתפילין כיון דמיא לי' בהך פסולה דע"י גוי אבל סוכה גנב"ך כשירה לדידן דלא בעי לשמה ואין לדמותו כלל, אבל מהטווי' לשמואל דליכא קרא לאסור ע"י עכו"ם רק מסברא קאמר שמואל דבעינן כוונה א"כ מיני' נשמע נמי לסוכה הנ"ל ביישוב קושיית התוס' הנ"ל. הנלפענ"ד כתבתי נאום הדש"ת ושלום תורתם. הק' מרדכי בנעט.

יש לשער שהופתעו מאד גאוני לבוב שלא רק שלא השיגו כלום בהגנתם על הג' שאגת ארי' אלא שהגאון מנ"ש עבר אפילו להשגה נמרצת כנגדם הם ודחה כמעט כל דבריהם בנוגע לש"א וע"כ כתבו לו שנית מענה רך בצירוף פלפולים חריפים להצדיק את טענותיהם מקודם. כמובן לא נוכל להעתיק כאן כל מה שכתבו גאוני לבוב הפעם, כי בעצם רצינו להדפיס רק את תשובת הרמ"ב הזאת באשר היא לא מצאה מקום בספרי תשובותיו האחרות שלו, ונציג פה לכה"פ תחלת הדברים וסופם.

זך השכל ונקי הרעיון, גבר חכם בעוז כמוהו אין, כבוד מעלת אדונינו, עטרת תפארתינו, הדרתינו ותורתינו ה"ה הרב הגאון המובהק המפורסם מופת הדור, רכב ישראל ופרשיו, אור ישראל וקדושו, החכם השלם, כל רז ממנו לא נעלם, כבוד מהור"ר מרדכי בנעט נ"י האב"ד דק"ק גיקלשפורג והמדינה יע"א.

מה נכבד היום הזה בהגלות נגלות זיו יקר מכתבו אלינו גלי' לדרעי' ונפל נהורא, הן הראנו את בית נכותה הביאנו המלך אל חדרי תורתו וראינו כי ת"ל נתיקרנו בעיניו אף נכבדנו כי עם חולשת כחו ומזגו הרפה גם טרדותיו העצומות בכל זאת נשתטח בכל פנה לא הניח מקום אשר לא שופתו עיניו הטהורות והיו למאורות, להורות לפנינו המסולות הישרות, לישר הדורות, ואת אשר מצאה ידינו יד כהה ליישב דברינו לא נציגם לפניו כי מי יוכל לדון וכו' גם כי רבים המה,

יגורנו להכביר עליו מלין, זולת על ההערות אשר אמר עם הספר להשיב על הגאון הארי החי בעל שאגת ארי ז"ל. ומפני כי ראינו אשר ענותו תרבינו והעיר אותנו באמרות טהורות לתת לב לעיין בהם וגם מפני כי חייבים אנו למשכוני נפשי אדרב, אורן ומאורן של ישראל, ע"כ שמנו פנינו ליישב דבריו כפי קוצר שכלנו והנם לפניו אולי ייטבו בעיני אדונינו, וזה החלינו:

(למען הקיצור באים פה הדברים רק בראשי פרקים והמעונין בפרטיהם יעיין

בס' ים התלמוד דף נ"ט והלאה)

(א) ... זהו תורף דבריו הקדושים. והנה מ"ש מעכת"ה דמלבוש שלא להנאתו לא נקרא לבישה, דבר ה' אמת בפיה וכן משמע להדיא מן הש"ס דיבמות (דף ה') וברשב"א שם וכמ"ש בזה בס' ים התלמוד בהגהותינו שם (בדף קי"ד). וכעת מצאנו כן בדברי התוס' במס' גדה (דף ס"א ע"ב) בד"ה אבל עושה אותם תכריכין וכו' וכו', עכ"פ הדבר מבואר בתוס' ורשב"א דכל שאין לו הנאה בלבישת כלאים אף שהוא כדרך לבישה מ"מ מותר בכלאים ובהברי מעכת"ה הארכנו בזה להוציא מדעת רבים וכן שלמים הסוברים דבלבישה אף אם אינו מתכוין להנות נמי אסור מן התורה וכו' — ומעתה אין תימה כ"כ על השאגת ארי דכיון דאינו מתכוין ללבישה דאית בה הנאה כמ"ש מעכת"ה רק דהוה פסיק רישא והנה מבואר בס' ס"ו ובט"ז סי' רנ"ג דהא דמודה ר"ש בפסיק רישא ולא ימות היינו דוקא באיסור דאורייתא אבל באיסור דרבנן לא אסרינון אלא א"כ מתכוין דוקא ולא באינו מתכוין אף דהוה פסיק רישא. ומעתה א"ש כיון דכבר נודע מ"ש הרמב"ם דכל הספיקות המה מדאורייתא לקולא ורק אדרבנן לחומרא וא"כ כיון דחטאת העוף בא על הספק וא"כ מותר מן התורה ללבוש הכלאים רק מדרבנן הוא דאסור ובדרבנן כיון שאינו מתכוין רק דהוה פסיק רישא מותר ולכך רשאי ללבוש בגדי כהונה בחטאת העוף הבא על הספק וז"ב לדעתנו ודו"ק.

(ב) מ"ש מעכת"ה וזה לשונו עוד הקשה הגאון בעל שאגת ארי למה לובש הכהן האבנט קודם לחושן ומצנפת הא לובש כלאים וכו' וכו' ומעתה מיושב היטב קושיית הש"א על פי דרכו של מעכת"ה דכיון דעכ"פ איכא מצוה בסדר לבישת הבגדים מפני ששינה עליו הכתוב לעכב שיהיו עושין כסדר הזה וכו' וא"כ אין כאן איסור כלאים וכו' —

(ג) מ"ש מעכת"ה על הא דינא דבעל שאגת ארי לידון בדבר החדש דלהרמב"ם והטור ס"ל דעשה דוחה עשה מדכתבו גבי יבום דחייבי עשה עם בעלו קנו ואם לא הי' העשה דוחה הי' צריך להיות הדין אם בעלו לא קנו כדפירש הש"ס ביבמות (דף ד') וכתב מעכת"ה ע"ז דמהך דיבמות אין ראי' דהתם קאמר הש"ס כך לפי הס"ד וכו'. — והנה מ"ש מעכת"ה דמצוה הבאה בעבירה לאו דאורייתא ופשיטא לי' שגם הרמב"ם ז"ל סובר כן, אנו בעניינו מצאנו להדיא שהרמב"ם סובר דמצוה הבאה בעבירה מדאורייתא וכו' שוב הורנו חכם אחד שזכינו לכווין דעת הגאון בעל ש"א בס' צ"ה שכתב שם ג"כ ראי' זו דהרמב"ם ס"ל מצוה הבאה בעבירה מן התורה וא"כ אין כאן מצות יבום ומהראוי שיהי' אם בעלו לא קנו ומ"ש מעכת"ה דכאן

עיקר המצוה למיעבד קנין ביבמתו וגבי קנין לא איכפת לן במקח הנעשה באיסור לא זכינו להבין שיחתו הנעימה וכו' וכו' — הדרן לדידן דכיון שהוכחנו מדברי רבינו (הרמב"ם) ז"ל דס"ל מצוה הבאה בעבירה דאורייתא וכן כתב הרב בעל שאגת אריז ממילא צדקו דברי הש"א במה שהוכיח דהרמב"ם והסור"ס"ל דעשה דוחה עשה וכו' — —

זאת אשר מצאה ידינו להשיב דברי הש"א על מכוננו ולהצילו מזרם ומשטף השגות אשר השיג עליו אדונינו למען לא יהיו מוקשים כל כך, ואם ייטבו הדברים בעינינו הטהורות יהי לבאר, ואם לא יהי לבער. הכ"ד הנהו גיסי דוש"ה ושלוש תורתו תרב גדלותו ותשגב שלוותה כסאו יהיה נכון מעתה ועד עולם, עוד עיני המלך ביופיו תחזינה עת בא לציון המבשר ברנה.

הק' מרדכי זאב סג"ל איטינגא הק' יוסף שאול נאטאהן זאהן הלוי הגאון הרמ"ב לא השיב לגאוני לבוב על מכתב זה כי היה אז כשתי שנים לפני מותו חולה ומדוכה ביסורין, ודימו הם בנפשם כי הצליחו להציל את השאגת אריז מהשגותיו וכן כתבו שם דף נ"ט "בדברים האלו יתישבו הקושיות לפי ענ"ד אשר עורר עלינו כבוד הרב הגאון הנ"ל ועלו דברינו בצדק" — אבל לו היה הרמ"ב בקו הבריאות אין ספק שהיה פורר ומפזר מסקנות דיוניהם עד היסוד בידעו כי רב חילו וידידו רב לו. —

(י) הקובץ גרסס בסוף ספר ים התלמוד, אשר עליו נתן הרמ"ב הסכמה השווה למעלה בפרק ההסכמות סי' נ"ה — (י) אולי יזי"א ר"ת יראה זרע יאריך ימים אמן והוא פסוק בישעי נ"ג י. —

דרשות ודברי תורה בודדים של הרמ"ב

הגאון מנ"ש היה דרשן נפלא וכבר כשבא להשתתף בקבורת הגאון ר' גרשון חיות הקסים בהספדו את הקהל הגדול של המתאבלים ועלה בנאמו על כל הרבנים המספידים ובזה רכש לו הזכות להיבחר לרב בנ"ש והמדינה. עם המשרה הרמה הזאת של רב הרבנים וראש כל הקהלות במעלה היו קשורים החובה והתפקיד לדבר ולהרצה בפני העם בהזדמנויות שונות והוא עשה זאת במיטב יכולתו עד שנעשה לדברך היותר מפורסם וראש המדברים של יהודי מדינתו. וכפעלו כדרשן פומבי כן לא מנע בהזדמנויות פרטיות מלדבר דיבורי תורה. במיוחד בשבתות וימים טובים בשעות אחר הצהרים, כאשר באו לביתו לביקור בעלי בתים חשובים ודיינים מעירו ואתם גם רבנים ואורחים מן המדינה, כיבדם במלין דרבנן והדברי תורה אלה נעלמו ממנו, ורק שיור קטן נשאר — והננו. —

הדרשות

דרשותיו שדרש בקהל עם בארבעים שנות רבנותו בנ"ש והמדינה הגיעו בוודאי למספר גדול, וזה לפי חשבון פשוט. הלא היה אז נהוג שהרב דמתא דרש בצבור לכל הפחות שתי פעמים בשנה, בשבת הגדול ובשבת שובה, וארבעים כפול שתיים נותן שמונים דרשות. ואולם הרמ"ב הוסיף על אלה עוד הרבה, כי דרש בבית הכנסת הגדול שלו בנ"ש גם בימים הנוראים ובשלש רגלים. ואם נאמר שבר"ה דרש פעם אחת, וביוזכ"פ אחת ובכל אחד מן החגים ג"כ רק אחת, הרי חמש פעם ארבעים הן מאתיים דרשות. כ"כ דרש בכל ז' אדר כמקובל והספיד את הנעדרים בקהלתו ויחד אתם את הצדיקים שנפטרו בארצות אחרות בשנה ההיא, והנה עוד ארבעים דרשות. ביום הולדת הקיסר דרש ברוב פאר ג"כ בבית הכנסת הגדול בנ"ש ולדרשה זו באו כנהוג השרים הגבוהים מטעם הממשלה לשמוע דברי ברכה להקיסר מפי הרב המדינה, והיו שוב ארבעים דרשות. בקהלת נ"ש היו חוץ מבית הכנסת הגדול עוד אחד עשר בתי כנסיות שבהם דרש הרב הראשי פעם אחת בשנה ותהיינה הדרשות אלו י"א כפול ארבעים ז"א ארבע מאות וארבעים. כנראה לקמן דרש גם בכל שבת שובה והיו שוב ארבעים. ועוד בלי ספק דרש במקרים שונים בעירו ומחוץ ולגבולותיה בקהלות מעהרין ולא נפריו על המדה בהשערה שהיה מספר דרשותיו בכל זמן רבנותו כאלף או יותר. ואת האלף עשה ווים לעמודים¹ עמודי התורה, כי גם בדרשותיו לימד דעת את העם ולהם הורה לשמור על דרך החיים והמסורה. אך לדאבוננו לשוא נשאל ואת האלף — איפוא הן האלף

דרשות החשובות והיקרות? חבל, כי לא נשאר לנו מהן אלא מעט מאוד — גרגרים אחדים מניב שפתים פרי צדיק²).

ובכן הבה ונחזיק טובה לאותו הרבני הטהור ר' ישראל פיש מקאלוב, חתן בן אחותו של הג"ר ישכר דוב אברהם בנעטא אב"ד דשם נכד הרמ"ב³). שהוציא לאור את הספר "תכלת מרדכי" דרושים נחמדים מהרמ"ב⁴) ובו ט"ו דרשות ורובן שלימות וזכה בזה להראות לדורות את גדלותו וגאונותו של הרמ"ב גם בדרשה כדי שיוודע לכל יודעיו כי גם מרדכי זה היה דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל ורעו⁵).

סדר החמש עשרה דרשות בס' תכלת מרדכי הוא:

- (א) דרוש לשבת הגדול שנת תקנ"ו לפ"ק על מזמור ק"ז בתהלים,
 - (ב) דרוש על מזמור י"ח בתהלים בלי תאריך כלל, אבל כיון שהדרשה מסתובבת על שמואל ב' פרק כ"ב וזה הוא ההפטורה לז' דפסח ע"כ בוודאי שנדרשה בשביעי ש"פ,
 - (ג) דרוש לשבת הגדול שנת תק"ס,
 - (ד) דרוש לשבת הגדול שנת תקס"ג,
 - (ה) דרוש לשבת הגדול בלי תאריך השנה,
 - (ו) דרוש לשבת שובה שנת תקנ"ז על מזמור ע"ג בתהלים,
 - (ז) דרוש לשבת שובה שנת תקס"ט על מזמור י"ז בתהלים,
 - (ח) דרוש לשבת שובה שנת תקס"א על מזמור ל"ב בתהלים,
 - (ט) דרוש לשבת שובה שנת תקנ"ה על מזמור כ"ד בתהלים,
 - (י) דרוש לשבת שובה בלי תאריך השנה על מזמור ק"ג בתהלים,
 - (יא) דרוש לראש השנה בלי תאריך השנה על פסוקי מיכה הנביא,
 - (יב) דרוש לשבת שובה שנת תקס"ט על מזמור נ"א בתהלים,
 - (יג) דרוש לראש השנה שנת תקנ"ג על ירמיה ל"א,
 - (יד) דרוש לראש השנה בלי תאריך השנה על מזמור מ"ז בתהלים,
 - (טו) דרוש לשבת שובה שנת תקפ"א על מזמור ק"ל בתהלים,
- והיו עפ"י ארבע מהן לשבת הגדול, שבע לשבת שובה, שלש לר"ה ואחת לז' ש"פ, ס"ה ט"ו.

ראינו כי הרמ"ב הירבה לדרוש על פרקים ופסוקים שבתהלים ואפשר מטעם שבג"ש היתה תקנה מהגאונים שלפניו לומר תהלים בתדירות יום ביומו ומשום כך קבע לו ר' שמשון רפאל הירש בהיותו רב המדינה בג"ש אחרי הרמ"ב שיעור ללימוד תהלים עם בעלי הבתים כנזכר למעלה במקומו. אך נוכל לשער כי הרמ"ב מצד עצמו אהב מאוד להתעמק במזמורי דוד המלך ע"ה שבו קשור רעיון המשיחי ותקות ישראל לביאת הגואל מזרע בן ישי, כי למרבה נמצאים בדרשותיו ודברי תורתיו ענינים אלה ולטיבן, איכותן וכמותן של הדרשות מובן שאפשר לתת מושג נכון מהן רק ע" דוגמאות מקוריות. אך יען כי אז הפליגו הרבנים בדרשותיהם וארכה הדרשה זמן רב עד לשעה ושעתיים ואפילו עוד יותר (והציבור היה רגיל בכך), וכן עשה גם הרמ"ב ורוב דרשותיו משתרבות על עשרה עמודים ויותר, נוכל להביא רק שתי דוגמאות, אחת בחלקה ואחת בכלילותה של הדרשה.

(א) השליש האחרון מן הדרשה לשה"ג תקס"ג (בס' תכלת מרדכי מדף י" ע"ב עד י"ג ע"ב):

במהות ההילול לבורא ב"ה סידר דהע"ה הלל הגדול שהוא מזמור קל"ה ורחו"ל פ' ע"פ שאמר נגד כ"ו דורות שהיו קודם מתן תורה והמזמור תמוה וצריך הבנה בסעיית דשמי' ב"ה ולבארנו כ"ל מקודם ע"ד הפשט הוא זה כי הנה דרך אדם המהלל רעהו יתכן להללו מפני ד' דברים. הא' הוא ממי שמקבל טובה ממנו אם לפרקים יהללו לפרקים ואם בתמידות יהללו בתמידות ותמיד תהלתו ושבחיו בפניה ב' מצד שהמשובח ראוי להשתבח אם מצד פעולותיו ומדותיו ושלמותו וזהו על ג' דברים שכללם הפסוק בירמי' אל יתהלל חכם בחכמתו וגבור בגבורתו ועשיר בעשרו הן הן ד' דברים דרך האדם להלל ולשבח חברו. לז"א שקל וחומר אלף אלפי פעמים שאנו מחוייבים להודות לקוב"ה א' הודו לה' כי טוב שהרי אנו מקבלים טובה ממנו ולא לפרקים רק כי לעולם חסדו שחסדי הקב"ה עמנו הוא בתמידות בלי הפסק רגע. ונגד השלימות הג' מעלות הנ"ל אמר אם מצד גבורותיו וכחו א' הודו לאלקי האלקים שהוא כח כל הכחות כולם כמו שפי' הכוזרי שזהו שהוא ר"ל לאלקי האלקים מגבור כל הכחות. ואם מצד עשרו שהוא שלימת הקנינים א' שהוא אדוני האדונים כל המושלים וקנינים של העולם וכל האדונים ושלטונים הכל שלו והרי הכל עבדיו וכל מה שקנה עבד קנה רבו כדכתיב לי הכסף ולי הזהב נאם ד'. ונגד השלימות המדע והתבונה מבאר בס' העקידה על פסוק מה רבו מעשיך ד' כולם בחכמה עשית ואחז"ל בשר ודם מזכיר שמו ואח"כ פעולותיו ובקוב"ה מזכיר פעולותיו ואח"כ שמו וכתב הוא ז"ל שהטעם מחמת שא"א להשיגו ית' רק מכ מעשיו ופעולותיו אנו משיגים אחד מני אלף אלפי אלפים. לכן צריך להקדים פעולותיו ת"ל לז"א מה רבו מעשיך ה' א"כ משלימות מעשיו אנו מכירין רוב חכמתו יתברך כדסיפא דקרא כולם בחכמה עשית וכו' ע"ש והנה ממעשה העולם השפל אנו יכולין לדעת כמה גדלו מעשיו בעולם הגלגלים ומכש"כ בעולם המלאכים או בעולם השכלי והרוחניות לז"א לרוממו על חכמתו יתברך אין לשער ולהשיג רק מצד מעשיו אמר מתחלה אפי' מעשיו א"א להשיג כי לעושה נפלאות גדולות לבדו כמה פליאות עולמות ברא ועשה הגלויים לו לבדו יתברך רק מצד מעשיו הגלויים לנו נתבונן קצת לרוממו לז"א לעושה השמים בתבונה וכו' והנה סידר הפסוק כאן הרבה מיני חכמות אם בשמים המקיפים העולם בחכמה ע"ד המאיר לארץ ובטובו מחדש וכו' אם בארץ שרקען על המים והמים גבוהים מהארץ ואינם מציפים הישובים כי שם חול גבול. ואם בשמים להקיף ד' תקופות ועושה פעולותיו להאיר וגם ממשלותיו בד' תקופות כדאחז"ל פ' ע"פ דף צ"ד תקופה אחת לפשר השלגים תקופה ב' לבשל הפירות תקופה ג' לייבש הנהרות תקופה ד' שלא לייבש הזרעים. אם בירח וכוכבים שע"י תגבורת המים שמים מטתן הכל בירח וכוכבים, א"כ מכל אלה נתבאר חכמתו נפלאה. ועם כ"ז מטיב לברואיו בתמידות עם אותן השלימות בעצמן ע"כ הודו וכו'. והנה כתב בספר חובת הלבבות בשער הבחינה כשהאדם יבחון טובות הקב"ה אליו יוסיף אהבה לעבדו בכל לבב אך הבחינה תהי' דרך כלל ופרט. דרך כלל מה שהוא מטיב לכל ברואיו ב' דרך פרטי קצת מה שהיטיב לבני אדם יותר משאר ברואיו

ג' דרך פרטי יותר מה שהיטיב לאומה ישראלית נבחרת מיתר לאומים ד' דרך פרטי יותר ויותר מה שמטיב לכל בן אדם בפרט לכל איש כאורחו ומציאותו. והנה נגד בחינה הא' שהיא ההטבה לכל ברואיו א' לעושה השמים לרוקע הארץ וכו' שוב הבחין הנוגע לבני אדם לבד מיתר הברואים א' לעושה אורים גדולים ע"ד דכתיב תזרח השמש יאספון יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב הוא לבד לתועלת האדם למחיתו ולעבודתו ולשלומותיו גם הלילה טוב אם לשינה לנוח או לגירסה כדרשו חז"ל לא איכרא לילה אלא לגירסה אבל להניעור בלילה ה"ז מתחייב בנפשו מכ"ש להמשיך בשחוק כמנהג הלצים ר"ל (אשר כן לא יעשה וזה הנגע החל להיות פושע בעם ואני מודיע אשר לא טוב עשו בעם וסופן יתחרטו מאוד) אח"כ מדבר בבחינה ג' שהוא הטובת עם עמו ישראל לבד לז"א למכה מצרים בבכוריהם. והנה הביא בס' חובת הלבבות משל א' פדה איש א' מבית האסורים והציל ממות נפשו ועוד עשה אותו בן חורין מרבו וגם למדו ספר ושליומות הרבה וגם חלק לו כבוד ועשה לו שם בארץ וגם נתן לו רכוש וקנינים להיות כא' הפרתמים הנה ראוי שזה לא ידום מלהלל ולשבח לבעל טובתו ואולם לא כן עשה עד שהקרה לשם עוד איש אחר ולן באכסני' אצל בעל הטובה הנ"ל וחלק גם לו כבוד הוא עומד לפאר ולרומם אותו ושאל לו בעל הטובה את האיש ואמר אני גדלתו את כל אלה ולא קם ולא זע לשבח אותי עבורי ואתה תדבר גדולת בשביל חליקת הכבוד אשר בין לילה הי' ועבר. והשיב לו איש השני אני לא הורגלתי בטובתך ולא הורגשתי בה' אבל זה המגודל על טובתך כבר הוא מורגל ודש בה ולכך אין מרגישו לז"א דהע"ה בבחינה הג' שהן הטובות שגעשו לכלל ישראל א' בראשון למכה מצרים ויוצא ישראל מתוכם זהו הצילנו ממות. ולא ממות הגוף אלא גם פדה את נפשם כידוע כי אלו התמהמנו עוד מעט לא היה חלילה לישראל תקומה לעולם כי ע"כ גרש יגרש אותם לז"א ביד חזקה כל"ה. והנה כ' בספר מעשה ד' במ"ש עבדים היינו ואילו לא הוציא הקב"ה משועבדים היינו לפרעה א' עבדים היינו לעבוד ולמשא אבל משועבדים היינו אף שאינו עובד בתורת עבד רק אם יש לו עול אדון על צוואריו והקב"ה הוציאנו אף שלא להיותנו משועבדים לפרעה וידוע דחז"ל וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים שראו שר של מצרים שעד אותה השעה חשבו ויראו שיוצרכו לשוב למצרים א"כ עד האידנא עדיין היינו לפרעה משועבדים אבל מאז נשבר עול הגלות לגמרי לז"א עוד הפליא חסדו כי מלבד אשר הצילנו ממות וגאל אותנו מעבדות אבל עדיין לא פרקו עול השיעבוד לגמרי עד לגזור ים סוף לגזרים וכו' והנה שם יצאנו אף מבית השיעבוד. והנה כ' באבן עזרא שאפילו בשעת דבני ישראל הלכו ביבשה באותה שעה ממש וינער ד' את פרעה וחילו ב"ס. ובוה מובן המדרש והמים להם חומה חימה כתיב וקשה מתחלת הפרשה דכתיב והמים להם חומה מלא כתיב וכאן כתיב חסר ולהנ"ל אתי שפיר דעיקר החימה הי' באחרונה גבי ובני ישראל הלכו וינער ד' וכו' שאז יש טענה מה נשתנו אלו מאלו כדאיתא במדרש לכן שם באחרונה כתיב בחימה חסר לז"א בא וראה פליאות חסדי המקום ב"ה לגזור י"ס לגזרים ר"ל לשני מיני גזרים כי בחלק הא' והעביר ישראל וכו' ובחלק הב' וניער פרעה וכו' והנה קשה מה נשתנו אלו מאלו הרי חסד גדול. אח"כ אמר להזכיר חסדו כי למדנו ספר ושליומות הרבה לז"א למולך עמו במדבר עדחז"ל על

פסוק ולא נתן לכם לב לדעת עד היום הזה מכאן דלא קם אינש אדעת' דרבי' עד מ' שנה הרי באותן מ' שנה קנו השלימות מה שצריך ללימוד התורה וכן ארבעים לכינה ושם ינוחו יגיעי כח בלי דאגה וכדאחז"ל לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן ושלמותיך לא כלתה. אח"כ חלק לנו כבוד ועשה לנו שם כשם הגדולים א' למכת מצרים וכו' כדאחז"ל בפ' דברים על פסוק אחל גדלך תת יראתך שהעמיד חמה למשה ויצא שם הנס בכל הארץ לז"א למכה וכו' ועי' נפ' יראתו על יתר האומות וזה שאמר ויהרגו מלכים וכו' ר"ל כי למכה מלכים גדולים סיבה להריגת מלכים אדירים ואמר כיצד שהי' לסיחון ולעוג הנה הנס שהכה השומרי' את הא"י כפירש"י בחומש וא"כ בנפול השומר חיל ורעדה אחז' לכל יושבי הארץ. וגם הוסיף חסדו לתת לנו קנינים ורכוש ונתן ארצם לנחלה ואמר ונתן ארצם כי באמת נחלת אברהם הי' רק ז' עממים אבל עבר הירדן לא הי' בכלל הבטחה וזהו הנחלה לא הי' רק מתנה נוספת וזה שאמר ונתן ארצם לנחלה בתורת מתנה. והנה יש עושר שמור לבעליו להעלתו ועל אותו שביקש שהע"ה רש ועושר אל תתן לי אמנם נחלת ישרים שלימות הקנינים המבוארים לשלימות הנפש לז"א הנחלה לא הי' מבוהלת אלא אדרבה הנחלה לישראל עבדו שהנחלה הי' טובה וסיבה לעבדו שהרי הרבה מצות תלוי' בארץ. אי נמי אמר נחלה לישראל עבדו שבוודאי הבטחת אברהם הי' רק על ז' עממים אבל הבטחתו ליעקב הי' ופרצת ימה וקדמה וכו' זהו בלי גבול לז"א הנחלה הי' לישראל עבדו ואמר על ישראל סבא הוא אבינו הזקן. ואחר שהזכיר הבחינה בכללות א' כמתמיה שהרי ברגילות הטובת אנו שוכחין אותו כמשל איש הנ"ל לז"א זכור ואל תשכח כי אנו צריכין לזכור מאז היינו בשפלינו עד עכשיו שהניח ד' לנו מכל אויבינו כמו דכתיב בדוד וד' הניח לנו מסביב וכו' וי"א לבנות לו בית ודחז"ל שאין מצות הבנין עד שיניח מאויביו מסביב א"כ כשנזכור מראש צורים שפלתנו ונזכיר סוף ואחרית הטוב במעלה עליונה אז ודאי נדע להודות לז"א לא נהי' כמזכירים המדריגות והטובות א' לא' כי ע"י סדר הטובות הבאים זא"ז א' נוסף על חבירו אין מרגילים בו אבל נזכיר מאז שבשפלנו זכר לנו עד ויפרקנו מצרינו שהוא עכשיו בזמן דוד שהניח ד' מכל אויביו מסביב. ואחר שהזכיר הבחינה הג' הנוגעת לכללי ישראל הזכיר הבחינה הפרטית שבכל איש ואיש אמר נותן לחם לכל בשר הנה יש לכל איש בחינה בפני עצמו והעני אשר הוא מתפרנס בלי כל מאומה בידו העשיר יש לו לבחון כמה רב טוב עליו נמדד לו במדה גדושה כן לכל א' ואחד לפי בחינתו יוכל להבחין טובת הכורא ב"ה עליו. והנה אחר שהזכיר כיצד חל עלינו לשבח ועל מה יש לשבח וכיצד יהי' הבחינה בכלל ובפרט הזכיר עוד דבר א' שכתב בח"ל ע"פ לך ד' החסד וכו' אם האדם מוכרח לעשות חסד בטבע או מצפה לתשלום גמול. אמנם בקוב"ה לך לבד החסד כי אתה תשלם לאיש ולא תצפה גמול מבני אדם לכן אחר שהזכיר כל הטובות והבחינות אמר ידוע תדע כי בכל אלו החסדים אין לו מוכרח ואינו מצפה לתשלום גמול לכ"א הודו לאל השמים כי הוא בשמים ואתה בן אדם יושב חשך הרי חסדי לו לבדו ית' יאה ולא לזולתו. א"נ ע"ד שאמר שהע"ה אל תוציא דבר לפני אלקים כי אלקים בשמים ודחז"ל במ"ש שלא להרבות בשבח מה שלא נאמר ברוה"ק לז"א ודאי יש

לי עוד להוסיף שירות ותשבחות כאלה ואלה אך נדע כי אלקים בשמים לז"א הודו
 לאל השמים כי ע"כ יהי דברים מועטים ולא נוסיף מה שלא הורשנו והנה הורשה
 להלל כ"ו שירות נגד חשבון שמו הגדול יתברך כדחז"ל ומבואר הכל נכון בעז"ה:
 (ב) דרוש שלם על הט"ו דיינו: המסדר הגדה סידר ט"ו דברים כמה מעלות
 טובות למקום וכו' עד: ובנה לנו בית הבחירה ויש להתבונן בסדר הזה כמה דברים.
 א' מי ימלל גבורתו ישמיע כל תהלתו? ועוד למה לא מנה כמה ענינים כמו שלו,
 מי באר, וענני כבוד, מלחמת סיחון ועוג, ונסי הים ועמידת השמש, ושאר טובות?
 — ולהבין כל זאת נקדים דברי הרמב"ם בסוף הלכות תשובה במה שאמר ויש מקום
 שאלה הרי הקב"ה גזר ועבדום וענו וגו' ולמה נענשו המצרים והתשובה כי לא גזר
 הקב"ה על איזה הדור, ושואלין לכל המצר הא אין המצוה עליך ע"ש. והראב"ד תירץ
 שהם לא כיוונו בעבדום וכו' לקיים מצות המקום ב"ה אלא רשעתן עשו (וזהו פי'
 ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים שהוא כפול לשון, אבל הצדיק דין הקב"ה עליו ואמר ה'
 הוא הצדיק, מדוע? כי אני ועמי הרשעים, אנחנו כוונתנו לרשעה, לא לקיים גזירת
 המלך). ויש עוד תירוץ על קושית הרמב"ם כמה שפי' רש"י בפ' חקת כה אמר
 אחיך ישראל וכו' וכן הוא במדרש דפריעת חוב הגלות לא לבד על ישראל ה', אלא
 גם על בני ישמעאל ועשו, ושואלים למצרים מי שמך לשר ושופט להשתעבד רק ב',
 הלא גם עשו וישמעאל ויתר מהורגו, כמו שפי' רש"י על לא תתעב אדומי ועל פי'
 אחיך שגדול המחטיא יותר מהורגו, וכן שפי' רש"י על לא תתעב אדומי ועל פי'
 עמון ומואב לא יבא בהקל ה', ובמדרש רבה מה מצורע טמא ומטמא, אף פרעה טמא
 ומטמא, ובה לא קנימו מצות השם. עוד משמעת הכתובים שעיקר עונש פרעה ה' על
 שחירף וגידף את ה', והכביד לבו, אמנם אחר העיון יש סתירה לכל אחד ואחד מהתירוצי
 צים הנ"ל על פי הרמב"ם שאין הדור מסוים קשה הא הגלות נגזר ועבדום וענו וגו'
 ארבע מאות שנה וישראל שהי' רק רד"ו שנים ע"כ צ"ל שהי' הגלות מתחיל מן
 אברהם בין הבתרים או מלידת יצחק ועליהם קאי כי גר יהי' זרעך וגו' ומיצחק
 מונה והולך ארבע מאות וכו' אם כן הרי הדור מסוים מלידת יצחק עד תשלום ת'
 שנה ע"ז אמר: אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו, ר"ל הוציאנו
 ממצרים אע"ג שעדיין לא נגמר הת' שנה צ"ל שמיצחק מונה הת' שנה וא"כ הי'
 הדור מסוים ולמה עשה בהם שפטים כקושית הרמב"ם. אך נ"ל תירוץ הראב"ד הנ"ל
 שכוונתם לא הי' לקיים גזירת המלך, אך ע"ז קשה הא אין הקב"ה גפרע מאומה של
 מטה עד שנפרע משר שלה למעלה, ופי' הטעם שהשר שופע כח לאומה זו להרע או
 להיטיב, ובהשר יש לומר שפיר דכוונתו לקיים מצות המלך, ובאלהי' עשה שפטים
 פי' במדרש דקאי על שר מעלה וע"כ אמר המגיד: אלו עשה בהם שפטים כתירוץ
 הראב"ד קשה למה עשה באלהיהם שהוא שר שלהן, ושמא תאמר לעולם כתירוץ
 הרמב"ם והחשבון אינו מתחיל מיצחק, ואפ"ה אינו צריך להיות ד' מאות שנה משום
 שפרעון החוב גם על ישמעאל ועשו, או בהיפך לעולם החשבון מתחיל מיצחק ומצרים
 נענשו דמאי חזית להשתעבד עם ישראל טפי מבישמעאל ועשו, אמנם זה אינו דקי"ל
 בכור נוסל פי' שנים בנכסי אביו ופורע ג"כ שנים בחוב שיצא על אביו, ומקרא מלא
 הוא בני בכורי ישראל וגו' ואם מאן אתה לשלח הנני הורג את בנך בכורך וגו' הרי

קרא לישראל בכורי א"כ אף שנחשב החוב גם על עשו וישמעאל מכ"מ הרי ישראל הבכור פי שנים לו ומגיע על חלקו רס"ז שנה, ועל עשו וישמעאל רק קל"ג שנה, א"כ הקושי בעינה עומדת והלא יצאנו ברד"ו שנה, והמצרים כדין עשו. לכן אמר: אלו עשה באלהיהם, ר"ל כתירוצו הג' שנשלם הזמן שמגיע עלינו רק החצי שגם עשו וישמעאל צריך להשתעבד, קשה ע"ז למה הרג בכוריהן ע"כ שדין ישראל כבכור, ועל שלא שמעו לשלח אותם הרג בכוריהן ולבכור מגיע פי שנים, הוא רס"ז שנים, ולא הי' העת עוד ברד"ה, אמנם יוכל לומר תירוצו הד' של הראב"ד שהם הוסיפו שעבוד והכבידו עולם, והנה לכאורה קשה על תירוצו זה הרי קרא כתיב ועבדום וענו אותם וגו' א"כ צוה לענות אותם, גם המפרשים כתבו שהקושי שעבוד של רד"ו השלים לת' שנה א"כ אדרבה הטיבו שקצרו במקום שהי' ראוי להאריך השעבוד, ולהבין כל זה נקדים ליישב הגמרא בברכות (דף מ"ה) ויאמר ד' דבר נא באזני העם וגו' וישאלו וגו' אמר רבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה וגו' אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך דבר נא וישאלו וכו' כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים, ודקדקו על לשון כדי שלא יאמר אותו צדיק וביארנו עפ"י דברי הסמ"ע בח"מ סי' רמ"א דבנשבע לתת מתנה מהני במתנה על מנת להחזיר אבל כשנשבע לחבירו צריך מתנה גמורה וקשה מאי צריך לכ"ז הא אם יטלוהו ע"מ להחזיר ג"כ יקיים שבועתו ברכוש גדול, אבל כדי שלא יאמר אותו הצדיק ר"ל שאליו הבטיח לתת מתנה לבניו ואחרי כן יצאו וכו' ובנשבע לחבירו לא מהני מתנה ע"מ להחזיר ואתי שפיר הלשון שלא יאמר אותו צדיק ודו"ק, בד"א נראה ליישב דהנה בס' מוצל מאש מקשה עוד מאי לי' להש"ס להאריך ועבדום וענו קיים וכו' ואחרי כן וכו' לא קיים הל"ל כפשטא, לא קיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול וכו', ותירץ הכי דבש"ס איכא פלוגתא (בקידושין ל"ב, יומא נ"ב, פסחים כ"א) גבי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לגכרי ע"ש) אי וי"ו הוא כמו או לחלק או לאו, א"כ כל היכא דכתיב וי"ו העיטוף יש לפרשו בוי"ו המחברת או בוי"ו המחלקת, וכן כאן אם נפרש ועבדום וענו בוי"ו העיטוף, צ"ל תרתי ואם מפרשים אותם בוי"ו המחלקת א"צ רק או עבדום או ענה, וכן הוא דכתיב אח"כ וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכו' ג"כ יש לפרשו או בעיטוף או במחלקת ולכן ודאי על אחרי כן יצאו ברכוש גדול לחוד לא קשה דשמא הוא וי"ו מחלקת וא"כ אין צריך לקיים ואחרי כן יצאו וגו', אך כיון שעבדום וענו קיים בהם א"כ וי"ו העיטוף הוא ולא מחלקת, א"כ גם ברכוש גדול נימא כך ע"כ, ולכאורה אין ממ"נ זה צדקה אם נימא כשיטת הרמב"ן בתורה שהת' שנה לא נשלמו רק קושי השעבוד השלימה, א"כ אדרבה נוכל לומר ועבדום וענו הוא וי"ו המחלקת ור"ל אם יהי' עבדום לבד יהי' ת' שנה או וענו ר"ל קושי השעבוד יהי' לתשלום הת' שנה וגם לגבי הרכוש גדול הוא וי"ו מחלקת ולא צריך תרתי, אך לתירוצו הש"ס דהגלות התחיל מלידת יצחק א"כ נשלמו הת' שנה ואז אדרבה נגזר תרתי עבדום וענו, עכ"ז היו ת' שלמים והוי"ו הוא וי"ו העיטוף, אמנם לפי הפשט נקטינן כרמב"ן דיצאו קודם זמנם מחמת קושי השעבוד, וא"כ צ"ל ועבדום וענו הוא וי"ו המחלקת וכן ואחרי כן יצאו וגו' לא צריך לקיים כיון שכבר דן אותם ואיתא במדרש רבה דן

אנכי וכו' זה מכת בכורות, אבל אותו הצדיק ידע שהגלות התחיל בו כמש"ה כמעט וגרים בה ויתהלכו מגוי וכו' א"כ לחשבנו נשלמו הת' שנה ואז הענוי לא היה צריך אם לא שהוא וי"ו העיטוף ושפיר יאמר הוא ועבדום וכו' וענו קיים ואחרי כן יצאו וכו' לא קיים, ואתי שפיר הלשון שלא יאמר אותו הצדיק. וע"ז אמר א"ת כתירוצ' הרמב"ם והשלמת הזמן הי' ע"י קושי השעבוד או תירוצ' אחר לעולם הזמן נשלם ורק מפני הקושי נענשו המצרים, כתירוצ' הראב"ד. א"כ קשה למה נתן לנו ממונם ? ואי דכתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הא וי"ו מחלקת היא ואי דנתקיים ועבדום וענו זה הי' צריך להשלמת הזמן. ושמא תאמר תירוצ' הג' מפני שהחטיאו את ישראל לכן נענשו. ע"ז אמר למה קרע לנו את הים דאיתא במדרש שטען שר של מצרים הללו עע"ז והללו עע"ז ומה נשתנו אלה מאלה וכו' והקב"ה השיב וכי אתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, והנה הך תירוצ' דאונס נהי דפטור בדיני אדם מכ"מ מחוייבים המה לקדש השם ובע"א הדין הוא יהרג ואל יעבור ועובר על לא תחלל את שם קדשי וגו' ועל מצות נקדשתי בתוך בני ישראל וכו' גם התירוצ' שוגג כמזיד לא טוב הוא ידידע דגם החוטא מבלי דעת סי' על הנפש לא טוב וגם השוגג צריך כפרה ורק תשובתו הי' עכ"פ אין דינם כמצרים שהם חייבים יותר מישראל לכן אמר אם אמה הוא שנעשו ישראל חוטאים ועוברי עבירה, א"כ למה קרע לנו את הים (הרי ידוע שהים נתמלא חמה כמבואר במדרש על פ' והמים להם חומה חמה כתיב ובעידן ריתחא מענשין על עשה וכמו שביארתי הפסוק לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, זהו פרעה, להעביר על הדת, אזי חיים בלעונו בחרות אפם ר"ל טענות הללו עע"ז והללו עע"ז אזי המים שטפנו כי נחלה עבר על נפשינו, ר"ל גם אנחנו חלינו כמוהם, אזי עבר עלינו המים הזדונים, ר"ל מהמצרים שהמה היו מזידים, כנ"ל) וע"ז אמר המגיד א"ת כתירוצ' הקב"ה שישראל היו שוגגים ע"ז קשה למה העבירנו בתוכו בחרבה. בספר מטה אהרן פי' שהקושי' היא ע"ד שאחז"ל בפסוק כי לא תעזב נפשי לשאל לא תתן חסידך לראות שחת והכוונה בו כי אדם שיש לו חטאים קלים אם שאינו ראוי להשאר בגיהנם לצמיתות מכ"מ מעבירין אותו דרך שם ומבהילים אותו לכפר, ע"ז התפלל מלבד כי לא תעזב נפשי וכו' לא תתן חפידך אפילו לראות שחת, וכן כאן מהראוי לקרוע הים על כל פסיעה ופסיעה כדי שיהיו עכ"פ מובהלים כדי לכפר אבל הקב"ה העבירנו בתוכו בחרבה מתחילתו עד סופו ואי אמרינן דחטאנו בשוגג א"כ הי' להיות עכ"פ כפרה בבהלה. ואם תאמר שעשו ישראל תשובה ונתמלא עליהם רחמים, כדאיתא במדרש, קשה והא גם המצרים עשו תשובה ואמרו אנוסה מבני ישראל וגו' כי ה' נלחם להם וגו' וכאשר טען שר של המצרים אם אינם זוכין בדין שב עליהם ברחמים, וא"כ קשה למה שקע צרינו בתוכו, ולא הניחם לברוח ? וא"ת לעולם שגם ישראל חטאו ורק בזכות התשובה נצולו והא דשקע את המצרים בתוך הים מדה כנגד מדה כדאמרו רז"ל הם בקשו לדונם במים נידונו הם, ע"ז אמר : למה סיפק צרכינו במדבר, ואקדים המדרש רבה פרעה שחירף וגידף בעצמו שאמר מי ה' וגו' ונפרע ממנו בעצמו שנאמר מרכבות פרעה ירה וגו', סנחרב שחירף ע"י שליח נפרע ע"י שליח, וקשה לפי"ז לפי שיטת הגמרא דטביעתם בים הי' מפני שהשליכו ילדי ב"י ביאורה הרי כתיב ויצו פרעה לכל עמו וגו' א"כ הי'

ע"י שליח א"כ למה היה נידון בעצמו. ואם אמנם לפי המדרש על שחירף וגידף א"ש
אך על זה קשה הא עשו תשובה באמרם אנוסה ונשאר רק סברת הגמ' וא"כ קשה.
והנה במד' פ' וירא וכן בפ' בשלח איתא כל מה שעשה אברהם למלאכים בעצמו
עשה הקב"ה לבניו בעצמו, אמר ואקחה פת לחם כתיב והנני ממטיר לכם לחם מן
השמים, ומה שעשה ע"י שליח דכתיב ויקח נא מעט מים וגו' היה ג"כ ע"י שליח
דכתיב והכית בצור ויצאו מים וגו', והנה מדה טובה מרובה ממדת פורענות. ואם
במדה טובה דקדק הקב"ה כיון שלא עשה בעצמו אלא ע"י שליח גם הוא עושה ע"י
שליח מכ"ש במדת פורענות א"כ למה שקע צרינו בתוכו ר"ל פרעה בעצמו וצ"ל
דאף מה שעשה פרעה ע"י שליח נפרע ממנו בעצמו ואפ"ה הוי מדה כנגד מדה א"כ
קשה למה סיפק צרכינו במדבר וקאי סיפק צרכינו על כל הסיפוקים יחד מן, באר,
ושלו, וענני כבוד. וא"ת בשביל אברהם שאמר יוקח נא קשה למה ה' נתינת מים
ע"י שליח, וכי תימא מפני שאמר יוקח נא ע"י שליח פרע ע"י שליח, הא אין חילוק.
וא"ת שסיפק צרכינו לא ה' בזכות אברהם רק בזכות מרים כדאחז"ל אי נמי שהי'
בזכות משה ע"ז אמר דא"כ קשה למה האכילנו את המן, דכבר בארנו טעם הגון
מדוע היה להמן ג' טעמים, טעם לחם, וטעם לשד השמן וכצפיחית בדבש, ומבואר
במדרש נגד זקנים, גערים, קטנים, וביארנו דאיתא במדרש בשביל שאמר אברהם
ואקחה פת לחם הנני ממטיר לכם לחם וגו' אמנם במדרש אחר איתא בשביל דכתיב
ויקח חמאה וחלב וכו', וכו' ישראל להמן, ועוד במדרש למה ירד המן באלוש בשביל
שאמר אברהם לושי ועשי עגות וגו' ואלו ואלו דברי אלקים חיים, והכל אמת, בשביל
פת לחם ה' טעמו כלחם ובשביל חמאה וחלב ה' טעמו כצפיחית בדבש, דכתיב דבש
וחלב תחת לשונך ונגד לושי ועשי עגות ה' טעמו כטעם לשד השמן, וכ"ז אם ה'
בשביל אברהם, אבל אם ה' בשביל משה קשה למה ה' להמן כל ג' טעמים הללו.
והנה שם המן הוא שם עצם כולל כל מאכלי פרטים, לכן אמר: אלו סיפק צרכינו
במדבר ולא האכילנו את המן, טעם כולל מזונות הרבה לחם, דבש, ושמן, דיינו, ולא
ידענו טעם לדבר בשביל משה, וא"ת לעולם לא ה' המן בשביל אברהם, והא דהמן
כולל ג' הטעמים הטעם הוא בשביל קבלת התורה דאיתא במדרש כתיב לכן לחמו
בלחמי וכו' אמר הקב"ה ראוי לכם להאכילכם את המן מפני שקבלתם את התורה
מן השמים להכי כתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, וע"ז אמר לכן לחמו בלחמי
וגו', והנה התורה היא נרדף בשמות הללו במקראות לחם מסעיד וכו' מתוקים מדבש
ונופת צופים, דבש וחלב תחת לשונך וכו', א"כ ראוי להמן ג"כ לכוללם יחד, אך
לפי"ז קשה למה נתן לנו את השבת, ואבאר מקודם כתיב במן ויהי ביום השביעי
יצאו מן העם ללקוט וגו' ויאמר ה' עד אנה מאנתם וגו' ראו כי ה' נתן לכם השבת
וגו' יש לדקדק במה שאמר ראו וגו', ועוד מה שאמר נתן לכם, הל"ל ציוה לכם.
והענין הוא דאמרו חז"ל עכו"ם ששבת חייב מיתה, גם אמרו חז"ל מתנה יש לי בבית
גנוי ושבת שמה (ע"י ביצה פ"ב). והטעם ע"ז כתב היפ"ת כי נצטוו האומות על זה
אחר המבול על אשר ראה שמרוב טובה חטאו בגזל ובעריות גזר עליהם הקב"ה
שיעסקו תמיד בישובו של עולם ועבודת אדמה שיגיעת שניהם משכחת עון, ולכן
לא אמר להם השביתה, אבל ישראל ביום השבת עוסקים בתורה ובתפלה (כאשר דרשו

חז"ל על פסוק ואני תפלתי וגו' וזהו באמת תוכחת מוסר לדורות, שלא יעשה כן במקומינו לטייל בגנות ופרדסים כ"א לקבוע ולשמוע תוכחת מוסר כל אחד ואחד לפי כחו באורייתא). והנה הקב"ה נתן המן ביום הששי כפול הרי ה' להם גם על השבת והיו בטלים והולכים חוץ לטייל וללקוט אף שהי' להם עוד מאתמול בקשו אוכל למר ותענוגות בני אדם. ע"ז אמר הקב"ה ראו בעין בחינה כי ה' נתן לכם השבת ולא לאומות, וכל זמן שאתם בשביתתו אתם קונים שלמות בתורה, לא כן עתה, כי מאנכם לשמור מצותי וגו' ועוסקין בטיול ושחוק. והנה קשה איך אפשר לומר דהמן בשביל התורה, הרי המן קדמה לתורה, וצ"ל כדאיתא במדרש שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, וביארו חז"ל משום כל זמן שעוסקים בפרנסה א"א לעסוק בתורה ור"ל לא ניתנה תורה אלא לאותם שאין להם דאגת פרנסה. אך המפרשים מקשים הא איכא שבת שיוכל כל אחד לעסוק בתורה בלי טרדות ודאגה, והשתא קאמר אם המן בשביל התורה קשה הא קדמה וצ"ל שא"א לתורה בלי המן משום דאגה וטרדה. קשה א"כ למה נתן לנו את השבת בל"ז ה"א השבת ללמוד, אבל השתא קשה, וזהו אלו נתן לנו את המן ולא נתן לנו השבת דיינו. (והנה הפוסקים פליגי אי כולו לה' או כולו לכם וקאמר בגמרא בשבת כ"ע מודו דבעינן גמי לכם, ועיין במג"א ריש הלכות שבת מה שהשיג על הע"ש) עכ"פ אז בשעת המן למה הוצרכו לשבת הא גם בחול יוכלו ללמוד בלי דאגת פרנסה מחמת המן, וא"ת לעולם המן בשביל התורה והשבת כי אות הוא ביני וביניכם, אי גמי עיקר המן ה' כדי שיהי' מופת לחידוש עולם, אשר ברא מאין אל היש, ומבואר בחובת הלבבות ע"י חידוש העולם מבורר האחדות ב"ה כפ' הרי נקשר כל העולם זה בזה, התחתון בעליון וכו', וא"כ קשה למה קרבנו לפני ה' סיני דהנה על פ' מן השמים השמיעך וגו', אתה הראת לדעת וגו' פי' רש"י פתח להם השמים לראות שאין עוד מלבדו ומה ה' צריך לכך שהרי מבואר אחדות הבורא מכח חידוש העולם הא ירידת המן אך יוכל להיות ההפתיחת השמים ה' כדי להיות עינינו רואות את הבורא ב"ה כדכתיב והיו עיניך רואות את מורך וגו' ואיתא בגמרא בעוה"ז לומדים ושוכחים אבל לעתיד עיניך רואות ולא משכחים. א"כ ה' זה לזכרון (ובזה ביארתי הפסוק פלאות עדותיך ע"כ נצרתם נפשי וכו' כי הפלא לא ישכח), אך לפי"ז קשה למה נתן לנו התורה, איתא בגמרא ויתן אל משה ככלותו לדבר וגו' כי ה' שוכח מה שלמד עמו עד שנתן לו במתנה, א"כ מקשה למה נתן לנו ר"ל במתנה הלא בלא"ה אין שכחה מן הראוי (ובזה ביארתי הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו וכו', כי אמרו חז"ל הנותן מתנה והלה אמר אי אפשרי חזרת לבעלים הראשונים כי אדעתי אפקרי' ולא אדעתי, דעלמא אבל במכר אם כבר זכה אינה חוזרת לבעלים א"כ במתנה אם אמר אי אפשרי בה לא מצי למיהדר ולזכות בה אבל במכר כ"ז שלא זכה אחר בה יכול הוא לחזור ולזכות, והנה בתורה כתיב אם תעזבני יום יומים אעזבך וגו' ושוב לא יזכה בה אחר שנחקק ואמר אי אפשרי, ולכן לענין הזה קרא מתנה שלא להסיח דעתו ממנה ע"ז אמר כי לקח טוב נתתי וגו' שהיא מתנה וא"כ חוזרת לבעלים ושוב לא מצי לזכות בה. אם אמר אי אפשרי ע"כ תורתי אל תעזבו) א"כ י"ל נתינת התורה ה' בשביל זה שלא להסיח דעת ממנה היות לה דין מתנה ובאומר אי אפשרי הדבר בטל.

אך בס' מוצל מאש כתב למה במרגלים לא ביקש משה זכות אבות ותירץ דשם מאסו בארץ ישראל ואמרו ניתנה ראש ונשובה וגו' והרי אמרו א"א במתנה וחוזרת וכו' א"כ קשה למה הכניסנו לארץ ישראל, הרי כבר אמרו אי אפשר.

והסידור הוא כך: למה הוציאנו ממצרים הלא לא הגיע העת וצ"ל דמחשב הת' שנה מאברהם או מלידת יצחק א"כ קשה קושיית הרמב"ם למה נענשו המצרים. וא"ל כתירוצו הרמב"ם, הא ה' הדור מסוים וא"כ למה עשה בהם שפטים וא"ת כתירוצו הראב"ד שלא עשו לקיים גזירת המלך ע"ז קשה למה עשה באלהיהן והיינו הט"ר שלהן הא בהשר יכול לומר שקיים גזירת המלך. וא"ת כתירוצו הרמב"ן שגם ישמעאל ועשו חייבין לשלם החוב ונשאר לישראל רק החצי. ע"ז קשה למה הרג בכוריהן, על שלא שמעו לקול ה' בני בכורי ישראל ובכור נוטל פי שנים וחייב ג"כ פי שנים. וא"ת הקושי שעבוד השלים ע"ז קשה למה קרע לנו את הים, הא גם אנחנו חטאנו והללו ע"ז והללו ע"ז. וא"ת שאנחנו שוגגים היינו קשה העבירנו בתוכו בחרבה ה"ל לבהל אותנו וא"ת עשינו תשובה קשה למה שקע צרינו בתוכו הא גם הם עשו תשובה וא"ת מפני שחרף וגדף הא תיקן לבסוף וא"ת מפני מדה כנגד מדה קשה הא ע"י שליח ה' הציווי וא"ת שאין חילוק ומכ"מ הו' מכת מצרים קשה למה ספק צרכינו במדבר וגו' וא"ת בזכות אברהם קשה למה היתה נתינת המים ע"י שליח. וא"ל בשביל שאמר אברהם יוקח נא ע"י שליח הא אין חילוק ומדה טובה מרובה. וא"ת בשביל משה קשה למה האכילנו המן של כמה טעמים? וא"ת המן בשביל התורה קשה למה קדמה? ואי שא"א לתורה בלי מן הרי יש שבת. וא"ת המן להראות חידוש העולם במופת קשה א"כ למה קרבנו לפני הר סיני? להראות לנו כי ה' הוא אלקים כפי' רש"י. וכן כתיב אתם ראיתם כי מן השמים דברתי וגו' לא תעשון אתי וגו' וא"ת להיות עינינו רואות את מורנו ולא יהי' שכתה קשה למה נתן לנו התורה במתנה? וא"ת שלא לומר אי אפשר שאו חוזרת ולא מצי' לזכות בה קשה למה הכניסנו לארץ ישראל? הא כבר אמרנו אי אפשר אצל מרגלים! אלא שכ"ז ממעלות טובות שעשה הקב"ה עמנו כפולה ומכופלת:

ובזה יובן הפסוקים בתהלים מ' רבות עשית ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדרבה עצמו מספר יבואר עפ"י מה שכ' השל"ה ז"ל בהגדה על פסוקי כמה מעלות טובות וגומר. הנה כשנתבונן בגסי השם יש בכל אחד מהם ב' תועלות הנס גופא ותועלת הנמשך ממנו כמו ספק צרכינו במדבר מלבד אשר בו השקית רעבונם נתן להם מאכל טוב ובריא לחזק גופם גם יש ללמוד ממנו תועלת מה כמו שקע צרינו בתוך הים מלבד הטובה שנעשה לנו בזה יש בה תועלת ללמוד ממנו שהקב"ה משלם מדה כנגד מדה, גם יש גסים הרבה שיש להם תועלת אחר כמו מכת דם אמרינן בגמרא ממכת דם העשירו בני ישראל ומכת חשך ג"כ ה' לתועלת זה דממנו יצאו ברכוש גדול, ע"ז אמר רבות עשית ר"ל רב תועלות עשית בנס אחד גם עשית גסים הרבה לתועלת אחד ומלבד זה נפלאותיך ומחשבותיך אלינו ר"ל ללמוד ממנו תועלת וידועה לנו כמו שביארנו אין ערוך וכו'. דהנה אמרו חז"ל גבי בנות צלפחד שנכתבו בפ' פנחס שלא כסדרן וכו' בפ' מסעי ואמרינן בגמרא

שפעם אחת חשבון דרך גדולתן לפי הזקנה ופ"א לפי חכמתן וערכן, אי"כ מציגו לפעמים מחשב הדברים לפי ערך הזמן זה אחר זה ולפעמים לפי ערך חשיבותן ויקרן. לכן אמר אין ערוך אליך וכו' ר"ל לא אוכל לערוך אותן כי לפי הזמן זה קודם ולפי תכלית הנמשך המאוחר קודם. ואם תאמר אגידה ואדרבה ר"ל אחשבון ב' פעמים פעם לפי הזמן ודרך עשייתן ופעם לפי חשבתן ותכליתן, ע"ז אמר עצמו מספר לא אוכל להעריך אותן איזה תכלית ייכשר הזה או זה. וגם יש הרבה נסים לתועלת אחד כמו ממכת דם העשירו ב"י ומכת חשך ג"כ הי' לתועלת זה, ובוודאי שהרכוש גדול הי' יותר בערך. א"כ לפי חשיבתו וערכו הי' חשך במעלה וראוי להקדימו, ולפי הזמן ראוי להקדים מכת דם. ובזה יובן נמי למת במזמור ק"ה שינה מסדר הכתוב בתורה באמרו שלח חשך ויחשיך וגו' שרץ ארצם וגו' הקדים ערוב לכנים. גם במזמור ע"ה אמר ויתן לחסיל יבולם וגו' ויהרג ברד גפנם וגו' הקדים ארבה לברד שלא כסדר התורה, ויובן עפ"י מה שכתב היפ"ת שכל מכה הי' כלולה מד' מכות למשל מכת דם הי' כולל צפרדע כנים ערוב, צפרדע כולל כנים ערוב דבר וכן כולם. לפי"ז טרם שהי' עיקר המכה של כנים כבר הי' ערוב טפל אל מכת דם, וגם כבר הי' ארבה טפל אל מכת דבר, טרם שהי' מכת ברד העצמי. וא"כ הן בסדר המעשה אי אפשר להעריך אותן מפני שכלולים זה בזה, והן לפי ערך תכליתן הנמשך ג"כ לא אוכל להעריך אותן כי לא ידעתי איזה תכלית יכשר, וגם יש הרבה תכליתות לאחד — וזה עצמו מספר.

דברי תורה

הרבה דברי תורה בודדים של הרמ"ב התבדרו בחוגי החסידים והצדיקים ובפרט בחצרות האדמו"רים ופה ושם יצאו מעריצי הגאון מנ"ש וילקטו כמה מהם לשימם בדפוס, אבל רק עד חצי תאותם הגיעו, ולא נשלמה עוד המלאכה, ואנחנו יגענו ומצאנו ת"ל יותר מפנינים אלה היקרים ויבואו לפירסום בספר מיוחד אי"ה. מפני חוסר מקום אפשר לנו להביא כאן רק גרגרים אחדים ומעטים, וטעמו וראו "כי טוב." — א) ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות. והקדוקים במקראי קודש הללו רבו, כפילות הלשון כמה פעמים וגם שינוי הלשון פעם מלאכתו ופעם כל מלאכתו. והנה הטעם שאנו צריכין לשבות ביום השביעי מכל מלאכה מבואר בתורה לפי שבו שבת מלכו של עולם בשעת הבריאה וצריכין אנו להבין הלא מאז ועד עתה ג"כ שבת תמיד מכל מלאכה וא"כ מהאי טעמא הי' לנו ג"כ לשבות תמיד ולא לעשות שום מלאכה. אך הדבר יוסבר באופן זה: דהנה שלמה המלך ע"ה אמר בקהלת אין כל חדש תחת השמש ויש להקשות הלא כמה פעמים שידד הקב"ה הטבע בקריעת ים סוף ופתיחת פי הארץ בקרח שאמר מרע"ה בפירוש אם בריאה יברא ד' וכדומה נסים ונפלאות אשר עשה הקב"ה עמנו מבריאת העולם ועד עתה, ואיך אמר החכם מכל אדם אין כל חדש תחת השמש? אבל התירוץ ע"ז מובן לפי מה דאיתא במס' אבות (פ"ה מ"ו) בחשבם עשרה דברים שנבראו ערב שבת בין השמשות פי הארץ הבאר פי האתון הקשת והמן וכו'. והענין הוא כך שכן התנה

הקב"ה בשעת מעשה בראשית שבעת הצורך ישדד הטבע וכן בכל הנסים שעשה עמו מאז ועד עתה כבר נבראו בששת ימי בראשית ורק בעת הצורך יצאו מכח אל הפועל ושפיר אמר החכם אין כל חדש תחת השמש אולם כל הדברים והנסים הללו כשיצאו מכח אל הפועל לא יצאו ביום ש"ק כי אם באחד מששת ימי בראשית א"כ נמצא שמעת הבריאה ועד עתה ג"כ לא שבת בימי החול כי אם ביום השביעי, ומעתה מובן שפיר למה אנו שובתים ביום השביעי דוקא כי אז שבת מלכו של עולם אף מדברים הנעשים אחרי הבריאה, ומה מאוד יומתקו עתה הכתובים הנ"ל איש על דגלו בלי יתור כלל ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה בשעת הבריאה ושוב אמר וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו היינו אפילו מן הדברים הנעשים אחרי הבריאה על כן ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו דייקא כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות, לעשות אחרי הבריאה, מזה ג"כ שבת ע"כ קידש אותו דייקא. — ב) ונראה מה יהיו חלומותיו וישמע ראובן ויצילהו מידם איתא במדרש אילו הי' יודע ראובן שקרא מעיד עליו כך על כתיפו הי' מביאו אל אביו, ונראה לבאר דאיתא בגמרא תענית דף כ"א אילפא ור"י הו' גרסי באורייטא דחיקא להו מלתא טובא: אמרי גיקום וניזול ונעביד עיסקא, הו' יתבי תותא כותלא והו' אכלי ריפתא והו' שם תרי מלאכים אמר חד לחברי' נפיל עלי' כותלא דקא מניחין חיי עוה"ב, ועוסקין בחיי שעה, ר' יוחנן שמע אילפא לא שמע, אמר ר' יוחנן מדרשמע אנא ואילפא לא שמע, שמע מיני' דלדידי קיימא לי שעתא אול ר"י וכו' לפי"ז נמצא כל השומע בת קול ואחרים אין שומעין הבת קול על השומע דוקא קאי ורש"י כתב ונראה מה יהיו חלומותיו רוח הקודש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו, נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי, ולפי"ז שרוח הקודש אמר ונראה וכו' וישמע ראובן ר"ל ראובן לבד שמע מה שאמר רוח הקודש והם לא שמעו ש"מ שהדבר תלוי בי ולכך ויצילהו מידם, אבל מתחלה סבר ראובן שגם שאר אחיו שמעו ואעפ"כ רוצים להרגו, אבל אי הוה ידע שהתורה תכתוב רק עליו וישמע ראובן דהיינו שהוא לבדו שמע הבת קול הי' מוכרח להציל את יוסף דבו תלוי כמו גבי אילפא ור"י ואז על כתיפיו היה נושא. — ג) לכלם נתן לאיש חלפות שמלות ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חלפות שמלות ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נשאים וכו' ופירש"י ז"ל כזאת כחשבון הזה, והרמב"ן ז"ל כתב כי אין זה נכון שירמוז הכתוב על חשבון האתונות ע"ש ואיתא בגמ' מגלה ט"ז אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק וכו' אלא רמז לו שעתיד לצאת ממנו בן שיצא לפני המלך בחמש לבושי מלכות עיי"ש, וקשה כי על המתנה אשר נתן לבנימין שלש מאות כסף ולאחיו לא נתן כלום לא תירצה הגמרא איך עשה צדיק זה קנאה בין האחים עיי' במהרש"א שם, אמנם דע כי הנה באמת צריך להבין כי העשרה שבטים לא ירדו למצרים לשבר בר רק ב' פעמים בשני הרעב והביאו לביתם רק משא עשרה חמורים והלא איתא בעירובין פ"ב והעומר עשירית האיפה היא מכאן אמרו כל האוכל מסדר זה הוא בריא, יותר על כן הוא רעבתן, פחות מזה הוא מקולקל במעיו, א"כ עשירית האיפה ליום הוא לאדם בריא, והנה בגמ' בב"מ פ' א' שמשא החמור הוא לתך ט"ו סאים, א"כ הי' להם רק משא עשרה חמורים לעשרה שבטים

שירדו לקנות בר לא הי' להם רק מאה וחמשים סאה לחשבון ט"ו לחמור שהוא חמשים איפות ויוצאי ירך יעקב היו ששים ושש ויעקב ונשי בני יעקב גם עבדים הרבה היו להם ואנשי ביתם הנלוים עליהם, א"כ איך אפשר שהי' מספיק להם כל הבר אשר הביאו על עשרה חמורים גם על ימים מועטים והמה לא ירדו רק ב' פעמים בשתי שני הרעב. אבל דע שהי' לכל אחד מהשבטים עשרים חמורים בדרך שהוא משא שלש מאות סאין ואיתא בב"מ נ"ז דמקח השוה הוא ד' סאין בסלע כמו שאמרו המקבל עליו לספק מד' סאין לסלע ועמדו מג' וכשהיוקר גדול מאוד הוא סאה בסלע כדאיתא בב"ב צ"ט ובמדרש רות איתא לא יצא אדם מארץ לחוץ לארץ אלא אם יעמדו סאתים בסלע א"ר שמעון בזמן שאינו מוצא ליקח אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא. הלא לעינינו הוא שהגמ' תופס המקח היותר עד מאוד והוא סאה בסלע. ממילא לא קשה עוד מה שנתן לבנימין שלש מאות כסף ולא נתן מאומה לאחריו. כי כסף האמור בתורה הוא סלע (קידושין י"א) וא"כ לא הוסיף יוסף אל בנימין כל מאומה כי בנימין לא הי' עמהם בפעם ראשונה שבאו לקנות בר ואלוהם החזיר לכל אחד איש צרור כספו בשקו העולה לכל אחד שלש מאות כסף שהי' בעת הרעב סאה בסלע והי' לכל אחד משא שלש מאות סאין, ומעתה מאמר ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נשאים מטוב מצרים ועשר אתונות וכו' כי מאמר כזאת מוסב על חשבון הנזכר כי כמו שנתן לבניו שלש מאות כסף מחיר המשא עשרים חמורים עשרה נשאו מטוב מצרים ועשרה נשאו לחם ובר ומזון ורמז כזה אל יעקב אביו רמז גדול כי כל כהאי גוונא אשר סאה בסלע מותר לצאת מא"י לחו"ל. —

(1) שמות ל"ח פסוק כ"ח ועיי' ילקוט שמעוני פ' פקודי בתחלת סי' תט"ו. — (2) ראו לציון כי בספר "הדרשה בישראל" הנדפס בשנת ת"ש לא נמצא זכר לדרשות הרמ"ב ובעמוד שפ"ח שם הזכיר הרב המחבר את הרמ"ב רק בארבע מלים. ומובן שלא האה שום דרשה ממנו כי לא היתה לפניו. — (3) לפי שה"ג מארץ הגר, מערכת גדולים אות ד' סי' י"ג הי' הרב דוב בעריש אברהם בנו ומ"מ של הג"ר ישעי' בנעשה בקאלוב ור' ישראל פיש לקח לו לאשה בת בתו של ר' ישעי' בשם גימל, כן כתב בסוף סי' תכלת מדברי ר' ישראל פיש בעצמו. — (4) הספר אשר לפני הוא דפוס לעמבערג משנת תרנ"ב וההסכמות בתחלתו מהאדמו"ר ר' יחזקאל הלברשטם וממורי ורבי האדמו"ר ר' שלמה הלברשטם וצ"ל מוכיחות כי הוצאה זו שני' היא. — (5) לכל זרעו מוסב על עמו, לכל זרע עמו, כן פירש רש"י לפסוק האחרון של מגלת אסתר. — (6) נדפס בהוצאת בית הספרים של ר' אברהם ביאליקאמין בווארשא בחיבור "דברי גאונים", שנת הדפוס לא נמסר, — ראיתי להעתיק את הדרוש הנפלא הזה כדי שלא ילך לאיבוד. —

לקוטי חמד והם סיפורים על הרמ"ב ונגה מסביב לו

(א) טרם הגיע לשלש עשרה שנה וישב אז בצלו של הרב הגאון ר' יעקב קאצנר עלנבוגן באיטינגן כנז"ל כבר חיבר שלשה חיבורים, פי' על הגדה ופי' על התורה וחידושי גפ"ת, וישימם לפני רבו לדעת אם ימצאו חן בעיניו. כאשר ראה הרב את החיבורים האלה קרא לו בקריאה של חיבה ואמר לו: תלמידי ובני! טוב אתה לי משבעה בני, נעמת לי מפרי בטני, הנה שמנת, שמניך טובים בנר נשמתך, אבית לשמוע בלימודים לדעת לעוף דבר ה' זו הלכה, כסית מכסת הלימודים בערךך כערך הזכר מבן עשרים. — ויהי ביום מלאת לו י"ג שנה ויעש לו הרב משתה ושמחה, טבוח טבח והכן, ויקרא לכל אוהביו ומיודעיו אוהבי תורה ולומדיה, לשמוע את חכמת הנער וזך לקחה, ואז דרוש דרש כמין חומר, דברים יקרים ונחמדים אשר הוציא בחריצות שכלו, וייטיבו בעיני האנשים ההם ויתמהו על גודל בינתו ורוחב שכלו, וישמח הרב מאוד כאשר ראה פרי עמלו ועבודתו לתורה ולעבודה, וכטוב לבו הראה לכל הקרואים את ג' ספריו אשר חיבר כבר, המה ראשית ביכורי ילידי רעיוניו, למען ספר שמו לתהלה ולתפארת, לסלסלו ולרוממו בקהל עם קדושים ולכבדו נגד זקני עמו. — אמנם אם קנאת גבר חמה עזה, קנאת אשה או אוכלה היא. כראות אשת הרב את גודל יקר תפארת הכבוד הנעשה לנער הזה, בערה בה אש הקנאה, בקנאתה על בנה אשר גם הוא הגיע לשנת שלש עשרה אך לא הגיע לערכו לקחה את הג' ספריו וזרקם לאש והיו לבער. — ויהי כראות מרדכי את הדבר הרע הזה וירע מאוד בעיניו והיטב חרה לו עדי התעוררו רגשות לבבו לעזוב את אורח ונתיב אשר דרך עד כה ללמוד התלמוד, והסכים בדעתו מבלי ללמוד עוד גמרא ופוסקים, אז החל לקרוא מקרא בשקידה רבה כל ספרי תנ"ך עם כל הפירושים, חקר איון ותקן את המדרשים ומאמרים והגדות בתלמוד, וכל ספרי אגדות ודרשות המלאות אומר ודברים מדברי חן ושכל טוב, והיה בקי בהם ובשמותיהם, ידע כל מאמר ומאמר בלשונו משפה לחוץ אי' מקומו בש"ס או במדרש, וגם בדרך הזה עמדה לו חכמתו ויהי לאיש משכיל דורש וחיבר מאמרים נפלאים. (ובעת הזאת שתה ממעין זה אשר מימיו נזולים לים התלמוד, רווה בו די צמאונו ויהי לו ליסוד מוסד בימים הבאים אחריהם, עד יום מותו לא שכח את הטוב אשר נחל בימים אלו כי ראשית לימודים כאלה אף אם קלים הם נגד ערך לימוד התלמוד ופוסקים, אמנם שקידה ויגיעה רבה מוכרחים להם), והיה לו דברי חכמים וידיעות אלה כדרבנות וכמסמרות נטועים בו בצעדו אל דרך לימוד התלמוד. כשתי שנים אחר זה החל רוח ה' לפעמו כפעם כפעם סבותו לבו וראה כי לא זה הדרך ישכון אור לישרים אשר בו יוכל האדם לבוא לתכלית ושלימות

האמת והנצח, ואם טוב אשר יאחז בזה אמנם גם מזה אל תנח ידו כי לא המדרש עיקר אלא המעשה וגדול התלמוד שמביא לידי מעשה אשר יעשה אותו האדם וחי בהם. אז קם והתעורר ויעזוב דרכו אשר דרך בה זה שתי שנים והניח את מקום בית רבו הנ"ל וגסע לק"ק פיורדא (בעת ההיא היה שם בית מדרש גדול לתלמידים אשר התאספו שמה מכל המדינה) אל הרב הגדול המפורסם מו"ה יוסף שטיינהארט והוא היה רבו המובהק. שם שם לו חק ומשפט לתת שוב בים התלמוד דרכו ובמים עזים הפוסקים גתיבה ביתר אומץ ושקידה ותרב חכמתו בזאת מכל משכילי עמו ובני גילה. המה חביריו ורעיו אשר למדו עמו בישיבה ויצא שמו ביניהם לתהלה ולתפארת. ואז התחילו ימי גדולת מרדכי, כי רבו הגאון לקח אותו מתוך אחיו שאר התלמידים לכבדהו נגד זקני עמו, ומאצילי בני ישראל קראוהו בשם "משוחרר ותלמיד חבר" וזה היה אז שם כבוד וגדולה. — ויש לציין שרבו בפיורדא אהב אותו לא רק משום שהיה הגדול בין תלמידיו בש"ס ופוסקים אלא גם מפני שהיה היחיד ביניהם אשר ידע כל ספרי מדרש ואגדה. והוא בעצמו סיפר לבנו הגר"ר יעקב אבריל כי באם נעלם מרבו הגאון ר' יוסף שטיינהארט מקום במדרש או בתלמוד איהו או כבוא לפניו דרשן ומגיד א' ואמר לו ביאור במדרש תמוה, שאל שאלוהו על מקומו, ומאמר מרדכי מזכרוננו קיים או לא קיים את דבריו⁽¹⁾.

(ב) ידוע ומפורסם כי הרה"צ ר' מרדכי בנעט זצ"ל היה קדוש וטהור מנעוריו והצנע לכת והקדיש כל עתותיו לתורה ועבודה בשקידה רבה והיה מסגף עצמו בתעניתים ועוסק בתורה לשמה בשמחה רבה. ובהיותו אברך הסתופף בצל קדושת הרה"צ הקדוש ר' דוב בער המגיד ממעזריטש זצלה"ה. פעם אחת בהיותו יושב בביהמ"ד של הרב הנ"ל בצום נפשו מבלי יודע איש מאומה ועוסק בתורה. נכנס אליו הרה"צ רבי ר' זושא זצלה"ה וקרא אליו בזה הלשון "אברך, עשה תשובה" ופנה והלך לו. ר' מרדכי בנעט השתומם על המראה הנוראה הלז ולקול השמועה צללו אזניו וכחידה סתומה היה לו הדבר הזה ומבלי מכיר את הרבי ר' זושא אמר אל לבו אי לי ואני לגפשי. מי יודע מי הוא זה האיש ומה ראה עון אשמה עלי. התחיל להתמרמר בנפשו ולשפוף שיחו לפני ה' לגלות לו פשעו וחטאת נפשו וכה העמיק במחשבתו והתיישב חש ובא לו לבית הרב המגיד וסיפר לו שהיה אצלו איש אחד אלמוני ודיבר אליו כדברים האלו והלך לו וכו'. הרב המגיד הבין תיכף מי זה האיש והשיב אמרים לו זה האיש הוא הרבי ר' זושא והחטא שראה עליך היא שהנך יושב בתענית זה שלשה ימים ומסגף עצמך הרבה יותר מכחך וזה גורם לך ביטול תורה ועבודה, כי אם היית אוכל ושותה כמדת כל אדם ועוסק בפלפולא דאורייתא בשלימות כחך היתה תורתך ספון וחשוב למעלה מאוד בהיותך מחדש חידושי תורה בוך שכלך הבהיר, לא כן עתה בסיגופים שלך אתה גורם התבטלות התורה בחלישות כחך, לכן איעצך ויהי אלקים עמך, אל תסגף עצמך יותר ולעומת זה תוסיף בשקידת התורה כדרכך מאז ושב ורפא לך⁽²⁾. ר' מרדכי בנעט בשמעו זאת שב רוחו אליו וקיבל עצת רבו לשמור ולעשות ככל היוצא מפיו הקדוש⁽³⁾.

(ג) בנו בכורו ר' יעקב אבריל זצ"ל מספר בספרו "תולדות" עמוד 30 והלאה: בשנת התקעס"ל ויהי היום יום ב' דר"ה הקרה ה' לחומת עירנו את בן אדונינו

הקיסר יורש עצר (ערצהערצוג פערדינאנד החמישי מלך אונגארן, ואח"כ קיסר בווינה) בנסעו במדינת מעהרין, ויפגע במקומינו ובא השמש וילן שם, ושריו ואחוזת מריעיו נסעו עמו ללוותו, ויקבלו אותו כל שרי עירנו והמון עם כשמחה וחדוה רבה, גם היהודים פה עירנו עשו ענין של שמחה לכבוד אדונינו בן הקיסר והשרים אשר אתו, ועל הפצרות ובקשות מנהיגי נכבדי קהלתנו נעתר להם, כי מצאו חן בעיניו, לבא אל בית תפלתנו עם שרי מלוכה אשר אתו, לכבדנו ביקרת כבודו, והנה קול שמחה וששון נשמע במחנה העברים הרימו קול לאמר: זה היום שקוינו מצאנו ראינו את בן הקיסר אדונינו וגם כבוד יכבדנו מאד בביאתו אל בית הרנה והתפלה וכל העם נצב פתח אהליהם בשורת שורת עפ"י סדר ומערכה, מלובשים בבגדים יקרים ומהודרים, ועל כל כבוד חופה נושאים תחתיהם ספרי תורה עם כל כלי חמדה ועטרותיהם בראשיהם, רבים שטו בעיר לפנות הדרך ולסקל המסילה ולערוך מערכה ותעלוץ הקריה וכל רחוב היהודים, גם בבית התפלה קראו אסיפה למקטנים ועד גדולים ומלאו אותו פה אל פה, וכבוד גדול עשו לו שם כבדו באורים נרות דולקים מפה ומפה על הקירות והעמודים, האור מלא בית ה' (לימונאטיאן) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם ובחלונות בתיהם מקצה אל קצה, ועל הקירות הבית תפלה סביב צפו פרוכת וכפורת פרשו בגד תכלת מקלעת ברתוקות זהב ופטורי צצים ופרחים, וכסא כבוד מרום מראשון הוכנו לו לכבודו, ויחדדו כלם לקראת באו, ויהי כי נטו צללי ערב והגיע שעת מנחה ואיחר בן הקיסר מן המועד אשר יעד לבוא והוא עוד התמהמה, ויחל העם עד בוש, וכאשר ראה אאמ"ו הצדיק זצ"ל כי עדיין לא בא בן הקיסר וירא ויצר לו מאוד, מדאגה פן יעבור ח"ו זמן תפלת מנחה תוך כך, אמר בלבו אוי לי אם אתפלל פן אפגע ח"ו בכבוד יורש עצר, כי בתפלה לא אוכל לכבדהו כראוי, ואוי לי אם לא אתפלל מנחה בזמנה וכהלכה ואחטא ואשם ח"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה והוא מחריש משתאה — אמנם הצדיק הזה היותו לבבו שלם עם ה' לעבדו באמת ובתמים, ולא יאנה לצדיק כל און ומכשול בדרך ה', אור כגבור חלציו ועבר חלוץ לפני התיבה והתחיל להתפלל תפלת שבע בלחש, אך טרם כלה להתפלל תפלת שבע בלחש, והנה נשמע קול שעטת רגלי בן הקיסר ושריו בבואם אל הקודש פנימה, והעם נשאו לקולם וילכו הלוך וגסוג, קול המולה ודממה נשמע, נכבדי עירנו הלכו לקראתו והשתחוו לו אפים ארצה וינהגו אותו ביראת כבוד אל מקום אשר הכינו לו, ואאמ"ו עמד לפני התיבה בתפלה ובתחנונים ולא נד ולא זע ממקומו, החזיק בתומתו ונשען באלהיו וצדקתו, רוח קדשו לא סר ממנו, זו כחו לאלהיו לא חלף מנהו, בלבב הדעת ותנועת רעדה מחמת מורא ואימת מלכות אשר עמד אחריה לא נראה בו ולא נשמע על פיו (יען ידע את בן המלך כי חפץ חסד הוא) והתחיל להתפלל תפלת ש"ע בקול נעים זמירות בכוונת הלב באימה ובמורא לפני מלך המלכים ומאימת יום הדין נורא על הסדר (אמנם דילג א"מ) ואמר קדיש שלם ועלינו, והנה אדונינו בן המלך כראות את מעשי ירא ה' ואת שיחו בקול אדיר ונורא, משתומם על המראה, גם השרים אשר אתו המה ראו כן תמהו (אולי אמרו בלבבם: מי זה האיש אשר מלאו לבו לעשות כן, לבלתי הולך לעומת פניו להשתחוות לו ולכבדו נגד זקני עמו כראוי) וישאל בן המלך מה טיבו של איש זה

במשפט ואבל גדול ליהודים בבכי ותחנונים והוא מתפלל ומבקש על נפשותינו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, אז ראה והתבונן כי איש קדוש הוא ומעשהו באמונה שלימה. ויהי ככלות אאמ"ו הצדיק את תפלתו עד גמירא אז הסיב פניו אל בן המלך ושריו השתחוה לו ביראת כבוד, דלה עיניו למרום וישא קולו חזק ונורא וברך ברכת המלכות בא"י אמ"ה שחלק מכבודו וכו' ויחרד בן המלך, כי לא נסה באלה, ויגש אליו וידבר אליו דברי חן ומענה רך להשיב חמה, ושפתי צדיק ידעון לרצות פני אדניו, והגיד לו שזאת הברכה אשר ברך אתו ותירגם לו בלשון אשכנז וביקש ממנו שישא פנים על אשר לא יוכל לעשות לו יקר וגדולה יותר, כי זה יום גדול ונורא ליהודים, ובן המלך — בטוב לב — קבלוהו בפנים, שוחקות וידבר אתו טובות, וליהודים היתה אורה ושמחה ויקר⁴).

ד) בית עירוב בנ"ש. בין מסדרי הדת של קהלת נ"ש היה מאז ומקדם הבית האחרון בסוף הרחוב המוביל מרובע היהודי לעיר הגוים ועל קיר החזית היה כתוב עברית באותיות גדולות "בית עירוב", כי שם הניחו שליחי הבי"ד את העירוב תחומין כדי שידעו יהודי העיר שמן הנקודה הזאת מתחילים האלפיים אמה להליכה בשבת וגם להישמר מלהוציא איזה דבר לעבר הגבול שגבלו הראשונים ולא היה אף יהודי חרדי אחד אשר לבו מלא אותו לעבור על סימן וגבול זה ולהעפיל לעיר הערלים בשבת. ונתרחש הדבר בזמן הרמ"ב שבעל הבית הנכרי מכר את הבית לנכרי אחר בשם טופולאנסקי והלה החליט להסיר את האותיות העבריות מעל הקיר. אז הלך רב המדינה הרמ"ב בכבודו ובעצמו אל בעל הבית החדש וביקש ממנו לא לעשות זאת והבטיח לו שיברך את הבית שלא תשלוט בו אש ותבערה, ונתרצה הגוי והאותיות נשארו במקומן. מקודם היה גג הבית מקש ותבן, וחלפו טופולאנסקי בקורות עצים, והנה צדיק גוזר והקב"ה מקיים, כי אף שבזמנים הבאים היו ארבע שריפות בשכינות הבית והרבה בתים מימינו ומשמאלו נשרפו כליל — הוצל הבית הזה מאש תמיד ועומד שם עד היום, (עפ"י ספרו של גולד עמוד 443).

ה) דלתות החצר לדירתו ולבית מדרשו של הרמ"ב נסגרו תמיד ע"י שומר יהודי בחצות הלילה. פעם אחת סגר השומר את הדלת במפתח ברזל כרגיל, אך לתמהונו נפתחה הדלת מעצמה וסגרה שנית ואף בדק ומצא כי היא סגורה היטב. אך כאשר הסתובב ללכת לדירתו שהיתה גם היא בחצר נפתחה שלישית בלי שנגעה בה יד אדם. השומר הנבעת לא ידע מה לעשות והלך להודיע להרמ"ב על מקרה תמוה זה ואמר לו הגאון הצדיק בזה"ל: אמנם הצדק אתו שבא להזכירני ללמוד משניות עבור נשמתו שהיום היאהרצייט שלו וכמעט ששכחתי. ואח"כ צוה על השומר שיסגור פעם רביעית וכן עשה השומר ולא נפתחה שוב הדלת. — (מקור הסיפור בס' יכבד אב ח"א).

ו) דרכו בקודש של הגאון ר' עקיבא איגרי הראב"ד וריש מתיבתא דק"ק פוזנא, אם נסע למרחקים אשר הזדמן לעתים רחוקות בכל דרך נסיעתו לקח אתו עמו חבילות מצות, בכל מקום בואו אשר ניתן מספוא להסוסים חקר ודרש אם רב עמהם

במקום זה והלך לבקרו וחקר אצלו ג"כ א"א לתקן איזה דבר טוב בעירו ופעם א' כאשר נסע לבקר את אמו לק"ק אייזענשטאט דרך הלוכו עבר ק"ק ניקלשפורג ושם ביקר את הגאון הקדוש רבי מרדכי בנעט זצ"ל שהיה רב דמדינת מעהרין ועד מהרה נשמע שאורח גדול נטה ללון העירה ובאו חכמי ונכבדי העיר לקבל פניו והוא השתעשע עמהם בחידושי דאורייתא ורצו לעכב אותו על ש"ק אבל לא התרצה להם והגם שסוף השבוע היה בכל זה הלך למסעיו ובעת פרידתו מהגאון מהר"ם בנעט ז"ל אמר לו: "פונער רב איהר ווירד שבת קודש היער זיין". וכאשר נזרקה מפי הגאון הרמ"ב זצ"ל כן היה וגופא דעובדא הכי הוה: רעק"א אשר היה בורח מן הכבוד עד קצה האחרון רצה לשבת ש"ק באיזה ישוב באופן שלא יכירו אותו ולא יכבדוהו, לכן הלך עם אנשים אשר אתו בריחוק איזה פרסאות מניקלשפורג, ובבוא באמצע הכפר בא לקראתו איש א' ונתן לו ולאנשיו שלום ושאלו מה מעשהו של מעלתו אם אין דמיוני כוזב חזן הוא והאנשים אלה המה המשוררים! הג"ר עק"א נענע לו בראשו ונחת ינחת בדמיון האיש כי בטח לא יחשבהו עוד לאיש חכם אם חזן יבנהו, לזאת חשב בדעתו לשבות ש"ק כאן וביקש את האיש אולי יוכל להמציא לו את השוחט דמתא למען ישחוט עבורו איזה עוף כי לא רגיל לאכול חוץ לעירו אם לא יבדוק מקודם סכין של שחיטה, והנה מתוך אלה עלה ספק בלב האיש אם לא טעה בדמיונו שחשב את העובר אורח לחזן ואולי חכם תלמודי הוא ומהתל הוא בו, לזאת השיב מיד אני אני השוחט וכתר לי זעיר ואביא את סכין המבוקש לטבח טבח והכן וכן עשה והראהו הסכין, אמנם רעק"א תמה מאוד כי לא פגע ולא נגע לסכין של שחיטה וביקש מאתו להשחיתו מחדש וההוא מילא מבוקשו אבל עוד לא פעל ועשה מאומה וכאשר ראה רעק"א זאת נרתע לאחוריו וכי זה יהיה שוחט ויכין הובח לבני ישראל? ובעמדו על המחקר בשארי עניני הדת שמע ג"כ שהמקוה צריכה תיקון לזאת ציוה מיד להכן העגלה כי ישובו לג"ש אף כי עש"ק היה, וכאשר בא חזרה אל הגאון רמ"ב אמר לו הלא אמרתי לכבדו שישבות אצלינו! ואחר שסיפר הגרעק"א את אשר קרהו בישוב ההוא ובשם יקרא את האיש השוחט ומצא א"ע מחויב להגיד זאת במוקדם להרב המדינה להסיר מכשול מדרך עמו, מיד הרגיש הגאון רמ"ב שיש איזה תעתוע בדבר ואמר כעת סמוך לש"ק אינו בכדי לעשות עוד שום דבר כזה, אמנם במש"ק נשלח אחר האיש (אשר בנתיים נודע לו מי היה העובר אורח) וכאשר בא האיש ביום א' לפני הגאון רמ"ב מיד הכיר שאין זה השוחט ושאלו האריך הרהבת לאמור לאיש ההוא שאתה השוחט והראת לו סכין של שחיטה? והשיב למה הוא אמר אלי שהוא חזן? אם הוא חזן אז אני שוחט, ושחקו שלשתן וכל השומע ישחק עמהם. (מס' חוט המשולש, הוצאה שניה, עמוד מ"ט והלאה).

(ז) בהקדמה לספר דברי מהרי"א לחומש דברים עמוד 3 כתב המסדר ה"ה הג"ר יהודא גולדשטיין, רב דק"ק סאבינוב בסלובקיה, עוד זאת אזכיר מה ששמעתי מהרב הגאון מ' ברוך נח פישער זצ"ל האב"ד בפרעשוב בשם הגאון מ' יוסף אונגאר זצ"ל ראב"ד בפישטאני, הוא הי' אומר רבו הגאון מהר"י אסאד צוק"ל סיפר לו כי בימי בחרותו בעת למדו בנ"ש אצל רבו הגאון מהר"ם בנעט זצ"ל ויהי היום והנה הוא עומד בחצר בית רבו אשר שם הי' גם הבית המדרש ויבוא אצלו עני אחד

וישאלהו אי' מקום כבודו של הרב, וכ"ק א"ז הגאון (ר' יהודא אסאד) זצ"ל נתן לו שלום, ואחרי כן הראה לו בית רבו והוא הלך אחריו ללוותו כדיאות, ומפאת כי הפתח פתוח הי' וירא כ"ק א"ז הג' ז"ל כי רבו הגאון מהר"ם בנעט ז"ל רץ לקראת העני הנ"ל ויחבקהו וינשק את ידיו ותהי לו לכ"ק א"ז הג' ז"ל לפלא, ובהדי פניא בעת בוא הג' מהר"ם בנעט זצ"ל אל לימוד השיעור ויאמר הגאון אל אבי זקני הג' זצ"ל הידעת מי זה האיש ואיזהו? הלא הוא אשר עליו נאמר אשרי מי שנתן לו שלום וההזיר לו שלום, עכ"ד.

(ח) כאשר בא הבחור יהודא אסאד בפקודת רבו הגאון מו"ה אהרן ביכלר ראב"ד בקהל סארדיהעלי לשיבת ג"ש להשתלם בלימודיו תחת כנפי הגדול שבדורו, מיד הכיר בו הרמ"ב כי הוא כלי מחזיק ברכה כי כבר אז היה עילוי נפלא והיו שגורים בפיו חמש מאות דפין גמרא ותוס' גם הי' בקי כמעט בכל ד' חלקי שו"ע בע"פ ויגדלהו וינשאהו מכל תלמידיו ומסר לו חמשים בחורים אשר יהיו נכנעים תחת דגלו, והלה לא רק שהצטיין בשיבת הגאון הרמ"ב אלא הי' משתדל בכל עוז להורות לאלה חמשים תלמידים דרכו הנפלא בלימודים, ופ"א קנאו בו בחורי הישיבה בראותם כי הוא הולך וגדל, ויועצו יחדיו להבאיש ריחו בעיני רבם ויכתבו על לוח דברי גידופין ולישנא בישא עליו וזהו פתשגן הכתב: א) כי הבחור יהודא אסאד העיז פנים ברבו ויעש לו ישיבה בפ"ע וחמשים בחורים לפניו לשמוע לקח מפיו וזהו העזה גדולה ב) כי ירחיב פה ולשון על רבו ושפתיו ידברו בו על לימוד רבו כי לא יעמדו דברי מרדכי וכי הבל יפצה פיהו ולא נחית לעומקא דדינא בונה חוץ וטוח בתפל, ג) כי יהודא גבר בעיניו וגאה גאה עד כי הרשה לעצמו ללמוד חכמת הקבלה אף שלא קשאי וכל קבל ד' רוח יתירא ב', כזאת כתבו מלשיניו ויתנו המכתב בתוך הגמרא של רבו הגאון ז"ל למען יהא לבם נכון בטוח כי בוודאי ימצאהו, וכן הי' כאשר בא לביה"מ ללמוד עם התלמידים השיעור פתח הגמרא וימצא כתוב דברים הנ"ל ואחרי אשר קראו בלחש קרא בחיל קול גדול והסתכל בפני כל הבחורים כדי לידע מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן להעיז לכתוב דברי נבלה כזאת כי ידע והבין חכמת הפרצוף — ושוב פתח רבו הגאון ז"ל ואמר יהודה אתה יודוך אחיך, אל תירא ואל תחת, אני אצדיק אותך בכל מכל כל, מה שהאשימו עליך כי אתה תופס ישיבה בפ"ע עם חמשים בחורים צלח בני ורכב ע"ד אמת ואני אתן לך עוד חמשים בחורים ללמוד עמהם, ומה שאומרים עליך כי אתה תהביל דרך לימודי, ידעתי נאמנה כי שקר ענה בפיהם, אולם גם אם לו יהי' כדבריהם ע"ז אען ואומר כי מי שיבין וישיג דרך לימודי ויורד לעומקא כמוך רשאי להבהיל גם דרך למודי ולומר לא יפה דברתי — ומה שאומרים עליך כי אתה לומד קבלה, אני גותן לך רשות ע"ז, דרוש ולך נאה לדרוש, — ומאז הכירו הבחורים את רוב תפארת גדולתו של יהודא וגודל חינו בעיני רבו וינשאהו בכתב ראש ישיבה (כלומר ראש הבחורים בישיבה) ! (שם).

(ט) בספר דברי מהרי"א לחומש בראשית בהקדמת הג"ר יהודה גולדשטיין עמוד י' כתוב לאמור: ועתה לא אמנע את פרי עטי מלכתוב על ספר למען ידעו

לדור אחרון אשר סיפר זקני הגאון המחבר ז"ל (ר' יהודה אסאד) כי בעת אשר למד בישיבת ניקולסבורג הי' חביב למאוד בעיני רבו (הרמ"ב) עד אשר גזר אומר כי בשבתות וי"ט יסעוד דייקא אצלו על שולחנו. ויהי פ"א בלילי חג הפסח עת יישבו על הסדר רבו הגאון ז"ל עם ב"ב פתאום עמדה בת רבו, ילדה בת עשר שנים, וצעקה בקול רעש אבי אבי מי הוא האיש הזקן אשר כעת בא אצלינו ושותה מכוס של אליהו. ואז הראה רבו הגאון ז"ל עלי' ואמר שתוק בתי אורח יקר וקדוש בא לגבולינו. ועוד בלילה הזה יצאה נשמתה השמימה. ואח"כ אמר רבו הגאון ז"ל כי בתו זכתה לראות את אליהו הנביא, רק חבל על מה שפירסמה זאת. — הרב גולדשטיין מוסיף לזה כי ועדת קהילת ווינה רצו ליתן בעד הכוס עשרת אלפים זהובים, רק הקהילה בניקולסבורג לא אבו שמוע מזה לאבד כוס אשר שתה בה אליהו הנביא אפילו בעד הון רב. —

(י) אהבת הרמ"ב לתלמידו הג"ר יהודא אסאד לא נפסקה אפילו אחרי מותו כי כן יסופר בהקדמת הרב גולדשטיין שם דף ט"ז וז"ל: אחרי ששימש מהרי"א ארבע שנים ברבנותו הראשונה בק"ק רעטהע הסמוכה לפרעסבורג הפצירו בו עדת קהל ניישטאדל וקראוהו לבוא אליהם למלאות מקום הגאון ר' דוד דייטש, מחבר ס' אהל דוד, ומתחילה נטה לבו למלאות בקשתם ברוב שמחה, אמנם אחרי ימים אחדים כאשר באו נכבדי העיר ניישטאדל, למסור לו מכתב הרבנות גמר בדעתו לבל יקבל עליו משרת הרבנות אצלם יען — כי בא אליו בחלום הלילה רבו הגאון מהר"ם בנעט והזהירו לבל יבוא לשם, וכעבור זמן קצר נבחר לראב"ד ור"מ בסעניטץ, אז עיר מלאה ת"ח, ונהג שם ישיבה רוממה כנודע ומכאן נבחר לראב"ד ור"מ בעיר מולדתו סארדיהעל ונהג את הקהילה הקדושה הזאת לתהלה ותפארת כל ימי חייו ושם נתפרסם גם הוא לגאון עולם ולטובה יעץ לו רבו הרמ"ב המנוח! —

(יא) תלמידו הגאון הצדיק מוהר"ר ישראל זאב מזאלשין בפולין (הנוכח לעיל) מספר בספרו "משפט צדק" (אשר נדפס עם ס' שושני לקט של הגה"צ ר' משה מזאלשין) למזמור קי"ח בתהלים עד כמה הי' רבו הגאון הרמ"ב דחיל וזריו לזכות צאן מרעיתו ק"ק נ"ש וזה לשונו שם: בוא וראה איך נהג אדמ"ו הגאון החסיד מהר"ם בנעט זי"ע. אף שהיה פרוש מהעולם, רוב ימיו לא נראה בחוץ רק ישב כל השנה בבית מדרשו ומקום תפלתו חוץ מה שלפעמים הלך מביתו לבית הכנסת בש"ק קודם קריאת התורה וביו"כ או לסנדקאות ודומיהם (זה היה בשני האחרונות) כידוע לכל מפרישות שלו, ולבית האופה המצות אפילו של בעלי בתים הלך בעצמו עם הבני ישיבה שלו והשגיח וגם עשה מצות ומה יפה אף נעים המנהג בק"ק נ"ש שראיתי ב"ה שמדקדקין מאוד באפיית המצות שיהי' בהכשר גדול, והוא שבכל בית שאופין שם מצות הנקרא באקהויז אפילו בעל האופה בר אוריין אינו נאמן ע"ע, רק האופה מחויב דוקא לשכור למדן וירא שמים אחד ונקרא אויבר משגיח. משגיח זה יש לו עוד משגיח אחד (כלומר סגן), והם צריכים להשגיח על כל דבר ודבר בפרטות שלא יהי' שום חשש איסור חמץ וצריך להיות בקי בדינים בשו"ע השייכין לליבון התנור ואפיית המצות בכל דיניהם, ואם ירצה להיות אחד משגיח אשר לא הי' ע"ע צריך

לילך מקודם להגאון אב"ד והוא משלח אותו לדיין אחד מדייני עיר שינסה אותו בדינים כנ"ל ונותן לו רשות והתרה ע"ז. ומהם ילמוד כל עיר ועיר, וכל מי שיש בידו לתקן זאת ימנע רבים מהעבירה החמורה שבחמורות ויזכה רבים ואין חטא בא ע"י, עכ"ד.

(יב) רגילים היו הג"ר מרדכי בנעט והגאון בעל הח"ס מפ"ב הרבה שנים להיות יחד כמה שבועות הקיץ במקום רחצה וויענר-באדען ושם היו שניהם דרים בבית אחד והבעל בית הי' אינו יהודי ולא רצה ליקח תשלומין מהם כי אתיקורי מתיקר בהם, אבל הם לא חפצו לקבל מתנת חנם והגאון מנ"ש שלח לבעל הבית בכל יום כלכלה מלאה פירות או שאר מיני מתיקה והח"ס שלח לב"ב פעם אחת בשבוע מתנה הגונה, ופעם שאל הח"ס להגאון הרמ"ב אני שולח לב"ב פעם אחת בשבוע ואוכל לשלוח לו מנה יפה חתיכה הראוי' להתכבד אבל מע"כ שולח לו בכל יום לא יוכל לשלוח לו רק דבר מועט ואינו נחשב כ"כ בעיניו, והשיב הגאון רמ"ב אני חושש אולי ימות הב"ב תוך השבוע וא"כ הייתי דר בחנם כל אותן הימים וזה לא בעינא. וכששמע זאת הח"ס עשה גם הוא כמותו ושלח לו בכל יום. — ועוד דבר אחד למד הח"ס מהג"ר מרדכי בנעט. כשבא לאיזו קהלה אשר רב יושב בקרבה והשוחרט הביא סכיניו להראות לפניו והוא חס על כבוד הרב מרא דאתרא שאולי יחשב בעיניו לפחיתת כבודו כאילו אינו סומך עליו ע"כ כה עשה העביר הסכין על חודו לאט על השולחן ואח"כ בדקו אם הי' יפה אזי בוודאי טוב הדבר ואם מצאו פגום תלה בהעברתו על השולחן.

(יג) הח"ס בדברו מהגאון הרמ"ב וסיפר בשבחו תוך הדברים זכר מימרא בירושלמי אשר הוא העיר עלי' והיתה נעלם מהגאון הרמ"ב ומיד הרגיש שתלמידיו תמיהים על הדבר ודימה בלבו אולי יחשבוהו למתכבד בקלון חבירו, לזאת בצדקתו הסביר להם הענין באומרו הלא בכל יום אתם רואים עגלה גדולה וטעונה משא רבה היא צריכה לילך ברחובות ושוקים מרווחים ולא תוכל לפנות אל נתיב קצר ומבוי דחוק. לא כן מרכבה קלה ונעה כמות שהיא תוכל לסבב ולעגל ולפנות לצדדים אף במבוי צר וקצר, וכן הדבר הזה. הגאון מנ"ש הוא טעון משא רבה, בלול בכל הש"ס ופוסקים כמו "לאסטוואגען" וקשה לו לפעמים לזכור איזה ענין שהוא מן הצד, לא כן אנכי שאני כמרכבה קלה "שטייער וואגערל" ולא טעון משא דבר הי' אוכל אני ליכנס בחורין וסדקין וידעתי מימרא זאת בירושלמי וכמו איסתרא בלגינא קיש קיש קריא. — (ואגב חזי ענוותנותו של הח"ס! הכותב.) ועוד נאמר שם: כאשר נסע הרב הגאון והחסיד ר' עמרם זצ"ל בדרכו לאה"ק עבר דרך פ"ב וישב שם איזה זמן וביקרו אותו חכמי העיר ויען כי בא אז מנ"ש ושם זרחה שמש הגאון מאוה"ג רבי מרדכי בנעט זצ"ל שאלו אותו להכריע בין שני גדולי ישראל אלו וענה ואמר: הגאון מנ"ש הוא פלא מעצמו איך עלה כ"כ, אבל רבינו זה הוא אכסניא של תורה (איין איינקערהויז).

(יד) סיפור משקל הקודש של הרמ"ב: פעם אחת נתאספו הרבנים דמדינת אונגארן בעיר הבירה פעסט בדבר ה"סעמינאר" וגם הג"ר יהודא אסאד הי' באסיפה

זו וכאשר נגמר הדיון עשו קהל עדת בודאפעסט סעודה גדולה לכבוד הרבנים האלה ואחרי גמר הסעודה כאשר כבר נדברו ד"ת כיאות לפני שולחן מלא גאונים וגדולים לקח הגאון בעל כתב סופר (בן הח"ס ומ"מ) מכליו שקל קודש אשר הביא עמו להראות להרבנים אשר לא ראו עוד שקל חשוב כזה כי רצה לשמחם בחפץ היקר הזה וכמובן השתוממו הרבנים וכל אחד ואחד רצה להסתכל בו היטב וחלף זמן רב עד שעבר השקל בין כל הרבנים אשר היו כשבעים איש ומשום כך התחיל לדאוג הג' בעל כ"ס ואמר שיחזירו לו השקל, אמנם היו כמה רבנים אשר עוד לא ראוהו וביקשו שימתין קצת וכה עבר עוד זמן רב וצווח הג' בעל כ"ס אי' שקלי, אך פתאום נעלם השקל וחיפשו ולא מצאו ויתמהו הרבנים ומאוד חרד לבם. ויתרגז הכ"ס וצעק מר כי השקל הלז יש לו בירושה מאביו הגאון בעל הח"ס וכי כל הון רב לא יערכו נגדו ולבו עליו דוי וכו'. והנה עמד הגאון מ' מנחם כ"ץ אבד"ק צעהלים שהי' אחד מהרבנים המשתתפים והרגיש בצערו של הג' כ"ס והלך אל הפתח וסגר בעדו ולקח המפתח אצלו ואמר רבותי לפי קט שכלי נראה בעיני אשר כל חברתינו רבנים הנמצאים כאן יבדקו איש את רעהו בכליו לחפשהו אם אמנם כי ח"ו לא נחשדו הרבנים הגדולים שיעשו עולה לגנוב את השקל, אבל להפיס דעת הג' בעל כ"ס נוכרח לעשות כן והדלת כבר סגרתי מבלי יוכל שום אחד לצאת כל זמן הבדיקה — ואת הרעיון הזה כולם פה אחד ענו ואמרו כי היטב דיבר וכל אשר דיבר נעשה — וכאשר רצו לעשות החיפוש איש את רעהו ויקם מכסאו הג"ר יהודא אסאד ואמר רבותי אני אינני מסכים לזה כי מה יאמרו הבריות בחוץ כאשר זאת ישמעו כי רבנים איש את רעהו בדקו אחריו אם לא גנב הלא חילול השם גדול יגרום זה בין המון עם ואף כי אני הוא המעט נגד רוב דעת הרבנים עכ"ז לא אסכים בזה ואני מזהיר את הרבנים אשר יושבים סמוך אצלי שכל יהיון אחד מהם לחפש אצלי. וכשמעו הרבנים את דבריו נתמלאו חימה עליו למה הוא אינו מסכים בעוד שכלם מסכימים ואמנם הוא באחד ולא ישיבנו שאינו מסכים; בינתיים התחילה הבדיקה וכמובן לא הי' אף אחד אשר העיז לחפש אצל מהרי"א. ובתוך כך נשמע קול דפיקה מחוץ ומיהר הגאון מצעהלים לפתוח את הדלת והנה עלמה אחת באה ובידה השקל וטענה בפ' כי כאשר לקחו לנקות את הקערות והכפות מעל השולחן מצאו באחת הקערות את השקל הזה. ויתמהו הרבנים עוד יותר ועמדו שוב על הג' מהרי"א שיאמר את כוונתו במיאון החיפוש הלא עד שלא נמצא השקל הי' באפשרי להאמין כי בוודאי הוא לקח השקל וע"כ הי' נגד דעות הרבנים, אך כעת כי נתגלה הדבר למפרע אשר הוא נקי מכל חשד יאבה נא לומר דעתו בזה ואחרי רוב הפצרות השיב הג' מהרי"א ולקח מאמתחתו שקל אחד כמו השקל של בעל כ"ס והראה להם באמרו רבותי אני ג"כ הבאתי עמי שקל כמו השקל מבעל כ"ס להראות את הרבנים כאן ואת השקל קבלתי לדורון דרשה לעת חתונתי מאדמו"ר הגאון מהר"ם בנעט זצ"ל ורציתי לעשות עונג לרבנים כאן ולהראות להם דבר חשוב כזה אשר בוודאי לא ראו. אמנם כאשר הקדימני בעל כ"ס והראה לכם את השקל שלו בשמחה גדולה לא רציתי להשבית ולהפריע את רוב שמחתו, כי מיד כאשר יראה אשר גם אותי חנני השם יתב' בדבר יקר כזה או ימעט קצת ערך השקל שלנו וע"כ נסוגתי אחור כדי ידמה הרב מפ"ב כי

לו לבדו יש דבר יקר כזה. ועתה רבותי האיך הי' אם הרב היושב אצלי הי' מחפש אחרי והי' מצא את שקלי אשר הוא כמו השקל של הרב מפ"ב הלא לא היו מועילים כל דברי וכי יכלתי לצעוק שגם אני הבאתי עמי שקל לא האמינו לי ואף כי הי' אחד מכם מאמין בי אמנם הרוב כולם היו מקטני אמנה. ועתה יאמרו נא אם לא טוב עשיתי אשר הייתי מוחה מלחפש אחרי. — ועכשיו הודו כלם כי הצדק אתו (מהקדמה לס' דברי מהרי"א לחומש בראשית עמוד ל"ו עד ל"ט).

(טו) בהקדמה לס' דברי מהרי"א לחומש בראשית עמוד כ"ו כתב הר' יהודא גולד-שטיין הג"ל ושמעתי מאבי זקני הגאון ר' אהרן שמואל (בן הג"ר יהודא אסאד) זצ"ל איך שאביו הגאון המחבר ז"ל הניח אחריו חיבורים גדולים וכולם מענין חכמת הקבלה וגם סיפר לי כשהי' אביו ז"ל בן שלשים שנה ידע בע"פ כל כתבי האר"י, ונסע לרבו הגאון מהר"ם בנעט ז"ל לנסות אותו ורבו נתן עליו מהודו ונתן לו רשות לעסוק בחכמת האמת.

הערה לזה: תמוה מאוד כי מהג' הרמ"ב לא נודע שום ספר בקבלה אף שבכמה מקומות בדברי תורה שלו מסתייע בספרי המקובלים הגדולים כמו המגלה עמוקות ועוד, אך מסתבר שמנע עצמו מזה משום הצנע לכת כאשר כבר נאמר למעלה.

(טז) ובבוא לו עת דודים ליהודא נטל רשות מרבו הרמ"ב וקיבל ממנו מכתב עז ועטרה בעטרת מורה הנוראה אשר ראוי להיות רב ומנהיג בכל תפוצות ישראל ועזב את העיר נ"ש ושב לקהל סארדהעלי לרבו הקודם ר' אהרן סודיעץ (שם עמוד י) בהקדמה לבראשית).

(יז) ויהי כשבת ר' יהודא אסאד אחר התונתו סמוך על שולחן חותנו הצדיק החרוץ המופלג מהור"ר מאיר אבאנני ונתרוקן כס' הדומ"צ בעיר סארדהעלי והרבה ת"ח ילידי ס"ה היו באותו הזמן שתבעו להם משרה זו ולכל אחד היו לו מליצים גדולים בין הבעלי בתים וגם קרובים בעיר והמרא דאתרא הג"ר אהרן סודיעץ שם עיננו דווקא על תלמידו מקודם ר' יהודא אסאד ולו לא היו גואלים ועי"ז הוכרת הי' להציע הדבר לפני שלשה גדולים בתורה אשר הם ישפטו בזה וכאשר יאמרו כן יקום — והשלשה היו הה"ג רב המדינה ר' מרדכי בנעט והגאון ר"מ סופר בעל שו"ת חתם סופר והגאון ר' פלק סודיעץ והם כולם פה אחד ענו ואמרו כי הוא ראוי לאותו איצטלא וכתב עליו הרמ"ב "בקי ר' יהודא בטריפות כר' יוחנן וכו' נחמן בדינא" ומובן שנבחר מהרי"א אף שהי' עוד בגיל צעיר, כי מי יכל להכריע בענין כזה אם לא הארי שבחבורה רב המדינה הרמ"ב. וכן תמיד בשעת הצורך הי' הרמ"ב על צד ימינו לתמכנו ולסעדנו בכל נפשו וחילו באשר הי' אחד מתלמידיו הגדולים והקרובים אל לבו ביותר.

(יח) בהפרד הרמ"ב מנ"ש לנסיעתו האחרונה לק"ב הלך על רגע לחדר אשתו הנפטרת ואמר לבנותיו ונכדותיו שהיו שם: "הלא תקבלו אותי פה" (איהר ווערדעט מיך דאך היער העניינלאסען) ולא הביגו מה שאמר עד שהובא ארונו מל"ש ביום ו"עש"ק ינ"ד אדר דהאי שתא ומפאת הכנסת שבת נדחתה הקבורה עד יום א' ולא

הי' בבית חדר פנוי להעמיד את הארון ושימוהו שם — אז נודע כי רוח נבואה דיברה מתוך גרונו.

יט) פעם באו סוחרים מבעלי בתים מנ"ש שהלכו לברין לשוק הגדול ויסורו ביתה רבם והביאו לו מאה זהובים נייר אחד, ויהי כצאתם ויברכם שיצליחו בשוק בסחורותם, והנה משרתו הנאמן ר' פרץ הלך להחליף את הנייר בעל מאה זהובים למעות קטנות ויכירו הסוחרים כי שלהם הוא שנתנוהו לרבם וישאלוהו למה לו מעות קטנות ויאמר כי רבו שלחו לחלק את המעות בין העניים. מני אז כל פעם שהלכו ליריד ויסורו אל רבם לישא ברכה מאתו הביאו לו שק מעות קטנות שלא יעמול להחליף (מס' יכבד אב עמוד 32).

כ) הגאון הרמ"ב בפני עצמו הגם שהי' רב על כל המדינה, הוא הי' מושיב רבנים בהעיירות וכל פקידי הקהלות והי' יכול להעבירם, עכ"ז הי' מנהל את ביתו בעניות ויכלכל דבריו במשפט וסיפר הה"צ גרשון וואלף ראב"ד באונגוואהר כי אביו הגאון מו"ה משה בנעט אבדק"ק מלאצקי היה אצל רבו וש"ב הגה"ק בנ"ש ויביא ר' פרץ הנ"ל איזו שטרי גורל קטנים הנקנים בעד אגירת כסף בלוטיריא והי' נראה כי הוא בייש ונכלם על שרודף הצלחה, אז אמר לש"ב ותלמידו כי יען יש לו נכדות נערות יתומות אשר הוא לקחם לגדלם, לכן ינסה בדרך הזה שמא ישלח לו השי"ת את ההצלחה לצורך נשואי נכדותיו, והסביר כי לפי שאין לו שום עסק רק תשלומיו הקבועים לו בעד הרבנות, ע"כ אין לו מראה מקום להיושע בדרך הטבע, ולכן הוא צריך להושיט יד להצלחה לקיים וברכתו בכל אשר תעשה כמאמרם כוס של ברכה צריך להגביה מן הקרקע טפח (מס' יכבד אב שם).

כא) צופה הייתי בזקני הגה"ק רבן של ישראל מו"ה שלמה גנצפריד זי"ע עת שדיבר מרבינו הר"מ בנעט רב דמדינה הי' עומד מכסאו ודיבר באימה וביראה וברתת דומה כאלו דובר כלפי מעלה (שם).

כב) נפשו (של הרמ"ב) כעפר לכל היתה כי היו לפניו ימי נעוריו שהי' חי בעוני ובחסר כל ונודע כי היו מנעוליו נקובים וכדי שלא יתראו הפוזמקאות שהגם לבנים מבעד לנקבי המנעלים השחורים השחיר את המקום ההוא בדיו שלא לגרום וכל משנאי אהבו וכו', ועכ"ז עובדא הי' בחזן אחד שהי' מפלפל עם רבינו בשבתא דריגלא עת אמר החילוק ויתרץ את עצמו הוסיף החזן לפלפל ויען לו עוד הפעם ועיי' בתולדותיו שלתלמידיו לא השיב רק פעם אחת ולא שתיים) שוב פלפל בפעם השלישית, וירא רבינו כי פלפולו אינו לש"ש וכוונתו לקנתר וכי תורתו אינה בנוי על יסוד יראת שמים, לכן כשהשיב לו רבינו הוסיף אמרים, ויאמר אל החזן כמדומני שניגון מזמורתך חביב לך יותר מתורתך, ויאמר כן הדבר, אמת חביב לי טפי, ויען הרב לא יערב לך עוד. אחר הדרשה יצא החזן מביהכ"ס והתקרר כ"כ שלא הוסיף להתפלל לפני התיבה ולזמר עוד לעולם כי הי' קולו צריד (הייזעריג בלע"ז) כל ימי חייו (שם). (הערת המחבר: החלק הראשון נכון, אבל החלק השני עם החזן לא היה בהרמ"ב מנ"ש אלא בתלמידו הג"ר משה מרדכי משטאמפי והובא בס' קורות בתינו)!

כג) גם זה מאותו ספר „יכבד אב“ ומהגדר יחזקאל בנעט דק"ק ס' ווארהאל :
כתב לי ההג"ר יוסף מאיר משה בן ידידי הגה"צ מו"ה פנחס שטיינר נ"י אב"ד
אילאק וז"ל אעתיק להרה"ג נ"י מה שסיפר אאמ"ו הגנ"י מעטרת משפחתנו גאון
ישראל וקדושו רשכבה"ג מו"ה מרדכי בנעט ז"ל מה שסיפר לו רבו הגאון הגדול
מו"ה יואל אונגאר ז"ל אבד"ק פאקש בעל שו"ת ריב"א לעת זקנתו אשר נתקיים
בו תוסיף רוחו יגועון :

א) שבמדינת מעהרין הי' גזירה שמכל משפחה בישראל אין רשאי להנשא רק
אחד, והגאון מהר"ם בנעט ז"ל יען כי הי' רב המדינה ניתן לו רשות על חמש
משפחות, ואילו הי' רוצה למכור את הרשות הזו הי' נעשה עשיר אדיר, ובכל זאת
בחר לו משיבתו המופלגים עניים ונתן להם רשות זה ועשו שדוכין עם עשירים
גדולים.

ב) הגאון בעל שו"ת ריב"א תלמיד הגאון מהרמ"ב הי' רגיל ללמוד עם שאר
בחורים בלילה בפרוזדור של חדר רבו, והי' רגילותם להניח מעט לישון במטה, ובא
הגאון מהר"ם אצליהם והכה עליהם מכה קטנה בידו שישכבו עצמם על הצד ולא
פרקדן, עיי' אה"ע סימן כ"א.

ג) איש אחד מהבע"ב ביקר את הגאון מהרמ"ב בש"ק הי' נכספה וגם כלתה
נפשו שישאל א' מעט מים לשתות כדי שיוכל לענות אמן, עיי' מג"א ה' שבת.

ד) אאמ"ו הגה"צ נ"י (הצ' מ' פנחס אבד"ק איללאק) הלך פ"א לטייל עם רבו
הגאון בעל שו"ת ריב"א בעיר בודאפעסט בגן שלפני המרחץ, וסיפר לו : פ"א בא
לבקר בהיכלו של הגאון מהרמ"ב וי"ע הגאון מו"ה ברוך מלייפניק ז"ל בעל ברוך
טעם ואמר לו ח"ת, ובאמצע אמירה שאל לו הגאון הרמ"ב בזה"ל „מה אמר הרבי“,
הג' מו"ה ברוך אמר עוד ח"ת, חזר ושאל „מה אמר הרבי בזה“, והי' הגאון ר' ברוך
משתומם כשעה חדא, וישאל לו למה תיארו בשם „רבי“, השיב הג' הרמ"ב מה
חידוש בעיניו הלא משנה מפורשת היא הלומד מחבירו פ"א או ה"א או ד"א או
אפילו א"א צריך לנהוג בו כבוד וכו' והר"ר ברוך הזכיר לי איזה מאמרים מירושלמי
אשר לא ידעתים עד הנה.

ה) גם הפליג הגאון ריב"א מאוד בענותותו של רבו הגאון הרמ"ב זי"ע.

ו) עוד סיפר אאמ"ו הג' נ"י (האבד"ק איללאק) מה שסיפר לו הגאון בעל וידבר
משה ששמע מחותנו ת"ח וצדיק מו"ה אלעזר צבי ממאגענדארף בשם חותנו הגאון
מו"ה יעקב האניג תלמיד מובהק של הרמ"ב, שפ"א בא רב אחד לבקר בהיכלו של
הגאון מהר"ם בנעט ואמר הגאון למשמשו שיקח מאשה א' ידועה חתיכת בשר הראוי
להתכבד להאורח הנכבד הלז וכאשר על השלחן ראה הגאון הרמ"ב בעינא פקיתא
שלו וסקר בסקירה אחת ושאל ממי הובאה חתיכת בשר הלז, השיבו מהאשה הנ"ל
ושלח מיד אחרי האשה ואחרי החקירה והדרישה הי' נמצא שהבשר טריפה (ובאמצע
הכתיבה בא השוחט דמתא לפנינו וסיפר ששמע מעשה זה, ושהאשה הודה מעצמה
אח"כ שהבשר טריפה) ומחמת יוקר הגאבעללע לא הניחה לשחוט ונחרה היא בעצמה,
והגאון זי"ע הרגיש זאת ברוח קדשו (עכ"ד הר' יוסף מאיר משה שטיינר). —

(כד) בארץ מעהרין לא הי' רישות לבתולה להנשא רק ברשות הרב דמדינה והוא נתן הרשות ע"י הרב דמתא אשר נסה אותה אם יודעת כל דיני נדה חלה והדלקה. ונתן לה כתב תעודה ובה כתוב בפירוש שנתנסה ונמצאת יודעת דינים הנצרכים לבת ישראל אשר תכונן בית נאמן לה'. והי' זה ברצון הרב זי"ע בהסכמת הממלכה אשר נתנה ע"ז צו ואזהרה כפולה. מובן מאליו כוונת הממלכה היתה למען יהי' הרב חייב באחריות על כל הנשואין הנעשים בארץ שלא יתרבו ושלא ינשא רק מי שמלא את חובו בנוגע למדינה. אך הרב זי"ע פעל כחוקי המלך שבדקו מדין ועד באר שבע ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא הי' בקי בדיני טהרה (שם עמוד 37).

(כה) סיפר מרן הגה"ק מסאפינקע זי"ע כי הר"מ בנעט ז"ל אחר חתונתו הלך הפעם לעסוק בסחורה לעיר וויען ובעת ההיא לא הי' רישות לאורחים יהודים לדור שם בקביעות ולן בבית אכסניא גדולה ויעסוק בשיעוריו וישכב ויקרא אל אלקיו ויישן. ויהי כלילה ויבא אליו אביו ז"ל מעולם העליון ויאמר אל בנו. קום והלכת מפה כי סכנה גדולה מרחפת עליך. וייקץ ויאמר בלבו חלום הוא וישן שנית. כמעט שישן ויקיצהו אביו עוד ויאמר, מהר לכוש וצא מן המקום פן תמות, אך הוא אמר, דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, ולבו חזק מצור לבל יחרד. עודו מתנמנם ויבא אביו ז"ל ויקיחהו בציציות ראשו. ויוציאהו מן המטה. ודרך החלון הוציאהו ויציגהו באמצע הרחוב כמו שהי' שוכב במטה לכוש כתונת ומכנסי בד ומצנפת לבנה על ראשו. ויעמוד שם כאיש נדהם. ולא ידע מה נהי' אתו. מה גם כי לא הכיר את אביו לבעל שם או למלומד בנסיים. ולא החזיק את עצמו ראוי שיעשה לו נס, אך ראה כי באמצע הלילה הוא עומד ערום ברחוב עיר וויען. אחרי כן בא אליו שומר משומרי העיר וירא איש ערום ויגש אליו ואמר מי אתה ומה תעשה פה. ויאמר מרדכי בנעט אנכי איש סוחר. אך מה שאספר בטח לא תאמין. כי גם אני אינני מאמין. ולא ידעתי אם חולם אנכי או נעור. ויספר לו את כל הדברים האלה כי במלון פלוני הוא דר ואביו הוציאהו לבל ימות. ויאמר השומר. הלא דבר הוא. נלכה ונראה. ויעלו שניהם ויכנסו למלון לחדר אשר ר' מרדכי שכב שם. וימצאו במטתו איש הרוג מתגולל בדמו. חיש מהר קרא השומר (פאליציסט) את בעל האכסניא וירא בעל האכסניא את בנו שוכב על מטת היהודי. ויבהל. ויודה תיכף ומיד כי בדעתו שיש את היהודי כסף רב אמר להרוג. אך בינתיים כנראה שב בנו מדרכיו הרעים. ומבשתו ומיראתו מפני אביו על שהלך בדרך עקלקלות אמר לילך אל אחד מחדרי המלון וימצא את הדלת הזאת פתוחה. נכנס וישכב ואח"כ נכנס אביו שסבר שהיהודי שוכב שם ויהרוג את בנו בר בטנו בשגגה. צדיק מצרה נחלץ ויבא אחר תחתיו. רמ"ב לקח את שלו ויצא. והרוצח בעל האכסניא ג"כ נתעלה על ראש העץ. כן יאבדו כל אויביך ה'. ברם רבינו לא הוסיף לסחור עוד לתודה על הנס ויקדש את עתידותיו בלתי לדי לבדו. — הערת המחבר: מפי אחרים שמעתי שזה היה בבנו הגאון מו"ה נפתלי ז"ל בעל ברית מלח אשר טרם נעשה רב היה סוחר משי ובא לוויען והקיצו אביו הרמ"ב ז"ל. בצאתו מצאו פאליציסט ושאלהו מה יבקש ויאמר פליט אנכי ולא ידעתי ממה. ויספר לו כדברים האלה. ויעלו שניהם וימצאו את בעל האכסניא נושא איש הרוג.

וכראותו את היהודי חי, השקיף על פני ההרוג, וירא כי בנו הוא, הלך בעצמו אל שרי המשפט ויודה על פשעו האיום, עכ"ל הג' אבד"ק ס' וואראל. —

(כו) סיפור נורא מק"ק מאגנדורף הסמוכה לפ"ב, נמסר ע"י הבחור מר משה צבי ביישיץ ששמע מפי אביו ת"ח וי"ש מו"ה ר' יוסף מסרדהלי ז"ל: אחד מבעלי הבתים בעיר מאגנדורף ה' מחוסר בנים וביקש מהרב דמתא הרב הגאון הצדיק מהור"ר שאול בראך ז"ל אח"כ רב דק"ק קאשוי שהי' חסידו של הצדיק ר' יחזקאל הלברשטם זצ"ל כשיסע לשינאווע ישתדל להשיג בשבילו ברכה לזכותו בבן זכר. הרב עשה את שליחותו, אך הצדיק סירב למלאות בקשתו, מפני ישהבעל הבית המדובר גרם פעם צער להגאון הרמ"ב ע"ז שמנע מקהלת מאגנדורף לקבל להם לרב את אחד מבניו, והוא, הרמ"ב המנוח, אינו מסכים. וכאשר הרב ממאגנדורף נסע שוב לשינאווע דרש ממנו הבעל הבית שיפציר בהרבי וכן עשה וסוף-סוף הבטיח הצדיק ר' יחזקאל ועוד בשנה ההיא נולד לבעה"ב בן והתינוק התפתח יפה. אבל כשנתמלא לילד שתי שנים קרה לו אסון גדול. באחד הימים מימי החורף כנטות צללי ערב יצא את הבית לשחק כאורח הילדים ויתמהמה בחוץ עד שהוריו הרגישו כי הילד איננו וחיפשו אחריו וימצאוהו אחורי הבית מת מקור. והפלא הי' ששכחו הפעם אביו ואמו לגמרי לשמור על הבן היחיד שלהם. וכאשר נסע הרב שוב להצדיק וסיפר לו דרך אגב מאותו מקרה הרע השיב לו האדמו"ר רבי יחזקאל: הרי אמרתי לך מראש שאי אפשר לפעול בעד הבעה"ב שלך כי אין עצה ואין תבונה נגד הקפדת מהר"ם בנעט שהי' גדול ממלאך ואפילו גדול משרף. —

(כז) מפי האדמו"ר מהור"ר יוסף דוד קאליש מבני ברק שליט"א: אבי אמו ר' דוד אליהו בנעט ז"ל מזאלושין שאל את הגאון הרמ"ב מדוע אומרים את הוידוי לפי הא"ב, היינו מאשמנו עד תעתנו — ואמר לו כי אם לא הי' עפ"י א"ב היינו צריכין להאריך בפירוט העונות עד אין סוף. —

(כח) פעם הציע שדכן לפני הרמ"ב בחור עבור אחת מנכדותיו, והפליג מאוד במעלותיו, שהוא בן תורה ומסוגל גם לעסוק בכל מיני סחורה, יודע לצייר תמונות גלופים וחטיבות ואוהב לעשות טובות לבני הישיבות. אם נשבר כל כלי או אפילו שעון הוא מתקנו כאלו הי' שועה בריב בין חברים הוא תמיד מתוודע ועושה שלום ועוד ועוד. אז רשם הגאון על פיסת נייר עגול וביקש מן השדכן לחזור ולמנות אחת אחת את המעלות וכל מלה ומלה כתב סביב העגול בפנים ובגמרו שאל האם יש בבחור שלך דק מעלות? ויען השדכן: אכן, יש בו גם חסרון. ומהו? הוא קצת טיפש. ועכשיו כתב הגאון באמצע העגול "טיפשות" ומלה הזאת משך קוים לכל המעלות ואמר: הרי אתה רואה כי הבחור עושה כל מעשיו מתוך טיפשות וזה רע מאוד ואין הוא ראוי לחיתון עם נכדתי היקרה. (מפי הרב המאוה"ג לנדרס רבה של רמת גן שליט"א). —

(כט) הרמ"ב היה רגיל לקבץ נדבות בכבודו ובעצמו מנגידי נ"ש פעם אחת בשנה לטובת הישיבה שלו או לאיזו תכלית הנחוצה אחרת בלויית משמשו הנאמן. ואשה אחת חשובה אך עניה בשם צירל פולגראם חסכה פרוטות פרוטות כל ימות השנה

עד שהיה בידה סלע כסף (זילבער-טהאלער) וחיכתה בשמחה וגעגועים לבואו של הגאון הצדיק, אבל הוא פסח על ביתה וכמעט שחלף והיא יוצאת אחריו. קוראת לו כי גם לה יש נדבה בשביל הרבי, והרמ"ב אעפ"י שידע היטב שהיא עניה הסביר לה פניו, ביקר בדירתה עם משמשו וכאשר ראה את המטבע הנוצץ על השלחן לא חשדה שעשתה זה העושר בלי יושר ולא שאל מאין לה סכום גדול כזה אלא ציוה על משמשו לקחתו ונתן לה את הברכה שלא יאונה ליוצאי חלציה צרה ואסון — ונתקיימה ברכת הגאון עד היום הזה (כן סיפר לי הפרופ. ד"ר ישעי' קראקויער בת"א, יליד ג"ש, נינה של הצדקת צירל הנ"ל). —

(ל) הגאון הח"ס כאשר השיא את תלמידו הבחור ר' עזרא (אשר הי' יתום והוא גידלו בביתו בפ"ב כאב את בנו) עם בת הנגיד ר' נחמי' רה"ק מסארדיהעל והי' אחר החתונה במסיבה עם חכמי העיר ההיא בא המדובר מהגאון ר' מרדכי בנעט זצ"ל וסיפר להם הח"ס שהי' עמו יחדיו איזה שבועות בווענער באדן ואז אמר לו הגאון מנ"ש בזה"ל: חזרנו על ש"ס בבלי וירושלמי ספרא ספרי תוספתא מכילתא וכתבי האר"י ז"ל, וכאשר סיים דבריו חזר לאחוריו היות וגילה יותר מדי, כי לא חפץ שידעו שיש לו יד ושם בחכמת הקבלה (לפי ספר חוט המשולש דף כ"ה ע"ב). לא) כאשר בנו בעיר וויען הבירה טעמפל הראשון אז שאלו ראשי העיר ההיא באורים להח"ס ולהגאון הקדוש רבי מרדכי בנעט זצ"ל ובקשו להמציא להם היתר להעביר איזה מנהגי בהכ"נ בענין הבנין וכדומה ושניהם קדושים שניהם לא השיבו להם מאומה ושאלו אנשים את הגאון רמ"ב ז"ל למה לא השיב להם ואמר מה שלא ענה להם הרב מפ"ב לא ידעתי אבל הטעם שאני לא השבתי להם הוא כי אילו ידעתי כי רק על איזה מנהגים כוונתם לפטור מהם והגם כי מנהגי ישראל תורה היא בכ"ז הייתי מדחיק עצמי אולי באפשר למצוא איזה היתר למען לא יתעיבו וישחיתו כולו וכמו רופא אשר חותך אבר אחד למען הצל שאר הגוף אבל מאחר שאני מבין דבר שרק התחלת מעשיהם היא במנהגי ישראל ובלבם ישימו ארבה גם על שאר דברי תורה ורק מתיראים יראי ד' אשר יעמדו לנגדם וע"כ מבקשים הסכמה ממני להשתיק אותם עי"ז ולמה אהי' נותן יד לפושעים שיאמרו התירו פרושים את הדבר ע"כ פניתי להם עורף ולא פנים במבוקשם. — ובל"ס גם כוונת הגאון הח"ס זצ"ל הי' כן במה שלא ענה להם והגאון הנ"ל (הרמ"ב) אפילו בצל הקאהרשיהל ההיא לא רצה לילך כמו בצל עי"ז שאסור (מספר חוט המשולש דף ל"ב ע"ב וכו'). —

(לב) נוסף על שיעוריו אשר למד הרמ"ב בפני עצמו בכל יום ויום היה שיעור גמרא עם רש"י ותוספות כסדר וגמר בכל שנה שלישית כל הש"ס וכאשר סיים המסכת האחרונה ואמר ההדרן התחיל במסכת ברכות כדי לקשור סופו עם תחלתו של הש"ס וכן היו שני שסין בידו, ומובן שהיה אז מלא שמחה ואושר. עפ"ז יש לשער שחזר על הש"ס כולו פעמים רבות, אך לפלא הוא באיזו שעות היום למד את השיעור הקבוע הזה, כי ראינו למעלה בפרק "התנהגותו" שהיה טרוד כל שנותיו בנ"ש כמעט כל הלילה וכל היום, ואיך מצא שעה פנויה ללימוד פרטי זה? על עובדה זאת שהובטחה מפני כמה רבנים גדולים וזקנים, לא מסר בנו הגאון ר' יעקב אבריל בספרו תולדות, אך אפשר לראות רמז על כך לעיל בהסכמה מ"ב בסופה אשר כתב "והנה

אנוכי היום סמכוני באשיות" ולא פירש הדבר. ואולי גמר באותו היום את הש"ס. כי במדרש רבה (שם) מפרש בשתי אשות תורה בכתב ותורה בפה ד"א הלכות המאוששות, ואחד מגדולי אבותיו הגאון ר' נפתלי כ"ץ חיבר ספר מיוחד ונפלא לקרב מסכת למסכת וקראו סמיכת חכמים מלשון "סמכוני" וד"ל. — ומכש"כ שצריכים לנעוץ גמירת הש"ס בתחלתו ושמעתי מהרב מו"ה ראובן מרגלית בשם ר' שמעון חסיד שעל זה נאמר האם תמנו לגוע ודי למבין. — בענין הדרן על ש"ס מדובר הרבה בס' שארית בנימין חלק ראשון מר' בנימין במו"ה שמואל שהיה רב דק"ק ריינראד בפולין (נדפס תרכ"ג). ועיי' חולין קכ"ד ע"ב ופירוש רש"י שם.

(לג) צדיקים ואנשי מעשה אמרו על הגאון הרמ"ב שהיה בעל רוח הקודש והכיר בכל אדם בראיה ראשונה אם הוא ירא שמים בסתר וראוי לקרבו, ואפילו כשבא לפניו ת"ח הבחין בעינו החודרת אם תוכו כבדו או לא ויתחס אליו כפי מדתו. וכן עשה גם עם רבנים שנתקבלו בקהילות מעהרין ובקשו ממנו רשיון לכך. כמה מהם דחה באמת הבנין וסירב לנסותם, ואילו הראוים להוראה גם מצד לבבם ומצפונם קידם באהבה ונתן להם הורמנא בכבוד גדול לחבבם על בני הקהלה שלהם. ופלא הדבר שבכמה ההורמנאות אלו לא די שדיבר בשבחם של המועמדים, אלא גם ניבא על פעולותיהם העתידות. וזה אי אפשר בלי רוח הקודש! והנה שתי דגמאות: בהורמנא להח"ס משנת תקנ"ד כתב בין השאר "הוא ישפוט יושבי תבל בצדק וידריכם בדרך ישרה — ויעלה מעלה לראש במילי דשמיא וציבורא — וכל העם יזהרו בכבודו וביקרו וכו'" (העתק הנ"ל בחוט המשולש דף ח' ע"ב). וברבות הימים נתקיים הדבר, כי רבי משה סופר הלך וגדל ושפט בצדק ועלה לראש כל בני הגולה כידוע. יש להדגיש המלים והוא ישפוט יושבי תבל, ויעלה מעלה, כלומר שלא יהיה רק רב לעדתו אלא ליהודים בכל העולם ויעלה במעלות על רבני זמנו. — וכן ניבא לר' חיים יוסף פולאק (ראה בפרק התורות הוראה). ולאידך לא רצה הרמ"ב בשום אופן לתת הורמנא ורשיון למי שהיה חשוד כנוטה למינות כאשר ראינו לעיל בענין ליב שוואב שדחפו בשתי ידיים כי ידע מראש שיהיה מחורבי קרתא, והטיב לראות, כי האיש הזה היה הראשון שסידר חופה וקידושין בבית הכנסת ולא תחת כיפת השמים כנהוג בקהלות יראים, והיה הראשון שדרש בלועזית וכאשר נתקבל לבודאפעסט היה פורץ גדר בעוד הרבה דברים עד שאמרו עליו אילו לא היה גיהנום היה צריך לבראו בשביל הרב ליב שוואב. —

(לד) עקב גזירת המלכות שרבני ביהם צריכים לשמוע פילוסופיה באוניברסיטה כנז"ל ורפתקאות קשות במשפחתו עזב הגאון מו"ה בנימין וואלף לעזוב בעל ס' שערי תורה (בהג"מ שמן רוקח) את הרבנות בקאלין היא קעלין בשנת תקפ"ו והלך לטאפולטשאן בסלובקיה ומשם נתקבל לאבד"ק ווערבא באונגהרן והיה כס הרבנות בקעלין ריק, כי לא נתמנה רב אחר במקומו. ובקיץ שנת תקפ"ח בנסוע הרמ"ב לקארלסבאד דרך קעלין ביקשוהו ראשי הקהלה שישבות אצלם בש"ק וידרוש בביהכ"נ אחר תפילת שחרית והוא מילא את בקשתם, אך את הדרשת דרש בשעת קבלת שבת, כי לא רצה לדרוש בשחרית יען לא הי' שם רב והמנהג הי' מאז כי רב

מקהילה אחרת לא ידרוש אלא לעת ערב ולא רצה ליטול גדולה לעצמו על רבנים אחרים, ובתוכחתו ע"ד אשר ישבו בלי רב ומנהיג אמר אם חפצם לקחת לחזרה את רבם הגאון בעל ש"ת הוא ישתדל בדבר זה ובתוך דבריו אמר אל תחשדו אותי יען כי הוא מחותני (כי הג"ר ישעי' בן הרמ"ב נשא אחות הגאון ש"ת), כי ח"ו במקום קדוש כזה לא אעז פני לדבר דברים לתועלת משפחתי כי אם מחמת שהגאון הזה צדיק וחסיד — ועל כל פנים בשובי מקארלסבאד יהי' לכם רב, ואם לאו לא אסור אליכם, וכן חשב לעשות, כי בשובו הלכו לקבל פניו על אם הדרך, אבל עגלתו סרה מן הדרך המלך, וכאשר הכירו אותה רצו אחרי' וברוב תחנונים התפייס ללון אתם הלילה, אבל שפך מרה על ראשי העם על שלא עשו כמצותו. אכן בחודש אלול, איזה שבועות אחרי כן נסע הגאון מו"ה חיים דייטשמאן ז"ל ממרחץ ק"ב לעירו טריביטש במעלה דרך שם וכיבדוהו ראשי עדת קעלין לדרוש להם בש"ק ונתקבל לאב"ד ובימי חנוכה תקפ"ט בא לשכון בקעלין עם ישיבה מפוארה ובתוכה רוב תלמידי הג"ר ברוך פרענקל מלייפניק שנפטר באותה השנה (מס' לקוטי חבר בן חיים חלק ראשון בהקדמה). — כנראה נפגשו בק"ב הרב המדינה מג"ש והרב מטרעביטש והרמ"ב גזר עליו לסור אל קהילת קעלין והבטיח לו שיתקבל שם לרב, ובשביל כך דרש הוא בבוקר ולא בערב שבת. —

לה) במשפט אחד בבית דין של שלשה בקהילת בוסקוביץ במעלה דרך הוצא פסק דין כשר וישר, אך הרב המדינה הגאון הרמ"ב פסל אותו על ששמעו טענה אחת מפי בעל דין אחד שלא בפני בע"ד שני וציווה לדון מחדש וכתב שגדר גדול גדרו רבותינו בזה וחלילה לעשות בו פרץ (מספר קום ריב את ההרים של ר' חיים בלאך, הנדפס בנוי יורק תש"ט, עמוד 20). — יעי' בהרמב"ם סנהדרין סכ"א מפורש אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דיניו וכו'. שלא בפני חברו ואפילו דבר אחד אסור! והמקור במס' סנהדרין ז' ע"ב ובשבועות ל"א ע"א, השווה בלאך שם עמוד 19. —

לו) "הגאון הקדוש מהר"ם בנעט מג"ש כשהי' חולה מונח בערש דוי והי' שם שאלה גדולה אצל הב"ד וציווה הגאון את הראש ב"ד שיכתב השאלה לפרעסבורג לר"מ סופר, ובזמנו קצר באה תשובה מפ"ב פסק הלכה, וסיפר הראש ב"ד להגאון כי קיבל תשובה וכך וכך דעתו, וביקש הגאון את התשובה, כי רוצה לראותה ולהביט בה כי לשונו מסוגל ליראת שמים". —

לז) "הגאון הח"ס הקפיד מאד שיהי' שירה בכלי ע"י נוגנים בכל חופה כדהקפיד ע"ז מאוד מהרי"ל כמובא בהלכות עירובי חצרות שלו (הגאה"ק מ"ו יודא אסאד זצ"ל המליץ ע"ז בצחות לשונו "ואל יחסר המזג וד"ל), ואמנם בעת שהיתה החופה דהרב המופלג מו"ה ליפמאן קונשטאט ז"ל, באה אז השמועה הנוראה לפ"ב שרבן של ישראל רב המדינה מו"ה מרדכי בנעט זיע"א נסתלק ומרן הח"ס שהי' המסדר קידושין, ציוה להמגנים שלא ינגנו עוד על שמועה כי באה שגאון עולם נסתלק (יעי' שבת דף ק"י ע"א). מספר זכרון למשה מר' יוסף הכהן שווארטץ דף נ"ז ע"א וע"ב.

לח) כשנתקבל הגאון מו' יצחק משה פערלס לרב בק"ק קאיעטיין במעלהרין הלך אל הרב המדינה מהר"ם בנעט זצ"ל שיעטרהו בהתרת הוראה וכו' בשכבר הימים מצאו הגון וראוי לעטרהו במעפורת זקן עשה מה שדרש ממנו וכשביקש ר' י"מ פערלס לשלם לו את השכר הקצוב, אמר לו: זה ימים רבים לא נתתי התרה כשרה כזו, לכן חייב אתה מן הדין לשלם יתר על הקצוב, ושלם לו, ואחר שמסר לו את ההתרה סיפר לו שהרב ר' משה סופר כשבא לבקש ממנו התרה בשנת תקנ"ד עבור הרבנות דק"ק דרעזניץ ורצה לשלם לו שכרו, פתאום נתן בקולו וצווח ואמר אוי לי שנאבדו מעותי והוא, מהר"ם בנעט, ענה לו בפנים שוחקות מפני מה נבהלת אתה ואמרת שמעותיך נאבדו, לא כי, אלא מעותי הן שנאבדו! והרב מזרעזניץ הבין על מה ירמזון דבריו והשיב לו חלילה לי מעשות כזאת, כשאשוב לביתי מיד אשלח אחרות תחתיהם, ואני (אלה היו סוף דבריו של מהר"ם בנעט) לא קבלתי אותן עד היום, וכשנסע ר' י"מ פערלס לבקר אצל הרב רמ"ם באייזנשטאט סיפר לו את כל הדברים האלה והרמ"ם השיב ששלח לו את כספו, ובל"ס צדקו דברי שניהם, אלא שזה שלח, וזה לו קבל — מספר זכרון למשה הנ"ל דף מ"ד ע"ב ומ"ה ע"א, ועיי' שם הסיבה.

משום שמצאתי רק ל"ח סעיפים לפרק זה קראתיו "לקוטי חמד" שראשי תיבות של שתי המלים הם לח והוא עפ"י שדי חמד בישעי' ל"ב פסוק י"ב. —

(1) עפ"י ספר תולדות: — (2) לפי דעתי צריך סיפור זה קצת תיקון. הלא ידוע היטב שהרמ"ב מיד אחר חתונתו כשישב בבית חמיו בנ"ש חזר לסגף עצמו וישב בתענית הפסקה פעמיים בשבוע, כאשר העיד ע"ז בנו ר' יעקב אבריל בתולדות עמוד 11, ולפי"ז דברים אלה — שהוסיפו המדפיסים בסוף ס' תולדות עמוד 47 — אינם בסדר, ומה שאמרו כי הרמ"ב היה אצל המגיד ממעזריטש ושם הוכיחו הר"ר זושא ג"כ לא מובטח בהחלט, היות ולא נודע משום מקום אחר שנסע למעזריטש ובפרט באיזה זמן היה שם, ניותר קרוב אצלינו שכל זה היה בנ"ש כאשר הרמ"ב למד קבלה מהרבי ר' שמעלקא כנז"ל והמוכח לא היה הרבי ר' זושא אלא אחיו הצעיר רבי ר' אלימלך, כי הוא הוא שה'היר בנסיעותיו תמיד לתלמידי חכמים שלא יצומו, כן אמר לי ידידי הרב ר' דוד זיידמאן ג"י הבקי בענינים אלה וכן אישר לי גם ידידי הרב ר' אלתר מאיר ג"י ועפ"י השנים החשובים אלו יקום דבר. — (3) מפיו הקדוש של הרבי ר' שמעלקא! —

יחס הרמ"ב לבית הקיסר בווינה

מסיבה לא נודעת, כי לא נתפרסמה בשום ספר או מאמר, נהנה הגאון ר' מרדכי בנעט מחסד מיוחד בחצר המלכות האוסטרית בווינה ובפרט אצל הקיסר פראנץ — בנו של הקיסר ליאופולד השני שנתן להרמ"ב התעודה כרב ראשי למדינת מעהריין. הג"ר יעקב אבריל מתאר בספר תולדות אביו עמוד 14 אותה התעודה בזה"ל: „מחוק ונימוסי המדינה, לאדם תור המעלה ולמי אשר המלך חפץ ביקרו וליתן לו כבוד וגדולה ביתר שאת, נתן לו רשיון וגליון הזה (דיפלום) שהוא קשור בתקוות חוט משי בחותם תכנית בציור נשר מוצק עלי לוח נחושת". — אמנם התעודה הזאת ניתנה לו כבר מקיסר ליאופולד אשר לא ארכה מלכותו יותר משתי שנים וידוע כי לא מעצמו העניק הקיסר ליאופולד להרמ"ב אות הצטיינות זה אלא בהשפעתו האישית של הנסיך דיטריךשטיין¹ שאליו שייכה העיר נ"ש ומבדד לארמונו על הגבעה החולשת על נ"ש וסביבותיה היה צופה ומביט לתוך רובע היהודים לדעת מה שנעשה שם וע"כ ידע היטב את ישרו וצדקתו של הרמ"ב ומשום כך המליץ לפני ליאופולד שיעשה עם הרב הזה אות לטובה ולרוממו על כל רבני מעהריין. וכאשר מת ליאופולד השני בשנת 1792 ועלה במקומו בנו פראנץ, נתחדשו ונתחזקו הקשרים בין הרמ"ב וחצר הקיסר. פראנץ היה בכלל טוב ליהודים, אך מה גרם לו לכרות ברית ידידות עם הרב מנ"ש? הלא דבר הוא! והנה הכותב חקר ודרש ולא מצא שום טעם לזה עד שנקלע לבית איש אחד כאן בת"א אשר שם משפחתו נאשיץ המורה על מקום מוצאו נ"ש, ואחר שיחה קלה התברר שהוא באמת מניקול-סבורג וקרוב למשפחת הרמ"ב — ובפיו גם תשובה בענין זה. וכעבור כמה שבועות שלח לו מכתב מאביו היושב בחוץ לארץ והוא זקן מופלג קרוב לתשעים שנה י"י ובמכתב זה כתובים דברים אלה:

מכתב אלכסנדר נאשיץ היושב בטעמשוואר אל בנו פריץ בתל אביב בחודש יולי שנת תש"ז-1947.

מחיי הרבי ר' מרדכי בנעט.

פראנץ השני, קיסר רומי-גרמני, ומשנת 1804 בשם פראנץ הראשון כקיסר אוסטריא, היה כידוע נשוי ארבע פעמים. בשנת 1788 נשא לאשה את אליזבטה מוורטמברג, ב-1790 את מריא טיריזה מבית בורבון-סיציליא, ב-1808 את מריא לודוביקה ממדינה-אסטא, ולבסוף ב-1816 את קרולינה אבגוסטא מבייערן. רק אשתו השניה ילדה בנים להקיסר ואמנם במדה מושפעת, כי מספר ילדיה היה שנים עשר, אבל דרך ההשגחה מי יודע. והנה רצתה ההשגחה והאם המאושרה והכרוכה,

רבת הבנים, לא זכתה לרוות נחת מהם, כי מתה בחצי ימיה. וכן היה על הקיסר בשלישית לחשוב על נשואים. בחירתו נפלה על מריא לודוביקה. ברם קמו קושיים לא משוערים לו בדרכו. היינו עכובים דתיים לחוקי הכנסייה. המדוברת היתה בתו של הדוכס הגדול פרדינאנד, הבן השלישי של הקיסרית מריא טיריזה הגדולה שהיה השליט של הדוכסות מודינה. היות הדוכס הגדול הזה היה אחיו — בקו שני — של ליאופולד, הדוכס הגדול של טוסקאנה שאחר כך ישב על כסא המלוכה באוסטריה, חל לפי חוקי הכנסייה איסור נישואים משום קרבת הדם (דודנים — שני בשני). כל נשיאי הכנסייה, הבישופים, התנגדו לנשואים אלה. ואחרי שגם הדיפלומטיה האוסטרית היתה קצרת ידים ולא מצאה אוזן קשבת אצל האפיפיור בכבודו ובעצמו, נחשב ענין הנשואים האלה לאבוד. בלי כל זיק של תקווה.

באותו זמן הגורלי צף המלומד ר' מרדכי בנעט, אשר היה אז בן חמשים וחמש שנה, בפעולה הראויה לשמה ולשמו. הוא חיבר תזכיר מפורט שבו הוכיח בחריפות ובעמקות, כי לפי חוקי היהודים אין בנשואים אלו איסור ערוה והם מותרים ובמקרה יוצא מן הכלל כזה אין להחמיר גם לפי חוקי הכנסייה הנוצרית ויש להתירם. הוא ביקש ראיון אצל הקיסר, כדי למסור לו את התזכיר. באמצעות הנונציוס הגיע התזכיר גם לידי האפיפיור ונתקבל באהדה וברצון. טכס הנשואים התקיים בשנת 1818 בפלורנץ שלא בפני הקיסר על ידי מיופה-כח בתנאי לקיימם שנית בהחלט בנוכחות הקיסר אחר ביאת הכלה לווינה. הג"ר מרדכי בנעט ביקש וקיבל רשות לברך את הזוג הנאור לפי הפולחן היהודי. שעורר אז תמהון רב. ר' מרדכי בנעט זכה למעלת אציל לדורות ומהקיסר קיבל מגן דוד משובץ אבני חן על שרשרת זהב לשים על צווארו. כן הובטח לו להשמיע מחדש מדי שנה בשנה את נאום הברכה שלו. כמו שחיל המשמר היה מקביל את אורחי הקיסר לרגלי מאורעות חגיגיים לפני ארמון הקיסר. במנגינת תרועה "הצג נשק", כן הוענק הכיבוד הזה לפרקים גם להרמ"ב הענותן, אבל מפורסם מאז בעולם. חוץ מזה עלה הרמ"ב במשרתו והוצע לו להעביר מושבו לברין עיר הבירה של מדינת מעהרין.

מעניין לספר, כי אבי המנות, סבו של פריץ, שהיה דודן² של ר' מרדכי בנעט, קיבל ממנו לחגיגת הבר מצוה שלו טבעת משובצת אבן-עקיף ובה היה חרות הסמל של הרמ"ב. היות ובאבן היו חרותים גם ראשי תיבות "נ"ש" עברה הטבעת בחגיגת הבר מצוה שלי — אלי. החישוק של הטבעת נשחק מרוב שימוש, ולדאבוני נשמטה בשעת רחיצה בנהר מעל אצבעי וצוללה תהומה — טרף לדגים. — עד כאן המה דברי המכתב של ר' אלכסנדר נאשיץ הישיש אבי פריץ ששמו

העברי פרץ. —

אם הדברים היו והתנהלו בדיוק כמו שכתוב כאן, או שיש בהם הגזמות מעט או הרבה, אין בידינו להכריע, אך שיש בהם קורטוב של אמת נוכל להוכיח ע"י עובדות שאי אפשר להכחישן: (א) שהרמ"ב התפלל לא רק בשבתות וימים טובים כרגיל אלא גם בכל יום מימות השבוע תפלה מיוחדת לשלומו של הקיסר פראנץ וראה מה שכתוב בס' תולדות עמוד 28 וז"ל הג"ר יעקב אבריל שם: "גם בעיני אדונינו הקיסר פראנץ הראשון יר"ה נשא חן וכו' וכמה פעמים התראה לפניו להמליץ

טוב בעד עמו והוא נעתר לשאלתו והטה אליו חסד. וגם הוא אוהב לו אהבת נפש. בכל יום התפלל בשלומם, ובפרט אם קרה לו מקרה רעה, מר לו מר, ובכל צרותיו לו צר, שפך לבו אל ה' להושיע אותו מכל צרותיו, ואחר התשועה נתן שבח ותודה לה' אשר הושיע לו בימינו ובזרוע עזו. בכל דרשותיו אשר דרש ברבים הלהיב את לב העם על האמת ועל השלום, לאהוב את אדון הארץ, אשר אנחנו חוסים בצלה בלי רמי', ולדבקה בו בכל לבבנו, מבלי גטות מחקיו ומשפטיו ימין או שמאל וכו'. — ושם עמוד 20 נאמר: וראשון לציון תפלת תודה אשר חיבר ותקן להתפלל ברוב עם להדרת מלך אחרי שוב אדונינו וכו' הקיסר פראנץ הראשון יר"ה מהכות המורדים בו במדינת איטאליען וחוף הים וגלילותיו שם בשנת תקפ"ל. וזה נוסח התפלה: נרוממך ה' אלקים המלך המשפט אדון השלום, תהלתך ידבר פינו, וחסדך נזכיר כעל כל אשר גמלתנו הטובות, והרימות ימין קרן חוד המלוכה, ופארת כתר מלכות אדונינו אדון הארץ המלך רב ושליט החסיד הקיסר פראנץ הראשון, הברקת זיו נוגה עטרתו, יען ידעת טוב טוב טעמו, אשר אזור חלציו אך צדק ושלום, כי על כן שלחת מטה עוזך לעזר לו, ויצאת לישע את מחנהו חיל צבאו ושריו ושלישיו על כולם, ויבואו לשלום אל הארצות, והמחוזות אשר יושבי' נמהרו לב למרוד במלכם עד כי רבו שם עבדים המתפרצים על אדוניהם, הן עתה נכנעו תחת חיל הקיר"ה, שבו מדרכם הרעה, וישימו עטרת מלכם למלכם בראשם, וישימו גבולם שלום, יתברכו בו גוים ויאשרוהו לאמים, כן תגן עלינו בשלומך. — אתה ה'! כאשר החילות להראות השגחתך על דבר אמת ושלום והחזקת ביד אדונינו הקיר"ה, ליסד מוסדות תבל ומלואה: תכנת עמודי שלום, עמודי צדק, כוננת כסא ממלכות ועטרתם עטרת רצונך, כן נא תגדיל תמיד ישועת מלכנו האדיר הקיר"ה, שים כסא כבודו כשמש בגדך באור פניך סלה רומם קרנו ומשגבו, יהי לו למעוז, הצליחהו והדריכהו על במתי ומילואיהם, איים ויושביהם, ירד עמים תחתיו עד ישמעו אליו לשום שלום בארץ, להקים להם נסיכם, בהם מלכים ימלוכו ושרים ישורו בעצתו אמונה, וקיים בו מקרא שכתוב ונחה עליו רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, הן בימיו יפרח צדק ורוב שלום עד בלי ירח ולפני שמש ינון שמו, יתברכו בו וזכרו לשארית ולברכה ותהלה בארץ, יאריך ימים על ממלכתו וממשלתו ממשל רב, כסא כבודו תהי' שמורה לבצח לו לזרעו אחריו ברוב עוז ושלום, כי ביתו בית עסטרייך, בית נאמן יעשה לו השם, ויקרא לו: השלום. —

(ב) שהקיסר הזה נעתר תמיד וברצון טוב לכל מבוקשיו של הרמ"ב ולא שילחו אף פעם ריקם מלפניו כנודע מהרבה מקומות.

האם לא יוכלו דברים כאלה לשמש לכל הפחות בעקיפין ראיה למה שמוסר אביו של מר נאשיץ? אף אם הג"ר יעקב אבריל לא רמז על עצם הענין הנ"ל, הרי מתוך דבריו מורגש היטב שהיחס הכי טוב והבלתי רגיל של הקיסר הזה לאביו נוצר בתחלתו ע"י פעולה גדולה וחשובה מצד הרמ"ב לטובת הקיסר וענ"כ הכירו כבעל טובתו ויאהבוהו כאשר יאות לאסיר תודה, ולולא הפעולה הזאת לא היה מכיר הקיסר את האיש מרדכי היושב על כסא הרבנות בנ"ש כלל, ועל מה שמנעו יעקב אבריל להזכיר במפורש אותה הפעולה החורגת ממעגל

הפעולות הרבניות קל להבין מטעם שהיה מפורסם בלאו הכי כמו שכתב אביו של פריץ נאשיץ במכתב הנ"ל, או שלא רצה לפרסם את האצילות שבה כיבד הקיסר את אביו אשר שמר את הדבר בסוד מפני שלא היה מתנאה ומתגאה במילי דעלמא. ואולי אפילו לא ידע בנו כלום מזה, כי אביו הצדיק הסתיר דבר כזה מעיני בני ביתו, ורק כשביקר בחצר הקיסר היה מוכרח להעדה את עדיניו בו כיבדו הקיסר. — דבר דומה נודע לנו מהגאון ר' יהונתן אייבנשיץ שקיבל מפרידריך החמישי מלך דנמרק את התואר "בארוך פון" ויחביא את התעודה עד יום השנה הראשון ושרפה נגד עיני משפחתו ובני עירו אלטונא באמרו אין אתם יודעים מי אני לפי הכיבוד שנכבדתי ע"י אדונינו המלך היום לפני שנה ושלפני יכולתי לכנות עצמי בארוך פון אם הי' ברצוני להתנצנץ בחברה האנושית וכאן הוציא ופרש לפניהם את המגילה וכאשר ראו ותמהו זרקה לאש בהוסיפו: ראו איך נחשבים אצלי כל כיבודי-חולין, וגשרפה כולה לעפר לעיני הרואים³). —

ועתה נחזור עוד להערתנו בספיקא אם הדברים התנהלו בדיוק כמו שכתוב במכתבו של ר' אלכסנדר נאשיץ. הלא יש בו קושי גדול, כי לא נוכל להאמין שהגאון הרמ"ב היה כך מעוגין בשידוכו של הקיסר וכך קשה נגע הדבר בלבבו שמצד עצמו חיבר תזכיר, בלי שהקיסר דרש ממנו זאת, ונסע לווינה וכו'. צדיק ומתון כמוהו וודאי לא עשה מעשה כזה בלי להידרש לכך, וחכם שכמותו בוודאי לא היה מכניס ראשו בין הקיסר והאפיפיור אחרי שכל הבישופים החליטו לאסור. — ע"כ השכל הבריא אומר שאם בכלל נעשה הדבר, נעשה רק עקב הזמנה מצד הקיסר בה גזר על הרמ"ב להוכיח שדודנים יכולים להשתדך על פי דת היהודים — ולא יותר, ועפ"ז לא ידע הרמ"ב כלום מכוונת הקיסר להעביר את התזכיר לידי האפיפיור, וכנראה עשה הקיסר צעד זה בעצת אחד מן הבישופים וכמעט בטוח שהיה זה הארכיבישוף מאלמיק. —

ועוד דבר אחד נברר במסגרת זו הוא השם בו נקרא הרמ"ב בתעודת הקיסר ליאופולד כאשר נבחר לרב המדינה. בהזנחת שמו הקודש מרדכי בנעט נקרא שם "מרקוס בענעדיקט" ותחת השם השני הזה נסדרה תמיד חליפת המכתבים הרשמית בין הרמ"ב והממשלה וכ"כ בינו ובין משרד הקיסר. וקשה להבין איך שינה הגאון הצדיק את שמו, הרי אמרו חז"ל בזכות שלא שינו את שמם נגאלו ממצרים והטעם בוודאי שכל זמן ששמרו על שמותיהם העבריים הקדושים לא התיאשו מגאולה והיו בטוחים שסוף סוף בוא תבוא עת קיום הבטחת ד' לאבות ולנבואתו של יוסף הצדיק פקוד יפקוד וכו' וידוע שפעם שאל הקיסר פראנץ להרמ"ב, אם הוא השואל, יזכה לעולם הבא, והשיבו תומ"י בחיוב. ואז שאל הקיסר מנין לו, וענהו כיון שהוד מלכותו מאמין באמונה שלימה בעוה"ב, בטח שיהיה לו חלק יפה בעוה"ב כיאות למלך חסיד כמוהו וא"כ אין להעלות על הדעת כי הרמ"ב הציע לפני קיסר ליאופולד להחליף את שמו מרדכי בנעט בשם אחר, אבל האמת היא שבמשרדו של הקיסר בחרו בשם החדש וקראוהו מרכוס במקום מרדכי, כי מרכוס היה אז בארצות אירופה כנוי למרדכי⁴). ותחת בנעט שלא ידעו פירושו מה הוא כתבו "בענעדיקט", אשר משמעותו בלאטינית איש "מבורך". ואל להתפלא ע"ז, כי כבר הורגלנו מימים היותר

קדומים לקיום עמנו בשנוי שמות ע"י מלכות זרה כמו ביוסף שקרא לו מלך מצרים צפנת פענח ובדניאל וחביריו שנתן להם שר הסריסים שמות בלשון הכשדים⁽¹⁾. בשם בענעדיקט נרשם במשרדי הממשלה במעלהרין רק אחד מבניו של הרמ"ב והוא הג"ר נפתלי בנעט אשר היה רב ור"מ בק"ק שאפא. כנזכר כבר למעלה, כי הג"ר יעקב אבריל לא היה רב העיר אלא רב דקלויז בנ"ש והג"ר ישעי' בנעט הלך לאונגרן ולא היה לשניהם צורך להשתמש בשם נוסף בענעדיקט. —

⁽¹⁾ למי הרב חיים פלעש ביודענגעמיינדען צד 51, הערה 21. — ⁽²⁾ משפחת נשיך מתיחסת למי דעתי לר' פרץ, בן הג"ר מרדכי יפה הלבוש, שהי' אביו של הרב המדינה הג"ר אברהם אבריל בנעט כנז"ל בפרק הרביעי, והעד לכך הוא פריץ נשיך ששמו בעברית פרץ. — ⁽³⁾ השווה גוטמן קלעסערער, ר' יהונתן אייבשיך, ביודישע אוניוורזאל ביבליותק, חוברת 91-93 עמוד 256. — ⁽⁴⁾ בס' שלחן המערכת של הרב נאסאוויץ הנ"ל עמוד 110 נאמר: מרקי' כנוי למרדכי, והלועזים במדינות אלו קורין למרדכי מרקוס או מרקי' או מרקא, למי שכנוי זה נמצא לשם עצם אצל הנכרים, ואם נקרא כן במי היהודים יש לכתבו (בגט) כמו שנקרא כיון שכנוי זה יוצא משם מרדכי. ועיי' שם בערך לחם ס"ק נ"ד שמוסיף וז"ל: כיון שהכנוי יוצא משם הקודש וכו' לא הוי כשם גיות. — ⁽⁵⁾ דניאל א' פסוק ז', —

פטירת הרמ"ב בק"ב, קבורתו בל"ש והעברתו לנ"ש עם כתובת המצבה

פרשה נוראה לפנינו, אשר תסמר שערות ראשנו, מלאה סתומות ובחידות גדושה, מסודי סודות קדושה, כי יקר בעיני ד' המותה לחסידיו וכל דרכיו משפט להצדיק את הצדיק בחיים חיותה, ומה גם בהסתלקותה, כי סופו מוכיח על תחלתה ויצאת נשמתה וקבורתה, שהיה טהור ונעלה, עיניו למטה ולבו למעלה, בתורה ועבודת הבורא, בדחילו ורחימו ומורא, כולו קדוש ונורא.

בס' תולדות י) מתאר בנו המחבר ר' יעקב אבריל את רוע מצב בריאתו בשני האחרונות ומכאוביו שליוהו עד יום מותה, ואומר:

„בהגיע לבן ששים לזקנה חפץ ד' דכאו החלי אתו גם בשאר מדוי ותחלואים בעוה"ר, חולי הטוורים (העמרדעו) קישוי הכבד, ובטן צבה, הבאים לו מרוב ישיבה ומיעוט הטלטול והנדנוד, וכאלה רבות אומרות לנפשו ניגם יחד התלחשו, התאמרו וימררו את חייו, אז גזרו הרופאים שאל יחזיק ישיבה מכל וכל, כי יחרף נפשו ויסתכן, אמנם בזה פנה עורף והאטים אזנו משמוע לקולם, כרע רבץ בין המשפתיים, במסיבת חברים מקשיבים לקולו, ונרדו נתן ריחו עד שהמלך במסבו. — זולת עול הישיבה שרת את אחיו בני ישראל בעניני המדינה ושאר ענינים, את הכל עשה יפה בעתו והיו ידיו ולבו אמונה עד בא שמשו בשנת התקפט"ל, היא השנה קרא דרור לנפשו הטהורה יובל היא שנת חמשה ושבעים לימי חייו, כל השנה ההיא כלה הכבד ושב בביתו נאווה קודש בחדר לפנים מחדר, עסק בנסתרות ותעלומות, ערפל חתולתו ושם חביון עזו — בדבקות רב והתלהבות יתירה באש דת תוקד תמיד לא יחשה, ואף רגע אחד לא נתן דמי לו, שיחה קלה הי' לו אז למכביר לו וטורח, ובעת ההיא למד הלכות מקוואות ויצאה נשמתו בטהרה, כאשר גבר עליו החולי בעוה"ר גזרו עליו הרופאים שיסע למרחץ קארלסבאד, באזהרה רבה באם לאו הוא מתחייב בנפשו ודמו בראשו, ובחצי חודש תמוז נסע לק"ב לשתות שם ממעיני הישועה, ויהי כאשר באו אל קרבו המים המרים המאררים, נהפכו עליו צירים, ונחלה בכאב בני מעים וחולשת העורקים וגידין, ובזה עברו עליו שבעה עשר יום, הרופאים עשו חיל בחריצות והשתדלות רב למצוא תרופה למכתו, ואמנם אהה! שוא עמלו בוניו בו וכו' — ה' אמר לו: עלה אלי ההרה ההר חמד ה' לשבתך מרומים, ואתן לך פרי עמלך תקצר ברנה אלומת ישרך תומך ואורך. — ויגוע וימת ביום ד' י"ג לחודש מנחם אב שנת התקפט"ל בעיר ק"ב, לפני מותו ציוה בפירוש שרצונו לקבור בק"ק נ"ש ולכל הפחות בק"ק פראג, ואמנם מושלי העיר עיכבו בדבר מטעם המלך ופקודתו לבלתי הוליד המת למקום רחוק בלי חניטה, גם לפי דתי המדינה, היות שהוא מקום

מרחץ אין ללין הב"מ על יום השני כ"א יקבר או ינסע משם ביום ההוא, ע"כ הוצרכו האנשים אשר אתו להוליכו באותו יום לק"ק ליכטענעשטאדט מרחוק ב' שעות מק"ב והובא לשם בכבוד גדול בלוי גדולה מן קהל רב נאספים לכבודו מהקהלות הסמוכות והרב דשם הספידו במספר רב כראוי לו ואבל כבד הי' ליהודים שם, ואז הושם בארון ונקבר שם על תנאי. כבוא אלינו השמועה לא טובה, קול פחדים באזנינו רעדה אחזנו, פלצות ביאתנו, כי נפלה עטרת תפארתינו ונזר ראשינו, ויבכו אותו כל העם, בוכים למשפחותיהם קרעו בגדיהם ואדמה על ראשיהם, כי שר וגדול נפל בישראל. ולמען הקם פקודו ולקיים דברי המת בדבר אשר ציוה לפני מותו להביא אותו אל קברת אבותיו לק"ק נ"ש עסקנו כל העת ההיא להוציא לאור דינו, ולאחר שיצא פסק דינו להתיר מהרבנים גדולי זמננו נ"י רכבנו וצלחנו על דבר אמת להפיק גם רצון ורשיון ממקום הגבוה ושרי השופטים על זה, וביום ו' עש"ק יו"ד אדר שנת הא"ש מרדכי הולך וגדול לפ"ק (תק"ץ) בא הצדיק בגבולנו, כבאו העירה גיל ורעדה אחזנו, דמעת תוגה ושמחה מהולים יחד יבכיו וירדו לחינה הילולי מהאי גיסא ויללה מהאי גיסא, ומפאת הכנסת שבת וגם לכבודו התמהמהנו לקבור אותו עד יום א' י"ב אדר, ואז הושם בין קברת משפחתו, נאסף אל אחיו הרבנים דמדינה אשר קדמוהו, בלוי גדולה ומספר תמרורים הי' לו מרבנים הסמוכים כל אחד לפי כחו וידיעתו לספר במעלת ושבח הנפטר וצלה"ה, וכל העם בכו בכי רב ומר על אבדן הורם ומורם, ישים ה' דמעוטינו בנאדו, ויגן בעדנו ובעדו ויסתירהו בצל צח כנפי חסדו, סלה."

אכן, אומן גדול במלאכת הקצרות היה ר' יעקב אבריל וקיצר במקום שאפשר להגיד הרבה, כי כמו שנראה הלא המקורות כאן לא דלים וכחושים כלל אלא עשירים מדי ונותנים יד להאריך ולהרחיב פי הרבה מזה ולהוציא דברים נפלאים ורבי ערך על אופיו ותכונת נפשו של הגאון הרמ"ב שהיו טמונים וספונים בימי חייו ורק במותו נתגלו לעין כל. — ולהסברת הענין נקדים מאמר הגמרא^א רגלוהי דבה איניש אינון ערביין ב"י לאתר דמתבעי תמן מובילין יתי' ומפרש מהרש"א: "ודקדק לומר דבה איניש וכו' דשאר בעלי חיים מיתתן במקרה משא"כ מיתת בה איניש היא ע"פ הגזירה בזמן שיגיע למות ובכלל הגזירה נמי באיזה מקום אם במכובד לו או במבוזה כפי מעשיו לטוב או לרע." — ועפ"ז אם המקום איננו לפי כבודו, הרי זה משום איזה חטא או אינו עבירה שעשה וזה עונשו והנה יציאת נשמתו הקדושה של הרמ"ב היתה בקארלסבאד ומפני שבעיר הרחצה זו לא היה אז בית הקברות יהודי, נקבר בליכטענעשטאדט הסמוכה לק"ב, וזה פלא גדול שהרב הגאון והצדיק המפורסם לא זכה להוציא נשמתו בביתו ובעירו נ"ש אלא רחוק משם ובעיר שאין שם קבר ישראל והוצרך להיקבר בעיר קטנה ל"ש — ואין זה אלא גזירה מן השמים עבור איזה גנוד עבירה והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ומה היא העבירה הזאת? הלא אי אפשר שצדיק גדול וקדוש כמוהו, שכל מעשיו היו בטהרת הקודש ורק לש"ש, נכשל בעבירה ממש, וחם להזכיר כי אמרו חז"ל המהרר אחרי רבו כאילו מהרר אחר השכינה^ב, ואמנם הובא בס' חוט המשולש^ג שהיה הרמ"ב בבחרותו קשור בקשר החיתון עם בת הרב דקהל ל"ש והוא הפריד הקשר, לזאת

נענש לשכב שם כחצי שנה. אבל הטעם הזה — במחילת כבודו של המחבר שהיה נכד הח"ס — לא באמת יסודו! כי נוכחנו לדעת למעלה בספרנו זה שהשתדלן והשר ר' נפתלי רזונטהאל במאהר רצה והתאמץ לשדך את בתו עם הבחור ר' מרדכי בנעם והעלה חרס בידו. כי הרמ"ב היה אז קשור ע"י אירוסין עם שרה פינקל בת התורני הגגיד ר' גומפל פרוסטיץ מנ"ש ולא היה בדעתו כל הזמן בין האירוסין והנשואין להירפרד ממנה. גם מתשובתו בס' הר המור סי' ל"ו יוצא שהרמ"ב היה מחמיר מאוד שלא להפריד בשידוכין. ועוד שאין ראיה כלשהי על קשר החיתון עם בת הרב מל"ש שבאותו הזמן ולפי דעת נוטה אפילו לא הכירו הרמ"ב כלל, ואם רצינו לומר שנפגש עמו כאשר ישב בבית ר' מאיר קארפעלעס בפראג, הרי הוא בא לפראג אחר האירוסין בנ"ש. וע"כ מן הנמנע לגמרי דבר כזה. ואפשר כי בעל חוט המשולש דן בזה עפ"י שמועה מקוטעת ולא הרגיש שהיא אינה מדויקת. — והנה בא לדינו נוסח אחר והוא הנוסח הנכון! בספר "מרום הרי"ם" (5) מובאים דברי תורה מאדמור"ם ובצד 16-17 מעשה נאה מהצדיק ר' יחיאל מאיר (הוא הרי"ם) מק"ק גאסטנין ז"ל: בשנת תרל"ט ישבתי עמו (ר"ל עם הרי"ם) יחד במשפט בגאסטנין בעסק שידוך אשר לקחני אבי הכלה לבורר וכו' ואחרי גמר העסק והתפשרות ה' הרי"ם בדיחא טובא ודיבר על הרבה ענינים ומענין לענין השיח מנתינת פטורים בשידוכים ואמר כי לא דבר קל הוא וצריך כל רב להיות שמור וזהיר מזה להגיס לבו. למהר לתת פטורים לצד אחד ואפילו אם ברור לו עפ"י דין תורה שהדין עמו וכו' וסיפר מה ששמע מפי הרב הגאון מוהר"ר שמעון סופר ז"ל מקראקא אשר הוא בעצמו שמע מפ"ק אביו הגאון הח"ס וכו' וכך ה' המעשה כשמוע עיר נ"ש מפטירת רבם ושרוצים בל"ש לקבורו שם, תיכף נסעו להוליכו אצלם ולא נתנום אנשי המקום לקחתו וכבר חצבו לו שם קבר, כי אמרו עלינו יניח צדיק זה את ראשו ואחר שנסבה מה"ש שנפטר במקומנו אנחנו זכינו בו וכו' וה' הריב גדול בין הצדדים עד שנגשו אל המשפט לפני הממשלה והיא לא ידעה מה לעשות באשר לכ"א מב' הצדדים טענה בפיו שלו משפט הבכורה בקבורת אדם גדול זה. הדבר הגיע עד לבית המלוכה ומשם נדרש הג' ח"ס לפסוק דינו. ולאשר ה' הזמן דחוק ה' ניצור הגהת"ס כל הלילה וחשב לשלוח תשובתו בבוקר השכם ולהוציא כנוגה צדקת אנשי נ"ש, כי גם לו נגע הדבר אל לבו אם יוגנו צדיק זה בין קברות רחוקות בארץ לא לו. אך בטרם כלה להעלות דבריו על הכתב לשלוח אל המלך, שה' אז קודם אור היום, חטפתו שינה מעוני כל הלילה ותרדמה נפלה עליו והנה הגאון מוהר"מ ז"ל הנפטר בא אצלו בחלום ודיבר אליו בזה"ל אתה כבר העלית ע"פ הלכה שאנשי נ"ש זכו בדינם. אבל דע כי לא תתקיים מחשבתכם יען שאני מוכרח לישכב פה בישוב קטן הלזה, כי כן נגזר עלי מן השמים לעונש על שנתתי פ"א פטורים בעסק שידוך, הגם שה' ע"פ ד"ת בכ"ז דקדקו עמי שלא הצרכתי לעשות כן, והאות ע"ד שאותה הכלה שנתתי עלי' פטורים היא שוכבת במקום הזה וקברי סמוך אצלה ממש. והודעתך מזה למען תודיע לשם שאקבר פה. וייקץ הג' ח"ס משנתו בחרדה. הבוקר אור והאנשים שולחו מאתו כדברי הגאון הנפטר ז"ל ונתוודע להם כי כן היא. — ועפ"י שנים אלה הקדושים, הצדיק ר' יחיאל מאיר מגאסטנין ובעל שיחו הג"ר שמעון סופר זצ"ל,

יקום דבר כהויתו: ולהרמ"ב אין טימא בצדקתו, כאילו הפר את הבטחתו, ושלח
 לנפשה את ארוסתו, כי כזאת לא חשב מעודו, ובמקומו מונח כבודו, וד' יסלח לבעל
 חוט המשולש שכתב דברים לא נכונים, טרם יחקור אם לא עלו לו קמשונים. —
 אך מה שכתב בחוט המשולש שם כעבור חצי שנה מפטירתו בא הרמ"ב בחזיון לילה
 להח"ס והודיעו כי זמן עונשו עבר וראוי לפנותו, אפשר שבא שתי פעמים, תיכף
 אחר מותו בראשונה ולא התיר, ואחר חצי שנה באחרונה והתיר. —
 ועוד נוסח שלישי לפנינו, הנמצא בס' יכבד אב עמוד 31, אשר חשוב גם מפני
 שיש בו ידיעות נוספות וחדשות, וזה לשונו: "וכתב הגאון מ' יחזקאל בנעט אבד"ק
 וואראהל... וקברוהו בל"ש על הנאי להוציאו משם תיכף כשיותן הרשות, ובינתיים
 פנו בניו וקהל ג"ש אל הממלכה להרשות למו להוציא את גו רבם הקדוש מקברו
 ולקברו בנ"ש. ולעומת זה בני ל"ש גם הם לא שקטו ועשו בכל מאמצי כוחם לבלתי
 ילקח מהם חלקת מחוקק הספון אתם, והי' הדבר קשה, כי האמינו בני ל"ש שכ"ן
 שהצדיק אתם יתברכו בכל ויגן בעדם ולכן החרידו כולם (גם גויי הארץ) שיעמדו
 בקשרי מלחמה נגד כל מי שירצה להוציא את גוף הקדוש מגבולם. בינתיים עברו
 שבעה (צ"ל ששה) חדשים עד שניתן הרשות להוציאו וגם שלשת אלפים אנשי לחם
 (ר"ל מלחמה) נתנו להם שישמרו עליהם לבל יפגעו בהם מרי נפש. אמנם עפ"י דתה"ק
 עוד לא נמצא היתר גמור, וילך בנו הצדיק מו"ה אבריל וצ"ל אל הגאון חתם סופר
 ויבקשהו ע"ז בכה ויתחנן לו. הגאון אשר השיב פניו ריקם כמה פעמים נענה לקול
 בכייתו והבטיחו כי יעבור פרשתא דא ויעיין בדינו עוד בלילה הזה, ויעור כל הלילה
 ולא מצא היתר. לפנות בוקר גברה עליו השינה וישן על כסאו, והנה רבינו מהרמ"ב
 זי"ע בא אליו ויראהו מקום ההיתר, ויקץ והנה חלום אמת. כנבואה הי' חיש מהר
 כתב הדין על הספר ויקרא להה"צ ר' אבריל ויאמר לו: אמנם אנכי לא מצאתי היתר,
 אך גדולים צדיקים במיתתם, וכנ"ל כי אביר זי"ע הראה באצבע כי ערב לו ועל
 מה ישענו להביא את עצמותיו הקדושים מל"ש שבביהם לנ"ש שכמעלהין. —
 והמותר, הנה נודע — כן ממשיך הג"ה יחזקאל בנעט הנ"ל — כי בכל הדרך האיום
 ההוא לא הצליחו נושאי המטה לישא אותו רק צעדים אחדים, כי תמיד הגיעו חדשים
 שרצו לזכות במצוה הזאת משך פהסאות רבות ממדינה למדינה, כשהוציאו^ה, פשוט
 שהתיראו להביט בפניו, אך משרתו ר' פרץ ז"ל הנאמן לרבו כנ"ל שנים, הוא אמר
 שאם לא יראה את פני רבו, כל כך דוה לבו בקרבו עד שבוודאי ימות מכאב לב
 וכשיראהו בטח ימות בשנה ההיא ומוטב לו לראות כבלע את הקדוש וימות עכ"פ
 במנוח הלב, אז גלה את הסובב וראה את מראיתו בלא רקבון ובלא שנוי, ממש כמו
 שהי' בהיו. — ועוד נאמר שם כי ר' פרץ באשר הי' נאמן בבית הרמ"ב רבות
 בשנים ידע את כל המסתורין של רבו אפילו יותר מבניו הגאונים ר' יעקב אבריל,
 ר' ישעי' ור' נפתלי ז"ל. — וסוד גדול היה לו להחסידי הצדיק הרמ"ב, אשר כנראה
 לא הרגיש בו אפילו ר' פרץ. בתו האחת לבודהי' דעה כי אביה הגה"ק ז"ל לובש שק
 על גופו מתחת למדיו והיא כבסה את השקים ותתנם לאביה ללבוש בכל עת (והיא
 בתו אם היתומות דאמרן לעיל שנמל עליו להשיאן). ואחר מות הצדיק או ניתן
 רשות לגלות כי לבש שק ואפר באבלו על חורבן בית ה' וגלות השכינה, אז קנו

הנגידים שבעיר (נ"ש) את השקים האלה להיות להם לתכריכים ביום פקודתם, והיו מעלים בדמים מי שעלה בידו להשיג מאלה השקים בשמחת לבב, כי האמינו אומן אשר השק של רבם איש האלוקים יהיה מגן בעדם מפני צער חבוט הקבר ומחסה מעונשי גיהנום כתרים בפני הפורעניות, ויתנו הון רב בעד בגדי אבל האלה עד כי הספיק מחיר דמי פדיונם לנשואי היתומות נכדות איש האלקים (כ"ז מהג"ר יחזקאל בנעט, התן הג"ר א"י גליק).

ועל השאלה למה נגזר על עצמותיו של הגאון הצדיק הרמ"ב שיטולטלו מק"ב לל"ש ומל"ש לב"ש, יש לתרץ כי עי"ז זיכה את דורו להתאבל על קברניטו ולהספידו כראוי כמו שפירש הוא ז"ל באחת מדרשותיו שמיתת צדיק מכפרת כיון שמעוררת לתשובה, ועי"י בפרק הסמוך מה שדרש הג"ר שמעון הירש מארקברייטר על פסוק (בישעי' נ"ז א') הצדיק אבד ואין איש שם על לב, סיבת התשובה הזאת היא כידוע מסוף הפסוק כי מפני הרעה (שעתידה לבוא אל הדור, רש"י) נאסף הצדיק (שלא יראה ברעה, רד"ק), וא"כ צריך הדור לחזור בתשובה, ודווקא בזה שנשאו את ארון הצדיק מאות פרסאות וההלוייה הגדולה עברה ממקום למקום ומעיר לעיר וכבוד גדול עשו לו כל הקהלות בדרך, נודע להם גודל האבידה ונתעוררו אלפים לתשובה, ובודאי היתה הכוונה העליונה לכך, כדי להרבות שכרו בעולם האמת, שכרו של המזכה את הרבים כמו בחייו גם במותו וק"ל. —

כתובת המצבה של הגאון הרמ"ב בבית הקברות בנ"ש
(לפי הרב ד"ר דוד פייכטוואנג ז"ל בספר תהלה לדוד עמוד 381)

מה רב טוב הצפון פה באדמה קבורה
ראש שבט ישורון אבן פנה יקרה
דמעני כל תירדנה על שבר בת עמנו
כי לוקח תפארת עוזמו מעל ראשימו
יפעת אורימו חשכה בעלות הכורת עלימו
בשוב נפשו עדינה טהורה אל מקורה
היה בן שבעים וחמש שנים לגבורה
לא גם לחה ולא כהתה עיגו מאורה
העמיד תלמידים הרבה והרביץ תורה
ובאחריתו היתה מאת ה' נסבה בגבורה
כי יסע לעיר קהלסבאד לשתות מי בארה
ושמה בקשו העליונים נפשו הטהורה
ביום ד' י"ג אב עזב אותנו לאנחה וצרה
לפרט עיני ירדה גלים ונפשנו מרה
ולמחרתו נקבר ע"מ לפנות בל"ש העירה
ואחריו בז' אדר בהסכמת שרי התורה
העלוהו בניו מקברו והובל פה העירה
והושם בין קברות משפחתו היקרה

הספדים ודברי זכרון על מות הגאון הרמ"ב

כשהובל לקבורה זמנית בל"ש הספידו הרב דשם, אשר שמו לא נמסר, והיה זה ההספד הראשון על מות הרמ"ב, וכאשר חזרו בניו ואנשי קהלת ג"ש שהיו אתם בל"ש הביתה בג"ש עשו גם כן הספד נורא וספדו ספדנים בכל תריסר בתי כנסת במשך השבוע ההוא לאבל הכבד⁽¹⁾. מובן שבכל הקהלות של ממשלת אוסטריה הונגריה ופולין אשר דבר מותו הגיע לשם נערכו הספדים לכבוד הנפטר הדגול. שמותיהם של הרבנים שספדוהו באותן הקהלות נעלמו וכן לא נודע לנו לע"ע שמו של הרב בפראג שמת פתאום באמצע נאום ההספד שלו. על המאורע הטראגי הזה מסר הג"ר יחזקאל בנעט מס' וואהראל ככה⁽²⁾: "אחד הרבנים מבני בריתו של הרמ"ב הנאמנים הספיד את רבו בביהכנ"ס בפראג ויתמרמר בבכי כ"כ עד כי קרא אוי איך נחי עתה כי נוטל רוח אפינו משיח ה' ומי יחי משמו אל, ויפול שדוד שם לפני ארון האלקים ונפטר לח"ע ויאסף אל מעון רבו לחסות בחופתו בצל השכינה" (כנראה מכאן הוא בל"ש קרוב לקבר הרמ"ב, הכותב). ועוד נאמר שם: "זקני הגה"צ מו"ה מרדכי בנעט זי"ע אבד"ק שטאמפי הרים קול נהי למות ש"ב ורבו זי"ע בקינים והגה נהי על משקלי הלשון, כאשר מצאתי בין כתביו ושלחתי העתקתו לב"ג הרב מהעלישו נכד הרמ"ב⁽³⁾ זי"ע, תחילתה אל מלא חסד וחנינה, קבל ברחמים את נשמת רבינו מרדכי רב המדינה". — עוד הספד נדפס מהרב ר' העניך דייטש בספר קול בוכים, ואין לפנינו. וכן נספד במיוחד בקהלות פ"ב וקראקא כי שתי הקהלות הגדולות אלו בחרו בו פעם להיות ראב"ד ור"מ בתוכם ולא קיבל כי לא רצה לעזוב את ג"ש והמדינה⁽⁴⁾. בג"ש גופא בבית הכנסת הגדול הספידו בנו הג"ר גפתי הראב"ד והר"מ דק"ק שאפא שהיה אמנם הצעיר מאחיו אך נואם מפורסם ודברי ההספד הזה הדפיס אח"כ בשם "מספד גדול וכבד מאד על מות אדוני אבי מורי ורבי ועטרת ראשי, אשר הי' סגולת הצדיקים, מבחר התמימים ותרומת החסידים, ה"ה הרב הגאון המפורסם, יחיד בדורו ויקר בעמו, כבוד מהור"ר מרדכי בנעט זצלה"ה והרני כפרת משכבו, אשר סדרתי בחמלת ד' עלי אני בנו הנעצב גפתי, וערכתי ברבים בבהכ"נ של אותו צדיק אבי זצלה"ה פה ג"ש יום א' כ"ב אלול תקפ"ט לפ"ק (נדפס אצל אנטאן עדלעם פאן שמיד בווינה תק"ץ-1830 על 33 עמודים ובהם כמה דברי תורה ששמע מאביו הגאון ז"ל). וזה היה התור הראשון של ההספדים. — והתור השני נתקיים כחצי שנה אח"כ בבוא ארון הצדיק מל"ש לג"ש בחדש אדר תק"ץ והתאספו כל גאוני מעהרין עם ראשי קהלותיהם ללוות את רבם רב המדינה למנוחתו האחרונה ושוב הספידוהו הרבנים מכל הגלילות והערים

הסמוכות מחוץ לגבולות המדינה. אחר קבורתו בנ"ש וכשעברו חדשי שנת האבל בגורסא יום ולילה בבית מדרשו ובכל בתי מדרש דנ"ש לעליית גשמת הצדיק ערכה הקהלה הקדושה אזכרה בחגיגות רבה לכבוד הגאון נ"ע והזמינו את בני משפחתו בצירוף הבקשה שאחד מהם יעלה על הבימה ויסביר לציבור משמעותו וחשיבותו של יום השנה הראשון לפטירת אביהם זצ"ל ואז דרש אחד ממשפחת בנעט דרשה נחמדה אשר עשתה רושם רב על השומעים כולם ונשארה בזכרונם. מי היה הדרשן ומה היתה הדרשה שלו? זמן כביר לא ידע איש מאומה על זה, עד שבימינו אנו בא חכם אחד, אוהב וחוקר עתיקות, וחיפש ומצא את הכתב-יד של הדרשה ההיא ומתוכו הכיר גם את שמו של הדרשן, ומשום שענין כזה מילתא דלא שכיחא הוא ומעונינים אנו במיוחד לדעת את שמו של הדרשן ותוכן דרשתו, ע"כ נתונים יהיו כאן לפני הקורא כל דבריו של החוקר המוצלח ונקיים בזה האומר דבר כשם אומרו מביא גאולה לעולם.

העתקה מיאהרבוך של הרב מו"ה מאיר שטיין מטירנה בסלובקיה משנת תרפ"ו לפ"ק עמוד י"ז והלאה.

קורא נכבד!

בין כתבי יד כתבים מכתבים שונים מצאתי כרך קטן ורב האיכות ג"ו דפים כולם שוים לטובה כתובים משני עבריהם והמחבר העלים את שמו, אבל מכותלי בית מדרשו נראה כי אדם גדול הי' צנא מלא ספרא חריף עצום קולע אל השערה ולא יחטא ובסוף החיבור מצאתי הספד מר, ולא לבד כי הספדן העלים את שמו גם הנפטר לא הזכר בפירוש, אבל בכ"י הרבה ראשי תיבות ובהם מצאתי חידות מני קדם, תולדות וקורות אדם גדול ה"ה הגאון האמת מנורה טהורה רבן של כל בני הגולה רבינו מרדכי בנעט זצ"ל ששימש בקהלות קדושות לונדבורג, שוסבורג ובניקלסבורג הי' אב"ד ור"מ דמדינת מעהרין. ואני לא באתי להוסיף ולהגיה רק לפרש מקומות הסתומים וראשי התיבות והקורא יראה ויבין כי מצאתי פירוש החידה. העתקתי ההספד בלי לשנות אפילו אות אחת ורק ההגהות תחת השיטה המה הוספותי^ה. פה קוניץ במדינת מעהרין יום א' דר"ח אייר, ט"ז למב"י תרפ"ד לפ"ק ז' חיים פלעש.

הספד

לא קול ענות ישועה ממעיני הישועה, ולא קול ענות רפואה ממעיני הרפואה קול ענות עניית עני' תאני' ואני' עני' סוערה לא זורה, קול יללה גשמע במחנה העברים, החרשים שומעים והאטומים יפתחו אוזן, הקול קול יעקב ואמר מה אקרא לאלקים עליון לאל גזור עלי גזרה העה גדולה ונאמנה רבה ונוראה, ערוכה וארוכה ובאין ארוכה, האדם הגדול בענקים, תנאי וקראי, תופניי ולימודיי, טבעי ורוחניי צפנת פענה, מנצחים מנצח, החכמים ונבונים, הספונים והידועים, דרוש ידרשו אותו כאשר ישאל, השואל באורים ותומים איש אלקים נורא מאוד רבינו הקדוש ושמו...^ה אשר כל איתני ארץ היושבים על כסא רם ונשא בקידה אפים ארץ השתחוו לו, ויברכו עליו ברוך שחלק מכבודו ליראיו — אהה! הלך לו, הקול קול כל ישראל

נהי בכי תמרורים עד השמים שיא, מה זאת עשה אלקים לנו. הידים ידי אדם ידו
 גורל בשלמי הרעה הזאת. והידים שטוחות פרושות נשואות אל אל שבשמים נחנו
 פשענו ומרינו ואתה את חובתך גבית ואת ערובתך לקחת. הלא אתה הוא ד' האלקים
 אשר בחרת בבן יקירך ותשימהו עליון על ששת אלפים וארבע מאות ראשי אבות⁽⁹⁾
 בית ישראל וקראת בו עבדי אשר בך אתפאר, גם הטית אליו לב מלך אדיר⁽¹⁰⁾
 וחסיד לאהבה אותו ולירא אותו ויצו לשמור חוקיו ומשפטיו, ובנוגה נגדו האיר
 פני תבל, ובצהרים באה השמש תהילתו מלאה הארץ — וטמון תחת הארץ אתה
 לקחת לך בשמים ראש מור דרור מירא דכיא⁽¹¹⁾ ונשארו ונהינו והיינו כלא היינו
 שה פזורה ישראל נדחה נחלאה ונהלאה, הרועה אין למו והצאן אובדות מנהגו אפ
 חסיד אי עניו מתלמידיו של אע"ה (בשולי היריעה: ובמדרש איש יודי ה' ושמך
 מרדכי מלמד שה שקול כאברהם שנאמר בו ואברהם ה' יהי לגוי גדול) כמוהו
 כמוהו הכניס אורחים והאכילום והלבישום על דרך יוצא מגדר טבע אנוש. כמוהו
 כמוהו השיב לב מופקדים כופרי אמת אל תחת השכינה, כמוהו בצע כסף לא
 לקח אס מחוט ועד שרוך נעל ויקדש ש"ש ברבים ויהי לפלא בקרב עם קדושו. —
 אתה הכחת שרי השרים מוסדי הממלכות: אל תגעו במשיחי והנוגע בו כנוגע בבת
 עינו ובת עינך נטלת, לעינים ה' לנו ונגשש באין רואה ואין חוזה ואין עוד נביא
 ומי אדון לנו רוח אפינו משיח ד' אשר אמרנו בצלו נחיל בגוים, אוי ליום צרה
 וצוקה! יד ד' נגעה בנו ותקחהו. — דודי ירד לגנו בקרן בן שמון אשר נטע ויגדע
 בחרי אפו הארץ אשר בלבנו. — אבי אבי רכב ישראל! רבי ומורי, אומני ופדוגי
 אד...⁽¹²⁾ ורע לי חותני⁽¹³⁾ וחוסן לי, אתה הוצאתני מ"ו...⁽¹⁴⁾ מכור הברזל מקרב גוי
 עיר הומי קרית רב המון שאון, גאלת נפשי מסכנת נפש, משכנתי אחריו, חשקתני
 ואמרת לי לכה אתי והטבת לי, צא מעיר סאון ובוא אלי, כי לא באתי עד אל
 המנוחה ואל הנחלה אשר ד' אלקינו חלק לנו מכל העמים, קח נא את בתי לך לאשה
 ואני אהי לך לאב ואתה תהי לי לבן — והנה באתי אחריו ומלאתי דבריו, הכנסתני
 אל היכל קדשך שמה הוריתני כל נתח וכל ירך טוב, הייתי ביום האכלתני מסיר
 הבשר בישראל דתורא קושט דברי אמת ש"ס ופוסקים, ובלילה השקיתני מי ראש
 בשמי החקירות והאגדות נעלמות ונשגבות ותשימני מטרה לכל חצי מגמת פניך
 כמלאך אלקים, ומעולם היתה זאת נעימי גאומיך: שאל בני! שאל — רבות עשית
 עמדי, נפלאותיך ומעשיך עצמו מספר, והטבת עוד חסדך האחרון מן הראשונים אחרי
 הצנפתני עדי כתר תורה ונתת לי מהלך בין קושרי מעדנות, על כל התלאות אשר
 עברו ראשי מאנשי לשון שונאי אמת ומחנופי שקר, הן המה נגעי בני אדם אשר
 מעולם נחמתני ונחמתני: כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף — אי לזאת דבריו
 נגעו לבי ותלהט אש אוכלת עד עולם תוקד, אתה הורתני! הבין בין, קושטא קאי
 והאור כמר מדלי יגביר על חושך ענן וערפל ויפילהו שחת טיט היום מקום מחצבו
 ולא יוסיף קום, ועל כל אלה הן בעודך חי עמדי, לא נתבני כחי השב גמולך אחת
 מאלף ואף כי אחר מותך, אני שכול וגלמוד, שואה ומשואה אני אונן ואבל — ואני
 בער ולא אדע — ואדע כי ידך זאת אתה ד' עשית, ה' נתן וה' לקח, ברוך אתה
 שובר וחובש מוחץ ורופא דיין האמת, אמת משפטיך, חרצת עלינו, ועלינו לשבח

ולברך על הרעה אשר מצאנו ואתה הצדיק — צדיק יסוד עולם אבד מן הארץ והארץ נהייתה תוהו ובוהו ותחשך חושך. — ישעי' נ"ז א' הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק: יבוא שלום, ינוחו על משכבותם הולך נכוחו: ב' פסוקים זה כל הפרשה כולה. שם הצדיק נרדף עם ישר, אלא שישיר ביאורו באמת ואין מכירו, וצדיק ניכר ומוסכם בכל העולם, ובנין אב ונקי וצדיק אל תהרוג (על הגליון כתיב: ולענ"ד אף שמצינו שהק"ב צדיק וישר הוא, ומצינו שהק"ב צדיקו ש"ע, לא ראיתי בשום ספר שהקב"ה הוא ישר של עולם ודו"ק). אבד, ענין אבידה לא שייך אלא בבחינת הבעלים, עד"מ המוליך מעות ממקום למקום וחסר לו צוואנציגר ("מטבע"), הנה הוא נאבד ממנו ויהי למוצאו, ולא זו אף זו ההולך על גשר¹⁵ ונפל לו הצוואנציגר אמצע הנהר אם יאמר האומר בל"א ער איזט פערלאהרען אפשר שאינו שיבוש ואין כאן מקומו, אבל בלה"ק — הצח והנקי שיבוש גדול הוא, כי צוואנציגר זה, הרי הוא כבמקומו בראשונה אם בכיס אם בבית, אם במגדול אם ביער ואם במים ורק בבחינתו שאין אנחנו יכולים להשיבו לדינו, נאבד הוא, ולכן לא מצינו בלה"ק אלא אשר תאבד ממנו, האובדות לך היום. וכן באבדת הצדיק שפיר קאמר מיכה ז' אבד חסיד מן הארץ, שרק בבחינותינו אנשי הארץ נאבד ממנו אך ישנו וישנו אם בג"ש ואם תחת כסא הכבוד, ורק כמו שאין אנו יכולים להביא הצוואנציגר מעמקי התהום, כן נשמת הצדיק משמי שמים, לכן לא מצינו במיתה אלא וימת, ויגוע, ויאסף, וישכב, אבל אבדה א"א לומר, ואפילו בעושה מלאכה ביוהכ"פ שנא' והאבדתי את הנפש ההיא, כתיב מקרב עמה (לכן הוא הוצרך להעתיקו ממשטו ולתרגם פערטילגען או פערלארען ויין לאססען, ואין כאן מקומו). ולכן דברי ישעי' הצדיק אבד תימה עוד, והנה האחרונים דקדקו בהלש' נאבד, ובאמת ידוע שבפעל עומד לא מצינו נפעל, כי הקל הוא הנפעל, אך אחרי שבאמת מצינו שאבד יוצא, טפי הל"ל נאבד (על הגליון: וידוע: מפני הרעה (או לכפרה או שלא יראה ברעה) נאסף הצדיק) ובכתובות ק"ד אר"א בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג' כתות של מה"ש יוצאות לקראתו, אחת אומרת בוא בשלום, וא' אומרת הולך נכוחו, וא' או' יבוא שלום ינוחו על משכבותם, אבל לפסוק ב' אין קשר עם הראשון, גם יחיד — רבים — יחיד, גם מאמר הולך נכוחו העומד בדד אין לו הבנה, והפשט שהוא איש ישר ג"כ תמוה. ויובן ונקדים שהסגנון יהי' ב' מאמרים מקבילים: הצדיק אבד אבל ואין איש שם על לב, יבוא שלום ואנשי חסד נאספים באין מבין, כי מפני הרעה נאסף הצדיק ינוחו על משכבותם הולך נכוחו וכמאמר שחורה אני כאהלי קדר ונאווה כיריעות שלמה, ויהי' פירוש כל הפרשה כולה רק ענין תוכחה אחת, ואם הפירוש קצת רחוק אך היודע מליצות ישעי' קצירות מאוד ונשגבות יסכים, והנה שהרגשה המיוחסת ללב, ויש השתכלות ובינה מיוחס לנפשו. הרגשה, ראובן שובר חלוני שמעון, ירע לב שמעון, ראובן משלם חלוני שמעון השבורות, ייטיב לב שמעון, לוי רואה בצער לב או בטוב לב שמעון, ירע וייטיב לב לוי, מיטגעפיהל, ויש השתכלות, ראובן שיש לו תבואה עודנה על השדה והשמש בגבורתו, ישמח והגשם שוטף יעצב, ושמעון ישמח ויעצב עמו — ולזה צריך הקדמה לדעת שהמשייר והגשם ישחית התבואה, והנה בשבת קנ"ג א' אמר

רב לרשב"ש אחים בהספדאי, בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו
 רחמי העומדים ויזכו, דהתם קאימנא בשעת הספד ואשמע איך תתחמם, שאין בני
 אדם נכמרים על זקן עכ"ל ואין בה אלא תימה שרב מאיים לתלמידו הגדול רשב"ש
 כאב המאיים לתינוק שיעמוד אחורי ההלון לשמוע אם יתמר בלימודו, גם התם הל"ל
 בהדר, גם קאימנא ולא יתבנא והל"ל הווינא. והענין שמבואר ברמב"ם וסיעתו שכל
 ישראל שעמדו נשמותיהם על ה"ס בחירתם חפשית ואין גם אחד שלא יוכל להגיע
 למדרגת ישוע ב"ג (חוץ מדרגת מרע"ה שלמעלה מהטבע) ומבואר ממילא שאין כל
 הכחות והטבעיות שוות להבין שלא ישכח, כאשר יראה כל לומד בכל עניני לימוד.
 יש יש לו תפיסה ושכל וזכרון ויבוא בתוך ב' שנים אשר לא יבוא חברו בחמש
 ועשרה, וכן הוא ג"כ בעשיית המצות המשלימות את הנפש, יש טבעו חם וקר,
 ועשייתן קל וכבד, קא' התנא הכל לפי רוב המעשה ע"ז פי' הרמב"ם שאינו דומה
 נותן לאחד ק' זהובים להנותן לק' לכל אחד א' זהוב, גם ידוע לכל דורשי חכמה
 וכל עושי טוב יותר מה שנהגים יותר ויותר תשוקתם, והענין של כל התורה וחכמה
 וי"א אין להם קץ ולכן גם התשובה אין לה קץ, יותר שיתענג הצדיק במעשיו
 ובדרושו תורת אלקים יותר ויגדל תשוקה שיותר ויותר יתענג, וזה כולו בלי תכלית
 — ומהו שכתבו לי שבוע קודם שבועות נאמן על זיו קלסטר פניו, אין בה אלא
 התקוה שלמחר יעשה עוד מצות וכן הלאה, וכל זה בעוד גופו ונשמתו אגודים, משא"כ
 אחר הפירוד, עומד ולא הולך עוד, וזהו פחד הצדיק מהות (צ"ל מהמות), וזהו תשוקת
 משרע"ה כידוע, וכדכתיב ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, וזהו כונת רב אל
 תאמר זקן אנכי, שבעתי ימים וקניתי חכמה וקיימתי מצות רבות כי אחים בהספדאי,
 דהתם תחת כנפי השכינה קאימנא, הנני עומד ולא הולך — לכן מורי ורבותי, כל מי
 שיראת אלקים נוגע (ת) בלבבו, וכל מי שהקב"ה נתן לו להרגיש בעצב זולתו
 ישחתף בעצב הצדיק המת שיתעצב אל לבו שמשעת מיתתו והלאה תוחלתו נכובה
 לסגל מצות ולהגדיל נפשו שהרי בהפרידו עדיין לא זכה למדרגת יב"ג, אבל יש
 ויש כת המון בני אדם טחו לבם מהרגיש עצב זולתו, ובפרט בנידון דידן אומרים:
 וכי שוטה אני להתעצב על זה שחי הג' ע"ה שנים וסיגל אלף אלפים מצות, וירב
 בתורתו על כל דורה על אשר לא זכה לחיות עוד ולסגל עוד תורה ומצות, רב לו,
 ומי לנו גדול ממשוה שהקב"ה השתיק אותו כן — וזה תוכחה ראשונה, הצדיק אבד
 בקל בפעל יוצא, ער האט פרל... 10), כי מגיעת הריח היינו היוק, ואין איש שם על
 לב, שהמה אומרים יבוא שלום שבלי ספק עטרתו בראשו ונהנה מזיו השכינה (על
 הגליון כתיב: עד כאן התוכחה על העדר הרגשת לב ועתה יוכיח על העדר
 השתכלות), והנה בכתובות ח' (ע"ב) ניחם ריש לקיש לר' חייא ב"א: חשיב את
 לאתפוס אדרא וז"ק ס' ארשב"ג ד"ר יונתן כי תצא אש אימתי אש יוצא בזמן
 שהקוצים מצויין לה אימתי פורענות באה לעולם בזמן שהרשעים בעולם, ואינה
 מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, ונאכל גדיש, כבר בכי רב יוסף כולי האי נמי לאין
 דומין להבל חשובים הצדיקים שקודמין לפורענות א"ל אביי טיבנותא היא לגבייהו
 שלא יראו ברעה העתידה לבוא דכתיב מפני הרעה נאסף הצדיק, והנה יש כת אנשי
 חסד ואמת, בעלי אמונה ודורשי התורה ומע"ט, ומדקדקי המצות אך באחת המה

מוסרים¹⁷) שכופרים בהנ"ל ואומרים אין ערבות ואיש פרי מעלליו יאכל והקב"ה משלם לאותם אנשי חסד הנוחים על משכבותם באין דאגה ואומרים כל הולך, הולך נגד מגמת פניו, וכזריעתו כך קצירתה, מדה כנגד מדה, העדר השתכלות יאספו בלי זמנם וזה דקא' ואנשי חסד נאספים באין מבין הסיבה כי מפני הרעה נאסף הצדיק ינוחו על משכבותם הולך ונכוחו נוכח דרכו דרך יחידי אשר יבחר לו, והו' תוכחת ישעיה', אך רעי אהובי! שמעו נא ואומר לכם לו יהי האמת והדרך הנכון ככתות אלו ונעלים עין מהרגשה והשתכלות, יש כאן הספר גדול שעורר כל נרדם לטובת עצמו, ותחלה נקדים לא לדרשא קאטינא אלא לקיים מצות הספר, שבקיצור התירו להרבות בד"ת לראות א"ע והעיקר שמחייבין לקיים כמ"ש בטור וש"ע ר"ס שמ"ד ע"ש הרמב"ם והר"ש חכם וחסיד מזכירין להמן (צ"ל להמון) חכמתם וחסידותם, ופירושם שיוזכר מהו חכמתם וחסידותם, ובאמת בער"ה בעוה"ז הוא דבר הכרחי כי העולם ידמו שהאומר למדן אני הוא למדן, והמרבה באמירות הוא חסיד — והנה ראשית דבר חכמתו מה אני להודיע כזאת, והיודע שאינו יודע מה, לא יוכל לשבח החכם בחכמה זו — ובפרט כמוני שלזולתי אינו מאמין, ואשר אדע בנסיונות ליוהרא יחשב וטובה השתיקה. אך לפטור בלא כלום א"א. בילדותו לערך בן ט"ו שנים בעברו¹⁸) מפ — לע דרך שו... שאל לו אחד מוקני העיר על איזה דברים נאלמים שבזהר. כא' שר שאל חמיו¹⁹) ר"ג את ר"ש עליו — השיב לו זכי במקחך ולאור גדול יהי ובהיותו בפ...²⁰) הי' שמעו הולך ק' פרסאות אראם במפת הארץ, ובבואו לפראג אמר לו ר"ז לא לפניך אני דורש, כי בסיומי אתה פותח. — וראש נכתב ביום, בהל' גטין קכ"ז תוספת דטהרות רע"ק עידי עידית ס' דאו' רמב"ם ובזה יבחן השומע (על הגליון כתיב: בעיא בוישלח שלמים הם אתנו). ובחסידותו: כבר מורגל בפי ההמון ששתי אלה הן הנה הקצה האחרון והדין עמהם שכ"כ הסמ"ע רס"ט ובשר"ם כ"א, מאוד מאוד צריך הדין ליוהר שלא ליקח שוחד ר"ס ק"ס, ומאוד מאוד צריך ליוהר באיסור רבית, מאוד מאוד צריך להתרחק מהנשים ובר"ס של"ו מאוד מאוד צריך הרופא ליוהר (ורק מה שהתנא קא' מאוד מאוד הוי שפל רוח, והטעם מבואר ברמב"ם). והנה פרישותו מאשתו ידוע, זה שנים רבות מאד תקע אהלה, אך הסוד בילדותו על כי נדר למי נדרו על איזה שנים קבועות, והיא, זכרה אלקי' לטובה, ירדה לטהרה שלא יודע לאיש — וגם הוא לא ידע, ואע"פ שאין להספיד אחר יב"ח מ"מ מותר להזכיר, השבח בפרט להבין חסידותו וכבר מוסכם באספת קהל גאונים שא"א לבוא עד הלום מבלי צלע נכון כזה, והרי היתה יורשת²¹) ה' אלפים עם בתים ומקומות, והכל תם בסוף תקס"א לאחר התונתו (על הגליון כתיב: וכימים מקודם הראה לי האגרת לט...²²) ואמר אם אסיים שאני טרוד בח...²³) יושפע ממון רב אך שזהו גזל בהיתר) ובגליתי הסוד השיב בלי הרגשה שיאמר לר"פ²⁴) והביא ואמר שעתה נתרצה חקר והשיב אף לא דקדוק א' והוא א' שאם יעלה על דעתו לפרנס' נקדים ונעשיר העניים ולא יחדל וכו' (ובמרחשון העבר א' לבתו²⁵) אמרתי שאני אב ביותר ודמיתי למצוא אוצרות והנה כמוה כמוני, והשיבה שהרי עד היום בלא"ה הי' כלה, וחלקך בתוכה) ונאמן רמ"ק²⁶) שכל ימיו בתענית ובבואו רמ"ק מויעץ הפקיד עליו לשוב לביתו²⁷) נ"ש לנישואין טרם יתענה ג' ימים (ובעמדו לפני החולה י' אין לי

אלא לחזור בתשובה ר. פ. ק. ⁽²⁸⁾ —). — ובקבלה מעשית יש כבוד אלקים הסתר דבר. ובפרט שבזה ההמון נחלקים לב' כתות, יש פתי מאמין לכל דבר ויש שאינו מאמין כלל, ואשר ידעתי ידעתי ואין זר אתי. והנה תנן אבות ד' י"ג רש"א ג' כתרין הם כ"ת כ"כ כ"מ וכש"ט עולה על גביהן, ומבואר שהכהונה אין מהכרח לפרשו שמיוחס לזרע אהרן דוקא, אלא כל עובד ה' ואינו עוסק אלא בזה כן יקרא, ובנין אב והוא כהן לא"ע קודם לידת יצחק ואהרן ועוד רבים מוליך כהנים שולל (ואפי' העובד אליילים כן יקרא: כהן מדין) ומלכות המולך על ד' א יוד' מ' ⁽²⁹⁾ והשביתי ההשכמות שהוא כשלון כל ישראל בעה"ז (ולדעתי זה חמור יותר מסת"ד — כי השותה שותה במקרה לתאוה, לא כן המשכים שבקביעות עוברים זמן ק"ש ההולכים לבית הכנסת, כי ההשכמות אינן אסורין בעצמן אלא הסיבה התכליתית שבשעת ק"ש יש ג' כתות, הפחותים — והבינונים שותקים אם אין השונן (אולי השכן) ידבר עמם, והצדיקים או' תלים וח' פרקים ושה"ש ומתנצלי שכבר שמעו ולא ידעתי שהרי וכפתחו עמדם כל העם — נחמי' ח' וסי' קמ"ו. כבר אנכי ידעתי ועכ"פ אין לך חילול ש"ש גדול מזה. הקורא אינו קורא ואין שומע כל עיקר. והברכות ממש לבטלה ואין כאן מי שברך (ואין בקשתי להשבית השכמות וזלתי, אלא חפצי להתפלל בבהכ"נ ובתנאי שהש"ץ והשמש יהיו עם העשרה ולא יתפללו שנית, וכן ה' תמיד חוץ מג' ימי נוראים) אשר כל גדולי ישראל לא זכו לכן. ומזה יבואר כ"ת כ"כ כ"מ — ומה זה כש"ט ??? ולענ"ד שבאבות ג' י"ב רחב"ד או' כל שרוח הבריות נוחה וכו' ורבו הפירושים כי ק' טובא יש רוח המקום נוחה הימנו וישנאהו הבריות שמוכיחן וכן הלץ יליץ ורוח הבריות נוחה הימנו ומשנה למעלה. ויש דרך חדש כי אדם אתם וכו' אבל הבריות גם אר"ה בכלל כדאמרינן ובריות בו יפקדו (והנה במדרש שמואל דלא קאי כל הבריות כי הולכין אחר הרוב כמו ורצוי לרוב אחיה וכו' אברכה מברכך וכו') וקא' התנא שזה אבן בוחן אם מכובד גם בעיני אר"ה אז זהו ראוי ברורה. משא"כ במושנא מישראל ומאור"ה וזהו וכתר ש"ט עולה על גביהן. והנה שמעתי בפטירת הרב הגדול רא"ז ⁽³⁰⁾ ושלח הגו' ד' קאמפ. ללוחות, אך כבר אמרתי וזאת הברכה וכו' לפני מותו (על הגליון כתיב: להמפרשים דרכים רבים ואמר זה לפני מותו, שאין לו שחר ומאי מ"ל, ונלע"ד שהרי כאן כינה התורה את משה איש האלקי וק' טובא שהרי מצינו בנביאים ראשונים המכונים בשם איש האלקי ומשה וכו' הוא כמוהם יחשב וכן תמה ברד"ק בפסוק במעשה אליהו הנביא וילך בכח האכילה ההיא מ' יום שא"כ מאי רבותא דמשה שהתפאר לחם לא אכלתי וכו' יעיי"ש ברד"ק ולע"ד שהרי מבואר שמשבחין האדם אחר מותו ויכבדוהו ביתר שאת ועוד יותר מבחייו וזהו מעשה בכל יום ולכן השמות הנמצאים בנביאים אחרי מותם אין זה הכבוד היותר מתפלא בעין הקורא וכן מ"ש הכתוב ס' תלים תפלה למשה איש האלקי אחרי מותו אבל כן הקב"ה אומר ומשה כתב את הדברים היוצאים מפ"י הקב"ה שיכתוב על עצמו שם איש האלקי לפני מותו ודר"ק. אך בחייו מי זכה לכך. — ומעולם לא הטריחוהו הגו' ב"ב ⁽³¹⁾ (אלא פעם אחת) אם לא בכתיבה, שלחו ⁽³²⁾ קאמ"י (נאכטצעטל בוועזן), וכבר הודיע הב"ד הגדול אן ל"ר ⁽³³⁾ וב"ב שירצה לשלוח ק"ה ושענקע הגיע והודיע — לכן אמרתי רוח אפינו וכו' ואיש כזה

בפרץ עמד לכל צרה שלא תבוא על ישראל, וע"ז אומר הצבי ישראל על כמותיך חלל (שמואל ב' א' י"ט) ורד"ק פ"ה הקריאה וצ"ל הצבי צבי ישראל ופ"י עוד בשם (תרגום) יונתן אתעדדתון (ישראל) כמו הנציב — ואני אומר שפירושו המתן מן הנציב לי שם ויבואר על כמותיך רבות ולא במתך יחידה, ואמר על מן על אלא שניסמך ונפתך, והחלל מי הוא? הוא האיש שהי' על של ב' במות, דהיינו נשגב על שדי ישראל ועל שדי או"ה ולכן קא' אם אין בלבבך ההרגשה, גם אין ברוחך השתכלות, דריבער וועג געהק, כאן המתן, הצבי ישראל, כי על כמותיך חלל ודו"ק. ולכן מסיים איך נפלו גבורים וב' נפילות היו, וידעתי רבות כי לא אלמן ישראל וכבדידושין ע"ב (כתיב על הגליון: וזרח השמש ובא השמש, כשמת ר"ע נולד רבי וכו' וכו' עד ר' אשי) עד שלא כבתה שמשו של עלי וזרח שמשו של שמואל. אך אני ידעתי אף שלא שמעתי בחקירותי שמטעם ספיקות העדר ל"ר³⁴) הניח פ"ב, וכן הי' ראשית דברי פר...³⁵). ואם גם לו יהי' כן מי יתן ונזכה לכל הנ"ל וזהו בינתו כנ"ל (כתוב על הגליון: לא אמרתי). או י"א הצבי ישראל שבמשלי י"ג ב' לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם (תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות) ובמדרש אלה פקודי המשכן העדות, א"ל הקב"ה למשה משכן זה אני עתיד למשכנו ב' פעמים בשביל עוונותיהן של ישראל, והיינו דכתיב המשכן משכן, א"ל משה תינח בזמן שבהמ"ק קיים, בזמן שאין בהמ"ק קיים מה אתה עושה, א"ל אני לוקח צדיק א' מביניהם ומתכפרים, והנה ב"ק ח' אמר עולא ד"ת בעל חוב בזיבורות שנא' בחוץ תע' מוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוס החוצה, מה דרכו של אדם להור' ציא לחוץ פחות שבכלים, וזה שבכ"י רב יוסף כדשמע דרשא דר' יונתן כי תצא אש — וקא' כולי האי נמי לאין דומין שנחשבין לזיבורית, והתירוץ מובן ממילא שהרי זהו תלוי בדעת לזה (החוטאים ומשלמין הזיבורית בעיניהם) ובעיניו, אבל באמת עידיית המה וזהו דדייק קרא בז' לדבר, הלויים האלה הבונים במלאכי אלקים וזהו בימי שפוט, יחבל לו יתמשכן בעבורם לכן וירא מצוה הוא ישולם, שהוא בעצמו התשלומין, אך זהו רק באותן צדיקים וחסידיו הדור — המושנאים בעיני ההמון, אבל צדיק כמותו החשוב בעיני כל הבריות ואי אפשר לקראו בשום אופן שבעולם שם זיבורית ע"ז תמה ותמה המקונן הצבי ישראל על כמותיך חלל, איך נפלו גבורים וכו' נשתנה ד"ת ח"ו שיקח הב"ח עידי עידיית (כתיב על הגליון לא אמרתי) וכתיב על הגליון: אך בעו"ה כעת יש לנו לקונן בתמי' יותר גדולה שהרי חז"ל בינונית לב"ח ועידיית למזיק וכעת הזאת כל המונים נלקחו מהם בעו"ה) או י"א איך נפלו גיבורים שבשבת נ"ה א' אמר הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים ת' של דיו שלא ישלוט בהן מ"ה ועל מצחן של רשעים ת' של דם כדי שישלוט בהן מ"ה, אמרה מה"ה לפני הקב"ה מה נשתנו אלו מאלו הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לפני רבש"ע הי' בידם למחות ולא מיחו א"ל גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם, אמרה לפני רבש"ע אם לפניך גלוי, להם מי גלוי וכ' ויחלו באנשים הזקנים וכו' והכלל הצדיקים גמורים שאינן מוחין נתפסין, גם החשובין ומדמין בעיניהם שאינן חשובין, אבל בנידון דידן חשובין וידועין שחשובין ומיחו בכח גדול ונורא וע"ז יקונן המקונן איך נפלו גבורים, ומאי עריבות שייך בזה, אל

תגידו בנת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה
בנות הערלים וכבר כתבו הרד"ק וכל המפרש' שאין לפרש הפסוק כפשוטו וכו'.
אלא שהמקונן מקונן וי"ל דבאבות ד' שמואל הקטן א' משלי כ"ד י"ז בנפול אויבך
אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ד' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו. והענין
דכתיב וכשלו איש באחיו איש בגין אחיו מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה. והנה
השונא ישמח בנפילת שונאו ומא' אין הקב"ה ותרן. וחובו גבהי ישרי דרכיו. וכן
ראוי והגון. וזה ודאי דבר זה. והשומע יצחק לו. אך אם הוא מפורסם לרשע כמעט
שיצחק את צעקותיו אלה בחוצות. אך אף אתה אמור לו באזניה. שלא כן דרך תורה.
ודרך איש ישר בעיניו ומי יודע אם צדיק אתה וכולי האי. ואולי נתפס בעוונך
בתורת ערבות. ודרך כעס השיב אין אני צריך לערב ובפרט לערב כזה. והנה שתיים
רעות יעשה זה בעצמו. א' הודעות ב"ד כק' עדים דמי וסילק א"ע מן הערבות ולא
ימצא תו שום ערב. ב' שבאמת עדיין ערב הוא לאחרים כדין לכן העצה הטובה
שבנפול אויבך אל תשמח ואפי' בכשלו ג"כ אפ"ה אל יגל לבך והטעם פן ה' יפשפש
ויחקור דרכיך ומעשיך כלל ופרט ורע בעיניו והשיב מעליו אפו וזהו בישראל
משא"כ באו"ה שאין סומכין על הערבות שלנו גם אינן ערבין הן. המה ישמחו ויגילו
ויעלוזו באין פחד ודו"ק. ואל יעלה על דעתכם שאיזו טובה תסתעף ע"י שמחתם
ועליזותם. לא כן וכאמור גם כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת
יעלם ה' עליך והי' כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם וכו' ובש"ס ובמדרש זהו
מיתת צדיקים. והנה זה קשה מאד אנה רמזה. גם קשה סיפא דקרא כבש"ס מגילה
י'. והנה בסוטה ל"א א' מאי דכתיב בכל צרה לא צר והכתיב עמו אנכי בצרה. אלא
משמע הכי ומשמע הכי. ועדיין קשה למה כתיב לא. והענין שידוע פנו מקום הילולא
דרשב"י ומי יכול לצייר השמחה שלמעלה ונשמות הקדושות מקבלים פנים ובפרט
רעים אהובים שלום עליך ר"י⁸⁶). שרפים ואופנים ורה"ק וקב"ה וכו'. והשמחה זו
מן הנעדר שתעדר. הגע בעצמך איש ששלח בנו לארץ אחרת. ויבוא מקושט. וכן
בבוא הצדיק — וי"א הקב"ה למדה"ד ראה בני וכו' וזהו אחת מהצרות של שונאי
ישראל. שלמטה בכי רבה ועצומה ולמעלה שחוק גדול. וזהו לבדו בצרתם לא צר.
והיינו דקא' אשר "לא" כתיב וכו' זהו מיתת צדיקים. שבזה שייך כן ישיש ודו"ק.
ומ...⁸⁷) יצא מאתנו ללכת לאור באור פני מלך חיים בלבוש מלכות המוליכהו
מלך עולם להשביע בצחצחות נפש קדושתו הודו והדרו. תפארתו וגאווה. עוזו וחיותו
ובמותו לא נפרדו מאתנו. הן בעודנו חי עמנו שמש ומגן היית לנו. ומהודך אצלת
על כל החוסים בך. אף כי אחרי מותך לפה ולמליץ. תהי' לנו. ברצונך תרים קרננו
ובזרוע עוזך תפזר ענני חטאותינו המבדילים בינינו לבין אבינו שבשמים. ובכן
יהי' רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו שתשמע קול שועת צדיקך מצדיקך.
הטה אלקינו אונך ושמע תחנוני מליצותינו ברחמים ותטיב לנו הכתיבה והחתימה.
ובחיינו ובחייכון ובחיי דכל בית ישראל תהפוך אבלינו לששון ותוגותינו לשמחה
ושלח ארוכה לארוכת גלותנו וכו' ותצמיח קרן ישועת ביאת הגואל ב"ב אוכ"י ר"י. —
מתוך הדרשה הוברר לנו כי המחבר הספדן הזה הי' הג"ר שמעון צבי הירש
מארקברייטר. תלמידו וחתנו של הרמ"ב. ונאמנים לנו כל דבריו שאמרם ביזם

השנה הראשון לפטירת הגאון מנ"ש במעמד אנשי קהלת נ"ש ומנהיגיה. — אחרי קריאת ההספד ימצא בודאי הקורא שכמה מקומות נשארו סתומים היות והמחבר כתב את דברי ההספד לעצמו, ולא לזולתו, ורק הוא ידע מה הם ראשי תיבות שלה ואנחנו נקיים, כי חקרנו ודרשנו ולא מצאנו פירוש להם. —

ולהערכת ערכו של ההספד הזה אין צורך בריבוי דברים, כי כל חכם ונבון ישפוט בצדק על גודל חשיבותו וגם על גובה כשרונותיו של מחברו לדרוש ברבים, אך בשבילנו היום חשובים מאוד כמה פרטים שהביא מחיי הרמ"ב, והם:

(א) שר' גומפל פרוסטיץ שאל את הרבי ר' שמעלקא אם להשתדך עם הבחור ר' מרדכי בנעט, והוא אמר לו זכה במקדך כי אור גדול יהיה.

(ב) שבשנת ה'ט"ו לחייו כשנסע מאיטלינגן לפיורדא היה לו כבר ידיעה עמוקה בס' הזוהר והפתיע זקן מקובל שהראה לו מקום קשה בזוהר ומרדכי הצעיר לימים ועוד כמעט ילד, נתן לו פירוש מתאים ונכון.

(ג) שהרמ"ב בהיותו חתנו של הגביר ר' גומפל פרוסטיץ ואשתו היתה בת יחידה ירש הרבה כסף ונכסים וכולם הקדיש לעניים ותלמידים אביונים עד שבזמן קצר נאלץ לצמצם אפילו כלכלת ביתו.

(ד) שהרמ"ב נבחר למלא מקום הגאון נודע ביהודה הנפטר בשנת תקנ"ג כרב ראשי דק"ק פראג ודחה את ההצעה הזאת מאותו הטעם שדחה אח"כ בשנת תקס"ב את הרבנות של פרעשבורג וגם את הרבנות של קראקא, מפני שהיו רק רבנות עיר ולא גם של המדינה, ונהג כך על פי הדין מעלין בקודש ולא מורידין! —

(ה) הכיבודים שחילקו לו להרמ"ב מנהלי המשטרה בווינא כאשר בא לשם ולא הטריחוהו להתיצב לפנייהם לקבל הרשאה לשהות בבירה, וכל אלה חדשים הם לנו, כי לא נמצאים רשומים בשום מקום או ספר אחר.

(א) ס' תולדות עמוד 36: — כל זה לפי ס' יכבד אב. — (ב) שנכד הרמ"ב היה רב בהעלישו לא נודע ממקום אחר ויש להצטער שלא מסר לנו את שמו של הרב הזה. — (ג) בס' תולדות עמוד 34 וז"ל: בשנת תקס"ב שלחו אליו אנשי ק"ק פ"ב אנשים חשובים וידועים עם אגרת הרבנות, דרשו את שלומו ובקשו ממנו לשום את משכנו בתוכם להיות להם רב ומורה עדתם, ומלבד הספקת קביעת די והותר רצו להרבות לו מתן רב במנחה ההולכת לפניו בסך איזה אלפים זהובים, בבטחון שיהיה גם רב במחוז אחד במדינת הגר ברשיון הקיסר, ואמנם קהלתנו ק"ק נ"ש התחננו אליו לבל יפרד מהם והוסיפו לו סך מסויים לכל שבוע ושבוע ושמע לקולם וכו'. איזה שנים אחר זה נתנו מנהיגי העדה דק"ק קראקא עיניהם בו, שחרו פניו ובקשוהו לנשיא אלקים בתוכם. גם בפעם הזאת נכמרו גחמיו לקול מתחננים אליו לבלתי לילך אחרי הבוחרים בו וכו'. — (ד) הרבה מהוספות אלה לא הבאתי, בפרט במקומות שהדברים מובנים לכל מי שקרא בספרי זה את הפרקים הקודמים עד כאן. — (ה) בהוספה הראשונה אומר הרב פלעש: עיין מה שכתבתי בידישען פאלקסקאלענדער דף ס"ו ס"ט משנת תרפ"ג, שם העתקתי מכתב מר' צבי הירש טעלטש מנ"ש אל זקני הגאון ר' יוזפא פלעש אבד"ק וועספריס במדינת הגר מיום ב' תענית אסתר שנת תק"ץ, יום אחד אחר קבורת איש אלקים בנ"ש. — (ו) צ"ל מרדכי. — (ז) צ"ל ה' אלפים וד' מאות ראשי אבות, בונים היו העם במעלה הרין למשפחותיהם; בימי המלכה מאריה טיריזה היו 5106 והקיסר יאזעף השני התחסד ונתן ל-5400 רשיון לבנות בתים הנקראים פמילאגטן. — (ח) ידיו קיסר פראנץ. — (ט) תרגום של מר דרור בשמות ל' כ"ג. — (י) צ"ל אדוני מורי. — (יא) כנזכר למעלה בפרק בנים וחתני הרמ"ב היה הוא אחד מג' התניו. — (יב) מו"מיונא. — (יג) ויען על נהר דאגוי יש גשר ושם היה בילדותו. — (יד) פרלאהרען. — (טו) צ"ל מחוסרים. — (טז) לפי

פרק עשרים ואחד

משפחות בנעט וקרובי הרמ"ב שלא מצאצאיו
להרב ר' אברהם אבריל בנעט בניקלשבורג, אבי פראדל אמו של הרמ"ב,
היה גם בן בשם יוחנן. ר' יוחנן בנעט זה היה רב גדול מפורסם באויבן ישן ואליו
ערוכה התשובה י"ב בנודע ביהודה תנינא חלק חו"מ המתחילה בשלום וישע רב,
להאי צורב, העוסק בחוקי חורב, ה"ה האלוף התורני המופלג מוה"ר יוחנן נ"י חד
מדייני ק"ק או"י. וכיון שהגאון ר' יחזקאל לנדא מפראג כך משבח, היה בודאי איש
גדול ומפורסם בתורתו⁽¹⁾. לו היה בן בשם ר' יעקב בנעט שמילא מקום אביו אחריו
בתור דיין מצוין בבית דינו של הגאון מהר"ם מיניץ שם. להגאון ר' יעקב בנעט
באו"י היו ארבעה בנים, ואלה הם: הג"ר מרדכי בנעט הבכור, משנהו הג"ר יחזקאל
בנעט, השלישי הג"ר יוסף יוחנן, והרביעי הרב אבה⁽²⁾. ר' מרדכי⁽³⁾ נעשה ראב"ד
ור"מ בק"ק שטאמפף ור' יחזקאל נבחר לראב"ד ור"מ בעיר גייטרא ושוניהם האריכו
ימים. והגאון מו"ה יוסף יוחנן שהיה רב דק"ק קאלוב⁽⁴⁾ לא האריך ימים ברבנותו
רק שנה אחת ועל הרב אבה לא נודע מה פעל ואם ובאיזה מקום שימש ברבנות. —
להגאון ר' (משה) מרדכי משטאמפף שנפטר בשנת תר"י (1850) היו עשרה בנים
ובת אחת. שמות הבנים הם: (1) הבכור אברהם, (2) יוחנן, (3) משה, (4) יחיאל, (5) ליב,
(6) שלמה, (7) שמואל, (8) יוסף, (9) יעקב, (10) אלי, ושם הבת לאה. הבנים האלה היו
כלם ת"ח גדולים, כי אביהם גדלם וחסדם לתורה ויראה, אך כמה מהם שלחו ידם
במסחר או במשק חקלאי ויען כי לא שימשו ברבנות לא נרשמו בספרי תולדות
הרבנים מזמן ההוא. בעיר שטאמפף התישבו הרב ר' משה ר' ליב ומו"ה שלמה
ונולדו להם שם בנים ובנות. מהרב ר' משה נודע כי אחר חתונתו ישב בשטאמפף
עה"ת ועל העבודה כמה שנים ונעשה דיין ומו"צ לעדת מאלאצקא שהיתה עומדת
תחת דגל אביו ושם הלך לעולמו. הוא האיש שכנו מזכהו ה"ה הרב הגאון מוה"ר
גרשון וואלף בנעט שהיה חתן הגאון הגדול ר' שלמה נצפריד וצ"ל והיה ממלא מקום
חמיו להיות ראב"ד בק"ק אונגוואר ונפטר שנת תרס"ט. הוא היה אבי הג"ר יחזקאל
בנעט אב"ד בס' ווארהאל, חתן הגאון מו"ה אברהם יצחק גליק, שנפטר ג"כ בשנת
תרס"ט. הוא נקרא יחזקאל על שם דודו וקנו הג"ר יחזקאל בנעט מנייטרא ונתן נפשי
בשנת תרע"ג. — שני בני הג"ר מרדכי שדרו בשטאמפף באו אחר ימים בועד דשם
בין ראשי העדה והם ר' ליב ור' שלמה. את בתו לאה נתן הג"ר מרדכי לאשה להרה"ג
מו"ה יעקב הירש ניימאן שבסוף ימיו עלה עם אשתו לאה לעה"ק ירושלים ושם
נפטר בשנת תר"ב⁽⁵⁾.

מיוצאי חלציו של הג"ר יוסף יוחנן בהג"ר יעקב מאוי בן הג"ר אברהם אבריל מנ"ש הם בני משפחת לייטנר, ועל ענין זה יש מסורה מוסמכת. לפי המסורה הזאת היה איש תורני בשם ר' יואל לייפנר (הפ' דגושה) מגזע המהרש"ל שהתייחס על בית דוד המלך כנודע מן האגרת היוחסין שלו. ר' יואל לייפנר זה עזב את עיר מושבו פודגורז' — קראקא בגאליציה ובא למטרסדארף, נתקבל לדיין בקהלה ושימש במשרה קדושה זו יותר משלשים שנה ונפטר בשנת תקע"ו-1816. לו היה בן בשם ר' יוסף לייטנר (ט' במקום פ') אשר נפטר בשנת ת"ר-1840 ואשר מצבתו העומדת בבית הקברות הישן ברחוב וואהרינג בווינה אומרת בפירוש שהוא היה בן רבי יואל לייפנר דיין במטרסדורף. אחד מבניו של ר' יוסף חיים היה ר' אשר יהושע לייטנר שנקרא גם ר' אשר פלק לייטנר. הוא נולד בווינה ונפטר ח' שבט תרע"ח-1918 במטרסדורף מקום שם ניהל את הקהילה הגדולה משך שלשים שנה ובהשפעתו נבחר ממטרסדורף הגאון ר' שמעון סופר לראב"ד בקראקא. אשתו בזיווג ראשון היתה פרומעט (פאני) לבית שייבר והיא ילדה לו בווינה ארבעה בנים וארבע בנות וכדי לתת להם חינוך מסורתי העבירו ההורים את מושבם לק"ק מט"ד. אחד מארבעת בנים אלה בשם אדולף בחר לו לאשה את פאני בינעטער מעיר באטורקסי בהונגריה⁹). השם העברי של אדולף היה אברהם אליעזר ושם אשתו פאני היה פעגעלע. הוא נולד בווינה תרי"ט-1859 ומת שם ט' טבת תרפ"ב-1922 ונקבר במט"ד. והיא נולדה בבאטורקסי ומתה בווינה כ"ג כסלו תרצ"ה-1935 ונקברה ג"כ במט"ד. לר' אברהם אליעזר לייטנר ואשתו פעגעלע לבית בינעטער נולדו חמשה בנים: משה תודרוס, יום טוב, יוחנן, גרשון וואלף, יוסף אברהם, ושש בנות¹⁰). מאלה מתו בקטנם יוסף אברהם ובת אחת. כקרבן הנאצים ימ"ש מתה בתם רויזא שהיתה אשת ר' יוחנן בינעטער בבאטורקסי. ר' יוחנן בינעטער זה חי מאה וחמש שנים והיה לו בן בשם יוסף אברהם בינעטער ונקרא גם יוסף אבר (קיצור מאברהם) שהיה עשיר גדול בשדות במחוז באטורקסי והשאר אחרי ארבעה בנים: מנחם, יחזקאל, מיכאל, פיליפ ושתי בנות: חוה ופעגעלע. מבניו של ר' אברהם אליעזר לייטנר באו להשתקע בארץ ישראל: יום טוב לייטנר הנפטר ז' טבת תרצ"ט-1939 ונקבר בתל-אביב, ויבדלו לחיים בנו הבכור ר' משה תודרוס לייטנר ור' יוחנן לייטנר¹¹). הגרים כאן בת"א עם משפחותיהם ואולם גרשון וואלף נשאר בהונגריה וכעת הוא מנהל את המסחר שירשו מאביהם. גם משפחת הרצל התקשרה כנראה עם משפחת בינעטער ההונגרית. מיסדו של הסניף הזה היה הגאון ר' מנחם בנעט דיין ומו"צ בק"ק פאקש בזמן הח"ס¹²) ונפטר שם לפני שמונים שנה לערך. בן מי היה לא נודע משום ספר ואין מי מיוצאי פאקש שנמצאים כאן יודע להשיב על השאלה הזאת, וגם מקהלת פאקש לא נענו להודיענו ע"ז. אך בכל זאת אפשר לקבוע שגם הוא היה בן הג"ר יוחנן בנעט מאוי. אחי פראדל אם ההמ"ב. — שהיה הג"ר מנחם שאר בשרו ותלמידו של הרמ"ב. ע"ז יש מסורה נאמנה המספרת, כי כאשר בא הבחור מנחם בנעט ללמוד בנ"ש הצניגו הרמ"ב לפניו הרבנות פייגל, במלים אלה: הן באו בן הדוד ללמוד בישיבתנו ויהיה כל מחסורו עלינו¹³). —

בתו של הג"ר מנחם בנעט מפאקש בשם מרים בלימעלע בינעט (!) נישאת לר' נפתלי צבי הרצל מפאקש. בנו של הג"ר מנחם בנעט היה ר' אברהם אבא בינעט (!) שנשא לאשה את בת דודו שעהנע בינעט מטולמאש. לר' נפתלי צבי הרצל ואשתו מרים בלימעלע לבית בינעט היה בן בשם ר' יהושע הרצל בפאקש והוא נשא לאשה את בת דודו ר' אברהם אבא בינעט מטולמאש בשם מרים בינעט. בנם של ר' יהושע הרצל ואשתו מרים לבית בינעט היה הדרשן המפורסם ר' אברהם אבא הרצל אשר בשנת תר"נ נבחר לרב דש"ס חברה בפרעסבורג וחיבר ס' שפתי חכמים על מסכתות ברכות ור"ה ואח"כ גם על מס' מגילה. מיוצאי חלציו הם בתו הגברת הישישה מרת שעהנע רות לבית הרצל בת"א ואחיה הצעיר ממנה הרב הלל הרצל בירושלים, ומסביב להם כמה משפחות חשובות כמו זו של ר' משה גולד-שטיין גבאי בבית הכנסת הגדול בת"א ובמקומות אחרים בארצנו.

באופן דומה ו"א ע"י חיתון בין משפחת הרצל ומשפחת בינעט בזמנים קדומים היה גם בנימין זאב הרצל, אשר קנה לו שם עולם כמיסדו של הציוניזם. בין להגאון ר' יוחנן בנעט מאו"י מספרים על ר' אברהם אבא הרצל מפ"ב כשנסע לאמריקה לאסוף כסף לבנין בשביל הת"ת בפ"ב שאל אותו רב חרדי שם אם הוא קרובו של תיאודור הרצל והשיב לו בשפה רפה, ויאמר לו הרב ההוא אין סיבה למע"כ להעלים את הקורבה הזאת, כי מי יודע אם הרצל לא יושב כעת בגן עדן ביחד עם עזרא הסופר. ואחר שחזר לפ"ב סיפר לבני ביתו מזה ומאז היה מתפאר בקרובו הנפטר ד"ר בנימין זאב תיאודור הרצל (1).

אחד מבניו של הג"ר יחזקאל בנעט מנייטרא היה הרב ר' ירחמיאל הוב בנעט אבד"ק מיקלאש, תלמיד הח"ס הנפטר שם בשנת תרל"א. לו היו שני בנים: ד"ר הרמן בנעט, רב בקהלת גאבלונץ בביהם, שנפטר בשנת תרפ"ה והרב ד"ר יחזקאל אדוארד בנעט שהיה מורה לתלמד בבית ספר גבוה למדע היהדות בברלין וקיבל ממניסטריון הפרוסי בשנת תרע"ט את התואר פרופסור. הוא מת בשנת תר"ץ והניח אחריו שלשה בנים ד"ר משה אריה בנעט, כעת רב בלונדון, ד"ר דוד צבי בנעט, פרופסור לפילוסופיה העתיקה של עמי ערב באוניברסיטת ירושלים, והרופא ד"ר ירחמיאל דב (ברטהולד) בנעט בת"א אשר שינה את שמו בנעט ל"בן-עט" (2).

סניף אחר ממשפחת בינעט זו מהונגריה נוסד ע"י ר' יוחנן בינעטר בקאלוב, אשר היה למדן גדול ועפ"י מקצועו סוחר עורות. הוא הגיע לגבורות ונפטר בשנת תר"ך-1860. בנו היה ר' יהושע בינעטר, אשר למד עשר שנים אצל דודו הגאון יחזקאל בנעט בנייטרא, סוחר גם הוא. שנפטר כבן תשעים ושתים בשנת תרנ"ח-1898. בנו של ר' יהושע בר' יוחנן היה דוד בינעטר בעיר דיאנדיאש שהגיע רק לשנת ה'76 לחייו ונפטר תרע"ח-1919. הוא היה סוחר כאביו ואביו. בנו של ר' דוד הרב ד"ר יצחק בינעטר בתל אביב אשר למד בבחרותו בישיבת ווייצען של הג"ר ישעיה זילברשטיין והיה אח"כ דיין בברעסלא וכשבא לכאן ותלמודו בידו הנהו יושב ולומד שיעורים עם בעלי בתים בעוד שלעצמו חוזר כעת על הש"ס בשלישית. יובל השבעים היה לו בשנת תש"ה-1945. ה' יאריך ימיו. על השאלה מי היה אביו של ר' יוחנן בינעטר מקאלוב ענה הרב ד"ר יצחק בינעטר "איני יודע". אך יכולים לעמוד

גם על דבר זה מתוך סברה ישרה. כיון שהג"ר יחזקאל בנעט מנייטרא היה דודו של ר' יהושע בינעטר, היה בודאי אבי ר' יהושע אחיו של הג"ר יחזקאל ובנו השלישי של הג"ר יעקב בנעט מאו"י — וא"כ סדר הדורות בסניף זה כך הוא:

הג"ר אברהם אבריל בנעט מנ"ש
בנו הג"ר יוחנן בנעט מאויבן ישן
הג"ר יעקב בנעט מאויבן ישן
ר' יוחנן בינעטר סוחר עורות
ר' יהושע בינעטר
ר' דוד בינעטר
הרב ד"ר יצחק בינעטר לאו"ט

עוד יש כמה אנשים בעלי משפחה במדינת ישראל מגזע הגאון ר' יוחנן בנעט מאו"י, אבל לא יודעים ברורות על אופן יחוסם זה, כי אבותם לא התענינו בכך ולא מסרו לבניהם שום דבר. כן גר בת"א ר' יוסף בינעט שרק יודע כי אביו היה ר' מאיר בנעט מו"צ בקהלת סוטשאן בהונגריה תלמיד הכ"ס ואבי אביו ר' זאב בנעט — ולא יותר.

אחרי כתבי כל אלה מצאתי עוד נצר משרשי הרמ"ב מנ"ש בארצנו הוא הרב האדמו"ר מהור"ר יוסף דוד קאליש שליט"א בבני ברק אשר אמר לי שאמו היתה נינת הרמ"ב מנ"ש⁽¹⁾ לבית בנעט. — ועוד אחד ת"ח ונדב לב מצאתי כאן בת"א ושמו ר' יחיאל בענעדיקט נ"י ואמר לי שהוא גין להגאון מנחם בנעט מפאקש ש"ב ותלמידו של הרמ"ב.

(1) בשם הגדולים מארץ הגר אות 101 סי' נ"ש מביאנו אך כנראה לא ידע המחבר שהי' בנו של הג"ר אברהם אבריל מנ"ש ונעלם ממנו גם ששמו המשפחתי הי' בנעט. — (2) אבר הוא קיצור מאבריל ובל"ס הי' שמו המלא אברהם אבריל ונקרא כן על שם אביו זקנו מנ"ש. — (3) הוא הי' בעת זקנתו חולה מסוכן והוסיפו לו את השם משה ע"י הגורל עם החומש אעסי ששם בנו בכורו הי' משה והקדימו משה למרדכי (לפי ס' קורות בתינו עמוד ק"ח). — (4) ר' יוסף יוחנן בנעט למד אצל אביו ואח"כ הי' תלמיד מובהק להגאון הקדוש מריה יצחק אייזיק טויב בקאלוב והוא עטרו בכתר הרבנות וכאשר נפטר רבו ו' אדר תקפ"א בחרוהו למלא מקומו ונפטר גם הוא ח' כסליו תקפ"ב, ואחרי נתקבל הגאון הצדיק ר' ישעי' בנעט בן הרמ"ב מנ"ש (שם עמוד ק"ג) כאשר דברנו עליו למעלה בפרק הרמ"ב ובניו. — (5) שם עמוד ק"א והלאה. — (6) הצעירה שבבנות בשם לוי' נישאת לר' אברהם ווייס שהי' רב דק"ק טאפולטשאן גדולה בסלובק' ושניהם נהרגו באושוויץ הי"ד. — (7) הדחיפה הראשונה לחבר ספר הנזכר ניתנה לי מר' יוחנן לייטנר זה וממנו קבלתי רשימה שאיפשרה לי לכתוב מסיקא זו ואביע לו בזה את תודתי. — (8) הוא הובא בשה"ג מארץ הגר אות מ' סי' מ"א שהי' גדול בתורה ומוכירו הח"ס בשו"ת לח' אבה"ע ח"א סי' צ"א. — (9) כן סיפרה להכותב הישישה מרת שעהנע רות בת ר' אברהם אבא הרצל ז"ל, ואם הי' בן דוד דוד זה הי' שמו בנעט אי אפשר באופן אחר, אלא שהי' בן ר' יוחנן אחי אמו של הרמ"ב ו' עפי"ז נמצא כי לר' יוחנן מאו"י הי' חוץ מר' יעקב בנעט עוד בן בשם מנחם, וזה חדש! — (10) ג"ז מהגברת שעהנע רות. — (11) גם זה מסרה להכותב מרת שעהנע רות הנ"ל ששמעה זאת לא פעם מפ' אבי' ר' אבא הרצל ז"ל. — (12) את זה האחרון שאלתי מדוע חלק את שמו בנעט לשתי תיבות והשיב לי כי מפני שלא ידוע פירושה של המלה בנעט בחר לו ב"בן עט" שיש בו משמעות קצת והיא בעל עט, כלומר איש היודע לכתוב או סופר, ואחרי שהודה כי אחיו בירושלים אינו מרוצה משינוי שם זה אמרתי לו עכ"פ אתה הראשון שפרקת את השם המסורתי וכ"כ אתה היחידי בשם החדש בעל שתי מלים ואולי תחזור כך כאשר תראה בספרי פרק מיוחד לענין זה ותכיר משם את טעמו הטוב של השם בנעט. — (13) למעלה בפרק הסיפורים סימן כ"ז הבאתי דבר חשוב בשם הדמו"ר הזה. —

פרק עשרים ושנים

סיכום וסיום

א

ה ס י כ ו ם

לא לשוא היתה העבודה כי בכל פרק ופרק נתחדשו חידושים ונתבררו דברים חשובים מתולדות הרמ"ב שהיו עטופי אופל ואגב נתפרשו ענינים שונים מדברי ימיהם של כמה מגדולי הרבנים ואישים רבי פעלים בתוככי עדת ישורון מזמן הרמ"ב והתקופות שלפניו ואחריו. כבר בפרק ב' באו הגהות חותכות בתיאור חיי הרמ"ב שהיה שגור עד הנה על אף שגיאותיו ושיבושיו. ביתר שאת הובאר באר היטב מקור השם "בנעט" שהיה משך מאה וחמשים שנה כאבן שאין לה הופכים. וכתוצאה מזה נכתב בפרק ד' ספר היוחסין השלם של הגאון הרמ"ב אשר נקרא "מנורת מרדכי" על שם שבעה הנרות שבו. בניו וחתניו ותלמידיו הגדולים קיבלו דמות ראויה כל אחד לפי מעשיו ופעליו. כן נפתחו המעיינות בנוגע לגורל הספרים שחיבר הגאון, ונסדרו הסכמותיו המרובות שנתן למחברים ומוליכים. כי גם מתוך ההסכמות ההן בוקע ועולה אור המאיר על רוחב בינתו וגודל צדקתו. התנהגותו בקדושה וחסידות מימי עלומיו עד זיקנתו ושיבתו וכן אופן לימודו בעיון עמוק והגות לבו תבונות עד אין חקר נפתרו עד כמה שאפשר. למלחמת מצוה שנלחם במחבלי כרמים מכת קושרי קשר להרוס עקרי הדת הוקדש מאמר מיוחד בו נגלה כי קשתו היתה דרוכה למאורת הצפעוני בכל מקום שהוא ושהיתה מצודתו פרושה בבירות כל מדינות הקיסרות האוסטרית. בשני פרקים סולקו התנגדויות החס וגאוני לבוב כדי לקיים דברי מרדכי ולהראות שלא ירדו לסוף דעתו. בפרק אחר עמד לפנינו הגאון על הבמה כדברן מופלא כשקולו הולך וחזק והשכינה מדברת מתוך גרונו ובדרשותיו משלב רעיונות מחודדין בשמעתא ואגדתא כעין אופן בתוך האופן, כולם מגודשים חן ותוכן, והובאו שם גם דברי תורה נפרדים מפי קדשו מטעמי מגדים אשר מפנינים נחמדים. בפרק הי"ז צורפו סיפורים מספירים יקרים לשמח בהם ישרים המתענגים על אלה הדברים. בפרק הי"ח נתפרסמה ידיעה חדשה על יחסי הגאון לקיסר פראנץ שהיה טוב ליהודים גלל הטובה שעשה לו הרמ"ב. בפרק הי"ט נתוספה עוד פרשה חדשה וביאור בצדה מתוך דיון על הגזירה לנדנוד עצמות הצדיק ממרחק רב עד עיר ג"ש. בפרק הכ' על ההספדים ובפרק הכ"א על קרובי הרמ"ב שלא מצאצאיו הורק שוב שפע חדשות שלא נודעו מקודם. ועל כל אלה ניתנו בשולי העמודים ברובו של הספר הארות והערות שהן פרפראות למדע התולדות וחקר המשפחות. דבר אשר בזמננו אחר חורבן הקהלות בגולה יש לו חשיבות גדולה. —

ובזה נשלם הספר כולו תמים, אשר לו הקדשנו לילות כימים, ותהלה לאל בורא עולמים, הנותן כח לבא בימים, לכתוב זכרונות לצדיקים קדומים, שהם מליצי יושר בשמים הרמים, בעד "ישראל" סגולת העמים, בכל התקופות והזרמים, אשר יש לנו צורך במליצותיהם כל עוד שהכבשה בין ע' ואבים וטרם נתקיימה הנבואה וגר זאב עם כבש וכו' (ישעי' י"א ו') וד"ל. —

ב

ה ס י ו ם

סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב פסוק י"ג) פירש"י ז"ל כי לדבר הזה נברא כל האדם, ובזה השלים רש"י את משפט הכתוב שחסר בו הפעל ואמר שהוא מלת ברא בבנין נפעל, היינו נברא אבל בזה לא גילה הפרשנות את עיקר הענין של המקרא והשאיפה לנו לפרש את המושג "כל האדם". ואמנם קשה מאוד, כי היה צריך לכתוב כאן "כל אדם", כמו שכתוב בתהלים (ל"ט ו') הבל כל אדם ושם בפסוק י"ב גם כן הבל כל אדם, ולא כל האדם, ונראה לנו שבכל המקומות המדברים באדם שפל המדרגה או בסתם אדם נאמר אדם, אך בפסוק שלנו כאן הכוונה היא על האדם בהא הידיעה וחוא האדם הגדול שממנו לומדים יראת אלקים ושמירת המצוות, ומה שאמר דהמע"ה בתהלים (קט"ז י"א) כל האדם כותב כבר פירש"י אני אמרתי בחפזי לנוס מפני אבשלום וכו' אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כותב שמשחני למלך (כלומר אם אמות ע"י שאול לא אהיה מלך ואם ע"י אבשלום לא תתקיים בי המלכות ובין כך ובין כך תימצא נבואת שמואל כזבת), ובסגנון דומה פירשו הרד"ק ובעל המצודות, ויען כי שמואל הנביא שהיה הצדיק הכולל, כי הית שקול כמשה ואהרן (השווה תהלים צ"ט ו' ועיין ברד"ק ובמצודות שם) לפי ר' יוחנן בברכות ל"א ע"ב ויכנהו דוד המלך "כל האדם", מותר לכנות כן גם כל צדיק כולל בדורו, והנה ראינו למעלה את הגאון הרמ"ב בצדקת מעשיו ופעולותיו, באמונת תורתו, קדושתו ואהבתו לה' וישראל עמו וע"כ נוכל להגיד כי ב"זה כל האדם" נרמז גם הוא כצדיק המושלם והכולל המכריע את כל העולם לכף זכות, כי גדולים הם מרביצי תורה והתורות בדורותם אשר עליהם נאמר והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דניאל י"ב ג') ופירש המצודות ומצדיקי הרבים המלמדים דרך ה' לרבים וכו' וחזר גם על המשכילים, ורצונו לומר המשכילים לרבים, והצדק עמו כי מצינו לו ראייה (שם ט' כ"ב) שאומר לו המלאך לדניאל עתה יצאתי להשכילך בינה וגם שם פירש המצודות להשכילך להשכיל אותך וד"ל. —

נוכחנו לדעת כי הגאון הרמ"ב חי בדור מחדשים בדת אשר שאיפתם היתה לפרק את עול התורה והמצוות ויתאוו תאוה להיות ככל הגוים וראשית כל לתסל מנהגי ישראל קדושים ועתיקים — ועליו הוטלה החובה לעמוד בפרץ ולהציל מה שהיה עוד אפשר להציל, והוא עשה בחכמתו ובמתינותו הרבה יותר ממה שעשו הרבנים האחרים בזמנו בערנותם ובפחזותם, נכון אמנם הדבר שלפעמים גם הוא הגיח ויסתער על מחוללי הקודש במלוא מרצו, אך רק אז שהיה בטוח מראש שיצליח.

כי היה זהיר מאוד שלא יתבזה כבוד התורה על ידו. ובאופן זה היה הגאון הרמ"ב כמעט היחיד בדורו שעמד כחומה חזקה בים הסוער להשביר שאון גליו וכמו שפנתס הלך עם הקטורת ויעמוד בין החיים ובין המתים, כן הבדיל הוא בין האדוקים ובין האדישים...

הגאון ר' יעקב ליסא (שהיה ג"כ מגזע הח"צ וקרובו של הרמ"ב) כתב בספרו "תעלומות חכמה" על קהלת לפסוק הנ"ל: "אחר ששמעת את כל הכתוב בספר הזה (הקהלת) השורש הוא את האלקים ירא, שלא לעשות מה שציוותה התורה שלא לעשות כי זה כל האדם, כי רמ"ה אברים שבאדם הוא כנגד כל הרמ"ח מצות עשה, ושס"ה גידין הוא כנגד מצוות ל"ה, וכאשר מקלקל אחת מקלקל כל גופו, כמו אם יתקלקל אבר או גיד אחד שמזיק לכל גופו, ע"כ הכלל הוא הזהר ממה שתזהירה התורה עליו" עכ"ל, ובה הוא התנא דמסייע לה, כי גם הוא גותן את הדגש על "כל האדם". —

בירושלמי ברכות (פ"ב ה"ח) יסופר כד דמך ר' לוי בר כיסאי אעל אבא אבוי דשמואל לאפטר עלוי הדין קרי' סוף דבר הכל נשמע, למה רבי לוי דומה למלך שהי' לו פרדס והיו בו מאה גפנים והוא עושה ממנו מאה חביות יין, עמד על תשעים, עמד על שמונים, וכו' עמד על אחת ועושה מאה חביות יין. אמר המלך חביב עלי זה הגפן מכל הפרדסים שיש לי. כך אמר הקב"ה חביב עלי הוא (רבי לוי) מכל העולם. כיון שמת אמרו כי זה כל האדם. —

גם אנחנו כן, פרדסי הקב"ה. עלי אדמות תבל נתדלדלו סמוך לתקופת הרמ"ב ממאה גפנים עד אחד, אך אחד זה — הגאון ר' מרדכי בנעט — עשה מאה חביות יין ואמר מלך מלכי המלכים חביב עלי הוא מכל הפרדסים שיש לי וכיון שמת נשמע מפי כל, כי "זה כל האדם". —

מאז שעלה על כסאו בג"ש והמדינה נתמעטו בקהלות מדינתו יושבי הקרנות ונתרבו חובשי בית המדרש ותחת שבטו נתמלאו הישיבות וקול התורה צלצל מתוך רוב הבתים היהודיים, כי רועה נאמן היה רבם הגדול והקדוש וסרו למשמעתו להעלות מעלה מעלה את כבוד התורה ולומדיה. בארבעים שנה אלה שהיה הגאון הרמ"ב רב המדינה שררו זהר זיו והדר לא רק על קהלת ג"ש אלא גם על כל הקהלות והציבור היהודי במעלהרין. במותו כבה אמנם הזהר ההוא, כי ביציאת הצדיק מן העיר פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה (רש"י תחלת פ' ויצא, וברש"י בשלימות מבאר זיו היינו לימוד התורה והחכמה שחכמת אדם תאיר פניו, וההדר היינו הכבוד כענין והדרת פני זקן ור"ל שמכבד כל אדם ומתכבדים בו, והודה היינו הטלת מוראו עליהם כענין ונתת מהודך עליו למען ישמעו וכו'), אבל זהר שמו לא כבה כל עוד אחד מספריו ובמיוחד אחד מספריו תשובותיו נמצא ביד רב או דיין או מו"צ המעיין בו בשעת הצורך לדעת דעתו של הגאון מניקלשבורג, ואפשר שלגבי הצדיק יש נחמה בפסוק כי לא במותו יקח הכל, לא ירד אחריו כבודו (תהלים מ"ט י"ח) היות וכבודו והדרו נשאר שמור בין החיים ולדורות. —

ראשי תיבות

מ"א — מגן אברהם	אב"ד — אב בית דין
מע"ג — מערכת גדולים	אמ"ו — אדוני מורי ורבי
מע"ס — מערכת ספרים	אממ"ו — אדוני אבי מורי ורבי
מו"ח — מורי חמי	אור"ח — אורח חיים
מוח"ז — מורי חמי זקני	אבה"ע — אבן העזר
מס' — מסכת	א"ד — אלה דברי
נ"ע — נשמתו עדן	אה"ו — אלטונא, המבורג, וונדסבק
נ"י — גרו יאיר	א"ש — איזנשטאט
ס"י — סימן	ב"ה — בית חדש
ס"ס — סוף סימן	בהגאון — בן הגאון
פ"פ — פראנקפורט	ב"ר — בן רבי
צ"ל — צריך להיות	הג"ר — הגאון רבי
ק"ק — קהלה קדושה	הגרמ"ב — הגאון ר' מרדכי בנעט
ק"ב — קרלסבאד	הנ"ל — הנזכר לעיל
רשב"ה — ראש בני הנולה	הק' — הקטן
ראב"ד — רב אב בית דין	הי"ו — השם יחזקה ויאמצהו
ר"נ ר"ט — ר' נפתלי דאזענטהאל	הרא"ה — הרב אייזיק הירש ווייס
רע"א — ר' עקיבא איגר	ז"ל — זכרונו(ה) לברכה
רש"ל — ר' שלמה לוריא	זצ"ל — זכר צדיק לברכה
ר"מ — ריש מתיבתא	זי"ע — זכותו יגן עלינו
רמ"ד — ר' משה דעסוי	הו"מ — חושן משפט
רמבמ"ן — ר' משה בן מנחם	ח"ס — חתם סופר
שה"ג — שם הגדולים	חד"ת — חדושי תורה
שהגה"ח — שם הגדולים החדש	חיד"א — חיים יוסף דוד אזולאי
שו"ת — שאלות ותשובות	יו"ד — יורה דעה
ש"א — שאגת אריה	כ"ץ — כהן צדק
ת"ת — תלמוד תורה	ל"ש — ליכטנשטאדט
תויר"ט — תוספות יום טוב	מו"ץ — מורה צדק
ת"י — תירץ	מוהר"ר — מורנו ורבנו הרב רבי

תיקון שגיאות הדפוס

בשכנתו	17	שורה	10	בעמוד	10
הגלבד	20	"	10	"	"
לדבר	37	"	10	"	"
אמר ד'	3	"	12	"	"
ומובא	5	"	14	"	"
ריעסר	35	"	18	"	"
וישננתם	10	"	19	"	"
ולמדתם	10	"	19	"	"
שעורם	33	"	20	"	"
שבת	3	"	22	"	"
ליכא	16	"	26	"	"
לפי דעתי	36	"	32	"	"
שבא החכם קופמאן והוכיח כי	43	לפני שורה	1	"	"
מז"א מורה ע"ש מקום עכ"ל —					
בלי ספק ראויה					
דוקעס	9	שורה	46	"	"
שבעיננו	20	"	47	"	"
שורה 9 אחרי מרת פראדל	4	נפטר שנת מותו מיותר	48	"	"
העיד	1	"	51	"	"
שהיה	20	העיר	54	"	"
עצמם	5	שהוא	55	"	"
הטובות	35	עצמם	66	"	"
שייך לעמוד 74 מספר 24	31	הטובות	72	"	"
	36	"העירני נינו בדור חמישי"	75	"	"
בהכמת הקבלה ולא היה	9	בחכמת	76	"	"
הודע	1	תודה	87	"	"
למעניתם	20	למניעתם	90	"	"
וא"כ	6	וא"ס	108	"	"
לבודד	8	להבדד	110	"	"
בפסקיו	13	בספקיו	123	"	"
אלשטאדטר	37	אלשטאדטר	129	"	"
דאפרדת מנהון	7	דאפרדר נהון	130	"	"
תדיר	8	תדר	130	"	"
לא קיים	8	לו קיים	152	"	"
ואהרי כן	18	ואחרי כי	163	"	"
ומה מעשהו? והשיבו גמבדי	174	לפני שורה הראשונה		"	"
עירנו שהוא רב ושליט עליהם,					
אמנם היות היום עמדינו					
דף	199	שורה 7 עמוד		"	"
האדמו"ר	214	אחרונה הדמו"ר		"	"